

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

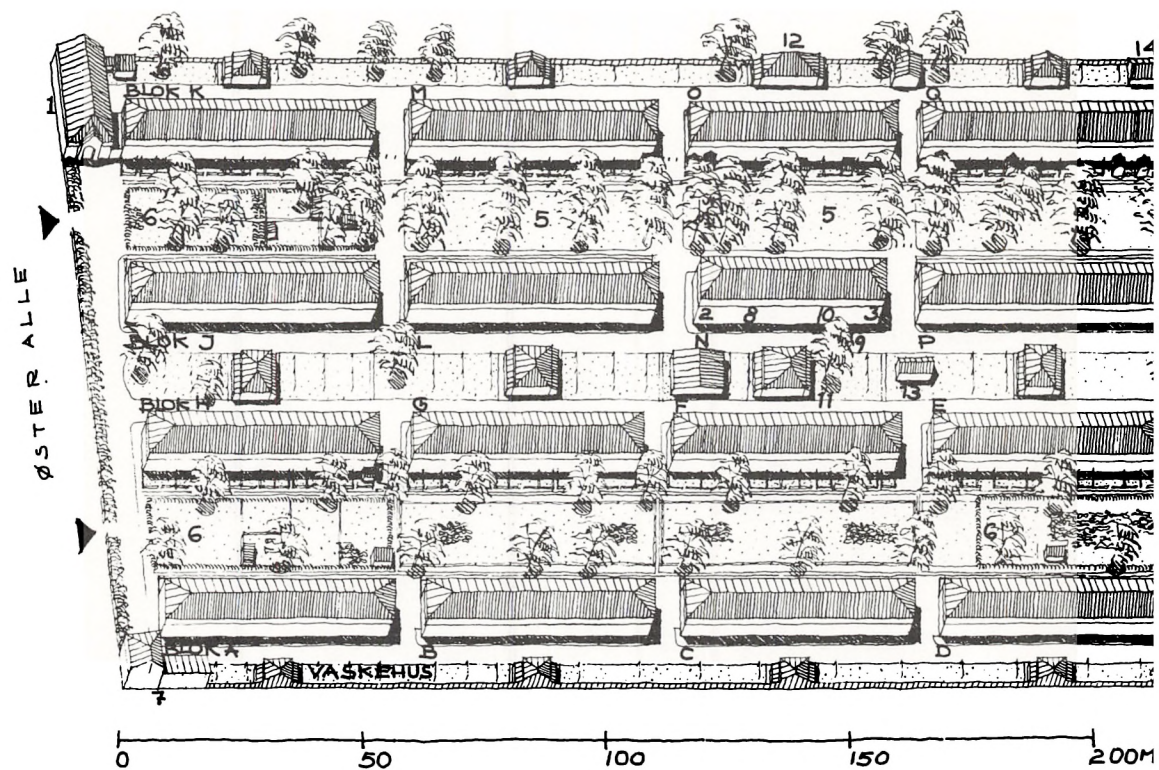
Brumlebys Historiebog

Lægeforeningens Boliger på Østerbro Hans Helge Madsen

Brumleby's Historiebog

1. Kostalden, mødesalen. 2. »Ismejeriet«, lejerforeningens lokaler. 3. Købmanden, husholdningsforeningen. 4. Børnehaven, asylet. 5. Festplads. 6. Store haver. *Nedlagte institutioner:* 7. Sløjdsken. 8. Viktualieforretning. Husholdningsforeningen. 9. Grønt og hørkram. Husholdningsforeningen. 10. Bibliotek. Husholdningsforeningen. 11. Brandstation. 12. Ligkapel. 13. Vaskehus af ældste type, nu pladsmændenes skur. 14. Kakkellovns-skuret. 15. Inspektørbolig med kontor. 16. Badeanstalt, nu Kristi menighed.

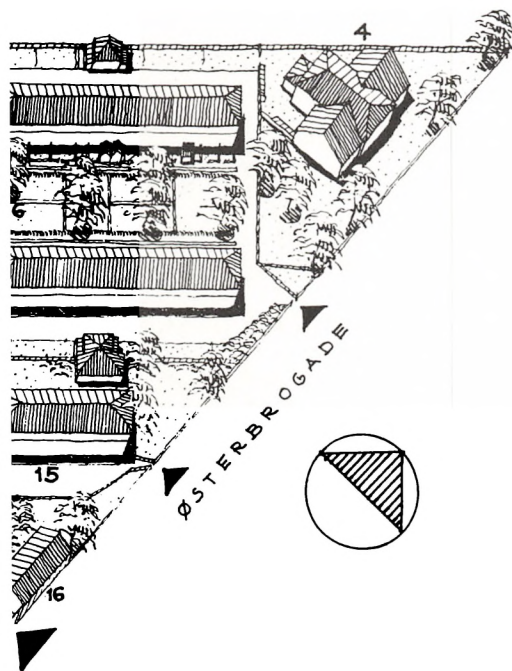

Brumlebys Historiebog

Lægeforeningens Boliger på Østerbro

Meddelt, fortalt og erindret
af tidligere og nuværende beboere samt
refereret af Boligernes bestyrelse

Skrevet og redigeret af
HANS HELGE MADSEN

Nationalmuseet 1979

Tilrettelæggelse: John Back
Omslag: Ole Halfdan
Tryk: Andelsbogtrykkeriet i Odense
Copyright © Hans Helge Madsen 1979
For beboerbevægelsen er eftertryk
umiddelbart tilladt med kildeangivelse
ISBN 87-480-0219-4

Fotografer m.fl.: Allan H 23, s. 205, Fritz Benzen 159, Bob tidl. N, s. 233, Lilian Bolvinkel 266, Rud. Breum 86, Grethe P, s. 260, Ancher Grøn 160, Hans Helge J 2, s. 19, 79, Hansen og Weller 44, Ingolf tidl. J, s. 255, Christian Jensen tidl. P, s. 123, 126?, Hilma Jensen tidl. J, s. 92, 134, 162, Bertel Jørbo 130, Karl tidl. G, s. 210, Elith Larsen 178, Svend Larsen 30, 32, 246, 250, Charles Lundgren 101, Morten C, s. 231, Hakon Nielsen 176, Ole G 31, s. 237, Ole J 27, s. 24, 27, 35, 36, 39, 88, 102, 103, 220, 225, 239, 249, Peter E 10, s. 252, 262, 263, Peter tidl. N, s. 223, 244, Staffan C 2, s. 213, Tom tidl. B, s. 202, 218, 236, 237, 270, Carl F. Aagaard 15, 17, 20, 23, 48, 55? Litografi efter maleri af Constantin Hansen 44, tegning af Ole Halfdan O 17, s. 11, 76, 227, tegning af Søren O 2, titelblad, s. 18, 184, 186.

Fotografier udlånt af: Grethe Andersen 101, Poul Andersen tidl. Q, s. 117, Ellen Baun 150, Erik Dahlerup 48, 55, Det kgl. Bibliotek 44, 45, 176, Ellen Margrethe S, s. 139, Leif Güntzel 56, 64, Einar Hørbye P, s. 145, Olga Hørbye Q, s. 123, John Jørbo tidl. M, s. 130, William Kragh 113, Københavns Bymuseum 13, 92, 134, 162, Københavns Universitets medicinsk-historiske Museum 45, Gurli Larsen 178, Lægeforeningens Boligers Byggeselskab A/S 15, 17, 20, 23, 66, Magda Røder 143, 155, 156, Tom Rådberg 160, Østerbros Husholdningsforening 84, 87, 91, 97, 106.

Indholdsfortegnelse

Indledning 7

1. Arkitekturen 11

De lange linier. Om Brumlebys plan 11. Hvor gammel er Brumleby? Oversigt over Boligernes historie 12. Byggeprocessen. Om tilfældighederne på tværs af Brumlebys plan 15. Leg med solen, køkkenerne, trapperne og haverne. Om Brumlebys detalj-plan 17. Byggedagbog. Referat af bestyrelsens forhandlingsprotokoller 20. Mønsterby. Kongresser, udstillinger, information 28. Naturen i Brumleby 29.

2. Lægeforeningens Boliger 33

Velgørenhed og lav profit. Om Boligernes økonomi 33. Meninger på Den hygiejniske Kongres i København 1958 37. Sundhed, sædelighed og tilfredshed. Om det politiske motiv til at bygge Brumleby 38. Brumlebys historie aflæst af bestyrelsens sammensætning 43. Kontrol 48. Kaptajnen. Inspektørernes kongerække 53. Pladsmændshistorier 54. At bygge videre og videre. Om foreningens tidlige vokseværk 58. Når vedligeholdelsen kommer i anden række 62.

3. Fire hjørnebastioner 67

Asylet 67. Badeanstalten 71. Kostalden eller Mødesalen 74. Sløjdskolen 79.

4. Husholdningsforeningen 83

Den nøgterne historie 83. Brumlebys købmænd 88. Den politiske historie 90. Østerbros Socialdemokratiske Diskussionsforening 94. Kan forbrugsforeninger gavne arbejderne? 95. Nytten af god læsning for arbejderne 99. ØHF's bibliotek 100. Mere om Diskussionsfor-

eningen 103. Socialdemokrater og en enkelt højremand 106. Socialdemokrater og en enkelt kommunist 108.

5 Beboerne 111

Talstørrelser 111. Den arbejdende klasse, eller de fattigste og de fattige 112. De enlige kvinder og de gamle 118. Lejlighederne 119. De fine og de gamle længer 124. Lukket land 125. Beboerne i 1880-erne og 90-erne. Olaf Helsted fortæller 127. Q og P's beboere. Poul Andersen fortæller 129. Hjemmeliv. Olga Hørbye fortæller 132. Boligerne klarer sig selv 134. Snørsmanden 136. Busters liv og levned 138.

6. Fællesskabet 141

Den selskabelige Forening 142. Året rundt. Alt gik som efter en opskrift 144. »Den dér cyklus« 147. Boldklubben Skjold 148. Børnene leger 153. Hvorfor det hedder Brumleby og hvorfor Kostalden 157.

7. Foreløbig afsked 161

Hilma Jensens brev 161. Første og anden sparekampagne 163. Ophørsudsalg 165. Hvordan velfærdet (og Socialdemokratiet) lagde Brumleby bag sig 170. En drøm om Brumleby hos dem der flyttede 171.

8. Bevaringssagen 173

1. 30er-tango 173. 2. Nyborggade-tango 174. Riv ned og byg nyt! 174. 3. Brumleby-tango 177. »Lejerforeningen i Gammel Lægeföreningens Boliger« 179. Til de høje herrer! 182. Bevaringssagen 183. Skridt for skridt om vedligeholdelsen 196.

9. Lejerforeningen 201

Lejerforeningen i årstal 201. Lejerforeningens første periode 1969–72 204. Lejerforeningens anden periode fra 1973 219. Brumleby-cabaretten 1976 234. Scener fra vårfesten 1977 238. Brumlebys kamp er ikke nogen særkamp 240.

10. Beboerne idag 245

De to beboerundersøgelser 245. Beboerundersøgelse med kød på 248. Interview med Anni fra Indstillingsudvalget 249. Legetræet 256. Tryllekredsen 256. Guirlande om blok J 258. Delagtiggørelsestrang 261. En hi-

storie om den åbne lejerforening 263. Der er nogen der ikke er private 267.

Bilag:

Fundats for de på Københavns Østerfælled opførte Boliger for de ubemidlede Klasser, 1857 269. Vedtægter for Brumleby Lejerforening, 1975 271.

Fortegnelse

over meddelere, fortællere, erindrings-skrivere, bidragydere 273.

Litteratur og vigtige kilder 277

Indledning

Det gode ved Brumleby er, at *udnyttelsesgraden*, forholdet mellem etageareal og grundareal, er så lav som 0,48. Det kan slås fast, og så er der ikke sagt noget forkert.

Dette tal er også idag revolutionerende lavt. Ingen myndigheder drømmer om at følge det op andre steder i centrum af en storby. Tværtimod, mange myndigheder drømmer om at slette det af bykortet. Det er i deres øjne forargeligt lavt.

Har denne udnyttelsesgrad så uhindret kunnet danne basis for en idealby? Nej, selvfølgelig ikke. Brumlebys historie er et »noget for noget«. Byen som blev opført i årene 1853–71 (med senere tilføjelser af institutioner) var tænkt som en arbejderby i et klassesamfund, og har altid fungeret som sådan. På den ene side fik beboerne tilbudt bedre og billigere lejligheder end i Københavns almindelige spekulationsbyggeri. På den anden side måtte de give sig ind under en mere systematiseret *kontrol* af deres hjemmeliv, end hvis de var blevet udenfor. I Brumleby udøvede Boligernes bestyrelse, i det daglige repræsenteret af inspektør og pladsmænd, den politimæssige kontrol.

Men tryk avler modtryk. I Brumleby fandt der tidligt en politisk organisering sted blandt beboerne. De samlede sig om den eneste institution, Boligernes bestyrelse havde givet en demokratisk struktur, nemlig brugsforeningen, »Østerbros Husholdningsforening«. Ud fra Brumleby opstod endvidere tidligt det socialdemokratiske partiarbejde på Østerbro. Og i vort århundrede lavede beboerne lejerforeninger i 30-erne, 50-erne og nu sidst i 1969, for at kæmpe for beboernes rettigheder.

Hvad var og er da endvidere det gode ved Brumleby? Bredt sagt, *den politiske bevidsthed*. Udtrykt af en af denne bogs meddelere: Levevisen ligger på et solidarisk plan.

Det var det de unge, fra to nedlagte kollegier, oplevede, da de for 10 år siden, i 1968, blev overflyttet hertil. De kom med ideer om beboerdemokrati og blev klare over, at der var noget at bygge på, gamle foreningserfaringer fra Lejerforeningen i Gammel Lægeforeningens Boliger, fra 10. Kreds' Vælgerforening, Husholdningsforeningen og Boldklubben Skjold, en almindelig *solidarisk holdning*.

Over for det her skrevne kan der naturligvis tages forbehold. Det gamle foreningsliv befandt sig ikke just dér, hvor den nye lejerforening ønskede at møde det. Socialdemokratiet havde allerede gennem mange år udviklet sig væk fra sit udgangspunkt. Den gamle lejerforening eksisterede ikke længere. Husholdningsforeningen var i høj grad skrantende og ikke mere samlingssted for noget demokratisk liv.

Og endnu et forbehold. »Hvad er det du snakker om, solidarisk holdning?« Sådan siger den, der er blevet skuffet over Brumleby. *Hvad lover Brumleby, og hvad kan den holde?*

Der bor både drankere og narkomaner herinde. Der er folk der begår selvmord. Folk lever så forskelligartet fra hinanden, at det kan føre til konflikter.

For at give et mere sandt billede af Brumleby, har jeg delt den moderne historie op i tre kapitler, som fra hver sin side belyser emnet, nemlig Bevaringssagen, Lejerforeningen og Beboerne. Lejerforeningen er ikke det samme som de 700 beboere. Lejerforeningen er heller ikke det samme som de 200–300 beboere der er medlemmer, hvis nogle skulle tro det.

Brumleby er også idag et »noget for noget«. Vi har på den ene side vores idéer om Brumlebys bevaring (og det vi allerede har fået realiseret af det), som et godt og billigt sted at bo på vores betingelser. Og vi har på den anden side et samfund omkring os, som vi er en del af, og som vi ikke kan afvise, (heller ikke i de af os selv besluttede og administrerede regler for, hvem der skal have lejligheder herinde). Og vi har en grundejer, Københavns Kommune, som arbejder os midt imod.

Folk der går igennem det smukke Brumleby, forstår ikke, at mange af *haverne* er så grimme. »Hvis I vil have bevaret Brumleby, hvorfor holder I så ikke haverne?« siger de. For få år siden ville de måske have kunnet forstå, hvorfor vores *huse* var så grimme, når vi fortalte dem, at grundejeren ikke ville male dem. Nu har vi selv gjort det.

Havernes forfald er blot en udløber af det forfald, som grundejeren har bragt over stedet. Der bor adskillige mennesker i Brumleby, som er ofre for dette samfunds misforhold, og som ikke har kræfter til alene at sætte sig op mod et bystyres destruktive politik.

Bygningerne er dårligt isolerede, lejlighederne er små, toiletterne ligger udenfor. Men bygningerne kan, ifølge »*Brumlebyboernes Bevaringsplan*«, 1975, moderniseres, så de nuværende beboere kan blive boende. Efter planen skal der lægges toiletter ind, størstedelen af lejlighederne skal slås sammen to og to eller tre og tre, og bygningerne skal isoleres. Men der skal ikke tilføjes fordyrende ting som centralvarme eller elementkøkkener. Og den, gennem et halvt århundrede, forsømte vedligeholdelse skal ikke lægges oven i moderniseringen og betales af beboerne.

Sammenlægninger af lejligheder er for en stor del så nemme at udføre, at beboerne selv for længst er gået igang. Der findes allerede idag mellem 50 og 100 af dem. Husene er som bygget til det. Allerede i Lægeforeningens Boligers tid kunne beboerne ikke begribe, at man ikke gik igang.

Men situationen er jo, at Kommunen ønsker enten at gennemføre en ombygning til rækkehuse eller en nedrivning med efterfølgende nybyggeri. Beboerne afventer nu, at Borgerrepræsentationen giver endeligt grønt lys for igangsættelsen af Kommunens forsøgsmodernisering af en enkelt blok (A), der skal laves til 7 rækkehuse til en månedlig leje af 3000 kr. pr. stk. Hvis det lykkes at gennemføre denne plan, vil

begyndelsen være gjort til en omtrent total uddrivelse af beboerne i de øvrige 18 blokke.

Brumlebys Historiebog dokumenterer, at beboerne her har en *sammenhængende historie*, en basis at stå på. At vi kan tage historien til indtægt for bevaringskampen.

Vi er ikke tilfældige beboere, som Weidekamp, Københavns overborgmester, siger, unge mennesker som højst har boet her 5-6 år, som om der iøvrigt skulle være noget odiøst i det! Den beboerundersøgelse vi lavede i 1974 viste, at halvdelen af beboerne var over 30 år, at en fjerdedel havde boet her mere end 10 år og en ottendedel mere end 20 år.

Aldersfordelingen holder vi vedlige gennem vores regler for fordeling af lejlighederne. Og om end tallene for dem, der har boet her mere end 10 og 20 år, må være dalet lidt siden 1974, fordi det jo bl.a. var gamle mennesker, der havde boet her så længe, så er det nu istedet dem, der flyttede ind som »de første unge« i 1968, der kan begynde at sige, at de har boet her mere end 10 år. Også Weidekamps »unge mennesker« bliver ældre, og deres børn vokser op i Brumleby.

Beboerundersøgelsen viste også, at det stadig er den kategori af folk der bor i Brumleby, som kun kan betale en billig husleje. Vi forbeholder os ret til at kræve, at dette sted fortsat sikres os og vores lige.

Weidekamp sagde en anden gang, at lejlighederne skal laves om til de nævnte rækkehuse, »så bebyggelsen igen kan stå som et eksempel på socialt byggeri også i vor tid.« Ved at hævde dette og smide os ud, gør han vold på den historie han er en del af og altså på den sociale retfærdighed.

Litteratur: Der findes allerede en bog om Brumleby, nemlig Erik Hansen og Mette Pihlers »Lægeforeningens Boliger på Østerbro«, 1971. Den er skrevet af to arkitekter, også som et indlæg i kampen for en bevaring på de nuværende beboeres betingelser.

Bogen indeholder en fyldigere beskrivelse af forspillet til Brumlebys opførelse, nemlig koleraen i København i 1853, end *Brumlebys Historiebog* gør. Endvidere indeholder Hansen og Pihler en grundig gennemgang af det foreliggende tegningsmateriale for den ældste halvdel af Brumleby, Bindsbøll-blokkene. Og en detaljeret gennemgang af Brumlebys bygningshistorie (dog ikke institutionernes).

For ikke at bruge penge og kræfter på gentagelser, er disse ting i *Brumlebys Historiebog* enten kun behandlet i store træk (koleraen), eller grebet anderledes an (bygningshistorien).

Hvad *Historiebogen* lægger vægt på, er livet i Brumleby, for de historiske kapitler f.eks. bestemt af forholdet mellem bestyrelsen og beboerne. Dette emne har Hansen og Pihler ikke noget om, fordi de ikke har haft adgang til den vigtige kilde, som bestyrelsens forhandlingsprotokoller er. Hansen og Pihler indeholder heller ikke noget om bevaringssagens historie og af gode grunde næsten intet om Brumleby Lejerforening. Og de bruger ikke interviews som modstykke til arkivalske og andre skriftlige

oplysninger. Hvor de har arkitekturen i centrum for deres undersøgelse, har denne bog beboerne i centrum, omgivet af arkitekturen.

Om *kilderne* iøvrigt: Af Lægeforeningens Boligers ældre arkiv er så vidt vides kun bestyrelsens forhandlingsprotokoller bevaret. Resten er, ved overførelsen af kontoret fra Brumleby til Nyborggade o.1960, blevet kørt på papirmøllen!

Østerbro Husholdningsforening, som Historiebogen behandler i et særskilt kapitel, har mistet næsten hele sit ældre arkiv, op til århundredskiftet. For tiden efter år 1900 er en del regnskaber bevaret, men forhandlingsprotokoller kun for de seneste år. Regnskaberne er ikke benyttet, da det jo ikke er detaljeret brugsforeningshistorie der skrives her.

Til at danne overblik over beboersammensætningen i ældre tid har jeg brugt bestyrelsens årsberetninger, som indeholder statistisk materiale over alderssammensætning, beboerstabilitet, lejlighedernes brug f.eks. hvad angår interne flytninger. Om erhvervsammensætningen er årsberetningernes oplysninger derimod kun retningsgivende. En grundig behandling af dette emne kan kun ske ud fra folketællings-listerne. Det har jeg ikke følt mig kaldet til, så meget mere som jeg ved, at en historiker, Ole Hyldtoft, er igang med dette.

Til udarbejdelsen af de tre sidste kapitler om Brumlebys nutid ligger Brumleby Lejerforenings arkiv naturligvis til grund. Hanne Møller E 28–29 er *medforfatter* til kapitel 8 om bevaringssagen. Hun har haft adgang til papirer i Det særlige Bygnings-syn (fredningsmyndighederne), Boligministeriet og Magistratens 4. Afdeling.

Til sidst er bare at takke alle dem, der har leveret oplysninger, tekster og billeder til Brumlebys Historiebog og derigennem vist, at de troede på bogprojektet, og for de flestes vedkommende, at de tror på Brumlebys fremtid.

Oktober 1978, Hans Helge J 2.

Bliv medlem af støtteforeningen »Bevar Brumleby«
Giro 1054023, Østerbrogade 57 blok N, »Ismejeriet«,
2100 København Ø
Kontingent 35/100 kr. årligt for lejlighedsvis information/»Brumlen«
fast hver måned.

1. Arkitekturen

De lange linier,

Om Brumlebys plan

Brumleby, dine lange linier!

Ikke lukker du dig om dig selv.

Ikke har du et torv i din midte.

Strakt ud ligger du som en klar idé

om sundhed og lav profit.

Lejligheder på række er kernen i planen.

Rummet mellem husene med haver og træer

er større end husene.

Stierne er for fodgængere, børn og katte.

Vejene fører vognene samme vej ud som de kom ind.

Den filantropiske øvrighed, inspektør og kontor
gemmer sig yderst i en af rækkerne.

Husholdningsforeningen løfter taget i midten,
og flager med Dannebrog den 1. maj.

De andre institutioner er passet ind i de 4 hjørner.

Asylet beskytter børnene når kvinderne er på arbejde.

Badeanstalten anbefaler brugen af vand og sæbe.

Mødesalen udbreder den almene dannelse,
og Sløjds skolen lærer børnene arbejdsomhed.

Hvor gammel er Brumleby?

Oversigt over bygningernes historie.

I 1848 var der revolution i Paris,
og Marx og Engels udsendte Det kommunistiske Manifest.
I de følgende år tilkaldtes boligeksperter
både af dronning Victoria af England,
Louis Napoleon af Frankrig
og prins Wilhelm af Preussen.
Samtidig dukkede koleraen op flere steder i Europa,
i London for alvor i 1848-49.
Det er den internationale baggrund.

Til København kom koleraen i 1853
og krævede 5000 døde på tre måneder.
De læger, der gik på husbesøg
og arrangerede teltlejre og nødbespising,
planlagde en udflytterby i efteråret 1853,
under sidste del af epidemien.
De stiftede en byggeforening,
i daglig tale kaldet Lægeforeningens Boliger.

Folk som boede i de truede bydele inde bag voldene
skulle flyttes ud på Øster Fælled.
Det var forebyggende arbejde.
Kvartererne var byens fattigste.
Koleraen rejste det direkte behov,
indirekte var der et langt større behov
for sunde og billige boliger til arbejderklassen.
Den ledende læge hed Emil Hornemann,
og arkitekten Gottlieb Bindesbøll.

Blokkene A og B blev bygget efteråret 1853 – foråret 1854,
C og D blev bygget 1854,
E, F og G blev bygget 1855,
H blev bygget efteråret 1856 – foråret 1857.
Inspektørboligen hørte med i denne portion (1854),
og indeholdt fra starten butikker i stuen,
og øvrigheden, inspektøren, på 1. sal.

»Lægeforeningens Boliger lå dengang nærmest uden for byen; Olufsvej kvarteret mellem Boligerne og Trianglen var endnu ikke bebygget, på den anden side Strandvejen (nu Østerbrogade) var der gartnerhaver, og til de to andre sider strakte Øster- og Nørrefælled sig. Mellem fællederne løb Kongevejen, som vi kaldte den (nu Øster Allé), og førte ud i det ukendte – til kongeslotte og søer i store skove hvor kulsvierne holdt til«. (Andersen Nexø: »Et lille Kræ«). – Fotografi af fodboldspillere på Fælleden o. 1890. I baggrunden Brumleby ved Øster Allé, Kostalden er endnu ikke bygget.

Derpå fulgte en pause i byggeriet,
som først kom igang efter krigen 1864.
De mange udviste dansksindede fra Hertugdømmerne
skabte mangel på billige lejligheder i København.
Arkitekten hed denne gang Vilhelm Klein og var Bindesbølls elev.

J og K blev bygget efteråret 1866 – foråret 1867,
L og M blev bygget 1867.
Så fulgte igen en pause, fordi det var svært at opnå nye lån.
Men så blev P, Q, R og S bygget 1870
og N og O i 1871–72.

Blandt de udviste var lægen F. Ulrik fra Tønder
som kom ind i Boligernes bestyrelse,
og som inspirerede til dannelsen af Brumlebys Brugsforening,
Østerbros Husholdningsforening,
der startede i F 15 i 1868
og fik egne lokaler i N i 1871 og følgende år,
efterhånden 4 specialbutikker, bibliotek og kontor.

I N placeredes også Brumlebys første *børneasyl*,
som flyttede til egen bygning med facade mod Østerbrogade i 1886.
Allerede i det første asyl var salen så stor,
at den kunne bruges af de voksne til møder og kor.
Det nye asyl blev bygget med samme dobbeltfunktion.

De øvrige behov for »sanitære forbedringer«
blev opfyldt i følgende orden:
Først byggedes *Badeanstalten* i 1891,
så den selvstændige *Mødesal* i 1897,
så *Sløjdskolen*, som var en fritidsklub, i 1906.
Området var dermed udbygget.

Bindesbøllblokkene (og J) blev ombygget 1895–1904.
Flere fluer blev slået med et smæk:
Vigtigst (for bestyrelsen) var sikkert,
at få lejlighederne mere adskilt fra hinanden,
ved om muligt at give dem hver sin indgang fra gaden
og nedlægge de fælles korridorer.
Derved indvandttes plads til større køkkener
og til alkover (regulering af sovevanerne!)
På 1. sal blev de mindste 1-værelses lejligheder
slået sammen to og to.
Og så blev der lagt vand ind.
Kleinblokkene derimod, er idag omtrent som de blev bygget.

Inspektørblokken ændrede efterhånden funktion:
Den sidste butik lukkede 1910,
den sidste inspektør gik af i 1951
og kontoret flyttede til Nyborggade i slutningen af 1950-erne.
Nu er der almindelig beboelse og en fysiurgisk klinik.

Husholdningsforeningen eksisterer endnu, omend kun med een butik.
De 4 hjørnebastioner ligger der også.
Asylet og Mødesalen fungerer som fra starten,
Badeanstalten er kirke for »Kristi Menighed«,
Sløjdskolen er en ruin,
som blev dækket med nyt tag i 1977(!)

Pladsen mellem H- og J-rækken. Et af fire fotografier lavet til Boligkongressen i København 1917.

Byggeprocessen

Om tilfældighederne på tværs af Brumleby's plan.

Brumleby! tilfældighederne
og de små variationer rundt i planen,
de kan alle forklares og er resultater af en proces.
Du blev ikke bygget på een dag!
Planer og byggelån kom klatvis.
På langs er du eksemplarisk lineær,
men på tværs hopper gavlene sidespring.

Øster Allés skrå afskæring af grunden
var sikkert et vink til Bindesbøll om
at indføre en forskydning af gavle.
Først placerede han blok A og trip trap træsko B, C og D,
så med et vinduesfags forskydning E, F, G og H.
På den måde blev der iøvrigt plads til inspektørblokken ved siden af E.
Kun havde han forregnet sig:
Hvorfor blev rummet mellem G og H større,
var det for at holde linie mod Øster Allé?
En næsten usynlig skønhedsplet i en ellers perfekt plan.

Så kom turen til Klein:
Nye og mærkelige forskydninger opstod
da Kleins gavle i et nyt system
blev kombineret med Bindesbølls gamle.
Klein lagde (så vidt muligt) sine blokke lige over for hinanden,
gavl flugtende med gavl.
R og S blev ovenikøbet lagt på geled efter inspektørens gavl,
så der opstod en gade vinkelret på Brumlebys lange linier.

Men undtagelserne kom til at spille en lige så stor rolle.
J og K ligger forskudt for hinanden,
som om Bindesbølls idé blev fortsat på en skødesløs måde.
Da J og K blev bygget, kendte man iøvrigt ikke fremtiden så nøje,
man vidste ikke, om der skulle bygges 8 eller 10 blokke på grunden.

Den anden undtagelse var N og O,
som blev bygget tilsidst inde i midten,
i det snævre rum som var tilovers.
Ingen af dem kunne blive så lange som de andre blokke.
Om N blev der tilmed lavet god plads,
for at understrege bygningens betydning af Asyl og Husholdningsforening,
og for at vognene med varer kunne komme omkring.
Til O var der så dårlig plads,
at gavlrummet mellem O og Q blev det snævrreste i byen!
(Gavlrums af ens størrelse var ikke Kleins
– eller man skulle måske sige 2den byggefases – stærke side).

Den brolagte tværvæg ud for Inspektørboligens gavl. Flere af denne bogs meddelere er med på billedet: Knud Andersen til venstre med kosteskaft lige foran træet, Olga Hørbye i kredsen til højre (overvåget af pladsmanden Sorte Nielsen) og Ellen Baun i kredsen i baggrunden (hvor brandmand Frederik Hørbye er med). Fotografi til Boligkongressen 1917.

Leg med solen, køkkenerne, trapperne og haverne

Om Brumleby's detailplan.

I formiddagssol er der liv på gaden ud for A, B, C og D.
I eftermiddagssol er der liv på gaden ud for E, F, G og H.
Det er fordi livet opstår hvor *solen* rammer *køkkenerne*
snarere end hvor den rammer *haverne*,
og Bindsbøll lagde sine to rækker huse spejlvendte.

Bindsbølls plan er konsekvent.

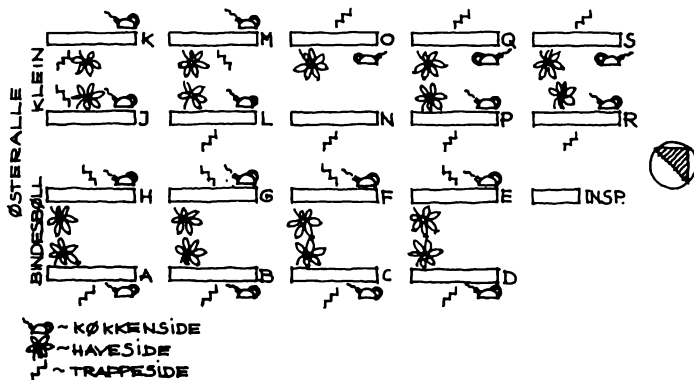
1. sals-beboernes *trapper* fører altid ned forbi stuebeboernes *køkkener*.
Kleins plan er knudret, fordi han ændrede dette
og brugte tid til at finde en anden form.

1. sals-beboerne i Klein er i forvejen lidt af en underklasse i deres bittesmå lejligheder.

Hvor deres køkkener vender hen, har ingen interesse.

Deres trapper kom til at vende til den modsatte side af stuebeboernes køkkener, og flertallet også til den modsatte side af haverne.

Så spilder man ikke så megen tid med nabosnak!

På Binesbølls haveside er der mere ro end på Kleins.

Det er som to forskellige havesyn.

Binesbølls køkkener og trapper vender væk fra haverne

mens flertallet af Kleins køkkener og en del trapper vender ud mod haverne.

Binesbølls allé var indtil for få år siden omgivet af pigtråd.

I Kleins allé måtte børnene spille bold.

Her lå og ligger stadig de fleste lysthuse,

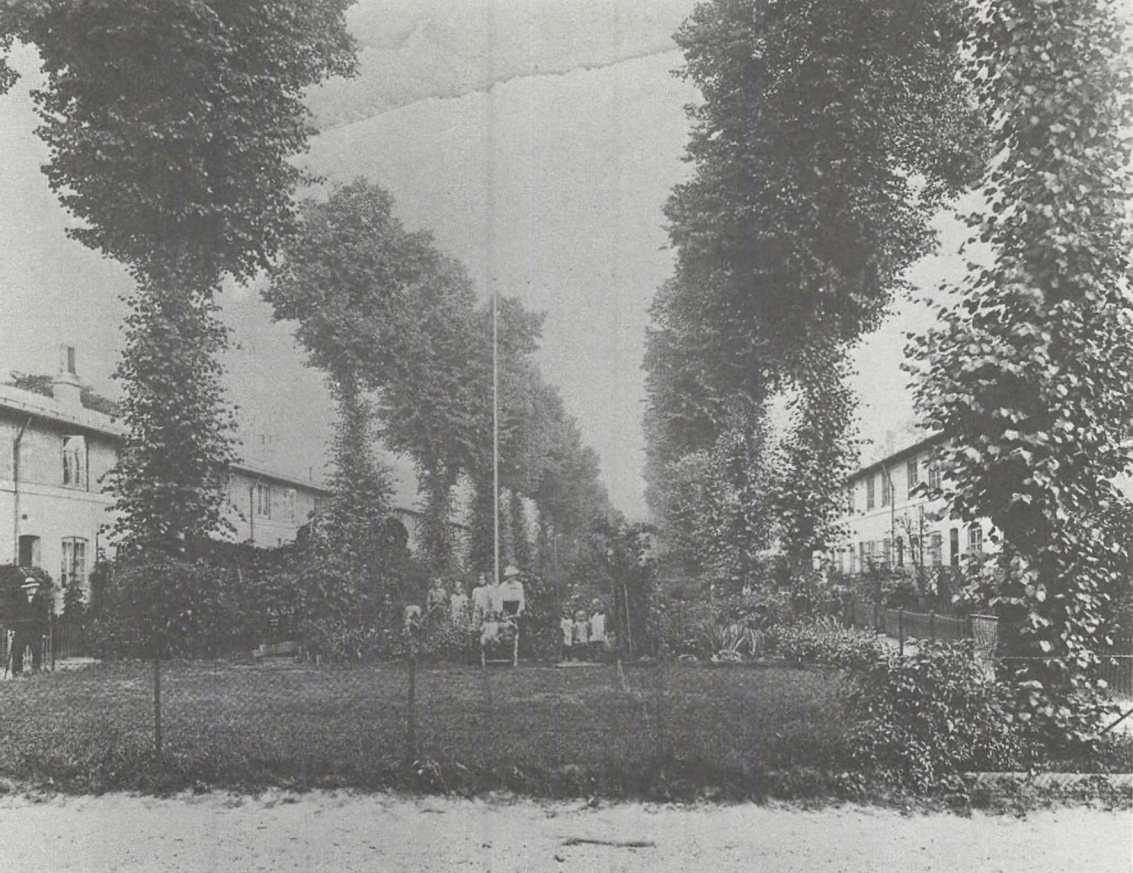
og her blev sommerfesten arrangeret.

Vidste Klein mon altid hvad han gjorde,
at han medvirkede til dannelsen af QPRS,
der kom til at ligge som en veltænkt firblok
med køkkener og haver mod køkkener og haver,
hvor børnene legede skjul i området mellem »Qupers«
og familierne lavede foreningen »Q & P«,
som blev stamfar til »Den selskabelige Forening«.

J er en speciel blok med et koncentreret liv,
den eneste hvor både køkkener, trapper og haver vender til samme side.
Den var som ældste Klein-blok en videreudviklet Binesbøll,
hvor man søgte at komme nogle indre korridorer og mørke køkkener tillivs.
Det intense liv der opstod på blokkens vestside var sikkert en overraskelse,
som man ville lægge bag sig med de følgende blokkes planer.

Brumleby på tværs, set fra B's gavl. Fotografi 1978.

Alléen af lindetræer mellem Bindsbøll-blokkene. Fotografi til Boligkongressen 1917.

Byggedagbog

Byggedagbogen giver en oplevelse af byggeriet mens det stod på. Den er hentet fra Boligernes bestyrelses forhandlingsprotokoller, enkelte gange fra Boligernes årsberetning.

Dagbogen giver ikke nogen fuldstændig beskrivelse af byggeriet, dels kan et referat, ført over mange dage og år, ikke være helt konsekvent og jævnt, dels har jeg foretaget en udskillelse af mange mindre vigtige detaljer, for ikke at gøre dagbogen omstændelig og lang, det modsatte af, hvad den gerne skulle være, nærværende og oplevet.

Det er hele tiden formanden der fører protokollen, dvs. for alle de bragte citater til 1888 E. Hornemann, derpå F. Ulrik.

1. sept. 1853 er Bindsbøll tilstede med to udkast til 1- og 2-étages bygninger, efter at Hornemann har henvendt sig til ham en uge i forvejen:

1. sept. 1853. »Inspektør Bindsbøll var tilstede, han fremlagde *to udkast*, et til 1-etages, et andet til 2-etages bygninger med opgørelse af summerne, som til begge omtrent var 150.000 rigsdaler, men da man måtte ytre sig om det uhensigtsmæssige i

at køkken og dagligstue var eet rum, lovede han at udarbejde en ny plan, indeholdende det som man troede fornøden ved de lagte planer. Desuden blev han udspurgt om han, efter udførelsen af den del af arbejdet som skulle honoreres, ville deltage i direktionen, noget hvortil han ikke blot var villig, men som han anså for særdeles kært efter den første virksomhed«.

Dagen efter, den 2. sept., bliver lægerne og Centralkomiteén enige om samarbejdet. Centralkomiteén er en filantropisk forening af forretningsfolk og embedsmænd, som lægerne allerede havde arbejdet sammen med under selve koleraens bekæmpelse. Dagen kan vel betragtes som byggeforeningen Lægeforeningens Boligers stiftelsesdato.

En uge efter får Bindsbøll nærmere besked om en række principper for 2-etages bygninger:

9. sept. Bindsbøll bliver bedt om, ud fra sin skitse af to rækker huse, »adskilte ved et omtrent 50 alen bredt mellemrum, bestemt til beplantning«, at udarbejde tegninger. Her skal han følge *en række principper*:

1. At søge at indrette flere forskellige slags lejligheder, dels på 2 værelser og køkken, dels på 1 do med 1 do, dels på 1 værelse alene med kogekakkelovn, bestemt dels for større familier, dels for 2 enlige folk, og dels for enker med eller uden børn.
2. At der såvidt muligt burde sørges for 3 à 400 kubikfod luft for hvert individ, altså 14 à 1500 kubikfod for en familie.
3. At alle lejligheder burde være indbyrdes afsondrede så meget som muligt.
4. At udgifterne for bygningerne, med hele det ydre arrangement, om muligt ikke burde overskride 500 rdr. pr. familielejlighed«.

De tegninger Bindsbøll fremlægger 1. okt. 1853, danner grundlag for Flyveskriftets planer, som bliver udsendt 12. nov. (gengivet i Hansen og Pihler: »Lægeforeningens Boliger på Østerbro«, s. 23,33 og 35). Det sidste koleratilfælde blev konstateret 13. okt. I begyndelsen af november går byggeriet igang.

På møderne følges opførelsen af de 5 blokke A, B, C, D og Inspektørboligen 1853–54. 9. marts 1854 diskuteres to tegninger til Inspektørboligen, som er gengivet hos Hansen og Pihler s. 42–43:

1. okt. »Bindsbøll fremlagde nye tegninger og overslag, hvorefter der i hver bygning blev forskellige lejligheder med 3, 2 og 1 rum, i alt 33 lejligheder i hver, og omkostningerne revideredes en del. Planerne vandt i det hele bifald«.

15. okt. Et udvalg bestående af Stæger, Levy, Collin samt Bindsbøll nedsattes »med fuldmagt til at gøre indkøb af materialer, slutte akkorder og afgøre alle løbende spørgsmål byggearbejdet angående. Den øvrige byggekomité skulle da kun samles en gang om måneden . . .« Det vedtoges at bruge *licitationsprincippet* »i et foretagende af så stor offentlighed . . . tilmed da man derved blev fri for alle klager over begunstigelse med enkelte osv«.

5. nov. *Licitationstilbudene* bliver bedømt. De 4 laveste bliver antaget (af i alt 8), nemlig eet tilbud til hver af de 4 første bygninger. Af dem antager man straks de to

laveste, og vil vente med de to andre til skødets udfærdigelse er sikret i Kommunalbestyrelsen, og der kan opnås lån.

18. febr. 1854. Efter at Brandkommissionens tilladelse er indløbet, er byggeriet startet i beg. af november og »skredet rask frem under byggeudvalgets tilsyn, så at de to bygninger [A og B] havde kransen oppe inden årets udgang – og nu snart var fuldendte«.

9. marts. »Efter indbydelse af Hornemann samledes man først på Østerfælled og besøgte de to opførte bygninger. Da disse var så vidt fremmede, at det antoges som rimeligt – hvad prof. Bindsbøll og håndværkerne også troede at kunne indestå for – at de ville være fuldt færdige til flyttedagen den 20. april, og da det vedvarende tørre og luftige forårsvejr alt havde tørret meget på bygningerne, vedtoges det efter etatsråd Collins opfordring, at indflytning skulle tillades 1 måned efter flyttedagen, hvis byggeudvalget ikke, på grund af usædvanlig regn og fugtighed i den mellemværende tid, fandt det utilrådeligt så tidligt at lade værelserne beboes. Det vedtoges også, at det kunne tillades lejerne allerede før den tid at flytte deres bohaver ind, imod at de selv indestod for det. Bygningernes ydre og indre vandt de tilstedeværendes bifald.

Prof. Bindsbøll forelagde tegning til den projekterede inspektørbolig og butikbygning, hvilken bifaldtes, således at enkelte forandringer overlodes til byggeudvalget«.

16. okt. »De to sidst opførte bygninger [C og D] og Inspektørboligen var ikke afleverede ganske færdige, men murene antoges af byggeudvalget for så tørre, at man ikke havde haft betænkelighed ved at udleje lejlighederne til 19. okt. Uagtet de tilstedeværende læger havde nogen betænkelighed herved, kunne det trufne arrangement nu ikke forandres, og de handlende var allerede flyttet ind i Inspektørboligen. Man besluttede derfor at der dygtig skulle fyres i alle kakkellovne (forinden beboerne om en ugestid flyttede ind) for at uddampe disse så meget som muligt«.

Nu følges opførelsen af de sidste 4 Bindsbøll-blokke. E, F, G og H (jfr. tegning hos Hansen og Pihler s. 39). Man beslutter at holde fast ved små 1-værelses lejligheder på 1. sal, som der er behov for, og Bindsbøll understreger en kvalitet i planen, nemlig at man senere kan lave sammenlægning af lejligheder.

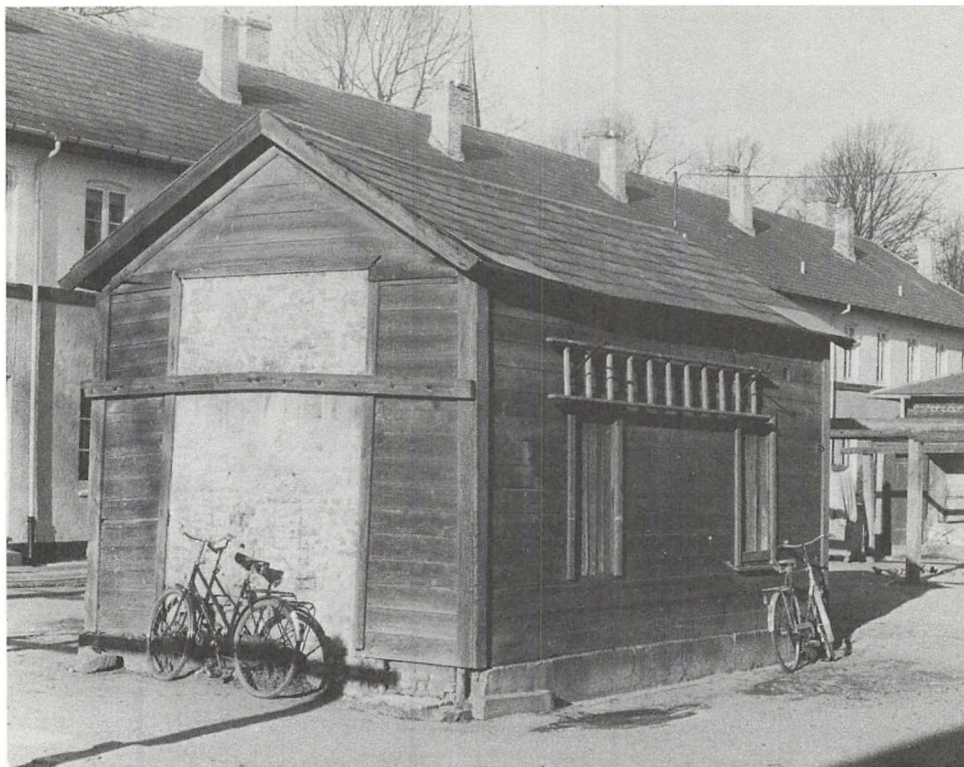
Det strejftes 20. april 1856, at man havde planer om at placere et asyl i blok H eller i en selvstændig bygning:

9. juni 1855. »Møde på Østerfælled. Alle tilstede undtagen etatsråd Dahlerup, der havde meldt forfald og adv. Liebe (ligeledes forfald).

Efter at have beset de nye byggegrunde, den nye vej, der anlægges bag de opførte bygninger, og overbevist sig om etablisementets gode tilstand i det hele, idet alle lejligheder var besatte, drikkevandet udmærket (søgtes endog af fjernereboende) og sundhedstilstanden særdeles god, især blandt børnene (blandt hvilke mange tidligere skrofuløse og svage, nu raske tumlede sig muntert på den frie plads), samledes medlemmerne i inspektørens lejlighed, hvor man efter en kort diskussion vedtog følgende:

Festpladsen mellem Klein-blokkene med alléen af popler og lindetræer. På det forreste stykke mellem blokkene J og K er der senere lavet små haver. Fotografi til Boligkongressen 1917.

Eneste bevarede af Bindsbølls oprindelige vaskehuse, hørende til E og F og bygget 1855. Nu pladsmændenes skur. Kaldes stadig »Slagterskuret« efter slagterbutik der ophørte i 1908. Fotografi 1975.

1. I de tre nye bygninger [E, F og G] skal alle døre have samme noget udvidede dimensioner som i de 2 sidst opførte bygninger, og have vinduer ovenover.
2. Alle de smalle vinduesåbninger til de små køkkener i stueetagen skal udvides.
3. Der skal skaffes lys fra taget til de små rum i 1ste sals etage, [der menes loftsetagen].
4. En forandret inddeling af lejlighederne, således navnlig at der blev færre lejligheder med 1 værelse (14 og 16 kvadrat-alens) og flere større, opgaves ifølge inspektørens opgivende, at de små billige lejligheder var meget søgte, og passede godt for enlige folk uden børn, enker, gamle koner osv. Bindsbøll oplyste af planen, at en sådan forandring ialfald let lod sig iværksætte senere (efter bygningernes opførelse) hvis trang dertil skulle vise sig, idet de 1-værelses lejligheder lå vis à vis.

Det vedtoges derimod, at det ved udlejen for fremtiden skulle være regel: at der i 14 og 16 kvadrat-alens lejlighederne ikke måtte bo flere end 3 mennesker«.

20. april 1856. »Møde på Østerfælled. Fraværende prof. Fenger og Buntzen, kammerråd Øckenholdt samt prof. Trier, hvilke 2de sidste havde meldt forfald.

Efter at have beset etablissementet, hvis beboelseslejligheder også i de to sidste bygninger nu alle var udlejede og beboede, samt den ny plantning af skønne lindetræer rundt om den midterste plæne (hvilke træer kassereren, etatsråd Collin, havde skaffet gratis fra magistratens nu nedlagte planteskole) – ligeledes det nye rækværk der efter indrømmelse fra magistratens og kommunens side var sat flere alen ind på Fælledens grund, endelig den på bunden brolagte grøft eller afløbsrende langs Fælleden, oplaget af sten og murbrokker til gangstier langs bygningerne, og efter at man med stor tilfredshed havde set, hvorledes en stor del beboere var beskæftiget med anlægget og beplantningen af de små havestykker foran hver bolig, samt de stensatte afløbskanaler fra postene til den store afløbsrende osv., samlede man foran Inspektørboligen for at forhandle sagen om Asylet«.

3. febr. 1857. »Byggeudvalget meddelte at kontrakterne til opførelsen af den sidste 8de bygning [H] var affattet i slutningen af 1856, grunden til bygningen færdigmuret, en stor del mursten tilkørte og kalkgruben fyldt, så at arbejdet, så snart frosten tillod det, snart kunne fremmes og fuldføres, og bygningen tages i brug til oktober flyttedag, efter at have stået til tørring det meste af sommeren«.

Efter små 10 års pause fortsætter byggeriet i 1866–67 med blok J og K, L og M. Arkitekt er nu Vilh. Klein:

12. okt. 1866. »Da spørgsmålet om grundens afståelse var ordnet, og ligeledes et lån sikret fra Livrente Anstalten samt licitationer afholdte, grunden indhegnet, og bygningen af to bygninger efter arkitekt Kleins tegning var begyndt (jævnside og op mod Østerallé) – blev dette møde på selve byggepladsen tilsagt af formanden efter det engere udvalgs opfordring, for at få visse spørgsmål om latrinernes beliggenhed og kørevejens anlæg nærmere afgjort. [J og K]

Det vedtoges at de nye latriner burde opføres sammenhængende med de nye vaskehuse, hvoraf der således skulle bygges et til hver bygning. – Kørevejen vedtoges anlagt således til de nye bygninger, at den ældre nordlige indkørsel til det ældre terræn benyttedes, og en overkørsel over den grøft der skiller det ældre fra det nye stykke tilvejebringes«.

Årsberetning 1866. »På det omtalte nye grundstykke står nu opført 2de nye bygninger, færdige til at udlejes fra 1. april d.a., og de mange lejere, der forud har betinget sig bolig i disse bygninger, imødeser med glæde den forestående indflytning. Disse nye bygninger har modtaget adskillige forbedringer og udvidelser fremfor de ældre bygninger, og navnlig er den ene af dem [K], hvor der forsøgsvis er anbragt vandtryk til 1. etage samt underjordiske spildevandsledninger, i flere henseender mønsterværdig«.

Årsberetning 1867. »Umiddelbart efter disse to bygningers opførelse blev *to lignende bygninger* opført i sommerens løb, idet man også denne gang, med imødekommen fra bestyrelsen for Livsforsikrings- og forsørgelsesanstalten, fik de nødvendige pengemidler tillåns [L og M]. Da vejrforholdene var gunstige, og arbejdet blev udført hurtigt, godt og af gode materialer, lykkedes det at få alle de nye lejligheder så vidt fuldførte, at de endnu inden årets slutning alle kunne udlejes og straks blev besatte. De lejesøgendes antal er desuagtet stadig stort nok«.

Nu følger en pause i byggeriet frem til 1870-71, før man opnår lån til at kunne opføre de sidste 6 blokke, P, Q, R og S, N og O, hvor N kommer til at indeholde Asylet og Husholdningsforeningen.

Under denne byggepause bliver Brumleby ramt af to alvorlige ildebrande, i blok D i 1868 og i Inspektørboligen i 1870. Bygningerne var dog lovformeligt assurerede, og brandene fik ingen indflydelse på foreningens byggeplaner, kun forsåvidt de bevirkede, at man opførte brandmure på alle lofter:

Årsberetning 1870. »I det forløbne år, 1870, er etablerementet på Østerfælled blevet udvidet med 4 nye bygninger, idet Direktoratet for Sparekassen for København og Omegn, med sædvanlig imødekommen og velvilje, har lånt bestyrelsen de dertil nødvendige pengemidler. [P, Q, R og S]

I en af de endnu ikke fuldførte sidste bygninger [N] bliver indrettet et større *asyllokale*, svarende til hvad man nu, også i sanitær henseende bør forlange af et sådant anlæg«.

Årsberetning 1871. »Det er bestyrelsen en glæde i denne beretning at kunne meddele, at etablerementet på Østerfælled i det forløbne år, 1871, forsåvidt er blevet fuldført, som de *to sidste bygninger* i årets løb er blevet færdige til beboelse og straks bortlejede«. [N og O]

Det udbyggede boligområde får først senere tilføjet de 4 bygninger i hjørnerne, der indeholder institutioner. Man går igang, efter at man er hørt op med at betragte boligbyggeri som foreningens hovedopgave.

I 1886 åbner Asylet, i 1892 Badeanstalten, i 1898 Mødesalen og i 1906 Sløjdskolens:

29. juni 1897. »Der forelå et forslag fra arkitekt Clemmensen om at opføre en mødesal ud for og op til den vestre ende af bygning K, hvor der var en tilstrækkelig og passende grund til den. Eftersom de tilstedeværende medlemmer af bestyrelsen bifaldt planen, overtog stadsingeniør Amt at indhente arkitekt Clemmensens nærmere forslag og tegning om en sådan bygnings opførelse på dette sted«.

13. sept. 1898. »Eftermiddag 6,30 afholdt møde ude i Mødesalen, mødte Amt og Gram, hvorimod Levy og Collin meldte forfald. Salen med inventar og et lille kulhus har i alt kostet kr. 15.943,91, og både med hensyn til rumforhold, belysning og udstyrelse var den meget tilfredsstillende.

Kakkelovnsskuret mellem Q og S. I mange år smedie for Kakkelovnsmanden, deraf også navnet »Markussens Skur«. Bygget 1889 som kulhus og varelokale for Husholdningsforeningen og som opholdsrum for arbejderne ved Boligerne. Fotografi 1975.

Den store sal er i stil med en oldnordisk hal, hvis loft når op til hanebjælkerne, og tager sig meget godt ud i al sin simpelhed. Den rummer godt 400 tilhørere og har gode akustiske forhold«.

Årsberetningen 1905. »For at give Boligernes talrige opvoksende ungdom adgang til gavnlige sysselsættelse og til udvikling af orden og praktisk dygtighed, besluttede bestyrelsen at opføre et hus for en sløjdscole i det sydvestlige hjørne af grunden ved Øster Allé. Bygningen får to skolerum, et større i en stuelænge ude i gården med ovenlys fra tagvinduer og et mindre i stuen ud til Øster Allé.

Ovenover denne skolestue indrettes på første sal en to-værelses bolig med køkken. Opførelsen af bygningen er påbegyndt, så at undervisningen ventes åbnet efter sommerferien 1906«.

». . . så havde man der en befolkning af 2000 mennesker, omgivne af alle midler til at leve sundt og at erholde oplysning, og så var idealet på denne måde realiseret«. (Hornemann i fremtidsvision 1858)

Mønsterby

Lægeforeningens Boliger blev fremholdt som mønstereksempel på talrige kongresser og udstillinger og kom til at danne forbillede ikke alene her i landet (for De Classenske Boliger på Frederiksberg og flere mindre bebyggelser i provinsen). De indgik i flere europæiske landes overvejelser på officielt plan. Eksemplerne er hentet fra bestyrelsens forhandlingsprotokoller.

Kongresser og udstillinger:

- 1858 Den hygiejniske Kongres i København. Udflugt for kongresdeltagerne til Lægeforeningens Boliger.
- 1869 Den internationale Udstilling i Amsterdam. Beretning med tegninger indsendt efter opfordring fra komitéen for Københavns deltagelse. Hæderspræmie.
- 1876 Den internationale Udstilling for Sundheds- og Redningsvæsen i Bruxelles. E. Hornemanns skrift »Danske Arbejderboliger« udarbejdet hertil.
- 1895 Kvindernes Udstilling i København. Model udstillet »Interiør fra Asyllets store sal«, udført af snedker Sophy Christensen og Asylet. Udstillingens filantropiske afdeling til møde i selve Asylet.
- 1897 International Udstilling i Stockholm. F. Ulriks »Beretning om Foreningen til opførelse af sunde og billige boliger for de ubemidlede klasser« (»Stockholm-beretningen«) udarbejdet hertil.
- 1903 Teknisk-hygiejnisk Kongres i København. Bestyrelsen giver »vejledning og påvisning« for kongresdeltagere, der besøger Brumleby.
- 1905 Første nordiske Møde af Børnevenner, Bethesda, København. Asylmodellen og andet materiale fra Asylet udstillet.
- 1917 Boligkongressen i København. Fotografier og tegninger indsendt til udstilling i Rådhushallen i forbindelse med kongressen.

Anden information:

- 1901 »Til brug for et litterært arbejde i udlandet om danske arbejderboliger og byggeforeninger, anmoder sekretæren for Dansk Forfatterforening om bidrag til vor forenings historie og udvikling«. Tilsendt Stockholm-beretningen samt årsberetninger.
- 1903 »Fra Centralforbundet for socialt arbejde i Stockholm modtaget anmodning om meddelelse af fundats, historie, årsberetninger m.m.«.
- 1907 Bestyrelsen for Christianias Arbejderboliger af 1851 bedt om oplysninger.
- 1910 Den af staten støttede antropologiske komité fået tilladelse til at foretage målinger og vejninger af børnene i asylet.
- 1910 »I anledning af forespørgsel fra en af den norske regering nedsat komité til drøftelse af spørgsmålet om tilvejebringelse af gode, sunde og billige boliger for de mindre velstillede i samfundet, beder Københavns Magistrat om statutter, evt. planer m.m.« Stockholm-beretningen sendt med suppl. oplysninger om Mødesal, Sløjdscole m.m.

Naturen i Brumleby

»Når vi unge piger kom hjem om aftenen, satte vi os ind i lysthuset for at sludre lidt«. (Amanda Madsen).

0,48. Udnyttelsesgraden (bebyggelsesprocenten), som er forholdet mellem etageareal og grundareal, er for Brumleby 0,48. – På Vesterbro er den, ifølge Højgård og Bidsteds »En stenørken blomster«, 1,28. For 50 af Vesterbros karréer over 2,0. Uden tillægsjord fra gaden undertiden oppe på 4,0. Ifølge rapport fra Statens kommitterede i byplansager er 0,8–1,1 ønskeligt.

De små havers historie

Oprindeligt var der små haver på begge sider af Bindesbølls blokke, næsten en have til hver lejlighed.

Men i 1870 blev kørevejen rykket nærmere blokkenes ene side, for at give plads til Kleins nye vaskehuse.

På den måde mistede 1.sals-beboerne deres haver.

Det blev senere afhjulpet, men kun delvis, ved anlæggelsen af haverne mellem A og B, og D og E i 1903, og mellem J og K, og R og S i 1930.

Også ud mod Øster Allé lå der engang »private haver«.

Smed Emil Christoffersen i J 8 havde en sådan:

»Først var der en allé, den førte op til et lukket lysthus.

To trin op, derunder var ølkælderen.

Ovenpå var der en bænk, jeg kunne stå på og se ud over vejen«, fortæller hans barnebarn.

Men på et tidspunkt var haverne kommet til at ligne lossepladser, og der var gået druk i dem (ud til Øster Allé!)

Så fik en Tivoli-gartner til opgave

at beplante området med fine buske.

En havekender. »Alle havde lysthuse, men det var sjældent, at man havde helt lukkede lysthuse, for det måtte vi ikke så gerne. Om sommeren fik vi alting udenfor, morgenkaffe, frokost og aftensmad. Til 1. maj skulle der være pænt, ikke mangle en pind i stakittet. På dagen hvor sommerfesten fandt sted, blev haverne bedømt. Vi pyntede dem på selve dagen, ellers ville ungerne løbe og ødelægge det. Om aftenen havde vi tændt lygter, så gik bestyrelsen for Den selskabelige Forening rundt, og der var 1., 2. og 3. præmie, også for at ha illumineret kønnest. Vi gik jo også selv rundt og kiggede. De fleste præmier gik til Haundrup i J, der en tid havde fiskedam i haven«. (Ellen Baun).

Lysthuse i haverne mellem J og K. Området blev lagt ud til haver i 1930. Fotografi 1972.

Stakit-politik

»Inspektøren gik sin tur hver dag gennem alle rækkerne. Var der noget at bemærke, manglede der en pind i rækværket, så gik han hen og bankede på«. (Christian Jeppesen).

En søndag i 1856 iagttog den samlede bestyrelse med stor tilfredshed, at beboerne var begyndt at pusle i deres små haver.

På Den hygiejniske Kongres i København i 1858 blev det rapporteret, at beboerne med egne hænder byggede deres rækværker, Det ene smukkere end det andet!

Her møder vi et pust af politik.

Arbejderne ledtes til at bygge med på deres små familiebegrænsninger, jævnfør ordren til Bindsbøll, da han skulle igang med at tegne:

At alle lejlighederne burde være indbyrdes afsondrede så meget som muligt.

Engang bestemte kapitalen, at beboerne skulle *passé* haverne, og bagefter at det hele skulle *forfalde*.

Først når beboerne har indset dette, kan de begynde at *passé* haverne i frihed.

Træerne i Brumleby

På havesiderne vokser to alléer af lindetræer.

Den mellem Bindsbøll-blokkene blev plantet i 1856.

Kasséeren Collin skaffede den gratis fra Kommunens gartneri.

Den mellem Klein-blokkene blev plantet i 1874.

»Og de vil være levedygtige endnu i 100 år«

(Kongelig haveinspektør Knud Preisler 1971).

På gårdsiderne vokser elm, ask, hestekastanie og ahorn,

og asylets gård er helt overdækket af lind.

»Også *deres* alder følger bebyggelsen,

og de vil kunne leve adskillige år endnu«.

Tænk, i 1897 havde bestyrelsen planer om,

at lægge den nye mødesal på plænen mellem D og E.

Kun ét af medlemmerne, stadslægen Hoff, blev i tide klar over fadæsen.

Han frarådede indtrængende,

»for ikke at gøre indgreb i den frie beliggenhed,

en af vort anlægs største fordele,

og navnlig for ikke at give et uheldigt eksempel for fremtiden«.

(Byggeloven satte sig også imod,

men dér kunne man vel have fået dispensation!)

Vedbenden på gavlene er plantet 1901, formentlig især for at isolere.

Det kom man til at mærke efter sidste krigs hårde vintre,

da den visnede flere steder og blev taget ned.

Nu blev fortætningsfugten stærkt generende,

og man gav sig til at isolere gavlene indvendigt.

»Ved gavlen af K står en mirabelle,

det var nogen sten jeg smed i krigens tid.

Siden da har det meste af fugten fortaget sig i væggen og fundamentet.

Hvis de river alt murgørnt ned herinde,

bliver her mere fugtigt!« (Jeppesen).

Naturen. Jeppesen er født på landet i Sverige og er uddannet i landbrug. Han sad på Christianshavn med kone og børn i en baggård nede i stuen. Her var han vicevært og så jord- og betonarbejder.

I 1939 flyttede de fra denne 3¹/₂-værelses til en 1¹/₂-værelses i Brumleby, hvor familien i alt blev på 2 voksne og 4 børn. I den lejlighed bor Jeppesen stadig, efter at børnene er flyttet hjemme fra og konen er død.

Lysthuse ud for Q og S. Gennem de sidste 15–20 år er et stort antal lysthuse gået i forfald og er blevet nedrevet. Fotografi vinteren 1971–72.

»Det var et helt hvilested at komme hertil, en hel befrielse. Jeg ville ud i naturen, man mærker jo ikke, at man er midt i byen. Jeg kan sidde ude på trappen og tænde en pipe tobak midt i København. Det er naturen, træerne og menneskene herinde. Det er naturen og menneskene der betyder noget, det andet det er værdiløst«.

Der står et lille egetræ i hans have: »Det er fra børnenes tid. Vi var ude og hente agern i Dyrehaven, så lagde vi nogen ned dér. Det er derfor det får lov til at stå uden for mit vindue. Det er også op mod 40 år gammelt. På den anden side af blokken står de to pæne kastanietræer. Det var jo også børnenes. Det var med at komme hen og få nogle kastanier i lommerne og med i skole!«

2. Lægeforeningens Boliger

Velgørenhed og lav profit

Om Boligernes økonomi

»Det er ikke et fattighus eller en mild stiftelse, hvorom der er tale; det er en lille udflytterby, som i indbyggertal vil overgå adskillige af landets købstæder«. (Flyveskriftet udsendt af Boligernes bestyrelse, 12. nov. 1853).

Lægeforeningens Boliger var ikke noget fattighus eller en mild stiftelse, hvad man dengang på forhånd kunne tro, og hvad vi idag måske tror det har været. Nej, med Brumleby blev der skaffet »billige boliger til dem der kunne betale«.

Denne formulering stammer fra en af deltagerne i Den hygiejniske kongres i København i 1858. Formuleringen var ikke møntet specielt på Lægeforeningens Boliger, men var en generel beskrivelse af en vigtig opgave for den private kapital, noget kongressen bl.a. beskæftigede sig med.

For kongressen gjaldt det om at tage lige stor afstand fra, at den private kapital skulle beskæftige sig med fattighjælp (som man mente var et kommunalt anliggende) og med vildt spekulationsbyggeri. Og det siger formuleringen præcist og konkret.

Den kan bruges til at udtrykke gennemsnittet af holdninger i Boligernes bestyrelse gennem tiderne, hvor man altid befandt sig i et smalt område mellem valgørenhed og profit.

I flyveskriftet blev der netop i forbindelse med det kommende Brumleby taget afstand fra almindelig fattighjælp, der blot kunne lindre øjeblikkets nød, men som forsvinder i det til alle tider åbne elendighedens hav og virker demoraliserende.

Nej, man ville grunde et foretagende af varigere betydning, hvorved man kunne udstrække valgørenhedens virkninger til den fjerne fremtid. Ved at finansiere Boligerne på en fornuftig måde, ved gaver og billige lån og ved at lade beboerne betale en vis lav husleje, ville foretagendet give så meget i overskud, at det ville kunne vokse og således komme til at gavne flere og flere af de kommende slægter, som det hed.

Til den anden side tog man i flyveskriftet afstand fra egentligt spekulationsbyggeri. »Meget godt kan strande på aktionærers udelukkende rentekrav. . .« Eller som Hornemann senere udtrykte det i sin kritik af bygningsloven af 1871: »Sundhedsplejen taber, når den støder sammen med pengehensynet«.

Nu er det vigtigt at komme ind på Boligernes *budget* gennem årene, for at det klart kan fremgå, at forretningen Lægeforeningens Boliger var af nævnte art.

Til opførelsen af Bindsbøll-blokkene projekterede Bindsbøll med et beløb på ca. 150.000 rdl. Da de 9 blokke var færdige, blev de vurderet til i alt 140.500 rdl.

Pengene blev især skaffet som *lån*, i alt ca. 116.000 rdl. Den indsamling af pengegaver som flyveskriftet lagde op til, gav kun en mindre del af pengene, hvad flyveskriftet også regnede med, nemlig op mod resten på ca. 25.000 rdl. (Lægeforeningen havde dog også selv lidt penge).

Største långiver fra starten var den såkaldte Centralkomité, stiftet under krigen 1848-50 til støtte for enker og faderløse, siden aktiv under koleraen, hvor den arbejdede sammen med lægerne. 35.000–40.000 rdl. af dens indsamlede penge blev anbragt som lån, og tre repræsentanter optaget i Lægeforeningens bestyrelse.

De andre långivere var Jonas Collin med 16.000 rdl. (ledende statsemedsmand, mæcen og filantrop, far til bestyrelsesmedlemmet Edvard Collin), en grev Lercke med 10.000 rdl., og til de sidste 4 blokke Statsanstalten for Livsforsikring (som den hedder i dag) med 50.000 rdl.

De tilbagebetalingsforpligtelser man derved satte sig i, skulle holdes i balance af *lejeindtægten*, ja lejen skulle klare mere end det, for den var jo foreningens eneste indtægt:

»Med hensyn til den leje, der skal svares af Boligerne, skal det kun bemærkes, at den vil blive fastsat så billig som muligt, dog således, at hele den anvendte kapital forrenter sig derved, medens overskudet, den disponible del af indtægten, anvendes i den oprindelige hensigt, til udvidelse og forbedring«. (Flyveskriftet).

Hvordan huslejen præcis blev fastsat, er ikke kendt. Det er selvfølgelig sket ud fra de forventede udgifter, hvoraf man kendte lånenes tilbagebetaling som en stor post, men ikke vedligeholdelsen og ikke foreningens udbygningstakt. Derimod har man nøje kunnet bestemme huslejen i forhold til spekulationsbyggeriets, som man hellere end gerne ville konkurrere med. Man satte den derfor et betydeligt stykke under, iflg. Hornemann 33 % eller mere for tilsvarende lejligheder. (Jfr. Poul Hertz: Arbejderstandens boliger i København, Månedsskrift for Sundhedsplejen 1904).

Bindsbøll-blokkene skulle fuldt udbyggede (fra 1858) i årlig husleje give ca. 11.000 rdl. Men det gjorde de ikke før finansåret april 1862–63. I tiden forinden var de årlige lejetab så store som en trediedel til en fjerdedel af den forventede sum, og et af årene bedrog inspektøren ydermere foreningen for 2–3000 rdl. Man havde altså i de første år ikke 11.000 men kun omkring 7000 rdl. til at bestride udgifterne med.

Her slugte specielt lånet hos Centralkomitéen sin hovedpart af lejen. Det var nemlig øremærkede penge (til de forældrelose børn efter koleraen), som hurtigst muligt igen skulle frigøres. Især i de første år må tilbagebetalingsraterne have været store, idet hele gælden på de 35–40.000 rdl. var ude af verden allerede i 1867.

En sådan *skrabet finansiering* gik naturligvis ud over beboerne. Allerede i de første år viste de grænser sig med al tydelighed, som bestyrelsen måtte navigere efter. Der var hensynet til den indskudte kapital, der skulle betales tilbage, og der var hensynet til den lave leje, som for »sagens« skyld ikke måtte sættes i vejret. Herimellem befandt

Brumleby set fra Østerbrogade. Forrest tilvenstre Inspektørboligen med smedejernsaltan på gavlen. Fotografi 1975.

beboerne sig, i huse som ikke blev ordentligt vedligeholdt i de første år op til 1862–63, og med en bestyrelse som fandt ud af, at man ikke kunne tåle ret mange dårlige betalere.

Foreningens to følgende byggerier krævede *lån* af lignende størrelsesorden (og var helt uden pengegaver). I Klein-blokkene (1866-71) anbragtes 156.800 rdl. (efter 1875=313.600 kr.). Disse penge blev for de totrediedeles vedkommende lånt i Statsanstalten for Livsforsikring, for den ene trediedel i Sparekassen for København.

Byggeriet på Strandvejen (1878–80) krævede et lignende beløb, 319.000 kr. lånt i Sparekassen. Denne bebyggelse som kun husede ca. en trediedel af, hvad det samlede Brumleby gjorde, var forholdsvis dyrere at opføre, bl.a. fordi grunden denne gang måtte købes (omend billigt) af kommunen.

I denne periode, hvor foreningen efterlevede sine planer om at bygge videre og videre, steg den samlede årlige *husleje* i det fuldt udbyggede Brumleby fra de nævnte 11.000 rdl. til 27.000 rdl. (=54.000 kr.), og videre med den færdige Strandvejsafdeling til 76.000 kr. Huslejen på den enkelte lejlighed blev ikke sat i vejret, men man havde forlængst fået styr på det tidligere store huslejetab.

Brumleby set fra Olufsvvej. Forrest Bindsbøll-blokkene. I midten den højere blok N med Købmanden i gavlen. Fotografi 1975.

Samtidig steg lånenes størrelse altså kraftigt, så at man i 80-erne var oppe på et beløb for renter og afdrag på mellem 25.000 og 50.000 kr. årligt, den største post på mellem en trediedel og to trediedele af budgettet.

I 1888 klagede beboerne og andre over den slette vedligeholdelse, altså ikke på noget tilfældigt tidspunkt. Bestyrelsen havde sat sig i for store forpligtelser over for den lånte kapital.

De planer man allerede fra starten havde haft om at forsyne Brumleby med forbedrende institutioner blev udført i et meget langsomt tempo og kom først for alvor igang, da planerne om foreningens fjerde byggeri var blevet skrinlagt i 1888.

År 1900 satte den største af kapitalindskyderne renten i vejret fra $3\frac{3}{4}$ til $4\frac{1}{2}$ % af 428.000 kr. Det var Bikuben, der nogle få år i forvejen havde overtaget alle Sparekassens lån ved at tilbyde en lavere rente (nemlig $3\frac{3}{4}$ mod 4 %). Dette tvang Boligernes bestyrelse til en lejeforhøjelse på 10 %, den første i foreningens historie. Men stadig var det en billig husleje, for dem der kunne betale.

Meninger på Den hygiejniske Kongres i København 1858 (eller meningen med den!)

»På hvilke måder bør man virke til at skaffe den arbejdende klasse sunde og billige boliger?«

Det officielle svar. (»Billige boliger til dem der kan betale«). »For opførelsen af sunde og billige boliger til familier eller eneboende personer af den ubemidlede og arbejdende klasse virkes der bedst ved private mænds forenede bestræbelser i en uegennyttig og human ånd, dog uden at disse bestræbelser bære præg af understøttelse . . .«

Hornemanns velgørenhed. (Hornemann var boligsektionens indleder. Hans meninger lå tættest på ren velgørenhed og blev imødegået af flere. Ordet velgørenhed måtte ikke optræde i det officielle svar, men Hornemann kunne alligevel rummes inden for svaret): »Aktieselskaber kunne således også udrette noget stort, når der i §1 af deres love fandtes en bestemmelse om, at det hele foretagende ikke var beregnet på gevinst, men på at gøre medborgere gavn . . . Hornemann så ikke rettere end at hovedvirksomheden her burde udgå fra den private foretagelsesånd i forening med den private velgørenhedsånd . . . Enden blev, at den dissens [uenighed] som der ytrede sig, og som er den gamle dissens mellem forstands- og følelsesmennesket, mellem den strenge filantropi og den egentlige barmhjertighed, smukt medieredes ved udtrykket »humanitet«.

De hårde drenge. David (nationalbankdirektør) tog afstand fra velgørenhed, kapitalen skulle kun give den sædvanlige rente. Spandet (overretsassessor) ville ikke skaffe billige boliger. For at gøre arbejderne istand til at betale, ville han skaffe oplysning og dannelse. »Alle var enige om, at det egentlige proletariat, som henhørende under kommunens fattigvæsen, burde holdes ude«.

Befrielse fra kapitalen. (Landmåler Reinhold Jensen, senere venstre-folketingsmand, blev afbrudt af ordføreren og fik at vide at hans indlæg kom for sent og endda slet ikke var på sin rette plads på en hygiejnisk kongres): »Landmåler Reinhold Jensen ville gøre nogle bemærkninger med hensyn til, at sagens udførelse var overladt til privates bestræbelse, hvilket han ikke troede var det hensigtsmæssigste. Han antog, at spørgsmålet var sat under diskussion for arbejdernes skyld; men så måtte det også erindres, at, når man ville tage et spørgsmål, vedkommende arbejdernes stilling, under overvejelse, kunne man ikke uden nødvendighed udelukke alle væsentlige spørgsmål, som var knyttede til en fornuftig organisation af arbejdet, og da heller ikke det store hovedspørgsmål, hvorpå afgørelsen kom an, forholdet mellem kapitalen og arbejdet, hvilket for arbejdernes vedkommende måtte søges besvaret derhen, at de emanciperedes fra kapitalen. Dette punkt syntes ikke tilstrækkeligt klaret i det foreliggende spørgsmål, idet arbejdet fremdeles blev afhængigt af kapitalen . . . [afbrudt]«

Sundhed, sædelighed og tilfredshed

Om det politiske motiv til at bygge Brumleby.

»Beboernes sundhed, sædelighed og tilfredshed søges så vidt muligt fremmet . . .« (Af Fundatsens § 2).

Fra gammel tid var det kristne næstekærlighedsbud notivet til velgørenhed. I Flyveskriftet konstaterede bestyrelsen, hvor almindelig denne umiddelbare velgørenhed var, der straks meldte sig, »for at lindre den nød som råbte om hjælp«. »Det er her i landet blevet mere og mere skik, at større eller mindre almindelige ulykker umiddelbart og sågodtsom uden opfordring bringer den almindelige godgørenhed til at træde understøttende og lindrende frem«.

Men denne godgørenhed var for impulsiv og tilfældig. Derfor gav Boligernes bestyrelse (og Kongressen i 1858) sig til at regulere den, nærmere at finde ud af, hvorfor man skulle være velgørende.

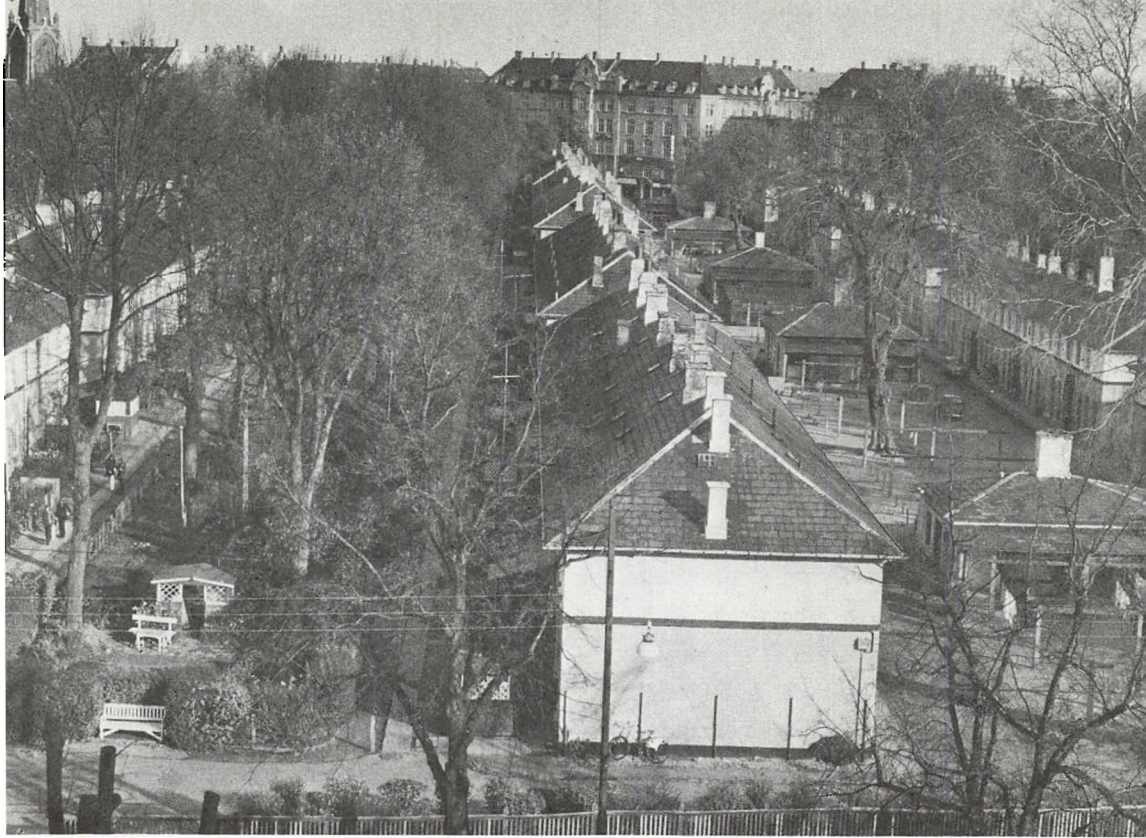
Her skilte Lægeforeningens Boliger først og fremmest med *det sanitære, altså sundhedsmæssige motiv*. Foreningen blev ledet af lægen Hornemann, som havde studeret hygiejne i Paris og London allerede 1839–41. Bagefter havde han i sit skrift »Om adskillige mangler ved den offentlige renlighed i København i sanitær henseende . . .« (1847) foreslået vandværk, kloakforbedring og wc-er, og i sit skrift »Den seneste colera-epidemi i England 1848–49 . . .« (1850) advaret myndighederne mod en lignende katastrofe i København.

Brumleby opstod derpå som led i rækken af sanitære reformer, som fulgte efter de politiske forandringer 1848–49 og efter koleraen i 1853: Byggeloven af 1856, anlæg af vand- og gasværker 1859, sundhedsvedtægt 1860, Kommunehospital 1863, første billige badeanstalt 1865. »Kloaksagen« blev derimod udskudt til efter århundredskiftet og da gennemført uden toiletter i alle lejligheder, modsat Hornemanns plan. (Villads Christensen: København 1840–57. Katharina Buch: C. J. E. Hornemann).

Brumleby blev bygget for den ubemidlede eller »arbejdende« klasse, fordi det var her, det sundhedsmæssigt stod dårligst til, og stod dårligere og dårligere til. Allerede efter få års forløb kunne lægerne Engelsted og Hornemann statistisk bevise, at Brumleby havde en bedre sundhedstilstand end byens traditionelle fattigkvarterer, og oven i købet bedre end en del af nybyggeriet for middelklassen, hvor spekulationen havde været for kraftig. (Engelsted i Ugeskrift for Læger 1855. Hornemann i Hygiejniske Meddelelser 1856)

Til det sanitære knyttede man *det moralske motiv*. Man ville forbedre på de mennesker man tog under vingerne, nemlig efter fundatsens § 2 »fremme deres sundhed, sædelighed og tilfredshed«.

Man iagttog i denne klasses måde at leve på, noget man betegnede som sædelig fornødelse, og det måtte man arbejde imod. »Skulle der gives nogen vej, på hvilken

Brumleby set fra Øster Allé. Til venstre alléen mellem Klein-blokkene med haver og lindetræer, til højre pladsen mellem H- og J-rækken med vaskehuse og elmetræer. Fotografi 1975.

man bedre kan afværge de truende og bestandigt voksende legemlige onder, og bedre tilstoppe de altfor rigelige kilder til sædelig fornedrelse . . . end at give arbejderen et hjem?» (Flyveskriftet).

Man ville sørge for, at dem man lod bo godt, »anspores til forøget, til regelmæssigere virksomhed, og således gradvis hæves til bedre og nyttigere medlemmer af samfundet«. (Flyveskriftet)

Hvad velgørerne gerne ville give udseende af et moralsk motiv, at hjælpe nogle laverestående mennesker op på et højere niveau, var imidlertid, som det også fremgår af citaterne, ikke blot for disse menneskers blå øjnes skyld. Man gjorde det for sin egen og for samfundets skyld. Og hvis var samfundet?

Man havde et *politisk motiv*. Koleraen som rasede i fattigkvarteret, kunne jo tænkes at brede sig til velhaverkvarteret: »Den fattige, den arbejdende, bor og eksisterer under altfor slette vilkår, hans andel af byen er så sammenpresset, at han ikke kan ånde frit, der ågres med rummet, til ødelæggelse for ham og med fare for os alle«. (Flyveskriftet).

Dette lille Arbeide

tilegnes herved

den danske Arbeiderstand,

som deraf blandt andet vil kunne skjønne, hvor meget Arbeide og hvor megen Bekostning, Tid, Dygtighed, Uegennyttighed og Velvillie, der nu i en Række af Aar er offret og fremdeles vil blive offret af den saakaldte dannede Klasse forat skaffe Arbeideren et af Livets bedste Goder, nemlig en sund og billig Bolig og derved Betingelsen for et hyggeligt Familieliv og en god Børneopdragelse.

Kunde dette bidrage til at de blandt Arbeiderne, som hidtil kun med Mistro have seet paa deres bedre stillede Medborgere, i Fremtiden vilde med mere velvillige og aabne Øine betragte denne Klasse af deres Medmennesker, da vilde det baade være en stor Ære for Arbeiderne og en sand Glæde for

Forfatteren.

Forordet til E. Hornemanns »Danske Arbejderboliger«, 1876.

Det var de samme toner der lød på Den hygiejniske Kongres i 1858: »Det er især den stærkt tiltagende befolkning, dens sammentrængningen i større byer, kommuner og arbejderdistrikter, og alle de med denne trængsel nøje sammenhængende fysiske og moralske onder, urenlighed, armod, slet føde, drikkældighed, sygdom og brøde, der, ved at virke tilbage på det hele, og ved således at forringe den almindelige sundhed, den almindelige sikkerhed og det almindelige velvære, har bragt de under heldigere betingelser stillede samfundsklasser til at indse, at de allerede for deres egen sikkerheds skyld måtte stræbe efter at modvirke disse onder«. Og senere hedder det, at man ved at bygge boliger for de fattige »på en gang både helbreder og gavner ikke blot den enkelte men det almene«.

Flyveskriftets ønske om at bygge en by for bedre og nyttigere medlemmer af samfundet, uddybedes iøvrigt af Hornemann. Han skrev om arbejderens behov for rekreering, altså Brumleby som en by af arbejdere til nytte for arbejdsmarkedet: »For denne klasse er sundheden og arbejdsdygtigheden i en vis henseende alt, og en sund bolig er derfor her langt vigtigere end det almindeligvis antages«. (Hygiejniske Meddelelser 1856–58, Hefte 3, s. 2).

»Med fare for os alle«, »for overklassens egen sikkerheds skyld«. Var man så småt begyndt at blive bange for politiske uroligheder? I dagbladet Fædrelandet 12. maj 1853 var Hornemann inde på, at den fattige klasse i den nye demokratiske tid havde ret til en del af kagen, og hvis man hjalp den til det, gavnede man også sig selv, »idet man derved stoppede mange kilder ikke blot til sygdom men til fattigdom, synd og misfornøjelse«. Brumleby var for sunde, sædelige og *tilfredse* arbejdere.

Rundt i Europa var fyrsterne efter opstandene i 1848 fornuftigt nok blevet interesseret i boligproblemet, de tilkaldte eksperter og satte projekter igang, dronning Victoria og prins Albert i England, Louis Napoleon i Frankrig og prins Wilhelm i Berlin. (Jfr. Peter Bredsdorff i: Sundhedsplejen 1, 1959).

En fransk boligkapacitet havde hævdet, at det kunne være politisk farligt at sammenhobe arbejderne i særlige arbejderbyer. Det blev han citeret for på Den hygiejniske Kongres i 1858. Men Hornemann troede ikke rigtig på, at truslen kunne blive til virkelighed på dansk område, »den derimod anførte grund gjaldt egentlig kun Frankrig, og var tildels også kun af politisk natur . . .«(!)

Ingen klassekamp i Danmark. Så længe som muligt holdt man fast ved illusionen om et dansk folkehele, en bestræbelse der var blevet forstærket efter 1864, hvor to femtedele af landet var gået tabt.

Både Hornemann og Ulrik satte deres to vigtigste skrifter om emnet, udkommet efter 1864, i denne nationale sags tjeneste. Hornemann lod sit skrift »Danske Arbejderboliger« (1876) slutte med et leve for arbejderboligerne »til held for arbejderstanden og til held for landet!«

Ulrik sluttede sit skrift om »Arbejderforeninger til gensidig hjælp« (1867) med en variation af det kendte motto, hvad udad tabtes skal indad vindes. Danskerne skulle vinde i indre fylde og kraftudvikling ved at følge Ulriks idéer om arbejderforeninger til gensidig hjælp, det ville gøre danskerne værdige til at bestå.

Disse skrifter viser tydeligt, at nu blev truslen om klassekampen taget alvorlig fra borgerlig side. Hornemann udgav ifølge forordet netop »Danske Arbejderboliger« for at pynte på arbejdernes syn på overklassen: se alt hvad vi har gjort for jer. Betraget dog overklassen med mere velvillige øjne!

Ulriks bestræbelser på at oprette arbejderforeninger til gavn for arbejdernes samtlige behov fra vugge til grav (byggeforeninger, brugsforeninger, sygekasser, begravelsesforeninger) er en direkte kamp mod kommunismen. Hans »Arbejderforeninger . . .« indeholder en direkte fordømmelse af kommunismen, hvor han docerer, at den un-

dertrykker familien og tilintetgør personligheden, i modsætning til arbejderforeninger som understøtter familien og fremdrager personligheden.

Brugsforeningsidéen blev af Ulrik rettet direkte mod arbejderbevægelsens strejkevåben. Arbejderen skulle ikke forøge sine indtægter ved strejker, men formindske sine udgifter ved at stå i en brugsforening. En sådan brugsforening skaffede han Brumleby i 1868.

Brumleby var blevet opført på et tidspunkt, hvor der endnu ingen politisk konfrontation af betydning var mellem en arbejderklasse og et borgerskab. Man anså det ikke på kongressen i 1858 for en fare at sammenhobe mange arbejdere på eet sted.

Senere voksede Brumleby sig større, følgende sin fundatsregel om at vokse. Men det skete efter nogle idéer som ikke længere ansås for politisk helt forsvarlige. Den nye idé, som i Danmark allerede havde stukket hovedet frem på Den hygiejniske Kongres, men som Hornemann endnu ikke syntes om, og som ikke blev taget med i kongresbeslutningen, var idéen om arbejderen som ejer af sin bolig. Det var det internationale borgerskabs kongstanke om at uskadeliggøre arbejderen ved at gøre ham til en lille kapitalist. Den idé blev af Ulrik realiseret andetsteds end i Brumleby, nemlig med dannelsen af »Arbejdernes Byggeforening« i 1865 (»Kartoffelrækkerne« osv.)

Det var omkring denne selvejerbevægelse at de mange udtalelser faldt fra borgerlig side, som viser den skærpede klassekamp. F.eks. Ulrik i et brev af 23. dec. 1871 til rådmand Liisberg i Århus, der stod for tilsvarende bestræbelser dér:

». . . det er min overbevisning, at intet middel er kraftigere til at modvirke nutidens forfærdelige kommunistiske og samfundsopløsende begreber. Den der selv besidder sit lille hus, bliver aldrig kommunist«. (Kromann Hansen: Arbejdernes Byggeforening s. 9).

Propagandaen for den ejede bolig havde succes, og blev fra slutningen af århundredet hjulpet videre på vej af støttelovgivning. Boligformen ændredes fra Brumlebys længer til to- og enfamiliehuse. Gasværksarbejdernes koloni på Frederiksberg (1899–1900) blev opført i den form og i »palæstil«. Beboerne blev af arkitekten kaldt for »vordende småproprietærer« (Licht: En arbejderkoloni på Frederiksberg). Idag har vi parcelhus- og ejerlejligheds-Danmark.

I stedet for idéen om ejerboliger klarede Lægeforeningen sig med ældre velprøvede midler som politimæssig kontrol af beboerne gennem inspektør og pladsmænd, og fra slutningen af 80-erne ved forsyning med institutioner af forskellig art, men også alle kontrollerende.

Her er det karakteristisk, at man først turde opføre Mødesalen som selvstændig bygning i slutningen af 90-erne, da en afmatning i den politiske konfrontation var indtruffet. Sløjdskolon med en pladsmandslejlighed blev helt bevidst placeret som et kontrolpunkt modsat Inspektørboligen i den anden ende af bebyggelsen.

Blandt socialdemokrater der debaterede boligform på Frederiksberg Rådhus og i Socialdemokraten omkring århundredeskiftet, var en boligform som Brumlebys ikke længere populær. (Licht: En arbejderkoloni på Frederiksberg).

På Frederiksberg var det De Classenske Boliger man diskuterede, som var opført 1866–81 med Brumleby som forbillede. De blev revet ned i perioden 1912–45, angiveligt af tekniske og økonomiske grunde.

Set i denne boligpolitiske sammenhæng, kunne det lige så godt have været Brumleby, der dengang var faldet for øksen, svigtet både af idéens oprindelige fædre, af beboerne og især af deres repræsentanter på rådhuset (socialdemokrater). Men Brumleby havde en fundats. De Classenske Boliger var alene afhængig af en fondsbestyrelses økonomiske overvejelser.

Brumlebys historie aflæst af bestyrelsens sammensætning

»Bestyrelsens medlemmer er ulønnede«. (Af fundatsens § 4).

». . . den mistænksomhed som så overmåde tit fandtes hos den simplere klasse mod den mere velhavende, ville meget let gøre, at man ikke med samme påskønnelse modtog hans virksomhed og underkastede sig de deraf flydende nødvendige konsekvenser, som når bestyrelsen repræsenteredes af en samling mænd«. (C. E. Levy, bestyrelsesmedlem, på Den hygiejniske Kongres 1858).

»Etatsråd Collin gjorde opmærksom på, at det var 25 år siden han begyndte regnskabet for Boligerne på Østerfælled. I den anledning tømte man et glas gammel madeira på foreningens, formandens og etatsråd Collins – vor første kasserers – velgående«. (Bestyrelsens forhandlingsprotokol 28. okt. 1878)

Formandsperioderne. I lægen E. Hornemanns formandsperiode (1853–88) blev selve boligblokkene bygget efter sanitære og kontrollerende principper, både Brumleby og Strandvejsafdelingen ved Nyborggade (også på Københavns Østerbro).

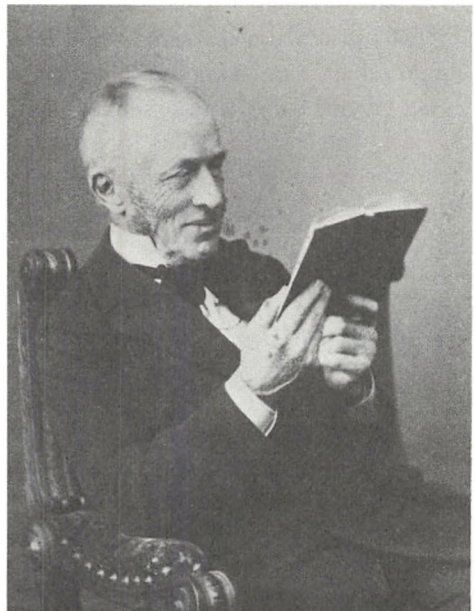
Asylet i Brumleby blev bygget. Lægen F. Ulrik kom ind i bestyrelsen i 1866 og sørgede for dannelsen af Husholdningsforeningen i 1868.

Under F. Ulriks formandsperiode (1888–1909) blev Badeanstalten, Mødesalen og Sløjdskolens bygget. Brumleby blev forsynet med nyt kloaksystem, og også Bindebøll-blokkene fik indlagt vand. Produktet blev altså forædlet, eller: det sanitære og politiske greb om beboerne udbygget.

I lægen Axel Ulriks periode, F. Ulriks søn, (1910–24) medførte 1. verdenskrig dyrtid. Man bremsede tilbagebetalingen af byggelån og lavede istedet en byggefond, som dog aldrig blev ret stor.

I professor i teknisk hygiejne ved Polyteknisk Lærestanstalt J. T. Lundbyes periode (1925–50) begyndte man i rask tempo at afvikle byggelånene og spare på vedligeholdelsen. I 30-erne arbejdede man med planer for udskiftning af bygningerne, men blev standset af krigen.

I direktør i Bikuben Otto Schlegels periode (1951–?) blev boligerne ved Nyborggade revet ned og erstattet med højhusbyggeri i slutningen af 50-erne, og Brumleby blev mageskiftet med Kommunen i 1966, så foreningen kunne gennemføre sine byggeplaner på sin nye grund i Valby.

Lægeforeningens Boligers fire formænd gennem 100 år. 1. Lægen Emil Hornemann (1810–90), litografi 1854. 2. Lægen F. Ulrik (1818–1917), fotografi 1890-erne. 3. Lægen Axel Ulrik

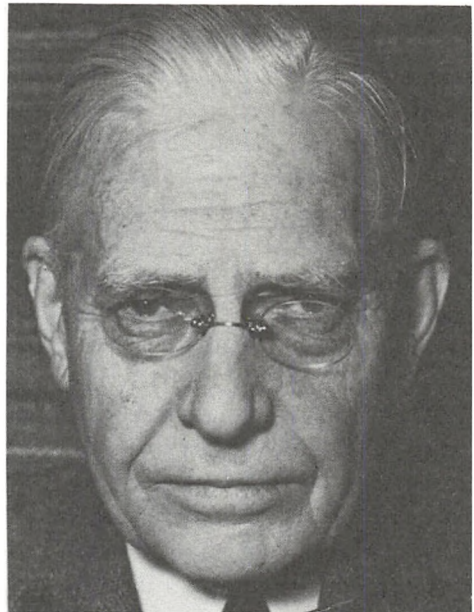
»De forskellige interessers repræsentation i bestyrelsen«. Det er et udtryk der stammer fra Hornemann. I fundatsen stod specielt, at der mindst skulle være een læge i bestyrelsen. Det var endvidere vigtigt at have et bygningskyndigt og et juridisk medlem. Fra starten kom også repræsentanter for Centralkomiteéen ind, fordi de havde penge med.

I de første mange år var det lægerne og deres sagkundskab, der var den drivende kraft. Det var dem der stod for de sanitære reformer, som var nødvendige, hvis industrialismen skulle udvikle sig konfliktløst.

De første tre formænd var læger, Hornemann, F. Ulrik og Axel Ulrik. Af den første talstærke bestyrelse på 11 medlemmer var de 6 læger. Da F. Ulrik blev formand var der 4 læger ud af 10. Da Axel Ulrik blev formand var der 4 læger ud af 9. Fundatsens mindstekrav på een læge, var man først kommet ned på i slutningen af 20-erne, dernæst i 50-erne og igen idag.

Alle de oprindelige læger var specialister og foregangsmænd. Senere sad i to perioder Københavns stadslæger i bestyrelsen (den ene Axel Ulrik).

Det var lægerne der havde organiseret husbesøgene under koleraen og udflytningen i nødlejre, det var lægerne der krævede luft mellem husene i Brumleby. Det var lægen Levy og senere F. Ulrik der årligt vaccinerede børnene i Brumleby. Det var lægerne der angav kubikindholdet pr. barn i det nye asyl. Det var lægerne der fik nedlagt en 5 år

(1846–1930), fotografi o. 1925. 4. Professor i teknisk hygiejne J. T. Lundbye (1874–1951), fotografi o. 1945.

gammel vuggestue i blok G, fordi det endnu i 90-erne var forbundet med for stor smittefare at samle spædbørn til fælles pasning. Det var Axel Ulrik, der som ny formand gik rundt og tilså de beboere, som havde svært ved at klare sig, og som inspektøren havde indstillet til huslejeeftergivelse osv., osv.

I de første mange år spillede specielt formanden en afgørende rolle for Boligernes ve og vel. Det var Hornemann og F. Ulrik der var foreningens lokomotiver og kom med de fleste nye idéer, som de i første eller andet forsøg (eller måske slet ikke) fik resten af bestyrelsen med på: udvidelse af bebyggelsen, saneringsvirksomhed andetsteds i byen, skolebyggeri osv. Disse første formænd havde sikkert dagligt Boligerne i tankerne.

Formanden støttede sig især på det Hornemann kaldte »det engere udvalg«, altså »snævre« udvalg, som fra starten var et byggeudvalg på tre-fire medlemmer, hvoraf Bindsbøll var selvskreven. Senere klarede man sig uden bygningskyndigt medlem op til 1888, da stadsingeniøren Ch. Ambt kom ind. Men endnu i 1866, 10 år efter Bindsbølls død, talte Hornemann om, hvor vigtigt det var at få Bindsbøll erstattet. Han prøvede forgæves med arkitekten F. Meldahl, der som professor på Kunstakademiet gik ind for undervisning i at bygge arbejderboliger, men som kun sad i bestyrelsen et halvt år.

I Ambts lange medlemsperiode op til 1919 (han nåede også at blive generaldirektør i DSB), udførtes mange tekniske forbedringer, kloaker, elektricitet m.m. Han dannede

byggeudvalg med Martin Nyrop, Københavns Rådhus' berømte arkitekt. Senere dannede Nyrop par med arkitekten H. Fussing, husflidsmanden. Efter dem dannede arkitekterne Gotfred Tvede og Emil Jørgensen (Sundholms arkitekt) bygningskyndigt par op til de nye tider efter 2. verdenskrig.

Kassererjobbet blev i de første mange år bestridt af et medlem af bestyrelsen, Edvard Collin, som var direktør i Finansministeriet, og som havde været kasserer i lægernes kolera-forening, inden han blev det for deres byggeforening. Han sad også i det engere udvalg, og var, hvad man kan læse af bestyrelsens forhandlingsprotokoller, et ligeså indsigtfuldt medlem, med et formentlig dagligt forhold til Boligerne, som Hornemann. (Hornemann, Collin og Bindedbøll var iøvrigt fætre). Fra 1888 gik kassererjobbet over til inspektøren.

Bikuben m.fl. De der havde penge i foreningen var i regelen repræsenteret i bestyrelsen (eller indirekte knyttet til den). Fra starten valgte Centralkomiteén tre af sine medlemmer ind, nemlig højesteretsadvokat C. C. V. Liebe, som blev Boligernes jurist helt op til år 1900, finanshovedkasserer Stæger, som kom til at sidde i det engere udvalg, og pakhusforvalter Øckenholt, som en tid afløste Collin som Kasserer og iøvrigt boede i Brumleby, i Inspektørblokken.

De to steder, hvor foreningen i de første mange år (under den egentlige byggeperiode) lånte flest penge, var Livrente Anstalten (Statsanstalten for Livsforsikring), hvortil Hornemann var knyttet som forsikringslæge, hans eneste faste job som læge, og Sparekassen for København, hvor Collin var direktør fra 1864. Collins efterfølger som kasserer (uden dog at sidde i bestyrelsen) V. Drewsen, avancerede under sin tjeneste for Boligerne til direktør i Livrente Anstalten.

Til Sparekassen Bikuben fik Brumleby en ganske særlig tilknytning. Allerede i 1872 havde Hornemann siddet i Bikubens repræsentantskab. I den lange periode 1886–1936 var bestyrelsesmedlemmet, nationaløkonomen professor Harald Westergaard, tillige medlem af Bikubens direktion. Vigtigst var at Bikuben i 1888 fik en administrerende direktør, F. Gram i Boligernes bestyrelse. Han efterfulgtes af en hel lille kongerække af direktører, S. Bülow (1923–36), Jens Toftegaard (1936–46), Schlegel og idag Poul Gaarden, hvoraf de to sidste blev formænd for Boligernes bestyrelse.

Hvor pænt dog medlemmerne i den selvsupplerende bestyrelse omgikkes hinanden: Bülow skrev ved sin afgang i 1936 på grund af alder, »at direktør i Bikuben, cand. polit. Jens Toftegaard er villig til, såfremt bestyrelsen måtte ønske det, at indtræde i bestyrelsen, hvorved den mangeårige tilknytning mellem Lægeforeningens Boliger og Bikuben vil kunne fortsættes«.

Baggrunden for den mangeårige tilknytning var jo, at Bikuben i 1896 overtog Sparekassens lån på ca. 1/2 mill. kr. til en lavere rente.

Allerede Toftegaard blev iøvrigt valgt ind med henblik på senere at overtage formandsposten, hvad han ikke nåede. Det blev så Schlegel.

Berømtheder og – mangler der ikke nogen? I denne bestyrelse sad der altid indflydelsesrige mænd, i en periode både stadslægen og stadsingeniøren. Fra tid til anden sad der ligefrem berømtheder. Lægen C. E. Fenger, Hornemanns nære ven, som både var finansminister og senere finans- og hospitalsborgmester i København, sad i bestyrelsen fra starten og til sin død i 1884. Også en statsminister har siddet der (!) nemlig kongens og foreningens sagfører, Otto Liebe, Påskekuppets statsminister i nogle få dage i 1920. Jobbet i Brumleby havde han arvet efter sin far, den gamle medstifter C. C. V. Liebe.

Læger, arkitekter, jurister, bankfolk, en væsentlig del af det borgerlige spektrum, men der mangler nogen. Jeg ser helt bort fra, at der aldrig har siddet beboer-repræsentanter i bestyrelsen (lejerforeningen forsøgte faktisk at få et gidsel ind i 1950-erne), eller kvinder (ikke før den nuværende højesteretsdommer Helga Pedersen).

Men i en forening på grænsen mellem velgørenhed og lav profit kunne man jo godt have ventet, at der sad et par præster eller pædagoger.

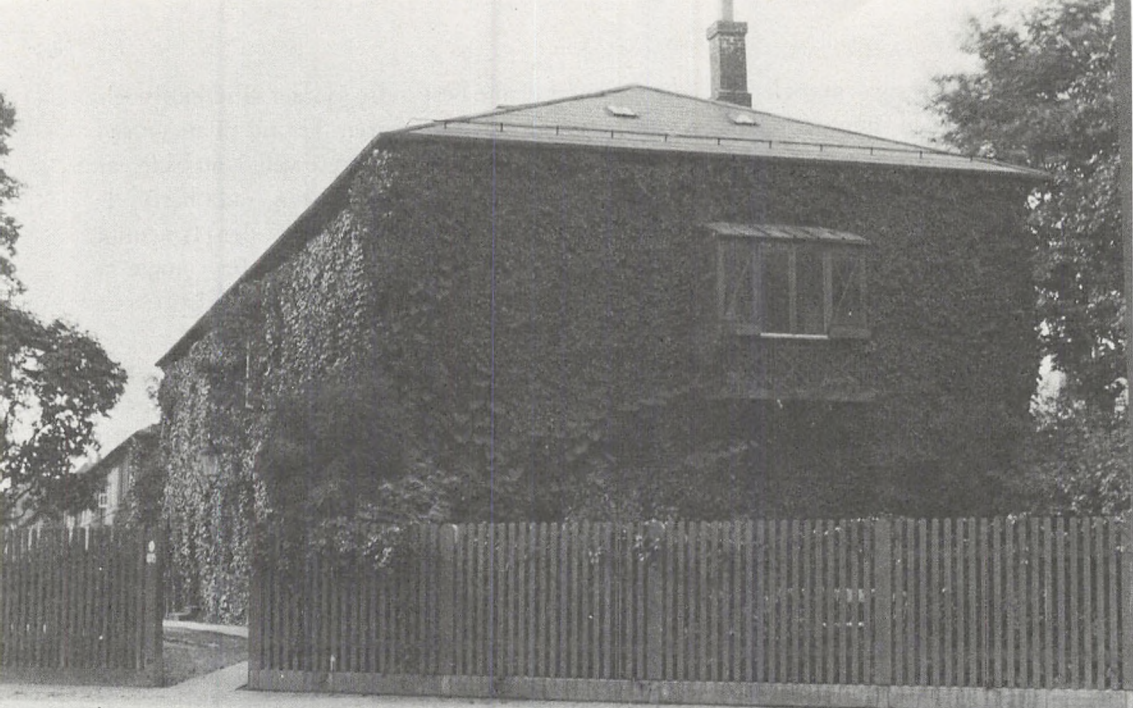
Jeg har bemærket at bestyrelsens flertal ikke ønskede at bidrage økonomisk til opførelsen af Jacobskirken på Brumlebys nabogrund. På den anden side havde man ikke noget imod at få kirken inden for porten, det måtte bare ikke koste ret meget. I Mødesalen blev der tidligt holdt kirkelig søndagsskole. Præsten fra Jacobskirken fik lov at holde friluftsmøder på pladsen mellem P og Q, det samme gjorde Frelsens Hær. Hornemann var kristen. En af inspektørerne, Dahlerup (1909–29), der havde megen indflydelse, var også kristen, og hans kone var det, som sad i Asyllets bestyrelse og arrangerede vinterstue for de gamle. Men altså ingen præster i bestyrelsen.

En pædagogisk sag som Sløjds skolen tog F. Ulrik sig personligt af. Det var først under arbejdet med at få den på benene, at han stødte på Fussing, som ledede tilsvarende undervisning ved Kommunens skoler, og som Ulrik fik til at gå ind i bestyrelsen. Men Fussing var først og fremmest arkitekt. Det nærmeste pædagogerne kom Brumleby var som indbudte foredragsholdere i Mødesalen, hvor de var velkomne, når de gav beboerne »almen« oplysning.

Alt i alt blev Hornemanns »Frisk luft, sæbe og vand«-reform, derpå Ulriks idéer om arbejderforeninger, det hele under dagligt opsyn af inspektøren (i reglen en tidligere officer) og pladsmænd, sikkert anset for tilstrækkeligt til at præge Boligernes befolkning i den »rigtige« retning.

Bestyrelsen med de store planer, som omsider er faldet til ro. Den bestyrelse der i 1950-erne byggede Nyborggade-komplekset og havde lignende planer for Brumlebys areal, er idag død og borte. Sådan så den ud i 1955, med årstallene for indtræden i parantes:

Direktør i Bikuben Otto Schlegel, formand (1948–); (hans bror arkitekt Fritz Schlegel tegnede højhusprojekt for Brumlebys areal). Arkitekt, borgerrepræsentant Flemming Grut (1950–); det var hans firma der tegnede det nye kompleks i Nyborggade. Oberst, civilingeniør Niels Maare (1954–). Professor dr. med. Knud Secher (1923–).

Inspektørboligen set fra Østerbrogade. »Det var som en præstegård, temmelig lavt til loftet og en mængde værelser i hele husets længde, have lige ud til Østerbrogade med store, gamle frugttræer stammende fra »gartner Olsens have« på Østerfælled.« (Axel Dahlerup: »Radio Eventyr«). Fotografi o. 1927.

Amtslæge Max Christiansen (1924–). Landsretssagfører Leif Gamborg (1938–). De tre sidste var ældre medlemmer fra den forrige formandsperiode. De havde allerede før krigen arbejdet på planer for nybyggeri.

Bestyrelsen for Lægeforeningens Boligers Byggeselskab A/S, som er identisk med Lægeforeningens Boligers bestyrelse, har idag som formand, direktør i Bikuben cand. jur. Poul Gaarden, endvidere medlemmerne landsretssagfører, kreditforeningsdirektør Eskild Friehling, højesteretsdommer, tidl. justitsminister Helga Pedersen, advokat Jørgen Gamborg og overlæge dr. med. og borgerrepræsentant Richard Friedberg.

Stillingsbetegnelserne passer til en forening, der har været igennem en bestemt udvikling: Lægernes antal er skrumpet ind til een som er blot et alibi. Juristerne er i flertal, Bikubens direktør sidder på toppen af kransekagen.

Kontrol

»Sundhed, sædelighed og tilfredshed vil bestyrelsen fremme ved at føre en human kontrol med beboerne . . .« (Flyveskriftet).

». . . ved reglementariske bestemmelser, navnlig til overholdelse af god orden og renlighed«.
(Fundatsens § 2).

Brumlebys beboere, som de var flest, havde efter bestyrelsens opfattelse ikke nogen særlig høj moral:

». . . det har utvivlsomt sine store vanskeligheder, at holde orden, renlighed, fred og ro blandt en så stor befolkning, som blandt andre tæller mange trættekære kvinder og uopdragne børn. Der findes dog en mængde gode elementer, især blandt de ældre beboere, og den socialistiske lære tæller kun få tilhængere«. (Årsberetningen 1876).

Derfor mente man, at det var nødvendigt at føje en kontrolmyndighed til selve grundbestræbelsen at bygge billige boliger, nemlig en inspektør og nogle pladsmænd, der som daglig politimyndighed havde et reglement at holde sig til.

Som Hornemann sagde det på Den hygiejniske Kongres: ». . . måske det allervigtigste princip ved alle slige foretagender, at der nemlig førtes et stadigt og nøjagtigt tilsyn med boligerne ved en kraftig inspektion«.

Grunden til at Hornemann på dette tidspunkt stadig var modstander af tanken om selvejendom var netop, at så måtte kontrollen falde væk, (fordi en inspektør ville være et fremmedelement, dér hvor folk selv ejede boligerne). Og det kunne Hornemann ikke forestille sig.

For ham var kontrol, som håndfast politimyndighed, så naturlig og vigtig, at han ikke fattede, at selvejendom indebar en abstrakt og måske mere effektiv kontrol.

Olga Hørbye har foræret mig sin gamle huslejekvitteringsbog, som hun brugte 1947–55. Den indeholder reglementet udstedt i 1929 af den nye inspektør G. Qvist Jessen, efter bestyrelsens ordre. Heri bl.a. det helt principielle afsnit om inspektørens og pladsmændenes funktion:

»*Ordenspoliti* på Boligernes grund sorterer under Inspektøren (fuldmægtigen) med assistance af pladsmænd og nattevagt, og de påbud, der gives af disse i henhold til inspektørens ordrer og sigtende til opretholdelse af ro og orden, skal efterkommes. Skulle nogen i så henseende mene sig forurettet, kan han senere fremføre sin besværing for inspektøren, men må ikke på stedet tage sig selv til rette«.

Man tænker måske: gjaldt det også dengang ligesom idag, at én ting var hvad der tilstræbtes, en anden, hvad der kunne føres ud i livet i alle detaljer? Havde nogen alligevel husdyr, selvom der stod, at det var forbudt? Hvor dygtige var lejerne til at omgå reglementet, og hvor eftergivende var kontrollen?

Her kan man ikke få anden opfattelse end, at reglementet i princippet og temmelig langt ud i detaljerne har været fulgt. Fra og med 1951 var det jo netop det modsatte de gamle beboere oplevede, da Qvist Jessen hørte op med hver dag at gå sin tur gennem alle rækkerne. Nu blev reglementet ikke mere overholdt. Den nye administrator, Ring, kom kun een gang om ugen eller måneden, fortælles det. Det vidste pladsmændene og så fik de travlt: »Hvad fanden, de har flyttet alle cyklerne der lå og flød!«

Videre oplevede de gamle, at med de unge mennesker der flyttede ind fra og med 1968, kendte heller ikke beboerne længere reglementet. Og de nye beboere var langt fra altid villige til at rette sig efter stedets oparbejdede selvjustits. »De passede ikke deres lørdagspligt!«

Se hvad der står i Olga Hørbyes reglement, som hun har levet efter i mange år:

»Renholdelse af vandklosetter besørages af lejerne skiftevis og for en uge ad gangen. Den lejer, der har tur, modtager et særligt tegn, der afleveres til den næste i rækken hver lørdag aften, efter at lokaliteterne er rengjorte«.

Og om trapperne:

»Salsbeboerne besørger skiftevis hver onsdag og lørdag de til etagen hørende *trapper* med øverste trappegange vaskede og renholdte. Det samme påhviler stuebeboerne med hensyn til forstue og trappen til det fri«.

Hvor tit har de gamle ikke berettet om, at haverne blev holdt i den pinligste orden. Ja for »dersom en havelod ikke dyrkes eller holdes i ordentlig stand, kan inspektøren lade den rydde, afspærre og tilså med græs«.

Fra 1871 til 1908 blev der ført statistik over udsmidninger, for begge bebyggelser tilsammen et sted mellem 20 og 50 lejemaal om året, med de lavere tal især efter århundredeskiftet. Udsmidningsgrund var oftest de tre kategorier »uorden, ufred og uvederhæftighed«, det sidste i forbindelse med huslejen. Senere er der ikke registreret sådanne tal, sikkert fordi man fulgte en noget mildere kurs.

For alle årene op til 1912 førte man også statistik over huslejetab og restancer. Efter 1912 blev denne post ikke længere ført, fordi den efterhånden var blevet ubetydelig.

Foruden den politimæssige kontrol førtes også kontrol med beboerne via stedets fysiske rammer, især bygningerne.

Bindesbøll havde under planlægningen af Brumleby fået at vide, »at alle lejligheder burde være indbyrdes afsondrede så meget som muligt«. Begrundelsen kan man finde i Hornemanns »Danske Arbejderboliger«: »Det er en selvfølge, at der hersker mest fred og orden i alle de boliger, hvor lejlighederne ligger således, at enhver familie kan have sit for sig selv, og hvor der føres bedst kontrol med beboerne«.

Af Den hygiejniske Kongres i 1858 kan man godt få det indtryk, at Brumleby desværre muliggjorde et for stort samkvem mellem beboerne. Da resumerede Hornemann de forskellige anskuelser derhen »at flere små bygninger naturligvis var de bedste, hvor hver familie havde såvidt muligt sit eget arnested, og at de store bygninger, når de på grund af økonomi og jordens dyrhed ikke kunne undgås, helst burde være således, at de ligesom var en sammensætning af flere små, så at den ene familie var, såvidt muligt, afsondret fra den anden«.

To år efter, i 1860, byggedes i København et eksperiment i den retning af »Aktieselskabet stiftet af Arbejderforeningen af 1860«, nemlig Boligerne ved Tagensvej (nu nedrevet). De var alle i een etage, hver lejlighed havde sin egen indgang, og sit eget loftsrum med *egen* opgang dertil. »De er altså alle fuldkommen isolerede, og enhver familie kan have sit for sig alene« (Hornemann, Danske Arbejderboliger).

Tildels med disse boliger som forbillede byggede Lægeforeningens Boliger sin ny afdeling ved Nyborggade 1878–81.

Bindesbøll havde ikke isoleret lejlighederne i Brumleby så meget fra hinanden, som man senere kunne ønske. Kleinblokkene blev til gengæld for flertallets vedkommende bygget, så 1. sals-beboernes trappe blev adskilt fra stuebeboernes køkkenudgang og have.

Senere blev Bindesbølls blokke ombygget så flertallet af fælles korridorer blev sløj-fet, alle stuelejlighederne fik egen indgang fra gaden, og også trappen til 1. sals-lejlighederne fik direkte adgang fra gaden. Endelig blev passagerne gennem J, L og M lukket til for at forhindre »kulde, uro og uorden«. (Forhandlingsprotokol 28. april 1912).

Med til kontrollen via bygningerne hørte også bestyrelsens bekymring for hvordan beboerne sov, specielt om ugifte af forskelligt køn sov i samme værelse. Hornemann gav i »Danske Arbejderboliger« en beskrivelse af de herskende forhold i Brumleby og andre tilsvarende steder:

»Sædeligheden lider meget ved, at hele familien undertiden sover i eet rum, og endnu mere ved at børnene af forskelligt køn, selv efter at modenhedsalderen er indtrådt, sover i een seng. Med tiden håber man imidlertid at få dette forhold forandret ved blandt andet at sørge for flere soverum med faste sengesteder og deslige. Hidtil søger man at forebygge det, ved at pålægge forældrene at sende de konfirmerede børn ud af huset for at tjene osv.«.

Brumlebys 1½ værelses lejligheder var for små, hvis »dette forhold skulle forandres«. Nyborggade-bebyggelsen kom bl.a. til at indeholde 48 3-værelses lejligheder »beregnete på familier med flere børn, hvor der altså kan skaffes soverum for hvert køn særskilt«.

Ombygningen af Bindesbølls blokke medførte bl.a. at der opstod de mange alkover i de større stuer, altså faste sengesteder, som nødte beboerne til også at sove i stadsstuen.

Mærkeligt er det at se, at denne kontrol blev lagt ind i en fysisk plan, der som helhed virkede langt stærkere i den modsatte retning, nemlig for at beboerne skulle have noget med hinanden at gøre.

Igen viser Brumleby sig som et byggeri der er blevet planlagt, før man var blevet egentlig opmærksom på at klassekampen var erklæret. Deraf de modstridende tendenser i planen, som i sin helhed kunne være skabt af folk med ganske andre politiske mål, og hvor kun detaljerne, tilføjet efter at planen var lagt, viser den kontrollerende hensigt.

Den virkelig reaktionære arkitekt og byplan-teoretiker, A. J. Råvad, kritiserede De classenske Boligers plan på et punkt der belyser dette. Disse boliger havde ikke indlagt vand, og beboerne klarede sig med vandposte i fri luft (altså præcis som Brumleby i de første mange år):

»Følgen er, at der spildes megen tid på at hente vand, idet samlingsstedet, posten, frister til en ellers undgået passiar, og at der derefter spares utilbørligt på vandet, fordi det skal bæres ned igen efter at være brugt«. (Møller Nielsen: Byggeforeningsbevægelsen i København ca. 1850–1880). Råvads motiver til at få indlagt vand, var dygtigt sammenstrikkede!

El-kontrollen

I 1918–19 fik Brumleby elektricitet i lejlighederne, som gik på fællesmålere. Det medførte en kontrolordning, som var til besvær for beboerne og også ydmygende. Men de vidste at omgå den. (1952–53 fik hver lejlighed sin egen måler).

»Vi måtte kun ha 25-pærer. »Tag og sluk for det strygejern!«, kunne pladsmanden sige. Så kom lysmanden med sin kendte bankelyd med blyanten. Nogen gange han kom, så gyngede pæren endnu. Hende min veninde, hun blev skrevet 2–3 gange. Hun var oppe på kontoret: »De bliver sagt op, hvis De bliver ved!« (Ellen Nielsson).

»I køkkenet var der gasblus endnu, så kunne man trække en lampe ud fra sovekammeret. På fødselsdage satte man en stærkere pære i, »festpæren«. Når barberen gik rundt og klippede, gjorde han det samme.

Det var ingeniør Ernst fra belyningsvæsenet der gik rundt og kontrollerede. Han prikkede altid på ruden med en blyant, så vidste man det var ham. Han var ikke glad for selv at stige op på en stol og kontrollere. Så sagde han: »Vil De ikke lige ta den kuppel ned til mig«. Men lejereren svarede: »Nej, jeg vil ikke træde på min stol!« Engang stod jeg og talte med togfører Byberg foran Q, og ved siden af på trappen sad Carl Hentze. Så kom Ernst og gik først ind og kontrollerede Bybergs pærer. Da han kom ud igen, sagde han til Hentze: »Jeg skal jo gerne derind«. Hvortil Hentze svarede: »Det kan De ikke, for Hentze er ikke hjemme!« (Anonym).

Fra Olga Hørbyes kvitteringsbog:

»Elektrisk belysning. Forudsætningen for at få adgang til at benytte det elektriske lys i Boligerne er, at hver især udviser den største økonomi med dets anvendelse. Kontrollen er til enhver tid berettiget til at foretage eftersyn, navnlig også efter mørkets frembrud.

I hvert værelse er der indlagt ledning til anbringelse af een lampe. Hver lampe må kun have et blus. I lejligheder med 1 værelse må lampens lysstyrke være 25 watt, i de øvrige lejligheder: en lampe 25 watt, den anden eller de andre 15 watt. De beboere der ønsker stærkere lys, må istedet for en 25 watts lampe benytte en 40 watt mod at betale en tillægspris.

Hejselamper må ikke trækkes gennem døråbninger. Det er forbudt at benytte elektricitet til strygning, støvsugning o.l.«.

Kaptajnen

Inspektøren fra 1909 til 1927, kaptajn Ludvig Dahlerup, huskes endnu af mange gamle beboere.

Det var »Kaptajnen«, ikke »Inspektøren«, hvis man ville opnå noget. Han havde oberstskæg, »cykelstyr«, og stok med elfenbenshåndtag, når han gik gennem boligerne rank som et lys. Vi rettede os op og tog hatten af. Han var god nok, men der skulle være orden i tingene. Vi sagde »Skipperen« om ham. Vi skal i Skipperens have, sagde vi«. (Anonym).

»Min mor gjorde rent hos Dahlerups. Når kaptajn Dahlerup og konen kom gående, var de fuldstændig som Frederik VII og grevinde Danner. Det var en konge, når han kom. Jeg havde lånt en drengcykel, så kunne jeg ikke nå at stå af og kørte lige ind gennem lågen til Inspektørboligen, hvor Dahlerup stod sammen med nogle andre. De måtte jo hoppe til side. Dahlerup sagde: »Hvad nu hvis jeg skulle sige, at din mor skulle flytte, og du kan ikke hoppe af en cykel!««. (Ellen Nielsson).

»Han var glad for mig. Engang spurgte han mig: »Må jeg ikke godt få en krølle?« Jo sagde jeg. Så tog han en saks og klippede en krølle af. Jeg blev kaldt Krølle-Ellen af min årgang. Han havde en hund der hed Fido. Den fik revet det ene øje ud af en kat. Det gik jeg op og fortalte ham«. (Ellen Baun). (Ellen er blevet fotograferet mellem Dahlerup og hans kone til julefest i Kostalden).

Man legede ikke med inspektørens børn. De gik i finere skoler, Ingrid Jespersens og Østre Borgerdyd: »Sønnerne skød med hagl efter os, når vi var på pæreskud. Der stod et pæretræ i Dahlerups have og hang ud over blok R«. (Ellen Baun). – »Ham Birger (Dahlerup) havde hørt, at der var nogen der stjal pærer, så stod han og skød med luftgevær efter os fra balkonen«. (Knud Andersen). – »Inspektørens pærer var altid efterspurgt. En aften kom Qvist Jessen, Dahlerups efterfølger, ned i haven og sagde: »Er der nogen?« »Nej« sagde Max, der hang oppe i træet«. (Anonym).

Inspektørernes kongerække

Joh. M. Albrecht, 1854–1862

Politibetjent, under koleraen inspektør ved teltlejren på Christianshavn.

O. C. Arntzen, 1862–1869.

Grosserer.

Henning Deichmann, 1869–1900.

Ritmester, senere oberstløjtnant.

H. V. Pantmann, 1900–1909.

Stabssergeant, Deichmanns assistent 1897–1900.

Ludvig Dahlerup, 1909–1927.

Kaptajn.

G. Qvist Jessen, 1927–1951.

Arkitekt, Boligernes arkitekt fra 1924.

Pladsmændshistorier

Ove Günzel, pladsmænd 1944–71, fortæller.

»Aftalt med kaptajn Dahlerup, at pladsmændene forsynes med et tegn på huen: »Lægeforeningens Boliger«, som kan tjene dem til legitimation ved ordens overholdelse«. (Bestyrelsens forhandlingsprotokol 11. april 1910).

»Pladsmændene havde arbejdsbluser på, af det samme sribede stof som mælkedrengenes. På hovedet havde de en uniformskasket med grønt bånd om og »Lægeforeningens Boliger« skrevet helt ud. Vi havde respekt for dem, de havde alligevel autoritet. Det var en speciel belønning at gå rundt med dem og tænde lygterne. Vi bar kassen med værktøjet. »Morfar«, gamle Günzel, var meget populær. Svendsen i P 17 var også ret populær. »Mester Grå« i S, ham var vi sgu bange for, han kunne godt daske til os«. (Anonym).

Selve jobbet. 10–15 år efter at Ove Günzel var blevet pladsmænd, var der en af de gamle tanter, ansat oppe på kontoret, der indrømmede at hun havde slået kors for sig, da hun hørte, at han skulle være det, (senere havde hun skiftet mening). Jo, han var kendt for at være kværulet og rød.

Tidligere når han kom op på kontoret om tirsdagen og skulle betale Skjolds leje af salen, havde han tit diskuteret med dem. Det var da rimeligt at man fik at vide, hvorfor lejen pludseligt var steget med to kr. Det var fordi der var kommet telefon i Kostalden. Jamen, hvad kunne det nytte, når den var aflåset, og nøglen var hos opsynet i Q. Günzel havde så bedt om at få nøglen udleveret sammen med nøglen til Kostalden.

Men det *var* meningen at han skulle have jobbet efter faderen, som havde haft det i 30 år. Han kendte pladsmændgerningen ud og ind, havde vikarieret og været kloakmand. Han havde først ansøgt mundtligt, men da han blev bedt om det skriftligt og med anbefalinger, var det nemt nok at lægge Qvist Jessens og ingeniørens ved, som han nogle år tidligere havde brugt, da han søgte om at blive postbud.

I starten vidste han ikke rigtigt, om det var noget. Han mødte klokken 5 og sagde godmorgen til sin skovl og sin kost. På posthuset havde man sagt godmorgen til 50 kolleger. Men man var lønnet forud, og så blev man hængende.

Der fandtes ikke nogen instruks, man arbejdede efter traditionen. Bænkene f.eks. skulle sættes ud omkring Børnehjælpsdagen og tages ind omkring kongens fødselsdag (26. september). Så begyndte man også at tænde lygterne, som iøvrigt ikke blev tændt omkring fuldmåne. Pladsmændene foretog kun reparationer, når det var lettere selv at tage en skruetrækker.

Dengang var der kun ti telefoner i Brumleby. Når så en lå og var syg, blev der sagt til pladsmændene, at han skulle tage affære. Eller nogen skulle snakkes til rette der var ufredelige. Så sagde man: »Sådan gør man ikke her inde i Boligerne!« Man truede ikke med politi. Günzels ældre kollega, Svendsen, havde ordet i sin magt. Det var lidt sværere for en anden én. Svendsen regnede sig for en tredierangs skuespiller. Han tog også ud og optrådte som julenisse.

Sommetider var der revision af huslejekvitteringsbøgerne. Alle bøger fra en bygning

Inspektør, kaptajn Ludvig Dahlerup (d. 1938) på kontoret i Inspektørboligen. Fotografi ca. 1926–27.

skulle pludselig samles ind fra dag til dag. Så måtte man jo gå flere gange for at træffe folk, selvom folk ikke rendte ud så meget dengang.

Omkring den 20. i måneden fik Güntzel en ti stykker på en liste, der var bagud med huslejen. Når så fru Pedersen stod og sladrede med fru Jensen, kunne man jo ikke lige gå hen og sige, at den var gal med lejen. Men når man så fik det sagt, sagde hun: »Det ved jeg sgu da godt!«

Opsigelser? Ikke før efter 3–4 måneders restance. Man kunne også betale af på restancen, det var der plads til i kvitteringsbøgerne.

Güntzel blev rodet ind i at arrangere udsmykningen af Øster Allé ud for Boligerne, da de faldne frihedskæmpere blev kørt til Mindelunden i august 45. Det var to madammer fra C, der startede med at give ham to kr. til blomster. Han satte så efterhånden 4 kvinder og 12 mænd igang med arbejdet. Der blev lejet 5 flagstænger i Idræts-parken, og nogen blev jaget ind på Grønttorvet og købe blomster.

De måtte holde vagt over udsmykningen, for folk begyndte at stjæle af blomsterne.

Gunnar Nu rapporterede i radioen, at hele kørebanen var dækket med blomster ud for Lægeforeningens Boliger.

Det var også Güntzel der stod for uddelingen af nødlagrene efter krigen fra kælderen under N. Qvist Jessen betalte trykning af en rundskrivelse. Hvad der ikke blev hentet blev sendt til Norge, som sikkert havde mere brug for det.

Pladsmænd Vilhelm Güntzel (1868–1944) med konen Bodil f. Christensen og den yngste søn Ove Güntzel uden for deres lejlighed ved passagen i K. Fotografi o. 1910.

Når sådan en pladsmand var oppe på kontoret, kom han aldrig indenfor disken. Men en dag råbte Qvist Jessen: »Kom skal I se!« og så gik de hen til vinduet. Så kom der én forbi med en ordentlig skid på. »Han er tre måneder bagud i leje og har kone og børn der sulter derhjemme!« Konen havde netop været oppe og ansøge om en julekurv fra frimurerne, for Qvist Jessen var lige blevet frimurer.

Husvagt. Under krigen fik Güntzel pludselig brev om, at han var udtaget til husvagt. Så blev man jaget ud på Christianshavn og se, hvordan man slukkede et bål. I blok M var Güntzel det sammen med Knud Andersen. Hvis Kaj Andersen har været det i J, så har der også været to vagter dér, for Haundrup var det også.

»Så var det sådan, at Avis-Ellen og min kone var de værste til at blive nervøse, når der blev luftalarm. Hver gang det hylede, spæned de hén til beskyttelsesrummet under Idrætsparkens tribune. Så var der én der sagde til mig: »Gå hellere hen og trøst din kone og Avis-Ellen end og rende her og leje husvagt!«

Bagefter gik Güntzel til politiet for at få sig en afløser. Senere sagde Qvist Jessen til ham: »Hvorfor gik De bag min ryg?« Güntzel var nemlig blevet udvalgt af Qvist Jessen. Dertil kunne Güntzel kun svare: »Hvem var det, der kom til mig?« Han var jo ikke blevet spurgt i forvejen.

Men så skete der det, at Güntzel blev pladsmand i 1944, og dermed blev han husvags-*leder*. Han kom fra asken og i ilden. Han skulle inspicere, at alle husvagterne var på deres pladser.

»En sådan aften, da de havde snuppet politiet, da kom jeg hende fra L og gik ned på havesiden. Så var der pludselig lyset fra en lommelygte. »Sluk bare lygten«, sagde jeg. (Jeg troede det var kollegaen). Så var det to hipo-drenge. »Hvad laver De her?« spurgte de. »Det kan I da se, armbindet!« Så lyste han på min venstre arm. Det troede de ikke, vi havde herinde. »Så klarer I den selv!« De troede de skulle spille store folk herinde!«

Pladsmændene fik to gratis øller om ugen hos købmanden. Det var kort tid efter at Güntzel var blevet pladsmand og var holdt op ved Posten. Hans efterfølger på jobbet kom så på besøg, og Güntzel sendte sin søn over til købmanden for at hente de to gratis øller, han som pladsmand havde ret til. Men købmanden, som på det tidspunkt hed Arnold Christensen, sagde: »Din far kan sgu købe sine øller, hvor han plejer at købe dem!« (Det var åbenbart ikke hos købmanden, nej for Güntzel drak næsten aldrig).

Den besked var Güntzel ikke tilfreds med, han gik selv derover. Men han kunne heller ikke få øllerne, for dem plejede hans kolleger skam at drikke på hans vegne, og det havde de også gjort i denne uge!

Da pladsmændene strejkede. Pladsmændene strejkede lige ved slutningen af krigen eller kort tid efter, for at få 100 kr. om måneden mere i løn for aftenvagterne, som var hver anden aften 16–22.

Güntzel var en aften blevet kaldt over til C, hvor der var gået en sikring for en

trediedel af bygningen. Så snart han havde skiftet sikringen ud, sprang den igen, og han måtte hjem efter en prøvelampe, man kunne finde fejlen med. En af beboerne lovede ham, at han ville få kaffe og cigar (fra før krigen), når han kom tilbage.

Mens han så sidder og hygger sig, springer der en prop i en anden bygning, og en beboer derfra går over for at hente ham. Sikringskabene var nemlig aflåste. Men Güntzel er jo ikke hjemme og har tilmed smækket døren forned, det brugte man under krigen, så manden kan ikke komme op til lejligheden og få at vide hvor Güntzel er. Han går så over til inspektøren og beklager sig, efter først at have været hos den anden pladsmænd, der ikke vil hjælpe, fordi han ikke har vagt. Så havde Qvist Jessen lagt en seddel om den ny sikring, og Güntzel havde skiftet den ud samme aften.

Men dermed var sagen langtfra forbi. Næste dag havde Güntzel og Jessen skændtes på pladsen, så folk var kommet til vinduerne, og Güntzel havde sluttet med at sige, at det kunne også være ligemeget, for pladsmændene ville have mere for det aftenarbejde.

Så gik han lige til kollegaen (Svendsen), som satte en skrivelse sammen. »Men du får ikke dem ude i de nye boliger med,« sagde kollegaen, (nemlig pladsmænd, reservepladsmænd og kakkeloventsmænd). »Det skal jeg vise dig!« sagde Güntzel. Og så cyklede han derud og fik deres underskrifter. 4 aftener strejkede pladsmændene, efter at de havde overladt forhandlingerne til deres fagforening.

Den 4de aften gik der en hovedsikring ovre i Inspektørbygningen, og pladsmændene vidste, at der var gravide kvinder og syge i Brumleby. Derfor gik Güntzel og kollegaen derover, og fandt Jessen og konen med lommelampe oppe ved det forkerte skab. »Nu skal jeg lave det!« sagde kollegaen. Da de gik igen, hørte de gennem døren, der lukkede langsomt: »Georg, du er også så stædig!«

Næste dag kom der besked, at Svendsen skulle ringe fagforeningen op, der var kommet løntillæg.

At bygge videre og videre

Om foreningens tidlige vokseværk

»Dette værk vil rimeligvis også kunne give et overskud, hvorved det kan vokse«. (Flyveskriftet).

»Lejeindtægten, når de ejendommen påhvillende forpligtelser er opfyldt og alle andre udgifter afholdt, kan efter bestyrelsens bestemmelse i et passende omfang anvendes til forbedring af beboernes vilkår, navnlig i sanitær henseende, men ellers anvendes overskuddet udelukkende til tilvejebringelse af sunde og billige boliger for hovedstadens ubemidlede befolkning . . .« (Af fundatsens § 3).

Fundatsens § 3, der handler om *forbedring* af det allerede opførte samt *nybyggeri*, følger efter § 2 der handler om *vedligeholdelse*. Og der står i § 3, at turen først kan komme til forbedring og nybyggeri, »når de ejendommen påhvillende forpligtelser er opfyldte« (skatter o.l.), »og alle andre udgifter afholdte«, nemlig til vedligeholdelse.

Denne rækkefølge lod bestyrelsen sig imidlertid ikke binde af. Indtil 1888 prioriterede bestyrelsen i flere tilfælde nybyggeri højere end vedligeholdelse. Indtil da prioriterede den også nybyggeri højere end forbedringer (altså f.eks. supplering med institutioner), her uden at gøre vold på fundatsen, da § 3 jo er så snildt formuleret, at man ikke kan se, hvad der skal komme først. Selvom forbedringerne nævnes først, er det kun »i et passende omfang«, ellers anvendes overskudet »udelukkende« til nybyggeri.

Idéen om at vokse og vokse sad godt fast, og det var ikke så mærkeligt. Foreningen var jo en lille del af et ekspanderende kapitalistisk samfund. Inden for dette ville bestyrelsen være med til at lave om på boligmarkedet. Jo flere billige og sunde boliger man byggede, jo nærmere kom man målet, et velfungerende kapitalistisk samfund. Kun gjorde bestyrelsen det svært for sig selv med den beskedne profit. Dens forventninger til fremtiden var stærkt overdrevne.

Det at vokse og vokse var en hel trosbekendelse. Da Klein i 1866 søgte om dispensationer fra byggeloven, var det fordi »enhver besparelse enten direkte vil komme den uformuende klasse tilgode (nemlig ved lav husleje), eller indirekte, forsåvidt den vil sætte foreningen istand til i en kommende tid at opføre endnu flere boliger af denne art«.

Mest poetisk lykkedes det Hornemann at udtrykke det i »Danske Arbejderboliger«: »Herved blev et foretagende sat igang, som på en måde er ubegrænset, idet man efterhånden efter den fulgte plan vil kunne vinde midler til at bygge videre og videre«.

Starten var foreningens og sikkert specielt Hornemanns tro på fremtiden enorm. I 1857, altså året hvor Bindsbøll-blokkene fuldendtes, ansøgte man Kommunen om mere jord (ved siden af Bindsbøll-blokkene). Men da man ikke havde kapital til at bygge for, afslog Kommunen.

Men endnu mere dristigt: man ville overtage en del af Kommunens fattighjælp. Det var meningen at ansøgningen også skulle »tilbyde Kommunen at skaffe sunde boliger til de fattige, der nu nyde huslejhjælp, uden forøget udgift for kommunen, helst dog med udbetalingen af en større bagatel [?], som den der nu repræsenterer den årlige huslejhjælp, nemlig 10.000 rdl«.

Så langt kom det ikke. Det var jo også året lige før Den hygiejniske Kongres i 1858, hvor den private kapital lagde luft mellem sig og den offentlige fattighjælp. På det følgende møde i bestyrelsen kom Hornemann i mindretal: »Pluraliteten af medlemmerne frygtede for at indlade sig på et foretagende, der efter deres mening oversteg foreningens kræfter og sagkundskab«. (Forhandlingsprotokol 5. og 16. nov. 1857).

Da Klein-blokkene var blevet opført 1866–71, kiggede man sig om efter en anden måde at være aktiv på. Man havde lovet i forbindelse med overdragelsen af det sidste grundstykke, *ikke* at tigge om mere jord. Nu ville man istedet arbejde som et slags saneringsselskab.

Man ville »- - indtil videre opspare af de årlige indtægter så meget som muligt og midlertid søge underhånden at opgøre slette og misbrugte boliger i selve staden for at købe og nedrive dem og opføre sunde og gode i stedet – selv med pengeoffer – og helst flere ved siden af hinanden«. (Forhandlingsprotokol 5. april 1873).

Få år i forvejen havde Ulrik foreslået noget sådant i sin bog »Ved hvilke midler bør fattigdommen modarbejdes« (1869). I 1870 havde Hornemann og Ulrik, med Ulrik som initiativtager, i en periode hvor han var konstitueret stadslæge, fået revet den berygtede Peder Madsens Gang ned. I den indre by var der derpå blevet bygget en forretningsgade »uden pengeoffer«. Den ny sanering var i Lægeforeningens regi og lå indenfor området velgørenhed – lav profit.

Efteråret 1873 købte man to 5- og 3-etages faldefærdige og overbefolkede rønner i Balsamgade på kanten af Nyboderkvarteret. Dem solgte man til en bygherre, som forpligtede sig til at bygge nyt i kun tre etager, uden baghuse, med en trediedel ubebygget grund og uden kælderbeboelse.

Rent praktisk foregik det på den måde, at man tog et skrabet lån på godt 6000 rdl., som man købte husene for. Derpå havde man en del besvær med at finde den kommende ejer. Det lykkedes ikke at sælge til Ulriks Arbejdernes Byggeförening, det lykkedes heller ikke at forære grunden med rønnerne til »Den gensidige Hjelpeforening af kvindelige Håndarbejdere« (hvor Hornemann sad i bestyrelsen), som så skulle have opført et pensionat for hjemløse syersker.

Til sidst fandt man, et år efter købet, en tømmermester Olsen, som gik ind på betingelserne. 1873–74 havde man haft store udgifter på rønnerne, op mod 3000 rdl. Nu viste det sig at Olsen var en guttermand, som overlod det årlige overskud fra det nybyggede hus til Boligerne. (Forhandlingsprotokol 26. sept. 1873, 24. marts, 10. og 30. juni 1874).

Denne virksomhed var dog ikke noget forsøg på at drive fattigforsorg. Ved saneringen skilte man sig roligt af med de 123 oprindelige beboere, der havde haft »frihed [!] til at være så svinske, usædelige og uordentlige, som de ville, og til at være så mange som de ville i hvert rum. Denne ubundne frihed, som findes i alle slige huse, forklarer den høje lejepris; thi beboerne betaler gerne højt for dette zigeunerliv, og de løber bort, når de ikke kan betale mere, og søger et lignende nyt logi«.

Ind i de nye lyse rum flyttede istedet 28 personer næsten alle fra den »bedre stillede, men dog uformuende del af den arbejdende klasse«. Altså sunde og billige boliger til dem der kunne betale. (Hornemann beskriver sider af sagen Balsamgade 3–5 i »Danske Arbejderboliger«. Huset lå i den nuværende Olfert Fischersgade og er senere nedrevet til fordel for 5-etages huse).

Forsøget blev ikke gentaget, sikkert fordi foreningen igen kom igang med, hvad den regnede for sin hovedopgave, at bygge videre og videre, nemlig opførelsen af De nye Boliger ved Nyborggade 1878–81. Og fra da af havde den nok at gøre med byggeplaner og tilbagebetaling af byggelån.

I 1883 ville man videre igen. »Den hidtil fulgte plan og fremgang synes ikke blot at sikre dette foretagendes beståen, men også at borge for en stadig udvidelse i fremtiden«, (Årsberetning 1883). Man ansøgte kommunen om mere jord ved siden af De nye Boliger.

Samme år var foreningens bestyrelsesmedlem C. E. Fenger imidlertid blevet afløst

som finans- og hospitalsborgmester af L. C. Borup. Borup havde et andet syn på Kommunen som grundejer (jfr. de store jordkøb han senere foretog for Kommunen), som gjorde det vanskeligt at få billig jord over på private hænder. Borup ville gerne vide »hvad foreningen, som han anså for velhavende nok til at byde en god pris, tilbød at give for grunden.« (Forhandlingsprotokol 27. okt. 1883).

I første omgang syltede Borup sagen i nogle år og reagerede derpå voldsomt, i en tale i Borgerrepræsentationen den 23. jan. 1888, på foreningens årsberetning (for 1886). Heri havde man endnu engang luftet sine byggeplaner og klaget over den manglende imødekommenhed fra Kommunens side.

Borups kritik af foreningen var et led i diskussionen om velgørenhed, noget han uden tvivl var modstander af. Et almindeligt profitselskab kunne Kommunen bedre gøre forretninger med. I en samtale med Hornemann i 1883 havde han sagt, »at vi byggede altfor godt for disse mennesker og tog for lidt i leje«. (Brev fra Hornemann til Borup 7. febr. 1888).

Hans tale i Borgerrepræsentationen var dog ikke meget værd, fordi han mistolkede foreningens fundats og påstod at foreningen havde udviklet sig til en rent velgørende forening, »hvilket slet ikke skulle have været tanken«.

Sandheden var jo, at foreningen netop lagde sig så meget som muligt op ad fundatsens § 3 om at bygge videre og videre (som et egentligt profitforetagende). Her ville Borup gå endnu videre, ud fra samme paragraf, ved at sætte lejen i vejret. Han var nem at tilbagevise, dels af lægen Engelsted, som var medlem af Borgerrepræsentationen, dels af Hornemann i et langt offentligt brev til Borup, (det nævnte af 7. febr. 1888).

Borup havde i talen i sin ophidselse sagt, at foreningen oprettede asylr og forbrugerforeninger og sygekasse, og dette skulle i endnu højere grad karakterisere den som velgørende. Det var ikke svært for Hornemann at gøre sig lystig over dette. Det var jo ikke det, der kostede foreningen penge, og Husholdningsforeningen betalte tilmed en klækkelig husleje.

Endelig blev forhandlinger da indledt, dog blot for snart efter igen at standse. I forhandlingsprotokollen (for 30. okt. 1888) kan man læse den overraskende forklaring, at det skete på grund af inspektørens »selvtagne store bevilling til bygningsarbejder«, altså til vedligeholdelse. Denne lille uskyldige sætning er den første indrømmelse af, at foreningen er ved at skifte politik. Idéen om at bygge videre og videre havde fået et grundskud.

Kun een gang til i gammel tid giver foreningen et spjæt fra sig og vil til at bygge. Det er efter vedtagelsen i 1898 af lov om statstilskud (lån) til arbejderboliger. Man har planer om at udnytte grunden ved Nyborggade bedre. Man kunne jo bl.a. nedrive de 1-etages huse og bygge højere(!) Året efter opgiver man dog igen på grund af stigende arbejds løn og priser på materialer.

Når vedligeholdelsen kommer i anden række

To eksempler

». . . efter hele foretagendets øjemed, vedligeholdes bygningerne . . . forsvarligen som sunde og billige boliger for de ubemidlede klasser af hovedstadens befolkning . . .« (Af fundatsens § 2).

1. *De første år.* Egentlig skulle man tro, at Brumleby altid har henligget i mønsterværdig vedligeholdt tilstand. Det har vel også været tilfældet i lange perioder. Men til trods for den smukke fundats-formulering kendes eksempler på, at vedligeholdelsen også før i tiden blev forsømt.

Det skete allerede i Bindsbøll-blokkenes første år op til 1863. Årsagen var ihvertfald økonomisk, nemlig de hårde gældsforpligtelser, de svigtende lejeindtægter og inspektørens bedrageri. Bygningskontoen lå på kun 10 % af den indkomne husleje i de år, hvor man i foreningens senere liv brugte 20–40 % af en husleje som kom ind uden tab.

At disse få år gamle bygninger faktisk havde »stor trang« til at blive repareret allerede i 1862, meldte bestyrelsens forhandlingsprotokol om (4. nov.). Man vedtog til næste forår »at opbyde så mange pengekræfter som muligt for pø for pø [ulæseligt] at reparere alle bygningerne«. I årsberetningen for 1863 skrev man, at vedligeholdelsesarbejderne »er drevet med større iver og omhu end tidligere og store summer dertil medgåede«.

Den dårlige vedligeholdelse i disse år skyldtes også manglende teknisk forudseenhed. Bindsbøll var død allerede i 1856. Hvem førte siden da tilsyn med bygningerne? Først i 1861–62 antog man en murermester til det.

Især af een grund må bygningernes tilstand hurtigt være blevet forringet: de havde besynderligt nok ingen tagrender. Kan man fra starten have ment, at det forholdsvis store udhæng var tilstrækkelig beskyttelse for de lave huse? Nu besluttede man som led i vedligeholdelseskampagnen at eksperimentere sig frem.

Blok A fik tagrender hele vejen rundt, G fik kun tagrender for gavlene, mens der blev drænet omkring H, (Kleins forslag). Efteråret 1863 kunne man se, at A »havde vundet derved«. I løbet af 1865 var alle blokke blevet forsynet med tagrender.

Med i overvejelserne om en bedre vedligeholdelse talte også, at man efter inspektørskiftet i 1862, var begyndt at kræve lejen »promte forudbetalt«, og så kunne beboerne også »fordre at alt holdes i god og sund stand«. (Forhandlingsprotokol 4. nov. 1862). Det skulle ikke blot være billige boliger, men også velvedligeholdte boliger for dem der kunne betale.

LÆGEFORENINGENS BOLIGER PÅ ØSTERBRO

Redaktionen har modtaget følgende:

Hr. redaktør!

Ved for nogen tid siden at læse i Deres ærede blad, at Lægeforeningens bestyrelse havde ansøgt hos Magistraten om en ny byggegrund, kom jeg, der færdes meget i de gamle boliger ved St. Jacobskirken, til at tænke på om det ikke var bedre gennem Deres ærede blad at henlede den mig ubekendte bestyrelses opmærksomhed på, at den, hellere end at bygge nye boliger, skulle søge at hæve de mangler, der klæbe ved de gamle boliger. Det var fra begyndelsen en udmærket tanke at skaffe hæderlige arbejdere og ligestillede sunde, gode og frem for alt billige lejligheder, og dette mål blev også nået; men i tidens løb – og man kan vel næsten sige af mangel på tilsyn – er de gamle boliger sunkne ned til at blive dårlige og usunde boliger. Det ser alt sammen smukt nok ud fra Østerbrogade, og det er en smuk og fortrinlig bygning, der er bygget til asyl, men længer inde er det ikke, som det burde være, længerne er forfaldne, afløbet dårligt, svamp og urenlighed ses allevegne, ja

der er et sådant uføre især ved forårs og efterårstid at man vader i snavs særlig om aftenen, så meget mere som belysningen er slet.

At denne tilstand har indvirkning på beboerne og deres færd, er indlysende for den, der kender lidt til den fattige, og klagerne er også lydelige, især fra dem, der har boet der i en længere årrække, og da navnlig over, at intet kan blive istandsat. Fra bestyrelsens side gør der sig endelig en misforstået medlidenhed gældende med hensyn til huslejens betaling, der ofte, hvad der kun undtagelsesvis burde ske, får lov til at løbe på mange måneder og så pludselig forlanges straks; dette sidste er for en stor del grunden til, at 300 familier venter på lejligheder, idet den fattige snart kommer efter, at herinde går det ikke så strengt til med lejen. Ved straks fra den første dag bestemt at fordre lejen betalt og således vænne den fattige til orden, og når man ved et nøjagtigt tilsyn søgte at vænne dem til renlighed, havde disse huse kunnet blive sande mønsterboliger, hvad de nu langt fra er. Langt hellere end til at bygge nye boliger burde de opsparede midler anvendes til at sætte de gamle huse i passende stand og til at udsætte præmier for dem af beboerne, der holdt deres lejligheder og haver i orden. Så ville man kunne få, hvad man har villet have, en lykkelig og sund befolkning i de gamle boliger.

En undersøger.

»En undersøger« skrev i 1888 et læserbrev i to københavnske aviser, Nationaltidende og Dagstelegrafen, om den elendige vedligeholdelse af Brumleby. Han syntes, at bestyrelsen hellere skulle vedligeholde de allerede opførte bygninger end bygge flere nye.

Denne sag drejede sig altså om: hvilke forpligtelser havde man over for de lejere, man allerede havde taget inden for i varmen? Kunne man ofre dem for foreningens princip om at bygge videre og videre?

Bestyrelsen forsøgte forgæves at få »Undersøgeren« til at komme med et dementi i aviserne, efter at have leveret ham »de rette« oplysninger. Hvilke oplysninger vides ikke.

Bredt udsnit af blok K. Perfekt rækværk om haverne og snestopper på taget, flagstænger næsten i skorstenshøjde. Drengen Ove Güntzel til venstre, fru Ingerslev til højre. Fotografi o. 1910.

Kan han have set helt forkert? Kun hvad angår hans påstande om store huslejere-stancer og lejetab. Her kunne bestyrelsen dokumentere, at problemet kun var lille i forhold til foreningens første år.

Om den elendige vedligeholdelse havde »Undersøgeren« ret. Han nævner, at beboerne også var utilfredse, og det er der belæg for. I Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening som talte medlemmer fra Brumleby, blev artiklen læst op og diskuteret dagen efter offentliggørelsen. Således hedder det i Diskussionsforeningens forhandlingsprotokol:

»Dyrberg (M. G. Dyrberg G 31, guldsmed) fik ordet, og oplæste en artikel indsender havde sendt til Dagstelegrafen, hvori han skarpt kritiserede de forhold, der på mange måder fandt sted i Lægeforeningens Boliger, angående vedligeholdelsen af bygningerne og vejene, og mente om man ikke kunne få disse forhold ordnede på en tilfredsstillende måde.

Bonnesen mente, at fra foreningens side var der intet at gøre, da kun så få medlemmer boede i Boligerne, men han ville foreslå at sætte en adresse igang blandt beboerne for at få forholdene ordnede, og beboerne havde al mulig grund dertil, da den ærede

indsender havde stemplet dem som grissede [rettet til:] på en mindre passende måde.

Nielsen (C. F. Nielsen L 1, grønthandler) mente, at det var ikke heldigt med adressen, da bestyrelsen for Boligerne let ville kunne øve et økonomisk tryk på de mænd der satte adressen igang, herefter enedes man om på hvilken måde man ville ordne sagen«.

Man fandt altså ud af noget. En eller anden form for klage fra beboerne må være gået afsted. Men det ses, hvor forsigtige de politisk aktive måtte være, for at beskytte sig mod opsigelse eller anden pression: Nielsen havde en grønthandel i Brumleby ud fra sin lejlighed.

Af Diskussionsforeningens følgende møde 6. marts ses også, hvor forsigtig man var med referaterne i forhandlingsprotokollen, (efter den provisoriske lov af 2. nov. 1885 om skrive- og telefrihedens indskrænkning. Man var midt i Estruptiden). Man førte protokollen mere kortfattet end tidligere:

6. Marts ville N. Knudsen (K 6, snedker) have hele diskussionen om Brumlebys vedligeholdelse slettet, da referatet var »meget uheldigt«. Efter at Dyrberg havde haft ordet, blev det dog enstemmigt vedtaget *ikke* at slette.

Efteråret 1888 kom det, som vi allerede ved, til en standsning af Lægeforeningens politik med at bygge videre og videre. Bestyrelsens begrundelse, at inspektøren havde taget af kassen og brugt pengene til vedligeholdelse, var nok kun en del af sandheden. Nej, bestyrelsen var trængt fra beboernes side, fra den velgørende opinions side, og især fra kapitalens side (kommunen). Nu gav man sig til at vedligeholde.

I årsberetningen for 1887 havde man allerede været opmærksom på den fugtige grund under husene, »hvorhen grundvandet søger fra de højereliggende omgivelser«. Det var en sygdomsårsag, man ville fjerne. (At det skulle siges om det grundstykke, lægerne i sin tid havde valgt så omhyggeligt!).

1893–96 fik Brumleby et nyt kloaknet, hovedvejen fra indkørslen blev brolagt, og stierne på langs og på tværs af området fik fliser. Det var også i de år (frem til 1906), at man brugte kræfterne til at forbedre Brumleby med institutioner og til at ombygge Bingesbøll-blokkene.

Asylet, facaden mod Østerbrogade. Plejemor frk. Halvorsen omgivet af børn, forstanderinden frk. Nancy Rosenørn Gersdorff nærmere flagstangen. Bygget 1886 efter tegninger af Vilh. Klein med forbillede i De classenske Boligers asyl, hvor salen i midten også tjente som mødesal. Fotografi 1923.

3. Fire hjørnebastioner

Asylet

»Også for børnenes anbringelse i et asyl vil der blive sørget«. (Flyveskriftet 1853).

Til trods for disse smukke ord, fik Brumleby først sit asyl i 1871 (i blok N), og efter yderligere tøven sin selvstændige asylbygning i 1886. Brumleby var ikke fra starten og i de første mange år, hvad man måske skulle tro, velforsynet med institutioner.

Her var bestyrelsen mere forsigtig end nogle andre tilsvarende bestyrelser, og det gjorde den sikkert klogt i, for sporene skræmte. De ældste arbejderboliger på Christianshavn (Ovengaden oven Vandet 72–86), hvor Hornemann også sad i bestyrelsen, havde fra starten i 1852 været forsynet med bade- og vaskeanstalt og et offentligt dampkøkken, som hurtigt måtte lukkes igen, fordi de truede selskabets økonomi.

De Classenske Boliger på Frederiksberg (bygget 1866–81) var økonomisk bedre stillet end Brumleby, nemlig med kapital i ryggen fra Det Classenske Fideicommis. Derfor kunne de tillade sig fra starten at være velforsynet med institutioner, vandværk, vaskeri, asyl, senere tillige kirke og præst. Og så kunne bestyrelsen studere, hvordan det gik med forretningen: »Først i de senere år har der været et overskud ved anstaltens drift. Da der nemlig er gjort og stadig gøres så meget for beboerne, kan kapitalen endnu ikke forrente sig«. (Hornemann: Danske Arbejderboliger). Omkring århundredeskiftet gav De Classenske Boliger igen underskud.

De færdigbyggede Bindsbøll-blokke havde pr. 1. okt. 1858 knap 200 børn i alderen 0–6 år. Af dem var der plads til 30 i det nærliggende asyl på Blegdamsvej, som Boligerne støttede økonomisk. Men det var ikke nok.

Fenger havde rejst diskussionen om at indrette et asyl i en af blokkene i 1855, men man udskød afgørelsen til den sidste bloks (H) opførelse i 1856. Og her udskød man den igen, for det kostede jo penge.

Det færdigbyggede Brumleby havde pr. 31. dec. 1871 det dobbelte, nemlig 400 børn under den skolepligtige alder. Til trods for at bestyrelsen vidste, at man nærmede sig denne situation, var et asyl ikke taget med i Klein-blokkenes byggeplaner. Da fru E. Glahn (fra Det københavnske Asylselskab) ved starten af byggeriet foreslog oprettelse af et asyl og tilbød sin hjælp, fik hun til svar: »Så længe bestyrelsens hovedformål ikke er nået (»at bygge videre og videre«), ser den sig ikke istand til at gøre noget større offer i den antydede retning«. (Forhandlingsprotokol, 28. marts 1867).

Ved en asyldiskussion bestyrelsen tog i 1870 (Forhandlingsprotokol 19. marts), var der ligefrem medlemmer (Fenger og Collin), som »anså Asylet for at ligge uden for den egentlige opgave, og at være en mere kommunal, ikke en privatsag«. Man var dog enige om »det ønskelige i, at få alle børnene anbragte«, og at give grund og bidrag til en bygning.

Dem der skubbede på var Hornemann og Ulrik. For dem var Asylet »et for børnenes sundhed og forældrenes velvære nødvendigt supplement til bygningerne og troede at man havde en moralsk forpligtelse til at arbejde derfor«. Altså de samme motiver som havde ført til opførelse af boligblokkene, »sundhed, sædelighed og tilfredshed«. Ved den tid søgte man kontakt med Asylselskabet.

Men først da man skulle igang med de sidste to blokke, N og O i 1871, besluttede man selv at bygge og stå for driften. Asylet blev indviet i efteråret 1871, med kronprinsesse Louise som protektrice og navngiver, og havde det første år godt 100 børn indskrevet. I løbet af få år måtte det sætte optagestop ved 150. Kun hvis pladsen tillod det, optog man børn fra omegnen.

Opførelsen af den selvstændige asylbygning blev også udskudt i flere år på grund af »hovedformålet«, boligbyggeri. Allerede fra starten havde Asylet i N været for lille. Flere gange i 1870-erne forsøgte Asylets ledelse forgæves at få små ombygninger gennemført. I 1883 indkaldte Ulrik til ekstraordinært bestyrelsesmøde netop om Asylet, blot for at opnå en udsættelse af evt. byggeplaner. Beslutningen blev først taget (19. jan. 1885), da man havde byggeriet af De nye Boliger ved Nyborggade et godt stykke bag sig og ikke havde udsigt til at komme igang med andet lige med det samme.

Det nye asyl kunne rumme 250 børn og måtte fra starten i 1886 straks indføre venteliste. Børn udefra blev afvist, hvis der var børn fra Boligerne på listen.

Lokalerne og børnenes pasning. Det første asyl i N var slet ikke noget lille foretagende. Det fyldte halvdelen af blokkens stueétage og bestod af en stor gennemgående asylstue, en mindre legestue og to små værelser til garderobe og sovestue, foruden »asylmadammens« bolig.

Når N er højere end de andre blokke i Brumleby, skyldes det dels, at man gav asylokalerne højt til loftet (og dermed et større rumindhold og plads til asyltrappen, den auditorie-agtige opbygning som børnene anbragtes på i den store asylstue), dels at man lagde kælder under resten af blokken, Husholdningsforeningens lokaler. Loftet i asylstuen understøttedes på midten af en slank dekoreret jernsøjle.

I 1872–73 hedder det i Asylets årsberetning, at børnene lærte at læse, skrive, sy og strikke. På legepladsen var der anbragt et gymnastikapparat, som man ville flytte ind i legestuen til vinter. Den frøbelske metode blev indført 1884–85, »tildels, eftersom den meget indskrænkede plads har tilladt det . . . det er navnlig fletning, mønstersyning og bygning med klodser, der er blevet undervist i«. Damerne i Asylet havde besøgt frk. D. Stahlsmidts børnehave og sat sig ind i metoden.

Den nye asylbygning fra 1886 var både større og bedre indrettet. Den nye asylsal

dobbelt så stor som den gamle. Langs den ene væg var en lav kumme med vandhaner, og væggene var beklædt med gamle hollandske kakler, der forestillede legende børn i lutter forskellige scener. Dem havde kronprinsesse Louise foræret. Omkring dette højloftede, centrale lokale, som også skulle tjene som mødelokale for Brumlebys voksne beboere, lå to læsestuer, en sovestue, »hvor 20 af de mindste børn ad gangen kunne udhviles«, garderobe, køkken og lejligheder for asylmoderen og hendes medhjælpere.

Det ser ikke ud til at Frøbels tanker om børnenes natur og selvvirksomhed blev holdt i hævd i det nye asyl. Årsberetningerne fortæller derimod fra tid til anden om børnene som små fabriksarbejdere. Især de mindste holdtes beskæftiget med at trevle klude op (charpi), som der så blev strikket og hæklet af. 1889–90 efterlyser man »alle nok så små stumper og prøver af nye stoffer samt garnrester; det kniber ofte med at få tilstrækkeligt til de ganske små at pille, hvori deres væsentligste beskæftigelse jo består«.

1898–99 omfattede børnenes dag fra klokken 7 morgen til klokken 6 aften: Udeleg. Middag og vesper. Morgen- og aftenandagt. Kludepilning og beskæftigelse. Hviletid.

1903–04 blev der anlagt små haver, som børnene passede »med stor iver«. På legepladsen blev der opstillet en stor sandkasse, »altid tæt omgivet af de legende små«.

Økonomi og ledelse. Asyllets økonomi byggede på Lægeforeningens årlige faste bidrag samt på en kreds af private velgørere. Men også forældrene betalte deres væsentlige del. I de første 50 år, hvor tallene kan følges, lå det på 10–20 % af udgifterne. De første offentlige bidrag kom under 1. verdenskrig.

Ligesom beboerne skulle betale for lejlighederne, skulle forældrene betale for børnenes pasning. Deri adskilte Asylet sig fra de ældre asyls (Asylets årsberetning 1871–72). Man traf en beslutning helt på linie med bestyrelsens grundholdning til velgørenhed og profit.

Omkring denne forældre-betaling har der udviklet sig en pudsig lille myte. Først hed det om betalingen: »Noget, som beboerne med stor villighed er gået ind på«. (Boligernes årsberetning 1871). Derpå i Hornemanns »Danske Arbejderboliger« 1876: »... hvilket vedtoges efter forældrenes eget ønske og bidrager til at Asylet benyttes godt«.

I det skønmaleri af Brumleby som Nis Nissen har givet i sin bog »Den kroniske Bolignød«, 1971, hedder det ligefrem: »Da bestyrelsen havde vedtaget at bygge et asyl, havde den egentlig bestemt sig til, at det skulle være gratis, men beboerne insisterede på at få lov til at betale kontingent for børnenes pasning«. Det ville være rart at have hørt forældres fremstilling af, hvordan det gik til.

Til at lede Asylet oprettede man »en damekomité« med fru Glahn og oberstinde J. Bracht i spidsen, og med et fast medlem fra Boligernes bestyrelse, i starten Ulrik. Lægeforeningen ville altså ikke selv bestyre asylet, men dog »holde det«, (Liebes ord 3. dec. 1870). Man ville ikke miste kontrollen over det til f.eks. »Det københavnske Asylselskab«.

Disse mine små – eller den lille velgørenhed

1. Hjælpen kommer ovenfra:

Ved 25-års jubilæumsfestlighederne påviste pastor Krag, hvorledes Herren også i nutiden i særlig grad tog sig af de fattige og de små og således også af de små's asyler. (Asylets Årsberetning 1896).

2. – fra Amalienborg:

150 litograferede billeder af kongefamilien blev uddelt blandt børnene i anledning af majestæternes guldbryllop den 26. maj 1892. I den anledning var Asylet smykket og illumineret i 3 dage (1892).

På dagen for kronprinsparrets sølvbryllop blev et relief af kronprinsessen afsløret i Asylet, og børnene fik chokolade. Marmorrelieffet i egetræsramme var udført af professor Stein og skænket af en anonym. Bygningen var smykket med guirlander, vimpler og flag og illumineret om aftenen (†1893–94).

Til julefesten havde dronningen sendt en stor del beklædningsgenstande, hvoraf en del var forarbejdet egenhændigt af allerhøjstsamme (1908).

3. – og fra Tuborgs fabriksherre, ejeren af Københavns Svineslagteri, Philip W. Heymann:

Til glæde og belønning for god opførelse har de små fået som gave til Asylet en meget stor spilledåse af hr. grosserer Philip W. Heymann (1888–89).

Frøkerne Paula og Jenny Heymann skænkede til julefesten 130 bomuldsforklæder af eget arbejde til børnene. Forklæderne blev indviet samme aften (1890).

Etatsrådinde Philip W. Heymann har ligesom de foregående år også i år i de tre vintermåneder ladet børnene daglig bispise med varm søbemad, der øjensynlig har en gavnlig indflydelse på dem. Ligeledes har hun også i år glædet dem med en skoutur, der gik for sig den 23. juni i 6 charabancer til Springforbi, hvor børnene blev beværtet med chokolade og wienerbrød og morede sig udmærket (1908).

Alligevel havde man lukket en kreds af mennesker ind af bagdøren, som ikke nødvendigvis var enige med Boligernes bestyrelse i dens holdning til forbedringer og vedligeholdelse, hvad også fra tid til anden førte til betydelige gnidninger.

Allerede fra starten, da fru Glahn var utilfreds med Asylets indretning, forsøgte man at få hende til at gå. Men først i forbindelse med opførelsen af det nye asyl lykkedes det at hægte hende af, man gav som grund hendes alder og svagelighed. Selv truede hun med proces »idet hun opfattede det, som om det var hende, der havde Asylet, og Lægeforeningen kun skulle støtte det ved at indrømme Asylet husly m.m., en opfattelse hvori hun dog ikke fik medhold hos de andre damer, der havde haft med Asylet at gøre«. Hun havde søgt hjælp hos kronprinsessen, som sikkert klogeligt holdt med de stærkeste velgørere, boligbyggerne.

Hvad regnede fattige børn for noget?

»Jeg har gået i Asylet fra jeg var 2–3 år. Vi fik mad deroppe. Hvordan der var? Hvad regnede fattige børn for noget? Der var en fru Krebs. Vi var nogle små unger, der havde pillet nogle blade af en busk. Det kom hun og så. Så blev vi hevet inden for døren og fik nogle øretæver, så jeg tisede i bukserne«. (Amanda Madsen).

»Når vi stod i Asylet så kom skraldevognen. Så råbte vi: Skraldemand, skraldemand, dik dik dik/ faldt på røven og slog sin pik. – Så slog han efter os med pisken«. (Knud V. Knudsen).

»Jeg har gået i børnehaven, da jeg var 4–6 år. Der var en satan dernede, hun slog os over fingrene med en lineal. Dronning Louise kom på besøg i karet, da hun døde kom prinsesse Thyra, gerne to gange om året, også om sommeren. Det var noget med kaptajn Dahlerup og hurra, hurra«. (Knud Andersen).

»Jeg var udtaget til at gå med en stor kurv ned til Østersøgades Skole og hente den skolemad, de ikke kunne spise. Om julen skulle vi stå og råbe hurra for kongen og dronningen«. (Ellen Baun).

»Vi måtte ikke gå på Asylet. Min mor var jo hjemmegående, vi havde ikke brug for hjælpen. Jeg har aldrig været på landet, jeg har aldrig været i en stald. Min far sagde: Når nu I skal se rigtigt på det, synes I så ikke, at der er mange flere børn, der boer inde i byens huse, der har brug for det. I trænger ikke til at komme på landet, det gør derimod børn inde fra byen«. (Olga Hørbye).

Badeanstalten eller Brusebadstuen

Bademuligheder. Klein-blokkene fik lagt vand ind fra starten, mens Bindsbøll-blokkene først fik det med deres ombygning 1895–1904. Også det har været en grund til at forsyne Brumleby med en badeanstalt i 1892.

Men anstalten havde et bredere sigte, den skulle nemlig betjene hele kvarteret. Man annoncerede ligefrem i en periode fra kiosken på Trianglen. »Brusebadets (altså typens) oprindelige bestemmelse er at være et fabriksbad«, skrev Axel Ulrik senere, da han skitserede baggrunden for oprettelsen. Man regnede bl.a. med arbejderne fra Østerbros fabrikker.

Da *Asylet* ikke kunne drives som et egentligt profitforetagende, og der i de første mange år også var rigeligt med børn i Brumleby, satte man grænser for tilgangen udefra. Helt modsat var det med Badeanstalten, hvis eneste indtægt var badebilletten.

Man kunne ikke få badegæster nok, og man håbede på, at forretningen i det mindste ville hvile i sig selv og måske give overskud.

Historien. Første gang idéen om en badeanstalt blev bragt på tale i bestyrelsen var af F. Ulrik, (Forhandlingsprotokol 5. april 1873). I de følgende år var der imidlertid mange ting der kunne blokere for realiseringen, akkurat som for Asylets. Men dertil kom, at det udpegede grundstykke måske snarere burde bruges til en skole.

I 1877 havde inspektøren (Deichmann, som fuskede lidt i arkitektfaget) fremsat forslag til en badeanstalt, men man så tiden an. »Foreløbig skulle formanden tale med inspektøren om anskaffelse af et par transportable badekar til brug for beboerne, navnlig i sygdomstilfælde«.

I 1885 blev fundatsen af medlemmer i bestyrelsen taget til indtægt for netop at bygge en badeanstalt. Der nævntes jo i fundatsen forbedringer »navnlig i sanitær henseende«. Det var noget med at vaske sig. Men forslaget skulle kun bruges til at blokere for opførelsen af en mødesal.

Der gik yderligere 5 år før man tog fat. I mellemtiden var stadsingeniør Ambt kommet ind i bestyrelsen, og foreningen havde fået en fast bygningsinspektør, Georg Rasmussen. Disse to tegnede i fællesskab planen.

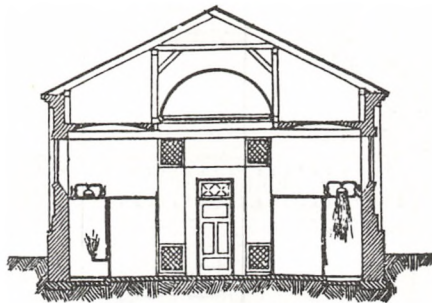
Badeanstalten havde kostet 25.000 kr. at opføre, som med det samme blev betalt af huslejeoverskuddet. I de følgende 20 år gav den et pænt lille overskud, således at ca. halvdelen af de 25.000 var kommet ind igen inden 1. verdenskrigs udbrud.

»Badstuen åbnedes for brug den 1. august 1892. Den indeholder 10 brusebadceller, hver med sit påklædningsrum, et lille kontor og venterum, kedel- og kulrum samt passende bolig for bademesteren og familie. Et bad med håndklæde koster 10 øre og et stykke sæbe 3 øre. Badene, til hvilke enhver har adgang, benyttes godt, og antallet af badende er fra ca. 31.000 i 1893 steget til 36.000 i 1894, 38.200 i 1895 og 40.880 i 1896. Indtægterne er nu ikke alene tilstrækkelige til at dække driftsomkostningerne, men endogså til at forrente de med bygningens opførelse og inventariets anskaffelse forbundne udgifter, kr. 25.000, med en passende rente«. (Stockholmberetningen 1897).

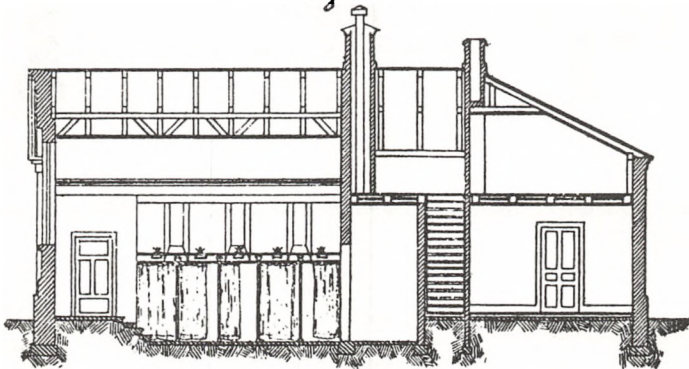
»Kvindernes brug af badene har desværre været tarvelig. Det vil sikkert i høj grad fremme sundhed og den personlige renlighed blandt kvinderne i arbejdsklassen, i fald det kunne blive skik, at det kvindelige tyende engang imellem fik en 10-øres badebillet og tid og frihed til at bade, som de nu får en tur i skoven eller en billet til Tivoli . . .« (Årsberetning 1892).

Bruse- Badstue.

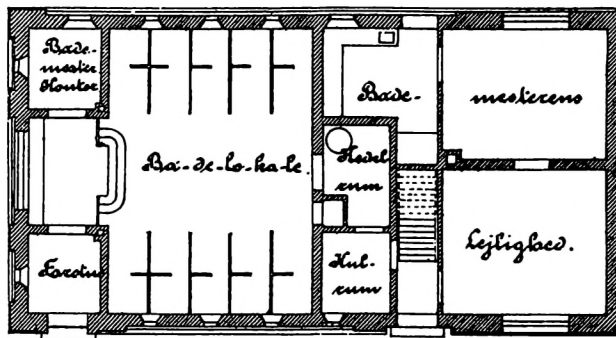
Tværsnit.

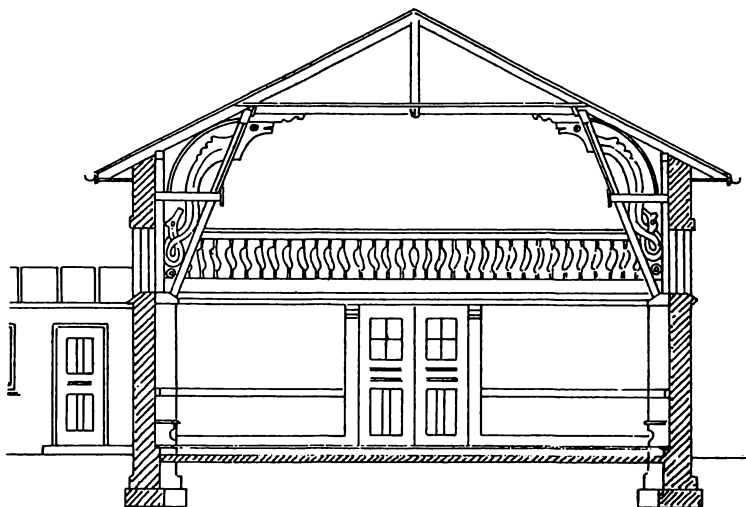
Længdesnit.

Grundplan.

Badeanstalten eller Brusebadstuen. Bygget 1892 efter tegninger af Georg Rasmussen og Ch. Amt. Ophørt som badeanstalt 1931. (Tegninger i »Stockholm-beretningen«, 1897).

Kostalden eller Mødesalen. Bygget 1897–98 efter tegninger af Andreas Clemmensen. Snit, bygningstegning 1897.

Kostalden

1. En mødesal er politisk farlig!

I Brumleby var der behov for en mødesal for beboerne ihvertfald fra det tidspunkt da Husholdningsforeningen blev stiftet i 1868. Fra da af holdt denne forening sine første møder rundt i lejlighederne. Men fra 1871 var salen der, nemlig den store asylstue i N.

En anden tidlig bruger af asylstuen som mødesal var en kirkelig søndagsskole, som havde ligget i Borgergade, men som netop 1870–71 var blevet delt i flere afdelinger, hvoraf een blev placeret i Brumleby, (Anna Andersen Sellerup).

Men det var plagsomt med denne dobbelt-funktion af asyl og mødesal:

»Husholdningsforeningen betragter sig som lejer af Asyls lokale til enhver tid når børnene ikke er til stede i det, den holder ikke alene sin generalforsamling dér og lader holde foredrag for sine medlemmer, men den benytter det også til sangøvelser og selskabelige sammenkomster, ja endogså til bal. Herved bliver bestyrerinden hindret i at få den nødvendige ro og hvile om aftenen, som hun vel kunne behøve efter sit anstrengende arbejde om dagen, men det bliver tillige yderst vanskeligt at holde lokalet så rent og ordentligt, som det altid burde være, ja efter ballet måtte børnene endog sendes hjem, da de mødte til sædvanlig tid om morgenen . . . Hvor heldigt det ville

være, om Asylet engang kunne opnå at blive herre i sit eget hus«. (Asylets årsberetning 1873–74).

Det der kunne forsinke Brumlebys forbedring med institutioner som Asyl og Badeanstalt var, at Asylet ville give underskud og Badeanstalten kun mådeligt overskud. En mødesal var også kun mådeligt profitabel, til gengæld var den lettere at drive.

Der var imidlertid en helt anden grund til, at Mødesalen blev skudt helt hen til 1897–98, nemlig en politisk. Sandsynligvis har man allerede i 1870-erne været betænkelig ved at bygge en selvstændig bygning, hvor beboerne kunne samles. Diskussionen som den kendes, fandt imidlertid sted 1884/85.

I 1884 sagde Ulrik i bestyrelsen at et nyt og større asyl »kunne gavne dobbelt når dertil føjedes en større forsamlingsaal til foredrag osv. Han påviste at vor pengestatus til næste år ville være så god, at vi havde råd nok til dette byggeforetagende«. (Forhandlingsprotokol 15. nov. 1884).

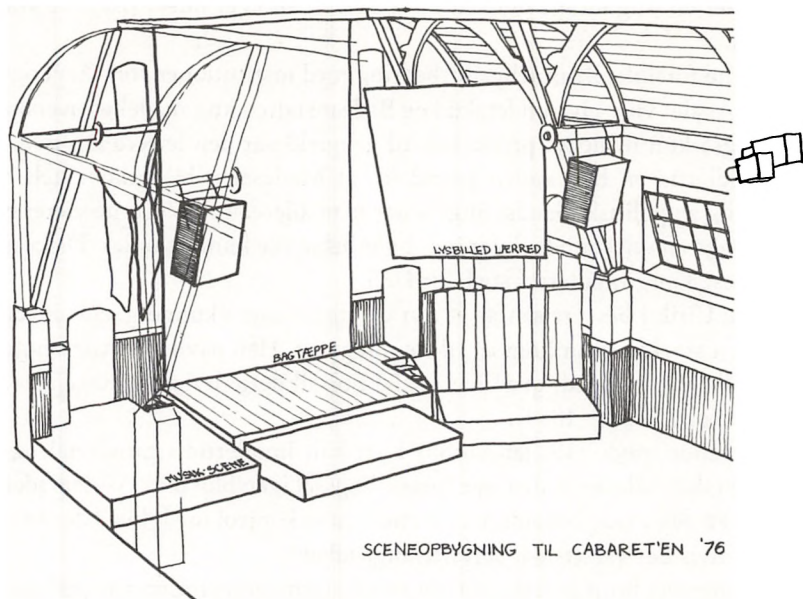
Ved det følgende møde (19. jan. 1885) kom han imidlertid i mindretal og måtte moderere sit forslag, således at den nye forsamlingsaal igen blot blev Asylets (det nyes) største lokale. På den måde beholdt man en nemmere kontrol med, hvad der foregik på møderne, end hvis det var et helt selvstændigt lokale.

Det der på snævert brumlebyisk område foruroligede bestyrelsen var politiseringen af Husholdningsforeningen. Allerede i beg. af 70-erne havde man oplevet, at dens demokratiske opbygning muliggjorde at socialisterne blandt medlemmerne overtog magten fra dem der var Boligernes bestyrelses forlængede arm. Og i midten af 80-erne var den gal igen. (De to urolige perioder i Brumleby svarer til den almindelige politiske uro på landsplan).

Diskussionen om kontrol med den kommende mødevirksomhed i det ny Asyl blev derfor kædet sammen med kontrollen over, hvem der var medlemmer af Husholdningsforeningen og hvad foredrag den lod afholde, (og sandelig også kontrol med Asylet, med den delvis selvstændige bestyrelse):

»Med hensyn til spørgsmålet om en forsamlingsaal i forbindelse med Asylet var der derimod ikke enighed. Fra nogle sider formentes det, at opførelsen af en vaske- og badeanstalt ville være langt mere i harmoni med fundatsen; der udtaltes også en frygt for, at en sådan forsamlingsaal let kunne blive arnested for politiske og socialistiske agitationer, så at man formentlig måtte stille forskellige betingelser for benyttelsen af lokalet, og da dr. Ulrik anså ulemperne ved en sådan kontrol for større end fordelene ved forsamlingsaalen, tog han sit forslag angående denne tilbage. For at kunne imødekomme den trang, der måtte være tilstede til et sådant lokale, vedtog man, at asyllokalerne burde indrettes så rummelige, at man kunne benytte Asylet, ligesom det gamle Asyl, til foredrag, forsamlinger osv. Navnlig skulle der være god plads i legestuen, hvor man da kunne stræbe hen til at få en bogsamling til brug for alle beboerne.

Man ville også tillade Husholdningsforeningen at benytte asyllokalet, uden at forlange betaling derfor, og til gengæld for den gratis benyttelse, ville man stræbe hen til, at Husholdningsforeningen ikke optog medlemmer blandt andre end Lægeforeningens

Kostalden. Tegning af scenearrangement til Lejerforeningens cabaret 1976.

lejere, idet man selvfølgelig ville gennemføre dette så lempeligt som muligt, og navnlig ikke udelukke dem, der allerede er medlemmer.

Idet man ved disse foranstaltninger blev i stand til at tilegne sig en noget større myndighed både over Asylet og over de foredrag Husholdningsforeningen lod afholde, faldt for en væsentlig del ulemperne ved de bestående forhold bort, således som fremhævet i *den anden forelagte sag*, som var rejst af ritmester Deichmann [inspektøren], angående kontrol med møder og foredrag på Lægeforeningens område; istedet for at tillægge ritmesteren nogen yderligere myndighed i så henseende, vedtog man, at formanden skulle meddele ham, at han fremtidig ved hver enkelt tilfælde kunne konferere med formanden og sekretæren (docent Westergaard)«. (Bestyrelsens forhandlingsprotokol).

Boligernes bestyrelse kunne ikke forhindre, at der blev stiftet en »Socialdemokratisk Diskussionsforening« på Østerbro, (formentlig i Brumleby, på »Lægeforeningens område«), men den kunne censurere hvad der foregik i Brumlebys mødesal.

Det var altså ikke her, men i Michelsens Skole på Østerbrogade, at Diskussionsforeningen samme år startede *sin* søndagsskole i konkurrence med kirkens indremissionske. Man har sikkert arbejdet sammen med Studentersamfundets søndagsskole, hvor Michelsen var aktiv.

I De classenske Boliger på Frederiksberg, hvis asylsal også blev brugt til møder, fik Studentersamfundet samtidig afslag på at holde søndagsskole.

At Ulrik havde en tungere ende at slås med i de bestyrelser han sad i, viser ikke alene eksemplet Brumleby, men også Arbejdernes Byggeforening, (hvis faktiske leder han var 1866–87). Her forsøgte han i 1886 også at få bygget en sådan forsamlingsaal (midt i »Kartoffelrækkerne«) med bibliotek og læsestue med bl.a. dagblade af alle partifarver(!). Skuffelsen over den modstand han mødte var så stor, at han brød med Arbejdernes Byggeforening i 1887.

Men i slutningen af 90-erne var den politiske afspænding ved at indtræffe. I Brumleby slækkede Boligernes bestyrelse på grebet om Husholdningsforeningen, og man vedtog at opføre en selvstændig forsamlingsbygning. Dermed være naturligvis ikke sagt, at man begyndte at tillade politiske møder i den ny mødesal.

Det første arrangement i den »oldnordiske hal« var en foredragsserie som Ulrik bragte i stand, skolelærer Ihle om Nansens nordpolsfærd og om Indiens land og folk. »Det er indlysende, at her ligger en vid mark for belærende, vækkende og løftende gerning«. (Årsberetning 1898).

Bestyrelsen har vedtaget nedenstaaende Regler for Benyttelsen af Salen; dog har der i Vinter været indrømmet Fritagelse for Lejen, foruden de nævnte Institutioner, ogsaa til ugentlig afholdte Bibellæsninger, samt et Afholdsmøde.

1. For Brug af Mødesalen betales hver Gang i Leje 10 Kr.
2. Herfra ere undtagne Søndagsskolen og Husholdningsforeningen, naar de benytte den for egne Formaal.
3. Desuden er enhver, uden Undtagelse, pligtig for hver Gang at betale:
 - for Rengøring 2 Kr.
 - om forlanges,
 - for Oplysning 2 Kr. 50 Øre
 - for Opvarmning 5 Kr. 50 Øre
4. Betaling erlægges forud.
5. Enhver Beskadigelse i Salen eller paa Inventariet skal straks erstattes.
6. Ethvert Paabud fra Inspektøren angaaende Ordens Overholdelse i Salen skal efterkommes.
7. Angaaende Benyttelse af Salen maa der i betimelig Tid ske Henvendelse til Inspektøren ved Boligerne.

Årsberetning 1898

2. Hvem brugte Kostalden?

De gamle lejere der var flyttet med fra asylsalen, Husholdningsforeningen og nu Skt. Jacobskirkens søndagsskole (og præstens ugentlige bibellæsninger) fik fra starten særligt gunstige betingelser.

Ellers var de flittigste og mest karakteristiske lejere op gennem årene de forskellige *selskabelige foreninger* med selve »Den selskabelige Forening« (fra 1911) i spidsen.

Denne forening, som overtog Husholdningsforeningens funktion som kulturelt samlingspunkt, fik også salen til moderat leje. Fra omkring 1918 brugte Husholdningsforeningen kun Kostalden til generalforsamlinger o.l. Den var i tilbagegang, og det gik også ud over den kulturelle virksomhed.

De andre selskabelige foreninger kom med fra o. 1920. De kendteste, hvoraf nogle eksisterer endnu og stadig lejer Kostalden til andespil og fester, var »Anti« (imod moderne danse), »Gamle Danses Venner« og »Gamle Danses Værn«, som alle havde månedlige arrangementer i salen. Når der var 3 foreninger for gamle danse skyldtes det, at mange medlemmer kom udefra.

Også de to *sportsklubber* i Brumleby arrangerede fester i Kostalden til fordel for deres slunkne klubkasser, Boldklubben Skjold, og specielt i 20-erne Lægeforeningens Boligers Sportsklub (LBS). LBS var for de lidt ældre, det var klubben hvor man spillede tennis.

Hvordan man klarede alle disse tilbud? »Det var den mest udlejede sal i København. Vi var medlemmer af alle tre foreninger, Skjold, Den selskabelige og LBS. Hver forening havde mindst to revuer om året og holdt et månedligt bal. Skjold og Den selskabelige f.eks. havde fortrinsret til bestemte dage. Der var ting vi samarbejdede om og ting, hvor vi modarbejdede hinanden. Hvis Skjold skulle ha' andespil, så sku' Den selskabelige absolut ha' dagen før. Så fandt vi ud af at lægge det med et stykke tid imellem«. (Ejnar Hørbye).

I 1910 havde inspektørfruen Elisa Dahlerup sit første arrangement i Kostalden for *de gamle*. Det blev efterhånden til en fast institution, en ugentlig vinterstue med kunstnerisk underholdning i samarbejde med Ensomme Gamles Værn. Også de fik Kostalden på gunstige betingelser.

Det samme gjaldt Studentersamfundets Søndagsskole, som endelig i 1905, da kirken var flyttet hen i nyt menighedshus, slap inden for i Brumleby og blev der i 4 vintersæsoner.

Boligernes bestyrelse ville ved den tid gøre noget for *børnene*. Sløjds skolen var blevet oprettet og holdt sin halvårslige elevudstilling i Kostalden.

Børnene i Brumleby gik til *danseundervisning* hos danselærer Rasmussen, som var med fra Kostaldens start og lige til 1936. Efter ham kom der andre danselærere. Her var moderationen bestemt af, at man lejede salen et stort antal gange i løbet af sæsonen.

Talrige *private fester* er blevet holdt af beboerne, guldbryllupper med familien samlet fra nær og fjern.

»Jeg har lånt den gratis et par gange til konfirmation. Det kunne man når man havde boet der så længe«. (Anonym).

Den blev fortrinsvis lejet ud til beboerne, folk udefra fyldte mindre i statistikken.

Omsider (fra slutningen af 20-erne) kunne det også gå an, at leje den til vælgermøder.

Sløjds skolen bygget 1906 efter tegninger af Andreas Clemmensen. Ophørt 1943. Fotografi 1978.

Sløjds skolen

Almindelig skolegang for Brumlebys børn. Da Bindsbøll-blokkene var færdigopførte i 1857, var der ca. 150 børn i alderen 7–15 år i Brumleby. Da Klein-blokkene var blevet føjet til i 1871, var der ca. 400. De fleste af dem gik i skole i Sankt Hansgades Skole på Nørrebro. På Østerbro var der ingen kommuneskole.

Det var derfor ikke så mærkeligt, at skoleplanerne begyndte at svirre i Brumleby i begyndelsen af 70-erne. I 1876 bad bestyrelsen inspektøren om nøje at undersøge forældrenes ønsker, hvormange af Brumlebys børn der arbejdede på fabrikker og antallet af skolepligtige børn i nabolaget. Fra beboerne i Brumleby indkom både i 1877 og 78 adresser til Kommunen om at oprette en skole.

En beskeden løsning blev derpå gennemført i 1878. I samarbejde med Kommunen indrettedes et lokale i Brumleby »til deri at holde skole for de mindre skolepligtige børn og således spare dem for vejen til St. Hans Torv«. (Årsberetning 1878).

I 1883 behandlede bestyrelsen igen flygtigt planen om en skole, men nu var behovet ikke længere tilstede. Kommunens skoleplaner var gået på tværs af Boligernes, og i 1882 var der blevet bygget en kommuneskole i Ryesgade, hvor Brumleby-børnene begyndte at gå.

I disse tidlige år havde Boligerne ikke haft råd til at oprette en friskole. Boligbyggeri gik forud for både asyl, badeanstalt og skole. Men i begyndelsen af det ny århundrede og inden første verdenskrig, hvor foreningen var holdt op med at bygge videre og var kommet i smult vande, havde den råd til at bygge og drive en specialskole, nemlig en sløjdskele for den samme aldersklasse, 7–15-årige.

Sløjdskele og kontrolstation

»Nu er begrebet »gadedreng« forsvundet sammen med så meget andet uheldigt; men dengang var en rask dreng det samme som en dreng, der jævnlig havde politiet på nakken af sig. Og der var mange raske drenge i Boligerne, jævnlig blev de hjemstøgt af politiet. Så snart det dukkede op, gerne to mand høj, mens to andre holdt vagt ved indgangene mod Kongevejen og Strandvejen, gjorde vi os usynlige. Som regel var det razzia'er betjentene foretog for at fange drenge ind og forhøre dem. Så gemte mor os for ikke at få noget vrøvl med andre beboere. Engang en betjent dukkede op uden for vinduerne, gemte mor os begge to i klædeskabet. »Han gik Gudskelov ind til Nielsens«, hviskede hun lidt efter og slap os ud. »Lad dem bare stå til regnskab, de bøller.« (Andersen Nexø: Et lille kræ).

I et boligområde med så mange børn og unge mennesker, gjaldt en væsentlig del af den politimæssige kontrol naturligvis dem. Det var som et mere pædagogisk led i dette arbejde, at Sløjdskelele blev oprettet i 1906.

Igennem årene er det kun meget få og, hvad man har anset for, grove tilfælde af uvårenhed hos børnene der er blevet refereret i bestyrelsens protokol. Men 25. dec. 1901 er der indført en bemærkning af mere principiel karakter, fordi den beskriver forholdene, som de var, for en større gruppe af unge fra Brumleby:

»I anledning af nogle ved indkørslen til Boligerne forefaldne aftensamlinger af unge fra Boligerne til ulempe for forbigående, har inspektøren fået pålæg om at offentligt advare forældrene om at holde ungdommen i hjemmet, for ikke at udsætte sig for at blive opsagt til fraflytning«.

Starten på planen for Sløjdskelele blev gjort i 1904. Da ville man dog blot bygge en politimæssig pendant til Inspektørboligen i den anden ende af Brumleby. Man ville bygge en mur mod Øster Allé, således at der »i murens sydligste del vis à vis Mødesalen opføres et hus til bolig for 1 à 2 pladsmænd, der derfra vil kunne have et bedre tilsyn med, at ungdommen fra vor sydlige gårdække ikke tilføjer nabohaverne overlast, samt tillige med adgangene til Øster Allé«. (Forhandlingsprotokol 1. nov. 1904).

Samme år fandt man det betimeligt at lade Studentersamfundets Søndagsskelele starte i Mødesalen, og i 1905 dukkede idéen op om Boligernes egen Sløjdskelele. »Af hensyn til de mange børn i Boligerne, der på grund af forældrenes arbejde uden for hjemmet, især det store antal enker, vedtages fremtidig at anvende et passende årligt bidrag til human opdragende formål. I det øjemed . . . at opføre et hus . . . der var indrettet til bolig for en pladsmænd på 1. sal og stuen med rum passende for en sløjdskelele«. (Forh. prot. 14. maj 1905).

Ulrik reviderede undervejs arkitekten Andreas Clemmensens plan efter at have

besøgt adskillige sløjdskolers i København og talte med specialisten Axel Mikkelsen Leth, der anbefalede ovenlys. (Forh. prot. 13. okt. 1905).

På sin rundtur var Ulrik også stødt på arkitekten H. Fussing, »der nærer stor interesse for denne sag som et betydningsfuldt opdragelsesmiddel og selv væsentlig underholder en sløjdscole i kommuneskolen ved Vestre Gasværksvej«, (12. jan. 1906). Ulrik fik Fussing ind i Boligernes bestyrelse, hvor han bl.a. fik til opgave at »tage sig af Sløjdskolens udvikling og udse det for samme fornødne lærerpersonale, samt redskaber og arbejdsstof«. (22. maj 1906).

I 1907 havde man planer om, da Sløjdskolens lokaler viste sig rigeligt store, også at starte anden undervisning for »ungdommen i Boligerne«. Det vides ikke hvad der kom ud af det. Dog har der på et tidligt tidspunkt været indrettet en sy- og lappedstue (Ove Güntzel).

Idéen med pladsmandslejligheden blev lige i starten droppet igen; man var vel smeltet ved tanken om pædagogikkens forventede underværker. Men i 1913 blev kontrolstationen alligevel indrettet på 1. sal med et glimrende udsyn ned langs to af Brumleby's fire skel.

En gammel elev fortæller. Ove Güntzel som var elev i Sløjdskolen ca. 1910–17, fortæller, at den et-etages bygning var selve Sløjdskolen, den to-etages indeholdt i stuen trælageret. Senere blev der også indrettet lejlighed her, og trælageret flyttede ind i Sløjdsalen på nogle jerndragerer.

»Det var ligesom at gå i skole, man blev råbt op når man kom«. Og så sang man en sang: »Velkommen til arbejdet . . .« der handlede om, at den der går og driver får ikke noget ud af sin tilværelse.

Man gik der tre gange om ugen a to timer, f.eks. ma. on. og fr. 9–11. Så var der to andre hold 14–16 og 16–18. Og ligesådan ti. to. og lø., ialt 6 hold.

På hvert hold var der 14 børn blandede i alder og i piger og drenge. På kommuneskolerne gik drenge og piger hver for sig. På Güntzels hold var der en overgang 4–5 piger.

Børnene betalte 10 øre om ugen, senere blev det for børn uden for Boligerne sat op til 20 øre. Boligernes børn havde fortrinsret. Man gik hen og blev skrevet op i Sløjdskolen eller på Boligernes kontor. Der kunne godt være ventetid. Hvis man decideret pjækkede så var det ud af klappen.

På eet punkt mærkede børnene i Brumleby at de ikke havde fortrinsret. Lige meget hvor længe man havde gået der, børnene fra Vibenshus Skole, »kroneskolen«, hvor der betaltes skolepenge, stod øverst på listerne, man blev råbt op efter. »Vi rødder fra Brumleby der gik i Ryesgades Skole stod nederst, det var forskellen!«

Man startede med en kasseret pind eller et brædt, der var slået en streg på, så skulle man save lige langs stregen. Når man kunne det, gik man igang med at arbejde efter forskellige modeller klistret op på pap. De første modeller krævede kun sav, fil og rasp, senere høvl.

Noget af det første Güntzel lavede var et lille kors til at stille en blomst på. Noget af det sværeste var en melske, som skulle hules ud. Güntzel har mange år efter set sin søsters oldebørn lege med den. Det sidste man lavede, var et medicinskab og et bord.

Så blev man forfremmet og gik på »frisløjd«, så kunne man komme med tegninger fra Familie Journalen. To gange om året blev de færdige produkter udstillet i Kostalden, så forældrene kunne komme og se.

Güntzel som altså gik der 6-7 år, nåede at komme på frisløjd, selvom han ikke hørte til de allerflittigste. En af grundene til at han blev ved, var hans forældres kaniner i kolonihaven ved Lyngbyvej. Dem skulle han tage ud og passe hver 2. dag. Hvis han ikke gik i Sløjds skolen, skulle han derud hver dag. Hans far var også interesseret i, at han lærte at tage på et stykke værktøj. Güntzels ældre bror havde aldrig lært det, han var blevet cigarmager.

Lærerinden, Elna Seierup var flink. Hun var der i hele skolens levetid. Hun havde taget sløjdlærerkursus, bl.a. i Sverige. Modellerne de arbejdede efter var svenske.

Når børnene ikke gad mere en dag, så råbte de »Frøken, kan vi ikke få en historie«, og så gik undervisningen i stå. Da hun fyldte 90 for nogle år siden, efterlyste hun gamle elever i Østerbro Avis.

Det eneste hun ikke forstod sig på var at hvæsse en sav eller slibe et stemmejern eller en høvl.

Engang som voksen vikarierede Güntzel for hende en 8 dages tid. »Da duperede jeg rakket, knægtene ville lave fis med den ny lærer«. En af dem kom med en høvl der ikke duede. »Så så jeg på høvlen, den var skide stum«. Güntzel sleb den, »det var nok til, at de rødder fik en vis respekt«.

Sløjds skolen var skyld i at Güntzel gik i snedkerlære. Da han blev svend i efteråret 1922, var det lige i begyndelsen af en pæn arbejdsløshedperiode. Derfor fik han bl.a. jobbet med at holde værktøjet ved lige i Sløjds skolen. Som ugift arbejdsløs fik han 14 kr. om ugen i understøttelse, det fik man i 90 dage, så gik man ned på 10,50. De fattige skulle pludselig være endnu mere fattige.

»Men man kunne jo ikke gå dag ud og dag ind uden at ha en skid at lave«. Så om foråret, når der manglede en stolpe, en pind eller en løsholt et sted, kom de og kaldte på ham. Så kom mange af de gamle tanter, måske én der gerne ville have lavet lidt ved et møbel. Ude i »De nye Boliger« lavede Güntzel en lyskasse. Ovre i Kostalden lavede han de to hjørneskabe i mødeværelset, som de iøvrigt kaldte »kunstnerværelset« efter de mange kunstnere der optrådte i Kostalden, og som gik derind og smed kludene«.

4. Husholdningsforeningen

Den nøgterne historie

»Min mor var mellem de første der indmeldte sig, og som nummer otte var ældst medlem 1896.« (Anna Andersen Sellerup)

Thisted Arbejderforening blev stiftet i maj 1866. Den var den første danske brugsforening i den bevægelse der startede i slutningen af 1860-erne. Tidligt med var brugsforeningen i Brumleby, der blev kaldt Østerbros Husholdningsforening for at få hele Østerbro med. Den blev stiftet 8. febr. 1868 og var den første i København.

Inspirator til såvel Thisted som Østerbros Husholdningsforening, ØHF, var F. Ulrik. I Thisted fik han sin ven, præsten H. C. Sonne, til at lægge ud. I København var Ulrik igang med at bygge arbejderboliger, (Arbejdernes Byggeforening, stiftet 1865). Den 5. april 1866 satte han for første gang sine ben i Lægeforeningens Boligers bestyrelse. Der havde man få måneder forinden lagt de første planer for Brumlebys udvidelse med Kleinblokkene.

Året efter, i 1867, udgav Ulrik sin bog »Arbejderforeninger til gensidig hjælp«, der beskrev hele det system af foreninger man fra borgerlig side ville oprette for at passificere arbejderen fra vugge til grav, ikke mindst brugsforeninger. Alle foreningerne byggede på spareprincippet, hvor brugsforeningen kom ind i billedet for dem, der var så fattige, at de ikke kunne spare, »og sætter dem istand til at spare blot ved deres fortæring og øvrige forbrug.«

Allerede i denne bog havde Ulrik Brumleby i kikkerten: »Sådanne foreninger må rettest udgå fra dele af staden, der indeholder en større arbejderbefolkning, såsom Christianshavn, Nyboder, Boligerne på Østerfælled.«

Også en anden brugsforeningsekspert, bankbogholder, senere sparekasseinspektør V. S. V. Faber, var med blandt ØHF's stiftere. Han var redaktør af »Arbejderen, et månedsblad for selvhjælp og samarbejde«, som netop begyndte at udkomme samtidig med stiftelsen af ØHF.

Fabers iver for at indkalde detaljerede oplysninger fra alle kooperative foreninger han fik nys om, gør bladet til en vigtig kilde for oplysninger om den tidlige brugsforeningsbevægelse. Det udkom til 1876.

ØHF var den brugsforening bladet indeholdt mest om, fordi, som Faber skrev nogle år senere, i et lille skrift han udgav med titlen »Kan det blive til noget? En beretning om Østerbros Husholdningsforening« (1874): »Forfatteren har i flere retninger stået denne forening nærmere end de andre foreninger.« Fra den var det ikke vanskeligt at

Østerbros Husholdningsforenings bestyrelse o. århundredeskiftet. Forrest fra venstre: Chr. Hørbye (regnskabsfører), I. Rasmussen (formand), Arentzen. Bagest fra venstre: Larsen, Christiansen, M. Dyrberg, Fr. Nielsen, Colding.

indkalde statistisk materiale (kvartalsregnskaber osv), for her havde han sin daglige gang.

I skriftet beskriver han, hvorledes velgørerne en aften i slutningen af januar 1868 oplevede de fremmødte arbejderes tavshed i en af de små lejligheder i Brumleby. Valget af en lovkomité ved et møde den 8. febr. 1868, (senere betragtet som stiftelsesdagen). Generalforsamlingen den 15. febr., hvor man godkendte lovene udarbejdet efter Thisted's, som igen var udarbejdet efter det engelske forbillede fra 1844, Rochdale.

Et af medlemmerne overlod foreningen sit »dagligværelse«, hvor man anbragte en lille disk, og udsalget åbnede den 1. marts 1868. De første varer nævner Faber: Brød, mælk, fløde, gryn, øl, svovlstikker, pindebrænde. Og de første problemer: Modstand fra de andre handlende i Brumleby. Utilfredshed med varernes kvalitet. Skuffelse over det ringe udbytte, efter første og andet kvartals virksomhed kun knap 3%. Uligevægt i bestyrelsen, idet bogføreren, som Faber havde lært op, fik for stor indflydelse. Men hvordan kunne det være andet, spørger Faber, når bogføreren med »utrættelig flid og

udholdenhed havde erhvervet sig den fornødne øvelse . . . det samme kunne desværre ikke siges om den øvrige del af bestyrelsen.« »Arbeideren« giver endnu flere og mere detaljerede oplysninger.

ØHF's eget ældste arkiv er gået tabt med undtagelse af een vigtig bibelsvær protokol, nemlig den ældste »Hovedbog for Aktieselskabet Østerbroes Husholdningsforening«. Den indeholder side for side hvert enkelt medlems konto med indskud, renter af indskud, dividende af køb, og udbetalinger.

På datoen 31. maj 1868 er de første 46 medlemmer indført. Blandt dem er altså de 34 som Faber fortæller havde indtegnet sig på den første generalforsamling. Medlem nr. 1 er Hrr. Doktor F. F. Ulrik, nr. 39 grosserer Moses Melchior (aktiv i Arbejdernes Byggeforening), nr. 40 Hornemann, og nr. 44 V.S.V. Faber. Det var notabiliteterne. Deres indskud var med det samme betydeligt større end de andre medlemmers, 10–50 rdl. mod 1–2 rdl., og de fik ingen dividende, hvilket må skyldes, at de ikke handlede i ØHF.

Af de øvrige medlemmer var 19 håndværkere (deraf 3 mestre), 13 arbejdsmænd og 10 andre (4 enker, rorsbetjent, kommandersergent, semuljegrønsfabrikant, formand, og to uden stillingsbetegnelse).

Den første bestyrelses sammansætning kendes ikke, kun vides det, at Ulrik var med. Den første formand var en af Brumlebys »menige folk«, som dog fratrådte allerede inden 2. generalforsamling i maj 1868. Derpå blev skræddermester F. Nielsen formand til 1870.

Den første butik var i kammeret i F 15, som smedesvend F. Olsen (medlem nr. 9) skal have afgivet, (Anna Andersen Sellerup). Godt et år efter, i juli 1869 udvidede man ved at flytte udsalget over i hele gavllejligheden L 31, (25-årsberetning i ØHF's arkiv). Da havde man allerede bedt Lægeforeningens bestyrelse om at tænke på særlige lokaler, »ved en ny bygnings opførelse« (Boligernes bestyrelses Forh.Prot. 13. marts 1869). 15. sept. 1871 fik ØHF endelig kontrakt på det, vi idag kender som købmandsbutikken i gavlen af blok N og på beboelseslejligheden ovenover.

I takt med sin vækst åbnede ØHF derpå flere forretninger: I 1875 en hørkram i kælderen under urtekrammen (købmanden) for handel med tungere købmandsvarer, øl og brændsel. I 1878 en spækhøker (viktualieforretning) bag urtekrammen. I 1886, da asylet var flyttet, åbnede spækhøkeren og et brød- og mælkeudsalg (»Ismejeriet«) på asylets plads i den anden ende af blokken. Hvor spækhøkeren havde været, rykkede nu biblioteket ind. (Afskrift af lejekontrakter i ØHF's arkiv. Anna Andersen Sellerup).

Antallet af medlemmer som var 60 i 1870, var godt 100 i 1872 og 160 i 1874, (»Arbeideren«). Ved 20-årsjubilæet i 1888 var man oppe på knap 600 medlemmer og en årlig omsætning på ca. 175.000 kr. Disse tal var uforandret ved 30-årsjubilæet i 1898. I 1904 var man steget yderligere til 700 medlemmer og en omsætning på godt 200.000 kr. Dividenden var fra begyndelsens beskedne knap 3% steget til 8%.

I sin bog »Arbejderforeninger til gensidig hjælp« havde Ulrik beskrevet, hvor omfattende væverne i Rochdale havde udbygget deres brugsforening. De havde bl.a. et

stort bibliotek og en syge- og begravelsesforening. Disse ting skulle også prøves i Brumleby. I 1870, to år efter starten, begyndte man at købe bøger og havde da 172 bind. I 1888 var man oppe på 2000 bind, i 1898 3000 bind. Bøgerne blev betalt via 2½% af nettoudbyttet, som gik til en særlig oplysningsfond. Og et af medlemmerne blev lønnet som bibliotekar.

En sygekasse blev oprettet i 1870, medlemstallet var 54. Da gik det godt, fordi der endnu ingen syge havde været («Arbeideren»). I 1872 gav Boligernes bestyrelse imidlertid tilskud til en anden netop oprettet sygekasse i Boligerne, (Lægeforeningens Boligers Forh.Prot. 20. okt. 1872). Det kunne tyde på, at den første var gået ned. Om den anden havde bedre held? Meget lidt vides om disse to sygekasser i Boligerne.

Konfirmations- og begravelseshjælp gav foreningen derimod i masser af år, »ikke som en gave, men som noget ethvert medlem har krav på«, som det hed i 1904 på en løbeseddel om ØHFs mange fordele. Denne hjælp blev udredet af fonden til almennyttige formål.

Udsælger Charles F. Larsen modtager formanden, Rasmus Andersens håndtryk ved sit 25-års jubilæum 1924. De står på trappen til den stadig eksisterende købmandsbutik. – En brugsforening havde ikke brug for udstillingsvinduer: »Ingen varer bør ligge som udstilling i vinduet, thi en husholdningsforening har altid gode varer, kontrollen herved er medlemmerne selv; desuden er det et ligefrem pengetab, thi de varer, der ligger i vinduet, må betragtes som svind, da støv, sol etc. gør disse varer uskikkede til salg«. («Hvorledes man vil forholde sig, når en husholdningsforening vil åbne et udsalgssted», Arbeideren, 1868).

Johannes og Grethe Andersen, »udsælgere« i ØHF's købmandsforretning siden 1946. Fotografi 1978.

Brumlebys købmænd

Brumleby's nuværende købmændspar, Johannes og Grethe (Andersen) fortæller om den del af Husholdningsforeningens historie, de har oplevet siden 1946. Det giver et billede af, hvordan foreningen har været også før i tiden: »1. maj var flaget hejst fra morgenstunden på foreningens flagstang. »Vi lukker klokken 12, det er arbejdernes festdag«, sagde »kontrollen« fra bestyrelsen, Carl Rasmussen. Efter nogle år gik vi ned til at lukke klokken 2, vi fulgte brugsforeningerne.«

Johannes og Grethe er født henholdsvis 1913 og 1919. Johannes' far var arbejdsmand på herregården Holckenhavn, men døde fra kone og tre ukonfirmerede børn. Han er udlært i Nyborg, har gået på revisorskole i Odense, været i Vime, derpå bestyret almindelig købmandsforretning på Frederiksberg.

Grethe er udlært hos Hami i Roskilde, boede på Skt. Jørgensbjerg lige over for Brugsforeningen, hvor forældrene var medlemmer, faderen var socialdemokrat og medlem af sognerådet. Johannes og Grethe giftede sig i 1942 og rejste til København.

En dag så de annoncen i avisen: »Østerbros Husholdningsforening søger pr. 1. april 1946 en gift udsælger til deres kolonialudsalg.« En aften i februar tog de derud. »De må gerne medbringe Deres hustru!«

De fandt en havelåge og lidt senere en trappe med en lampe over og gik op. På kontoret sad »7 stærke mænd« omkring et firkantet bord, med formanden for bordenden, »en Storm P.sk forsamling!« »Godaften!« sagde Carl Rasmussen.

»De spurgte os, om vi kunne deponere 2000 kr., det var for at vi ikke skulle løbe med varelageret! »Så skal De se lejligheden« blev der sagt til vores overraskelse. »De skal ha lejligheden her, hvis De tager pladsen!« Det var noget gammelt noget med toilet i gården. Så viste de os regnskaberne, hvoraf det fremgik, at vi ville tjene mere.«

De fik pladsen. Det havde nok sin store andel, at Grethe også var udlært, og det gjorde også indtryk, at de havde de 2000 kr. Der havde været tre ansøgere.

Overtagelsen startede med status, det man i brugsforeninger kaldte opvejning. Varelageret blev gennemgået. Hele bestyrelsen var tilstede. Det varede fra lørdag morgen til søndag aften.

Johannes og Grethe er tilsammen den fjerde udsælger, købmandsbutikken har haft siden starten i 1868, fortæller de. (Her regner de ikke de mange med, der prøvede tjansen i de allerførste år, ifølge Faber 11 stykker 1868–73.) Den første langvarige udsælger var T. C. Jørgensen, den anden Jørgensens svigersøn Charles F. Larsen, den tredje Arnold Christensen i 17 år, der havde stået i lære hos Charles F. Larsen. De to første må have været der hver ca. 30 år. Johannes og Grethe er ved at slå rekorden.

Bestyrelsen om det firkantede bord var formanden Arthur Lythjohan (chauffør), næstformanden Villy Jensen (formand i Idrætsparken), kasserer Robert Clausen, kontrollen Carl Rasmussen (chauffør), Svend Østerby (pladsmand), Poul Andersen (kakkeloovnsmand) og Leo Nielsson (lagerarbejder). Alle boede i Brumleby og var sikkert alle socialdemokrater.

Johannes og Grethe fik nøje forklaring af formanden og bestyrelsen på, hvordan forretningen skulle drives: De skulle behandle medlemmerne ordentligt, kun handle med medlemmer, ikke købe på kredit og ikke give kredit.

Det var Carl Rasmussen, de fik mest med at gøre. Hver onsdag var der kontrol, og det var ham der læste kassen af. Der var også en særlig telefonkasse med lås, som blev kontrolleret. Han havde været korporal, og det sad i ham endnu. »Den næste!« råbte han, når der var dividendeudbetaling i Kostalden. Til generalforsamlingen optrådte han med cykelspænder. Under krigen havde han dirigeret, hvem der skulle ha brød. Da Johannes kunne tænke sig at indføre klippekort under rationeringen, skaffede Rasmussen en klippetang hos Sporvejene. »Vi var fine venner!« Med hans brovtende facon kunne bestyrelsen netop bruge ham til det grove, f.eks. da en udsælger skulle smides ud.

Den politiske historie

»Der var ved at dukke en ny slags mennesker op i min barndom, en sekt næsten, folk som var anderledes end andre, som tog til møder, hvor der blev sunget og talt, og som tog i skoven med kone og børn om søndagen, istedet for at sidde på værtshus . . . Der boede nogle af disse folk i Boligerne også, og i mit stille sind misundte jeg børnene. Vi kaldte dem sjosjalister, men skældsordet var nærmest dikteret af nid; i virkeligheden havde vi gerne byttet med dem. De var bedre holdte end vi, følte sig også mere; fædrener selvbevidsthed syntes at have smittet dem.« (Andersen Nexø: »Et lille kræk«).

Hvis det kun havde været for ØHFs nøgterne historie, så havde Faber aldrig ulejligt sig med at udgive skriftet »Kan det blive til noget?«

Grunden til at han stillede det skeptiske spørgsmål i 1874, om en brugsforening, han havde været med til at oprette i 1868, var, at borgerskabet i mellemtiden var blevet klar over, at arbejderklassens egne kræfter var noget man måtte til at regne med. Og hvad så med borgerskabets skønne teorier om f.eks. brugsforeninger?

I 1867 havde Ulrik i bogen »Arbejderforeninger til gensidig hjælp« rådet arbejderne til at *formindske* deres udgifter ved at gå ind i *brugsforeninger*. Det nyttede ikke at prøve af *forøge* dem ved at *strejke*. Det skrev han med så meget større overbevisning, som strejkevåbnet endnu ikke var taget i anvendelse med held.

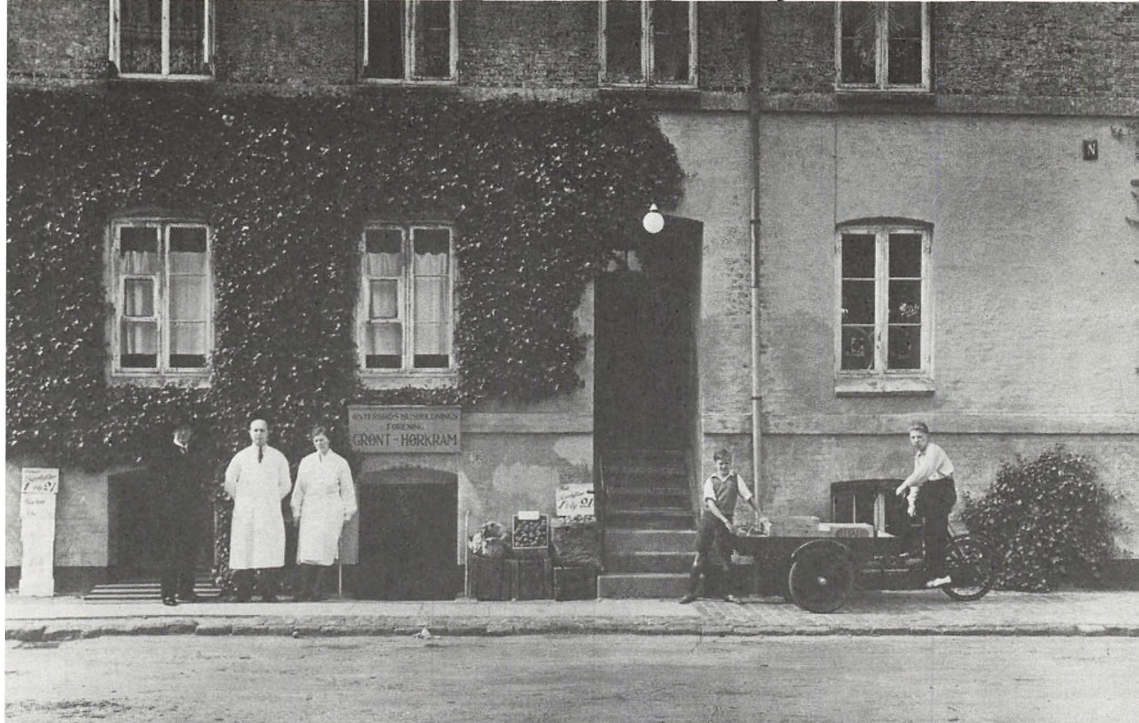
I mellemtiden havde man oplevet Pariserkommunen i 1871, herhjemme Slaget på Fælleden i 1872. Og 70-erne blev et strejkernes årti.

Faber skrev direkte om årsagen til skriftet, »at ØHF havde særlig krav på at kendes . . . fordi den udelukkende styres af arbejdere, og fordi den stærkere end måske nogen anden forening har følt virkningen af den senere tids sociale bevægelse.« Ja, for den var i 1871–72 blevet erobret af den socialistiske opposition blandt medlemmerne.

Det Faber i starten helst havde villet se som kværlanteri: folk der forlod foreningen allerede efter generalforsamlingen 6. marts 1869, udsalget som samlingssted for de utilfredse, utilfredshed med bogholderens myndighed, de månedlige oplysende møder bragt til standsning, alt dette fik endelig et navn heftet på sig, nemlig »den bevægelse, der var frembragt ved det socialistiske røre, [og som] måtte øve en betydelig indflydelse på gemytterne iblandt en arbejderbefolkning, der levede så nær ved bevægelsens hovedsæde [København].«

Den langvarige kamp om ØHF bliver derpå beskrevet af Faber: Første fase, hvor oppositionen forsøgte at indmelde nye medlemmer af sit eget sindelag, blev vundet af den officielle ledelse ved hjælp af vedtægternes voldgifts-paragraf: Voldgiftsmændene Hornemann, Ulrik og inspektør Deichmann erklærede en generalforsamling ulovlig, hvor de nye medlemmer var blevet optaget.

Den anden og afgørende fase blev imidlertid vundet af oppositionen, idet det lykkedes den, ved generalforsamlingen i slutningen af 1871, at få vedtaget nye love (voldgiftsparagraffen faldt væk, bogføreren røg ud af bestyrelsen) og at erobre en del bestyrelsespladser. Resten af pladserne erobredes derpå på generalforsamlingen året efter. »Oppositionen havde således sejret fuldstændigt.« Den første socialistiske for-

ØHFs Grønt og Hørkram i kælderens under købmanden. Regnskabsføreren Chr. Pedersen og udsælgeren Arnold Christensen. Forretningen blev nedlagt i begyndelsen af 40-erne. – Bag de to fag vinduer med gardinerne trukket for lå biblioteket. Fotografi fra 1930-erne.

mand var typograf S. Thomsen, som i 1871 afløste skræddermester Nielsen («Arbejderen»).

Blandt socialister havde der i den teoretiske debat været advaret mod brugsforeninger. Louis Pio tog afstand fra dem i »Socialistiske Blade«, maj 1871, som Karl Marx havde gjort det i »Kapitalen«: Lavere leveomkostninger ville blot føre til lavere lønninger.

Fabers »Arbejderen« blev derfor fra 1871 rettet direkte mod Pios blade, med artikler om »arbejderrøret«, dvs strejke og lockout på Burmeister & Wain og møde i Internationale (oktober 1871), og om Pariserkommunens »rædselsgerninger« (november 1871). Videre i 1872 artikler om Slaget på Fælled og i 1873 om dommen over Pio, Geleff og Brix.

I den officielle brugsforenings-historie (Preben Dollerup: Brugsforeningerne 1866–96) er man klar over, at socialisternes syn på brugsforeninger modereredes i 1872: »Brugsforeninger kunne stifte nogen nytte, når de blev godt bestyrede« (sagt af Internationales kredsformand i Århus, C. C. Kruse). Kun kender man ingen konkrete eksempler før i slutningen af 70-erne. Man har ikke haft tid til at læse Faber.

ØHF's to udsalg for viktualie og for mælk og brød (»Ismejeriet«), med indgang på bagsiden af blok N. De store butiksruder er fra o. 1913. Forretningen blev nedlagt i 1960-erne. Fotografier o. 1959.

Hvorledes den nye bestyrelse adskilte sig fra den gamle, var Faber måske ikke den rette til at beskrive. En brugsforening kunne for ham kun ledes på een måde. Det glædede ham, at oppositionen nu kom i erfaringens skole. »Det er lettere for de udenforstående at fælde en dom over dette »at regere« end selv at udføre det, når man får magten lagt i sin hånd«. »For de fleste punkters vedkommende«, mente Faber »var det ikke nogen principforandring, men kun et personskifte«, der skete. »Efter storm kom stille.« Kan det blive til noget? kunne alligevel besvares positivt: »Det kan dog blive til noget.«

Men Faber så måske ikke helt forkert, og bekræftede dermed Pio og Marx: den nye friske bestyrelse gik muligvis politisk i knæ af bare fordrejet iver for at få en brugsforening til at køre.

Om den mellemliggende periode op til 1885, året for stiftelsen af Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening, vides ikke meget. Af den debat, man fra 1885 kan følge i Socialdemokraten og i nævnte Diskussionsforenings forhandlingsprotokoller, fremgår imidlertid, at magten i ØHF i mellemtiden igen havde forskubbet sig mod højre til ugunst for medlemmerne. Ja, i Socialdemokraten for 12. maj 1885 synes det virkelig som om urolighederne i 1871–72 ikke har haft nogen langvarig betydning. Det drejer sig om en opfordring til at gå til Generalforsamling i ØHF:

»I alle de år foreningen har bestået, har medlemmerne ladet sig lede af disse enkelte, som har sagt til dem, at de får rabat og overskud af hvad de køber, men medlemmerne har ikke tænkt over, at de i løbet af kvartalet har måttet betale dette overskud mange gange . . . Medlemmer! Tiden er kommet, da vi selv må være med at styre vore sager. Der kæmpes for frihed og fremskridt alle vegne; skal vi da ikke lave vor forening således, at den bliver til virkelig gavn for den arbejdende stand på Østerbro . . . [Underskrevet:] Flere medlemmer«.

I et udvalg nedsat for at lave nye love, havde socialdemokrater indflydelse. Det fremgår af et indlæg i Socialdemokraten nogle få dage i forvejen (6. maj), med C. Salling, senere aktiv i Diskussionsforeningen, som underskriver. At et ændringsforslag da gik ud på at udelukke private handlende af ØHF, men at forslaget faldt, synes at fremgå af Diskussionsforeningens protokol.

Men 14. aug. 1885 var der en ny opfordring i Socialdemokraten til at slutte op. Denne gang drejede det sig om valg af medlemmer til ØHF's biblioteksudvalg. De to foreslåede var senere aktive medlemmer af Diskussionsforeningen:

»Ærede meningsfælder! Idet vi opfordrer jer til at stemme på nedenstående medlemmer, der blev foreslået på sidste møde til medlemmer af bogudvalget, nemlig d'hr. T. Lieberkind og N. Knudsen, er det med den overbevisning, at d'hr. vil arbejde med interesse og nidkærhed i oplysningssagens tjeneste, tilmed da de fleste medlemmer kender disse mænd og ved, at de er fremskridtsmænd, der blandt deres standsfælder, arbejderne, kæmper for frihed og oplysning.«

Det vides ikke, hvad der kom ud af valget, men en uge efter, 21. august 1885, blev Diskussionsforeningen stiftet, og så kom der rav i den.

Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening

I Socialdemokratiets vælgerforening for 10. kreds har man idag endnu ikke glempt, at vælgerforeningen på Østerbro har sit udspring i Brumleby.

I 1880-erne var det ganske vist ikke sådan, at man kunne holde politiske møder på Lægeforeningens område. Men rundt i lejlighederne var det ikke til at forhindre, at en forberedende diskussion om oprettelse af en vælgerforening kunne finde sted. Det var sikkert det der skete i foråret 1885. At noget var i gære, var inspektøren klar over, der ved den tid foreslog Boligernes bestyrelse at udvide hans beføjelser til at kontrollere møde-aktiviteten (Boligernes Forh.Prot. 19. jan. 1885).

21. august 1885 blev Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening stiftet, med en bestyrelse der næsten udelukkende bestod af folk fra Brumleby, det gjaldt næstformanden V. E. Didriksen, kassereren, guldsmeden M. G. Dyhrberg, sekretæren og protokolføreren N. Pfeiffer, endnu et medlem grønthandler C. F. Nielsen, og måske også formanden C. T. Lieberkind. Brumleby var et af de tre områder på Østerbro, som var tættest befolket af arbejderklassen, og hvor man ville agitere. De andre var de gader, der idag hedder Viborggade og Løgstørgade. (Ryesgade var allerede i en vælgerforening).

Foreningen lagde sig straks fast på at være en *diskussionsforening* og ikke en vælgerforening. Årsagen var, at man ville stå åben for folk, der havde mistet deres valgret på grund af fattighjælp, og over for kvinder, der jo slet ingen valgret havde. Her var foreningen allerede fra starten i opposition til Socialdemokratiet (Socialdemokratisk Forbund), som krævede ordet vælgerforening som del af navnet, og som ikke optog kvinder, (Ejnar Jørgensen i Blad for 10. Kreds, marts 1975).

Men endnu et hensyn måtte man tage, fremgår det af Diskussionsforeningens forhandlinger: »Poulsen ville bede medlemmerne ikke stemme for navnet vælgerforening, da det ville lægge et tryk på beboerne i Lægeforeningens Boliger og fabriksarbejderne, et tryk han havde måttet føle«. (Forh.Prot. 3. sept. 85).

Altså, for at sikre tilgangen af folk, som i forvejen var under kontrol af et boligselskab eller en arbejdsplads, måtte man foretrække navnet Diskussionsforening.

Ved første afstemning i foreningen blev der afgivet 27 stemmer. 1889 var man oppe på knapt 100 medlemmer, i 1892 ca. 200 medlemmer, i 1894 300 medlemmer. Møderne blev holdt i lejede lokaler rundt i bydelens større værtshuse.

Møderne var dels større offentlige møder med kendte talere. Det første foreningen afholdt af den art, var med partiets folketingsmedlem P. Holm, »Om organisationens betydning for arbejderne«, (3. okt. 1885). Hertil kom de halvårlige generalforsamlinger.

Den interessanteste mødeform var dog de månedlige medlemsmøder, hvor et af medlemmerne forelagde et emne, som derpå blev diskuteret, og hvor diskussionen mundede ud i en resolution. Det var denne mødeform, som den kendte diskussionsklub »Karl Marx« tog i anvendelse det følgende år i partiets bygning i Rømersgade.

Det første møde af denne art var netop om brugsforeninger og specielt om ØHF, den 15. sept. 1885:

Kan forbrugsforeninger gavne arbejderne?

Udpluk af referat fra Diskussionsforeningens møde den 15. sept. 1885.

Deltagerne i den livlige diskussion var de første bestyrelsesmedlemmer, nemlig C. T. Lieberkind, V. E. Didrichsen, M. G. Dyhrberg, og C. F. Nielsen. Endvidere flere andre medlemmerne for Ritmesteren [inspektøren], var taleren uforklarlig. Taleren havde været opkaldt til Deichmann og svaret denne, at han ville virke for ØHF's fremgang.

Tilstede var også to medlemmer af ØHF's bestyrelse P. Jensen og W. Christensen, der forsvarede de rådende forhold i ØHF bravt. Referatet blev, som sædvanligt i de første år, skrevet meget udførligt af foreningens sekretær, N. Pheiffer. Så godt som alle de nævnte boede i Brumleby.

Mødet startede med, at Didrichsen læste en artikel op fra tidsskriftet »Tilskueren« om brugsforeningen i Ølstykke, skrevet af den indflydelsesrige brugsforeningsmand, lærer Jørgen Hansen, Ølstykke, som var venstrefolketingsmand og næstformand i Fællesforeningen (af sjællandske brugsforeninger). ØHF var ikke medlem her.

Både politisk og økonomisk, hvis det var muligt at skille de to ting ad, var Ølstykke-foreningen bedre stillet end ØHF, fremgik det af artiklen. Den havde egen bygning, kunne altså ikke siges op, og den gav højere dividende, 10 % mod ØHF's 6–7 %, til trods for at den havde 300 medlemmer mod ØHF's 500. Afgørende her var dog, at den handlede med flere forskellige varer, således også tøj og sko. Omsætningen pr. medlem var altså større.

At ØHF's love blev overtrådt i detaljerne, gaves der flere eksempler på på mødet. Ikke-medlemmer kunne gå lige ind og få dividende-mærker. Foreningen gav kredit. Varernes kvalitet (smørret) var ikke altid som det skulle være. Bestyrelsen sad ved puncheboller og bajere til klokken to om natten »og kunne trænge til at følges hjem«. Der måtte være noget rådent ved ØHF, når sådanne ting kunne passere. Det centrale i diskussionen var demokratiet i ØHF: »Medlemmerne af Østerbros Husholdningsforening bør ikke lade sig beherske af en klike«.

»Didrichsen fandt, at havde ØHF, hvoraf han var medlem, haft en økonomisk bestyrelse, så måtte også den, der har eksisteret lige så længe som foreningen i Ølstykke og tæller 500 medlemmer, i den tid kunnet anskaffe sig sin egen bygning.

W. Christensen udtalte, at ØHF sidder som en lus mellem to negle i det fangehul derinde; får vi en opsigelse og kommer til at flytte, da vil vort medlemstal svinde, lad os derfor ikke blande det politiske ind i vor Husholdningsforening, derved vil vi skade vor egen sag.

Lieberkind bemærkede til W. Christensens udtalelse »fangehul«, da kan det kun være sådant for denne ene mand. I ØHF var politik indført af den foregående bestyrelse, der ville bruge medlemmerne i politisk retning.

Dyhrberg ville takke Didrichsen for oplæsningen af dette skrift, hvori fandtes en del fingerpeg, som vi socialdemokrater kunne og måtte tage os af. ØHF kunne have udrettet meget mere for sine medlemmer, end den har gjort, men skylden derfor er ikke arbejdernes, men bestyrelsens, som sluttede sig til Højre. Når arbejderne deri er socialdemokrater, må vi også have socialdemokrater ind i bestyrelsen. Vi forlanger ikke politik i foreningen, men derimod forlanger vi det største udbytte ud af den.

Didrichsen ville opfordre til at agitere for ØHF for at få den større, og han troede ikke det kunne skade, om foreningen skulle komme til at flytte.

Salling ville, da spørgsmålet her var kommet frem, spørge: »Hvem er bærerne af ØHF, er det en enkelt diktator eller er det medlemmerne?« Den frygt som ligger hos medlemmerne for Ritmesteren [inspektøren], var taleren uforklarlig. Taleren havde været opkaldt til Deichmann og svaret denne, at han ville virke for ØHFs fremgang. Hvorfor kommer Ritmesteren ikke i foreningen og udtaler sig, men sidder hjemme i sin stue og fører skjulte våben? – W. Christensen har udtalt, at vi ikke bør have politik i foreningen, man er måske bange for, at ØHF skal blive en mønsterforening; men lad os føre den økonomiske politik ind i foreningen, det har vi ret til at fordrø.

Lieberkind kunne ikke forstå, hvorfra den tale, om foreningen skulle flytte, kom fra. Kom den fra Deichmann, måtte man erindre, at han kun var vicevært, og at der står en bestyrelse over ham. Når foreningen klarer sine forpligtelser, kan Ritmesteren ikke forlange den skal flytte.

Petersen udtalte at Husholdningsforeningen var til stor gavn. Den største politik drives af bogføreren, og med hensyn til opsigelse, da kan dette ikke ske med nogen i Lægeforeningens boliger, så længe de lever, når de betaler deres leje og ikke gør skandale, og Husholdningsforeningen har i så henseende samme ret som enhver anden beboer i Lægeforeningens Boliger.

W. Christensen omtalte derefter, at formanden for ØHF havde været opkaldt til Ritmesteren, og mente foreningen kunne let blive hældt udenfor, når vi tager efter personerne. Vi frygter ikke for at komme til at flytte, når vi optræder på en rolig og besindig måde, men taleren havde hørt tale om at byde prygl, hvad han fandt upassende.

Som afslutning på mødet forelagde Lieberkind en resolution der lød: »Forsamlingen vedtager, at forbrugsforeninger gavner arbejderne, når de bliver ledet på den rette måde, og anbefaler enhver at indmelde sig i en sådan.« Den blev enstemmigt vedtaget.

Bestyrelse og funktionærer i ØHF 1932. I midterste række ostehandler Vilhelm Hansen, formand 1928–42. I nederste række Chr. Pedersen, regnskabsfører 1912–46, omgivet af udsælgerne G. Lauritzen (mælk, brød og viktualie) og Arnold Christensen (købmanden).

I november 1885 svarede Boligernes bestyrelse igen på resolutionen. Den udstedte pludseligt, helt imod vedtægterne, forbud mod at folk uden for Boligerne kunne blive medlemmer, og forsøgte på den måde at standse politiseringen af Husholdningsforeningen (og af Brumleby) fra venstre side. 24. febr. 1886 blev vedtægterne sågar ændret på en generalforsamling med tre stemmers flertal, så de kom til at svare til den allerede indførte praksis.

På dette møde blev det netop hævdet, at det var frygten for Den socialdemokratiske Diskussionsforening, som var skyld i dette. »Man var blevet bange, da man så socialismen stå uden for Lægeforeningens Boliger og kigge ind af vinduerne, men trods forholdsregler og magtbud som det foreliggende, ville socialismen inden ret længe trænge ind overalt.« (Socialdemokraten 26. febr. 1886).

På baggrund af den famøse udelukkelse besluttede Diskussionsforeningen på månedsmødet i marts 1886 at sammenkalde til et større offentligt møde og dér vælge en deputation. Det kan ikke ses af referaterne, om det skete.

Men i efteråret 1886 blev bibliotekslokalerne udvidet og biblioteket fik fra 1887 fast bibliotekar, nemlig socialdemokraten Jens Nielsen. Og i 1887 opfordrede Diskussionsforeningens formand V. E. Didrichsen, medlemmerne af ØHF til at møde op og forsvare generalforsamlingen som højeste myndighed. Det var igen voldgiftsparagraffen der spøjte. (Soc. Dem. 23. febr. 1887).

24. juli 1888 er der en opfordring i Socialdemokraten til at stemme to af Diskussionsforeningens medlemmer ind i ØHFs bestyrelse, grønthandler C. F. Nielsen, som da var Diskussionsforeningens formand og fyrbøder R. Jensen. »Vi kender dem som mænd, der daglig energisk tager del i arbejderbevægelsen for at fremme arbejdernes sociale og økonomiske stilling«. Endvidere anbefales at genvælge *formanden*, I. Petersen, som også er en af Diskussionsforeningens mænd.

Hvordan det derpå gik? I 25-årsberetningen 1892 er 4 af de 8 medlemmer i ØHFs bestyrelse kendte folk fra Diskussionsforeningen. I. Petersen er stadig formand. Endvidere sidder der grønthandler C. F. Nielsen, snedker N. Knudsen og guldsmed M. Dyrberg, den sidste engang Diskussionsforeningens, nu ØHFs kasserer.

I 1896 blev forbudet mod udenbys medlemmer pludseligt hævet uden sværds slag. Efter andragende fra ØHF ». . . er det mig kært på bestyrelsens vegne at kunne meddele Dem, at der fra dens side intet er til hinder for, at der fremtidig i Husholdningsforeningen findes medlemmer der bor udenfor Lægeforeningens Boliger . . . « (brev fra Ulrik til ØHFs bestyrelse 16. maj 1896, ØHFs arkiv). Kun betinger man sig, at formand og flertallet af medlemmerne bor i Boligerne, og at »sædet for ØHFs bestyrelse« ligeledes er i Boligerne. Borgerskabet har igen, som i 1874, beroliget sig.

Nytten af god læsning for arbejderne

Fra Diskussionsforeningens møde den 13. okt. 1885

En måned efter brugsforeningsdiskussionen var det Bibliotekets tur. Emnet var, »Nytten af god læsning for arbejderne«. Hvor diskussionen af selve brugsforeningen blev stillet som et spørgsmål (Pio havde ikke levet forgæves), kunne nytten af et godt bibliotek straks slås fast. Med andre ord, hvis en brugsforening havde et så vigtigt agitationsinstrument som et bibliotek, kunne man endnu klarere se, hvor vigtigt det var at have indflydelse på Brugsforeningen:

»Didrichsen var ikke forberedt på at indlede dette emne om nytten af god læsning. Bladet Socialdemokraten, som arbejderne først og fremmest burde læse, fandt taleren ikke nok. Arbejderne måtte ved siden deraf søge oplysning gennem videnskabelige skrifter, og i så henseende kunne Østerbros arbejdere let få adgang til at læse sådanne gode bøger, når de indmeldte dem i Østerbros Husholdningsforening, som er i besiddelse af et godt og lærerigt bibliotek. Han omtalte forskellige videnskabelige bøger, som arbejderne ville have nytte af at gøre sig bekendt med, og anbefalede tillige de af Studentersamfundet udgivne småskrifter, og ønskede at Bestyrelsen kunne erholde bemyndigelse til at anskaffe disse til forhandling blandt medlemmerne.

Sabro udtalte, at det var heldigt om arbejderne kunne forsvare sig fyldestgørende mod modstanderne; derfor burde de søge oplysning gennem god læsning for at kunne forsvare vore principper. Sundhedslæren var ligeledes af vigtighed, thi ved at lære sig selv at kende, ville meget kunne forebygges. Navnlig var det kønslige spørgsmål af indgribende betydning at kende, tilmed da der intet blev gjort i skolerne med hensyn til belæring på dette område, hvad ofte var skyld i, at ungdommens interesse for det politiske svækkes. Taleren hilsendes med bifald.

Didrichsen nævnedes flere videnskabelige bøger, og omtalte den nytte disse kunne have for medlemmerne. Knudsen udtalte sig i samme retning som de foregående talere og opfordrede bestyrelsen til at anskaffe Studentersamfundets Småskrifter til forhandling til medlemmerne. Didrichsen lovede, bestyrelsen skulle tage hensyn hertil.

Nielsen omtalte Østerbros Husholdningsforenings bibliotek, og da der netop angående ledelsen deraf er en kamp mellem reaktion og fremskridt, ville han opfordre til indmeldelse deri. Endvidere ankedes han over den megen religionsundervisning som nutildags indpodes børnene i skolerne, hvorimod de nyttige fag forsømtes. Salling udtalte at det er gennem oplysning at arbejderne skal lære at kende de socialdemokratiske principper. Han anbefalede at læse Liebknechts værk: »Til forsvar og angreb« samt Brackes værk: »Ned med socialdemokraterne«. Han fandt det forkert, når arbejderne tror, de kun er skabt til arbejde, thi de har lige så store krav, som de rigt fødte. Han betonede nødvendigheden af at arbejderne lærer at kende de socialdemokratiske grundsætninger for at kunne forsvare sig overfor modstanderne . . .«

ØHF's bibliotek

Fortegnelse over
bøger om
Politik, økonomi
samt pjäser af blandet indhold.
1890

August Bebel: *Kvinden i fortid, nutid og fremtid (Socialistisk Bibliotek bd. 3, 1885)*

Paril Burmeister: *Om syge- og aldersforsørgelseskasser, 1867*

Friedrich Engels: *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse (Socialistisk Bibliotek bd. 7, 1888)*

Foreningen Associationen: *Arbejderen 1868–70, 1871–73, 1874–75, 1876*

P. C. Garde og C. Funder: *Om gjensidige understøttelsesforeninger i sygdom og alderdom, 1867*

L. Holst: *Frihandelsforeningens Tidsskrift*

E. Hornemann: *Danske arbejderboliger, 1876*

P. Knudsen: *Sygeforsikring og aldersforsørgelse. Betænkning afgiven af det på de københavnske og frederiksbergske sygekassers fællesmøde d. 29. og 30. august 1883 nedsatte udvalg.*

Malon: *Socialismens historie (Socialistisk Bibliotek bd. 8–9, 1889)*

Karl Marx: *Kapitalens produktionsproces, 1. bd. af Kapitalen (Socialistisk Bibliotek bd. 4–5, 1885–87)*

Sangbog for socialdemokratiske arbejdere. Udg. af Socialdemokratisk Forbund 1886.

Socialdemokratisk Forbund: Socialistiske Skrifter, bd. 1–, 1888–

Socialistiske pjäser, heri: W. Bracke: Ned med socialdemokraterne (Socialistisk Bibliotek bd. 1)

Studentersamfundets småskrifter, 4 bd.

F. F. Ulrik: *Arbejderforeninger til gjensidig hjælp, 1867.*

Fortegnelse 1900: *Peter Kropotkin: Erobringen af brødet*

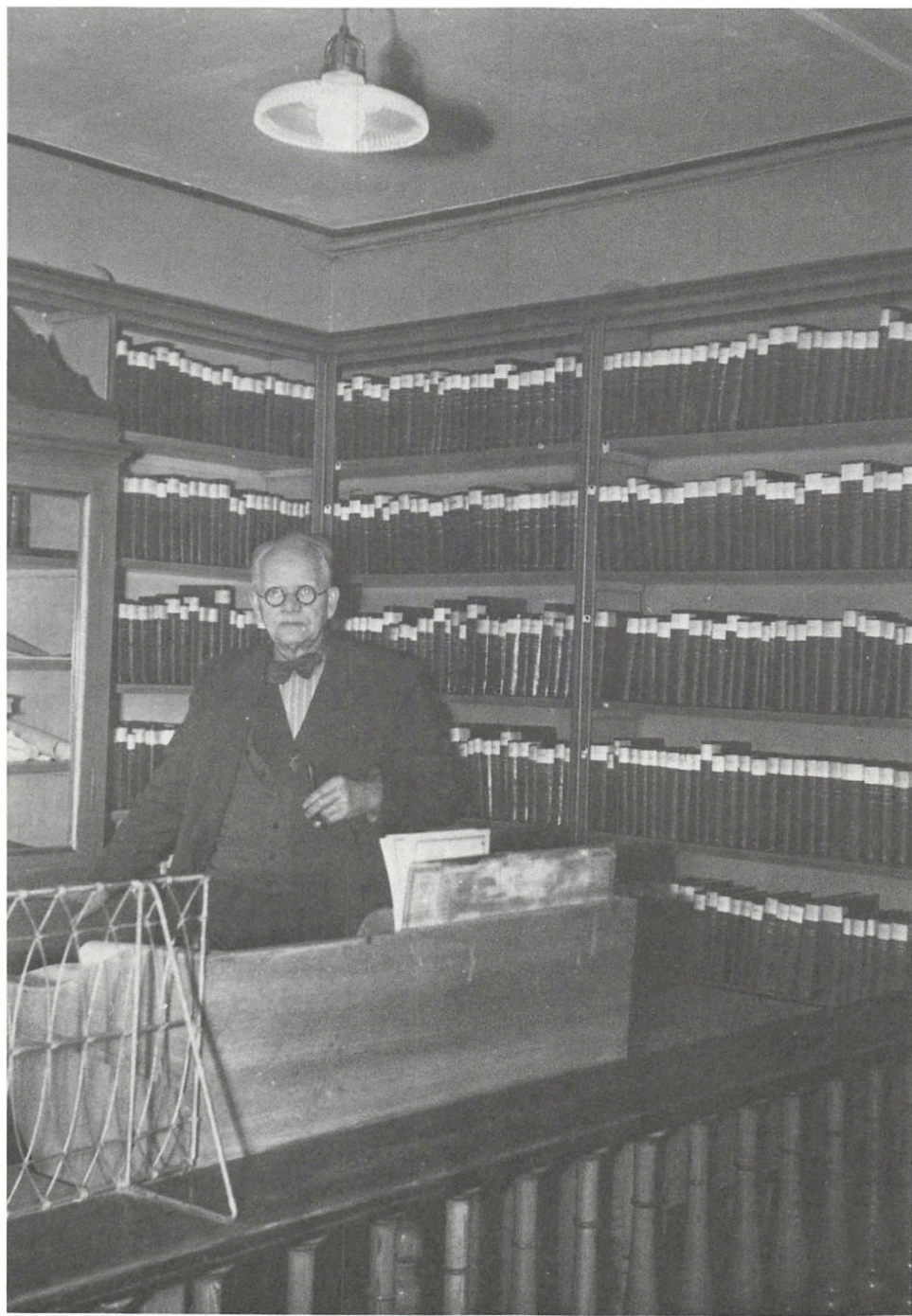
Peter Kropotkin: En anarkists erindringer.

I Husholdningsforeningens arkiv befinder sig stadig tre gamle trykte kataloger over bibliotekets bøger fra henholdsvis 1890, 1895 og 1900 med diverse tillæg. De er sikkert resultatet af, at biblioteket fik fast bibliotekar i 1887, nemlig Jens Nielsen.

1890-kataloget indeholder godt 2500 bind, 1895 godt 2800, og 1900-kataloget, med sidste tillæg fra 1904, godt 3000 bind.

Største gruppe bøger er skønlitteraturen, Dickens, Balzac, Kaptajn Marryat, Mark Twain, Turgenev, Zola, Cooper, Walter Scott, Jules Verne, Carit Etlar. Masser af historiske og spændingsromaner.

ØHF's bibliotek og bibliotekaren, smed Jacob Valdemar Ryberg, F13. Fotografi o. 1953.

ØHF's biblioteklokaler, nu købmandens bagbutik. Biblioteket blev opløst i midten af 50-erne. Fotografier 1975.

Men biblioteket havde også 300–400 bd. i gruppen »Historie, biografi, karakteristik og litterær historie« (Brandes Hovedstrømninger), 200 bind »Videnskab, æstetik, kunst og mytologi«, 150 bind »Rejseskildringer, geografi, natur og folkeliv«, 50 bind »Teologiske, kristelige, religiøse og bibelske bøger«, 100 bind illustrerede tidsskrifter og 25 bind »Politik, økonomi samt pjecer af blandet indhold«. (Disse tal er fra 1890-kataloget).

At der i 1890 sad socialdemokrater i ØHF's bestyrelse og biblioteksledelse, viser den sidste gruppe politiske bøger. Den indeholder ikke bare bøger som Hornemanns og Ulriks, eller Fabers »Arbeideren«.

I midten og slutningen af 80-erne var Socialdemokratisk Forbund begyndt at udgive to skrift-rækker, som man anskaffede i ØHF, »Socialistisk Bibliotek« og »Socialistiske Skrifter«, med oversættelser af bl.a. Marx og Engels. Videre havde man anskaffet den store sygekasseundersøgelse, som den socialdemokratiske folketingsmand P. Knudsen udgav i 1888.

Mere om Diskussionsforeningen

Meget hurtigt startede foreningen en søndagsskole for børn (1. nov. 1885), som efter en måned måtte skifte lokale, fordi Sankt Jacobskirkens præst havde lagt pres på ejeren af de lejede lokaler, Michelsens Skole, og også ville lægge pres på forældrene: »Den indirekte skyld herfor havde vist pastor Kragh, som havde været i skolen og forlangt en fortegnelse over de børn som besøgte denne samt disses forældre, hvad der var nægtet ham.« (Forh.Prot. 10. dec. 1885).

Karakteristisk for foreningen i de første år var, foruden den allerede omtalte lokalinteresse (Brumleby's Husholdningsforening og vedligeholdelse), dens plads i modsætningen mellem revolutionære og reformister i partiet i årene 1888-90.

Adskillige møder om emnet gik forud for den ekstraordinære generalforsamling 14. nov. 1889, hvor man deltog i partiets afstemning om eksklusion af redaktionskomitéen for det revolutionære blad »Arbejderen«. Der blev fra Østerbro afgivet og indsendt 14 stemmer for eksklusion, 14 imod (deraf flere bestyrelsesmedlemmer) og 1 blank stemme.

Samme år, 100-året for den store franske revolution, havde en af dem der blev ekskluderet, Gerson Trier, været ude i Diskussionsforeningen og talt om Revolutionen af 1789. Da han bagefter blev hyldet, havde han ytret sig mod persondyrkelse, (12. juni 1889).

Kort forinden eksklusionsafstemningen var man på et bestyrelsesmøde enedes om »at benytte talere af begge inden for partiet eksisterende retninger.« (3. nov. 1889).

Efter eksklusionen refereredes flere gange utilfredshed med partiets ledelse og med dets blad »Socialdemokraten«. Foreningen blev tilsidesat af partiets hovedbestyrelse i en sag om leje af et bureau på Østerbro (7. jan. 1890). I forbindelse med folketingsvalget i jan. 1890 blev »Socialdemokraten« kritiseret bl.a. for en artikel af 26. januar, »Højre og de revolutionære«, hvor det var blevet hævdet, at de revolutionære ikke havde gavnnet valgkampen.

Et andet revolutionært emne man tog op flere gange i de første år, var kvindens stilling, bl.a. i C. F. Niensens foredrag ved det offentlige møde 10. febr. 1889: »Arbejdernes stilling i det nuværende samfund«, hvor han sagde: »thi vi vil revolutionere alt i den bestående samfundsorden, ikke blot de økonomiske forhold, men også på den åndelige udviklings område.«

I 1894 holdt murer H. Thiedemann fra Brumleby, som da var bestyrelsesmedlem, et foredrag om kvindernes frihed. Bagefter var især madam J. Nielsen, Brumleby, aktiv diskussionsdeltager. Hun bebrejdede mændene, at de ikke tog deres koner med på møderne, hvor de talte så smukt om kvinden. Flere af mændene var bange for at bruge fremmede til at passe børnene, viste det sig. Madam Nielsen var iøvrigt selv medlem af bestyrelsen 1889–90, en enlig svale. Hun var kone til nævnte C. F. Nielsen, L 1, grønthandleren, der flere gange var formand.

I 1887 holdt man, under indtryk af anarkist-henrettelserne i Chicago, et par møder om anarkismen.

I 1895 gik foreningen sammen med Blegdamskvarterets Vælgerforening og dannede den nuværende »10. Kreds«. Også i Diskussionsforeningens sidste bestyrelse sad der et par medlemmer fra Brumleby.

Medlemsprotokol for Socialdemokratisk Forening i 10. kreds, pr. 1. januar 1899. Kredsens 7. distrikt omfattede stort set Brumleby med 120 medlemmer boende her. Disse medlemmer udgjorde 10 pct. af kredsens medlemstal. Medlem nr. 1 er C. F. Nielsen, stolemager og grønthandler, der var med til at starte Diskussionsforeningen i 1885.

N ^o	7 ^{de} Distrikt		Logf. Bot.	G 13
1801	C F Nielsen	Hølemager	"	F 16-17 17
2	W Gyntzel	Vover	"	K 29
3	P Presendahl	Arbmd	"	F 16-17
4	P P Petersen	"	"	B 19
5	N Knudsen	Smedker	"	K 2
6	A Andersen	Arbmd	"	E 23
7	P Engström	Toldbodarb	"	L 1
8	N Petersen	Arbmd	"	E 1
9	Jørgensen	Smed	"	E 5
10	J Nielsen	"	"	K 20
11	H C Petersen	Arbmd	"	F 6
12	P P Hansen	"	"	A 24 Kalkbrændning 1899
13	P Jensen	Smedker	O 12	1899
14	J Nielsen	Mdm	"	G 13
15	J Schjøtt	Toldbodarb	"	N 12
16	Horsgaard	Fabrikarb	"	G 31
17	O Jensen	Detailhol	"	N 7
18	C "	Brologger	"	E 1
19	A Nielsen		"	G 8
20	N W Hammers		"	M 30
21	P Andersen		"	F 5
22	A Hommer	Smedker	"	M 30
23	H Thidermann	Murer	"	O 26
24	Emilie Schjøtt	Mdm	"	N 12
25	J H Petersen	Toldbodarb	"	N 13

*Jens Nielsen (1850–1940),
smed. ØHFs bibliotekar 1887–1930.
Fotografi o. 1930.*

Socialdemokrater og en enkelt højremand

»En aften blev der givet strenge ordrer: Ingen må gå ad Blegdamsvejen hjem! (fra Vor Frue Skole, Fattigvæsenets pigeskole ved Nørrevold). Vi skulle gå ad Dosseringen, der var en omvej. Det var den 5te maj 1872. Det store opgør på Nørrefælled, med det ridende politi. På kongevejen, udfør Boligerne, overværede jeg det på nært hold, men forstod ikke alvoren deri . . . dengang.« (Anna Andersen Sellerup).

Jens Nielsen (1850–1940), Husholdningsforeningens mangeårige bibliotekar, var født i Ystad i Sverige og hed egentlig Jöns Kliim Nielson. Hans forældre var landarbejdere, »statare«, og familien udvandrede til Nordjylland, da han var tre år gammel. Det var der så mange svenskere der gjorde dengang.

»Som stor dreng vandrede han ud fra en gård i Nordjylland. På Fyn kom han til en smed, som sagde han skulle gå i lære hos ham. Bagefter havde der ikke været noget arbejde. Så kom han til København og lavede kongelige vogne i Larsens Vognfabrikker. Dér var han i 30 år.«

På Fyn havde han truffet Magdalene Larsen (1849–1905). Med hende og sin mor kom han til København o. 1872 og blev gift fra Skt. Paulsgade. »I København kom de til at bo i en af de små gader inde i byen. Så søgte de på lejlighed for at komme ud og få lidt frisk luft.« Til Brumleby ankom de o. 1875 med tre små børn og fik lejligheden K 22.

»Min far var jo meget ivrig socialist, Louis Pio var hans idol. De havde lavet et

sangkor, som holdt prøve i et eller andet danselokale. Så sang de en østrigsk socialist-sang, »For socialismens sejr eller død«, da Pio kom ind af døren. Han syntes det lød lidt sygt. Men så sang de istedet, »For Louis Pio leve eller død«. Det var for at hylde ham!« (Historien kunne også passe til »Snart dages det brødre«, med omkvædet »Til arbejde liv eller død«.)

»Han var alle tiders menneske, en meget fin mand. Man kunne tale med ham. Han var meget klog. Han skulle have været født et andet sted, end hos fattige svenske landarbejdere, han skulle have haft en anden uddannelse.«

»Bøger var hans et og alt. Han kom lige hjem og skiftede lidt tøj, og så gik han op på biblioteket. Så gik han derop søndag formiddag og satte sig til at læse, der var så mange rollinger derhjemme. Han var meget øm over de bøger, dem skulle man jo passe på.« (Amanda Madsen, enkelte oplysninger Magda Røder).

Vilhelm Güntzel (1868–1944), bestyrelsesmedlem i Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening, senere i Husholdningsforeningen; pladsmand i Brumleby 1910–44.

»Min far var vistnok født i Larslejstræde. Hans far var arbejdsmand på Burmeister og Wain, havde været med i 1864 og var blevet taget til fange på Glücksborg.

Da fatter var 7–8 år rendte han med morgenbrød før han skulle i skole. Når han kom hjem fra skole klokken 1, så var det ned og afsted ud til et bødkerværksted, hvor han gik til hånd. En af de unge svende her hed Emanuel Svendsen, han blev senere kasserer i De samvirkende Fagforbund og direktør for Bryggeriet Stjernen. Svendsen agiterede blandt sine kolleger. Min far havde store ører, når de stod og agiterede. Når han kom hjem fortalte han *sin* far, hvad de unge svende fortalte, og han blev ved med at preparere ham.

Så var der valg, og han siger til faderen, at han skal gå hen og stemme på den og den. »Det kan jeg ikke, Vilhelm, for det er Tietgen der står bag, så ryger mit arbejde ude på Ræveøen!« Der var jo ikke hemmelig afstemning. Men næste gang der var valg, sagde han til sønnen: »Denne gang stemmer jeg på Holm, så får det gå som det vil!«

Familien flyttede til Brumleby i begyndelsen af 80-erne, da Vilhelm var 13–14 år gammel. Senere var han ude en kort tid, men flyttede så ind igen i 1891, da han var blevet gift. Han arbejdede på Rubens Væverier, Rolighedsvej, i 22 år, som væver og opmåler, og her havde han lært en lille pige at kende, Bodil Pedersen (1865–1950).

Inden for Diskussionsforeningen tog han i 1888 initiativ til dannelsen af Østerbros sociale Sangkor. Her eller i sangforeningen »Noré«, hvor han senere blev medlem, agiterede de ved at gå ud på trapperne og synge. »Men dørene blev jo smækket i, når folk hørte hvem det var. Så fandt de på at tage sangerhuer på i de bedrestilledes gader, f.eks. Gl. Kalkbrænderivej. Så troede folk, de var studenter. Så kom de frem i dørene før de opdagede det, og så blev sangerne omtrent smidt ned på hoved og røv!«

1905 holdt Vilhelm Güntzel op med at være væver. Da strejkede de. Han og nogle andre måtte ikke genoptage arbejdet, før de havde talt med chefen, men det ville de ikke. (Ove Güntzel).

Christian Hørbye (1828–1913), var den murersvend i Brumleby, om hvem det fortælles, at han havde været med til at bygge blokkene, og at han fra Husholdningsforeningens start blev lært op til at føre dens bøger. Fast bogholder for Husholdningsforeningen blev han ifølge en jubilæumssang i 1877.

Faderen havde været i Flåden og var død på St. Thomas. Da moderen var blevet enke, kunne han ikke komme i lære på Holmen. Så kom han i murerlære. Han var med i 1848 og boede i Nyboder, da han kom hjem fra krigen. (Ejner Hørbye).

»Jeg var den der havde bedst tid, jeg kom mest dernede i S 31. Jeg holdt så meget af min bedstefar. Hver søndag morgen når klokken var halv 10, det var da han blev ældre og jeg var 10–11 år, gik jeg med ham i Skt. Jacobskirken. Vi sad på første bænk tilvenstre. Jeg har også hentet varm mad til ham hos min tante i Horsensgade, så øste jeg op til ham. Så fik jeg 2 kr. om ugen.« (Olga Hørbye).

Olga Hørbyes far, Frederik Hørbye, var højremand, hun mener det var fordi han var brandmand. Hun antager at bedstefaderen, Christian Hørbye, også var det. Det bygger hun på følgende: »Min fars søster, Ingeborg, gik med bedstefar hen og stemte. Så da de kom hjem, samledes de ovre hos min far. Så siger min tante: »Vi vandt!« Så sagde hun noget om, at Højre havde vundet. De var enige om, som det var.«

Christian Hørbye førte regnskabet for Husholdningsforeningen lige til det sidste. Hans søn, brandmanden, hjalp ham. Han blev så gammel, at han ikke mere kunne gå op af trappen til kontoret. Så fik han en pult hen i lejligheden og en høj stol og førte regnskabet dér. Det var da Olga var 8–10 år. Der var jo ikke nogen aldersgrænse for folks arbejde.

»Han døde herovre på vejen lige ud for E, lige ved det store træ; dér sad han og døde, dér var han faldet om.«

Socialdemokrater og en enkelt kommunist

Stadig socialdemokrat? »Ja selvfølgelig. Jeg kan sgu da ikke være andet. Jeg ved da godt, hvem der har skaffet mig mine goder!« (Ove Güntzel).

Amanda Madsen er datter af Jens Nielsen og har altid været socialdemokrat. Hun har været bestyrelsesmedlem i 10. Kreds og i Husholdningsforeningen.

»Dengang var alle lige fattige. Vi havde en fattigforstander nede på Østerbrogade. Han lod dem sidde i venteværelset, medens han sad inde på sit kontor. De skulle jo sidde og blive møre, før de skulle have de par kroner til huslejen!«

»Vi gik altid rundt herinde og agiterede ved valgene. Det var nærmest dem nede fra 10.Kreds der kom. Vi havde nogle med til at spille og en rød fane.«

Poul Andersen startede som dreng med at spille fodbold i ØB. Her kunne han ikke forstå, at han altid ønskede, at de skulle tabe. Men så med ét stod det klart: »Jeg var jo proletar, de andre var finere!« Så kom han i DUI og senere i B.1903, som var en arbejderklub.

»Jeg er indfødt socialdemokrat, der var intet andet end socialdemokrater i Brumleby. Jeg blev orienteret gennem vores avis. Jeg gik til alle socialismøderne i Fælledparken. 1. maj mødtes vi på Sankt Hans Torv med fagforeningen (arbejdsmændene) og gik ned gennem Ryesgade.«

Hans far, maler Peter Andersen, tidl. Q 17, var som dreng med i Slaget på Fælleden i 1872. Drengene fra Brumleby havde lavet jordklumper, som de smed i hovedet på betjentene. Bagefter fik de prygl for det i skolen. (Katy Mariager).

Ove Güntzel var som ung snedkerlærling bedre til at diskutere politik end svendene, takket være sin politiske opvækst som søn af Vilh. Güntzel. »Vi var jo arbejdere og socialdemokrater alle sammen herinde faktisk. Men der var selvfølgelig nogle sidespring i den ene eller den anden retning. Der var agitatorer der kom rundt hos de gamle jomfruer. Der var bl.a. Kaptajnens kone dengang med De vestindiske Øer, at vi skulle stemme nej til salget.«

»Noget af det der undrede mig meget, det var Brandmand Hørbye, for faderen var en af medstifterne af Husholdningsforeningen, sådan en fremsynet mands søn. Men det var nok fordi han var brandmand og blev sprøjtefører, noget der var hævet over rakket, han havde blanke knapper, det betød meget dengang. Har der været 100 brandmænd i København, så stemte de 90 højre!«

Ejner Hørbye: »Jeg er socialdemokrat til fingerspidserne, er blevet opdraget i DSU. Min far var ganske vist konservativ, men alle drengene i Brumleby var DSU'er. Man begyndte i regelen i DUI. Der var den agitation, at når én var interesseret blev han spurgt: Ska' du ikke med derned? Så dyrkede man det, man kunne få dernede. Så var det spørgsmålet, hvad man havde tid til. Så måtte man snyde det ene sted, for at være med det andet. Man kunne godt spille fodbold for Skjold om onsdagen, og så spille med DSU om torsdagen. Eller man var til medlemsmøde i Koldinggade. Det var vinterarbejde. Om sommeren gik vi på Fælleden og spillede langbold, tog op på vores grund ved Sjælsø, eller arrangerede kreds dage i Fælledparken. Fordelen var (i forhold til Skjold), at vi modtog støtte fra Vælgerforeningen i form af penge og ledere. Til gengæld delte vi valgmateriale ud. 6. Kreds havde ingen ungdomsafdeling, så blev nogen stykker fra 10. Kreds taget ud for at hjælpe. Når valget var overstået, blev vi inviteret i Parkrestauranten til stor middag, de 16–25-årige.«

Villy Andersen fortæller, at hans bedstefar, Kaj Andersen, som han voksede op hos, var venstreorienteret socialdemokrat. Han kørte meget på DKP-linjen, f.eks. med hensyn til udbytningen. Da Villy skulle skrive lærekontrakt, ville bedstefaderen kun gå med til, at Villy skulle møde et kvarter før og gå hjem et kvarter efter de andre (for at fyre og rydde op). Da Villy en dag havde arbejdet over 3–4 timer, sagde bedstefaderen til mesteren, at den gik ikke.

Hovedparten af beboerne i Brumleby var socialdemokrater. »Da jeg var knægt, kendte jeg kun to kommunister derinde.«

Arbejdsmand Claus Andersen H 31 (ca. 1824–1909) med sit barnebarn Svend Andersen (f. 1904). Claus Andersen hørte til det første hold lejere i Brumleby. Hans efterkommere fortæller, at han flyttede ind i blok H endnu før taget var færdigt (1857). Fotografiet taget ved Øster Allé ca. 1907.

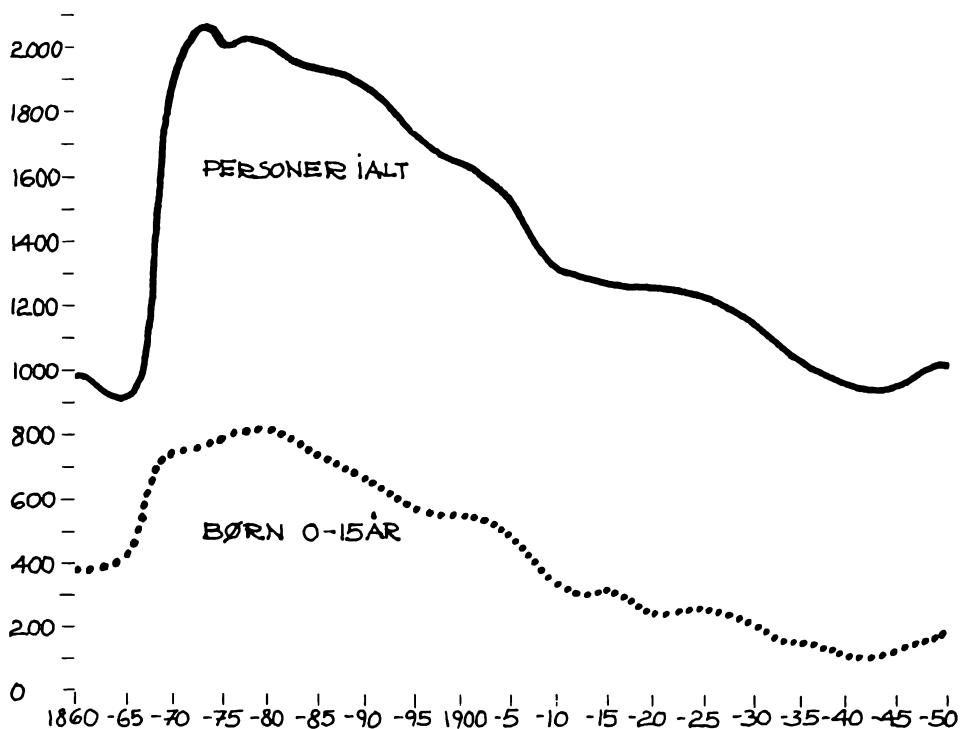
5. Beboerne

Talstørrelser

»1,14% af hele Københavns befolkning, et tal der, så vidt nu vides efter den sidste folketælling, ikke nås af nogen by blandt halvdelene af landets købstæder.« (Årsberetning 1879).

De 1,14 % man stolt trompeterede med i 1879, udgjorde de 2500 individer, som bestyrelsen da herskede over. De nye Boliger ved Nyborggade var omtrent færdigbyggede og -indflyttede. Et år efter var man oppe på 2600, hvoraf de 600 boede i den ny afdeling.

ANTAL PERSONER

Antal beboere i Brumleby 1860–1950. 1860 står endnu kun Bindsbøll-blokkene på grunden. Det store spring opad angiver tilføjelsen af Klein-blokkene. Derpå langsomt fald, nemlig i antallet af børn.

Bindesebøll-blokkene rummede i de første år, da de stod alene på grunden o. 900 beboere, altså et par hundrede mere end hele Brumleby idag.

Til disse 900 føjedes Klein-blokkenes 1100 beboere, hvorefter man i årene indtil begyndelsen af 1880-erne lå nogenlunde konstant på ca. 2000 beboere i Brumleby.

Fra da af faldt tallet jævnt til 1650 år 1900, 1300 i 1910, derpå omtrent ro under 1. verdenskrig, og så på ny ned til 1100 i 1930 og 900 i 1940. Under 2. verdenskrig igen ro og derpå efter krigen opgang til 1000 i 1950 (det sidste kendte tal fra Lægeforeningens side).

Dette fald skyldtes i første række nedgangen i antallet af børn, i statistikken forstået som børn under konfirmationsalderen. Mens ca. 800 børn svarede til 1200 voksne i den konstante periode 1871–1880, faldt børnetallet rask til 550 år 1900, 300 i 1910–20, 200 i 1939, 100 i 1940. Derpå op til 200 i 1950.

Mens antallet af børn således faldt fra 800 i 1880 til 100 i 1940, faldt antallet af voksne kun fra 1200 til 800. Også hos de fattige befolkningslag dalede børnetallet i de år.

Til denne udvikling bidrog bestyrelsen bl.a. ved at være opmærksom på overbefolkede lejligheder og ved at interessere sig for andre lejere end familier med børn, nemlig de enlige og gamle. Befolkningen i Brumleby var aldrende.

Den arbejdende klasse eller de fattigste og de fattige

»Når der var en familie, så kom selvfølgelig børnene i lære. Den ene blev guldsmed, den anden skraldemand, den tredje blev koksafbærer. Kvinderne kom på Tuborg og andre fabrikker«. (Ejnar Hørbye).

Fra starten var der i bestyrelsen uenighed om, hvilket klientel der skulle tages ind. Skulle det især være de allerfattigste, altså dem der levede af fattighjælp og ingenting, eller skulle det især være dem, der blot var fattige, »uformuend«, og som først og fremmest levede af deres arbejdskraft? Hornemann var af den første anskuelse og gav på Den hygiejniske Kongres en beskrivelse af uenigheden:

»Taleren havde fra begyndelsen af holdt på, at man skulle tage den usleste befolkning, man kunne få, og se at påvirke og forbedre den; så vidt han huskede, havde prof. Levy ... og etatsråd Collin ... bestandig opponeret herimod, idet de ville se at danne en fast stok af bedre familier, der kunne være et eksempel for andre«.

Hornemanns synspunkt var i starten det sejrende. Det fremgår bl.a. af hans undersøgelse af sundhedstilstanden i Boligerne (Hygiejniske Meddelelser 1, sept. 1856), hvor han byggede på lægen Engelsteds sammenlignende statistik over sygdomme her og i et traditionelt fattigkvarter, Rosengade (Ugeskrift for Læger 1855 nr. 23).

Da statistikken klart faldt ud til fordel for Boligerne, var den blevet mødt af skeptikerne med, at beboerne i Boligerne »hørte til en bedre og mere velstående klasse end beboerne i fattigkvarteret«. Hvortil Hornemann kunne svare: »Efterhånden vil dette måske også blive tilfældet, men hidtil har det i reglen været meget fattige folk af arbejderklassen, der lejede på Østerfælled«.

Familien Kragh uden for lejligheden R 12. Forældrene, overtelegrafist ved brandvæsnets William Kragh (1844–1924) og Hulda f. Nielsen (1849–1916) og fra venstre børnene Alfred, Valdemar, Rosa Harriet, Peter Vilhelm, Emil og Rudolf Villiam. Fotografi o. 1890.

. Allerede på dette tidspunkt var han klar over, at måden at udvælge klientellet på måske måtte ændres efter Levys og Collins ideer: »Efterhånden vil dette måske også blive tilfældet«, som han skrev. Og han skrev videre, at »lejerestancer og lejetab har hidtil været mere end store nok for disse boliger. Befolkningens mindre gode beskaffenhed har også hidtil gjort det vanskeligt nok at vedligeholde den strenge orden og renlighed, som er nødvendig i en sådan koloni«. Hornemann var blevet skuffet over menneskenes børn.

Også nævnte Levy kom på Den hygiejniske Kongres ind på problemet. Han antydede, at foreningens prestige i starten ikke tillod at sortere ansøgerne, eller måske at man i starten ikke havde solide ansøgere nok: »Foretagendet her var jo også nyt, og man havde derfor ikke kunnet gå ind på nogen sondring af den befolkning, der tyede til bestyrelsen«. For fremtiden ønskede han, at man byggede bedre end Bindedbøll-blokkene, så kunne man få et bedre klientel ind, og man kunne gruppere befolkningen efter lejens størrelse.

Denne diskussion blev en forløber for en alvorlig forskrækkelse bestyrelsen fik i 1862, da på een gang lejetabet og restancerne var vokset til det uhyrlige, og inspektøren begik underslæb.

Endnu i 1856 hed det afdæmpet, »at lejetabet vistnok tidligere var anslået for lavt«. (Forh. Prot. 5. april 1856). Den første årsberetning, foreningen udgav (for finansåret 1. april 1858 – 31. marts 1859), kunne berolige med, at der var sket en forbedring af befolkningen, som i den første tid havde været »af den allersimpleste slags«. Men lejetabet havde været »stort«; der opgives ikke noget tal. »Forbedringen« byggede dels på nogle få udsmidninger og rømninger og dels på anstaltens »moralske indflydelse«.

Men med foreningens anden årsberetning (for 1. april 1859 – 31. dec. 1860) blev bekymringen tydelig: »Regnskabsåret, som ender 31. marts 1861 vil upåtvivelig vise sig at have været i økonomisk henseende det uheldigste for anstalten på Østerfælled. Der henstår endnu betydelige restancer på sommerlejen; hvad der er betalt af vinterlejen er en forsvindende størrelse, og der er kun ringe udsigt til senere betaling, når der i denne næringsløse tid pådrages så betydelige restancer. Anstaltens bestyrelse kan ikke bekvemme sig til, under en sådan nød og på denne årstid, at udvise de slette beboere, men den vil dog uden risiko for sin eksistens kunne bære dette tab, forudsættende at det ikke gentager sig ad åre«.

Bestyrelsen så en fordel i at vise sin slette økonomi frem og at understrege sin humane indstilling, fordi kommunen netop havde sat foreningen i skat, meget mod dens vilje; årsberetningen var jo rettet til kommune og stat.

25. juni 1861 diskuterede bestyrelsen det alvorlige problem uden at komme til enighed om mere end at udarbejde en restanceliste. Imod Fengers forslag om indførelse af forudbetaling af lejen og strengere regler for opsigelse, stod Hornemann (denne gang støttet af Collin), der hævdede at restancerne nu kom godt ind (!) og mindede om den store arbejdsløshed. Hornemanns syn på »de fattigste« som det naturligste klientel for Brumleby var nu modereret til, at der »altid var indrømmet en del dårlige familier plads derinde . . .«.

I den tredje årsberetning (for 1. jan. 1861 – 30. april 1862) blev lejerestancen opgjort til knap 6000 rdl., hvilket svarede til, at omtrent halvdelen af det sidste års husleje ikke var blevet betalt (restancerne var dog snarere fordelt på flere år).

I september 1862 sprang bomben. Inspektøren havde kort forinden, fordi han var syg, fået en assistent, og der havde »vist sig tegn på uorden i hans regnskab og bestyrelse«. Efter at assistenten havde fungeret i 8 dage, døde inspektøren pludseligt, og man fik indblik i hans regnskaber (Forh. Prot. 10. sept. og 4. nov. 1862).

Af opgørelsen man fik stablet på benene fremgik, at foreningen led et samlet tab på mellem 3000 og 4000 rdl.; hovedparten var lejetab, mens inspektørens bedrageri med huslejeindbetalingerne beløb sig til mellem en trediedel og en fjerdedel (Forh. Prot. 3. juni 1863).

Nu blev fingrene ikke mere lagt imellem. Fengers gamle forslag om forudbetaling af lejen (1 måned) og strenge opsigelsesregler (betaling inden månedens midte) blev

straks gennemført. Hornemann fik dog en human regel med om at »undtagelser kan kun gøres hvis ganske bestemte omstændigheder taler derfor efter beslutning af den engere bestyrelse« (Forh. Prot. 10. sept. 1862).

Opsigelserne begyndte nu at hagle ned over Brumleby. »En stor del af de dårligste lejere er således blevet opsagt, idet de i længere tid ingen leje havde betalt, og ikke kunne eller ville afbetale den gæld de stod i til anstalten« (Årsberetning maj 1862 – april 1863).

April 1862 – dec. 1863 var der lejerskift i 220 lejligheder, og det samlede antal lejemål var 248! Det normale antal årlige lejerskift lå i årene før og efter på ca. en trediedel. Om de 220 alle skal betragtes som udsmidninger er dog ikke sikkert, en del kan være omflytninger forårsaget af udsmidninger.

Bestyrelsens reaktion var ganske ulogisk, eftersom de dårlige betaleres betalingsevne jo ikke forværredes af, at det blev opdaget, at inspektøren havde bedraget med nogle af de gode betaleres penge. Men mens bestyrelsens holdning over for de dårlige betalere indtil da var præget af forståelse for, at man var midt i en periode med stor arbejdsløshed og prisstigninger, blev det efter opdagelsen ulvene der fik magten. Man var sur over, at man havde ladet sig »skuffe af inspektørens forsikringer om at tidernes tranghed gjorde det nødvendigt at se gennem fingre med de dårlige betalere, der nok ville, men ikke kunne betale straks, medens dog i virkeligheden mange af disse betalte til inspektøren, men denne ikke til kassen« (Forh. Prot. 10. sept. 1862).

I den følgende årsberetning kunne man stolt melde, at »orden og ro blandt beboerne er derfor nu i fremgang, hvorfor også lejlighederne især i den senere tid bliver meget søgte og navnlig af de bedre og mere ordentlige familier« (Årsberetning 1862–63). 1862–63).

Allerede i 1863 kom restancen ned på 3 % af den samlede lejesum og var altså ganske ubetydelig (Årsberetning 1. maj – 31. dec. 1863).

En bestemt del af klientellet havde man iøvrigt et godt øje til, nemlig de logerende. Inspektøren, som havde holdt hånden over dem, eller over beboerne som havde nytte af dem, havde måttet levere en liste på 48 sådanne til bestyrelsen: »... i de fleste lejligheder endog to logerende og ofte sammen med 4 og 5 beboere. Alle enige i det fordærvelige i alle henseender [og] imod denne uskik, der kun fandt en undskyldning i de senere tiders trang og arbejdsløshed, hvorved beboerne nødtes til på alle måder at søge at vinde midler til at betale huslejen« (Forh. Prot. 27. maj 1862). De logerende røg ud sammen med de mange opsigelser, »Alle logerende er efterhånden bortfjernede« (Årsberetning 1862–63).

I de følgende år blev den nye kurs forklaret og undskyldt: »Det synes som om den strengere kontrol med lejens erlæggelse osv. har gjort, at det især er den bedre del af denne klasse, som nu er lejere. Foruden arbejdere fra de omliggende fabrikker, professionister af alle arter [håndværkere], vaskerkoner og enkelte pensionister, findes der for tiden også adskillige hertil flyttede underofficersfamilier blandt lejerne« (Årsberetning 1863). »Anstaltens fred, ro og økonomi led altfor meget ved at beholde de

sletteste lejere, hvilke det derfor har været en nødvendighed efterhånden at fjerne« (Årsberetning 1864).

Aldrig kom Boligerne igen ud i en tilsvarende situation med høje lejetab og restancer. Beløbene holdtes nede på det ubetydelige, fordi man ikke i det væsentlige fraveg sin nye beboerpolitik. De lette stigninger og fald i restancer og lejetab afspejlede forholdene på arbejdsmarkedet, men kun som et sløret billede, således en ubetydelig stigning i årene 1886–94, ledsaget af kommentarer som »den store arbejdsløshed har gjort sig stærkt gældende« (1886) eller: »1237 kr. ikke indkommet ved uvederhæftighed, især på grund af murerstrejken« (1890).

I 1885 og 86 stillede foreningen et beløb til rådighed for inspektøren til uddeling blandt de arbejdsløse, i 1885 navnlig til at »indløse deres arbejdsredskaber og deslige« (Årsberetning 1885).

Til gengæld var der talrige udsmidninger for »uorden, ufred og uvederhæftighed«, i årene 1880–1908 gennemsnitlig 20 om året for begge bebyggelser tilsammen, kulminerende i begyndelsen af 80-erne med 50 om året (hvor De nye Boliger blandt sine første beboere havde mange »uvederhæftige«) og omkring 1890, igen med ca. 50 om året. I disse tal indgår formentlig også rømninger.

Hornemanns undersøgelse af sundhedstilstanden indeholdt en lille erhvervsstatistik over de 120 personer der i juni 1855 havde lejekontrakter i de 4 første længer (ABCD), nemlig 53 håndværkersvende og lign., 28 arbejdsmænd, 18 enker samt 21 andre (»betjente«, sømand, tjenestekarl, bud, sergent, oboist, pensionist, jomfru m.fl.). Disse mennesker, i de fleste tilfælde altså forsynet med en stillingsbetegnelse, blev samtidig af Hornemann karakteriseret som, »i reglen meget fattige«. Stillingsbetegnelsen var ikke altid noget værd.

Senere leverede Hornemann en ny lille erhvervsstatistik for 1875, (i »Danske Arbejderboliger«) omfattende 600 kontraktavere og andre i det udbyggede Brumleby, nemlig:

204 håndværkere, 202 arbejdsmænd og fabriksarbejdere, 138 enker og enlige kvinder (syersker, fabriksarbejdersker, vaskekoner, plejemødre), 21 søfolk og til søen knyttede arbejdere, samt 35 pensionister og andre uformuende. En sammenligning med den 20 år ældre statistik viser *ikke*, at Brumleby i 1855 skulle have været beboet af en anden og slettere kategori, udfra stillingsbetegnelserne tværtimod. På det tidlige tidspunkt var der forholdsvis flere håndværkere, færre arbejdsmænd, færre enker og enlige kvinder, flere med anden »fast« beskæftigelse og færre pensionister.

Men skindet bedrog. Kun hvis man havde fast arbejde (omend også på minimumsløn som de mange enlige kvinder i 1875), havde man en væsentlig sikkerhed for at kunne bo i Boligerne.

Således blev da disse fattige, men i reglen gode betalere, karakteriseret i årsberetning efter årsberetning, f.eks. 1880: »Arbejdere, håndværkere, enker, ældre ugifte kvinder, forladte eller fraskilte koner og enkelte pensionister«, 1895: »I reglen små hændvær-

Maler Andersen Q 17 og hans familie. Peter Andersen (1865–o. 1951), Q & P-foreningens stifter, hans kone Emma (1867–o. 1952) og børnene fra venstre Ella og Aage, foran Gunnar, Eigil og Helge. Fotografi o. 1908–09.

kere, fabriks- eller jordarbejdere og små, i reglen gamle pensionister«, 1927: »Beboerne ligesom tidligere håndværkere, arbejdere og ældre pensionister«.

Bestyrelsen skelnede altså mellem to kategorier af ansøgere og lejere, de fattigste og de fattige, de slette og de gode batalere. Om man hørte til den ene eller den anden kategori var for bestyrelsen mere et spørgsmål om kvalitet hos den enkelte beboer end om forholdene på arbejdsmarkedet. Man brugte kategorierne til at beskytte foreningens økonomi.

Hornemanns oprindelige standpunkt var mere sympatisk, fordi han arbejdede på at udviske skellet; han ville hæve de fattigste op på højde med de fattige. Men fra 1862 gik det ud på hele tiden at hæge om et fattigt beboerklientel, så gode lejere var i klart flertal. Slette lejere blev nu og da skåret fra for at forsvinde ud af bestyrelsens samfundsbillede. At skelne mellem gode og slette lejere blev bestyrelsens tommelfingerregel.

De enlige kvinder og de gamle

»Som børn gik vi sommetider op og ned ad gangene og sang. Så kaldte de gamle på os, så skulle vi gå i byen, gå ned med wc-spanden. Vi fik en 2-øre, en 5-øre. Vi vaskede trapper og wc-er for de gamle«. (Olga Hørbye).

To grupper faldt allerede tidligt i øjnene inden for Brumlebys befolkning, nemlig de enlige kvinder og de gamle. Her var faktisk to svage grupper i samfundet, som bestyrelsen tog sig af. Det kan skyldes, at nok hørte de til de fattigste blandt de fattige, men sikkert også til de propreste. I 1875 gik den årlige karakteristik på, at »ubemidlede er de alle, omend håndværkere og arbejdere nu burde stå sig bedre end enkerne og pensionisterne«.

1868 bemærkedes for første gang, »at der nu er flere enker med børn end tidligere«. Det følgende år skrev man: »af enker og ugifte ældre fruentimmer samt forladte koner findes et forholdsvis stort tal nemlig 91«. Fra da af bragte man årligt tallet for enlige kvinder og enker i beretningernes opstilling over beboerne. Mange enlige kvinder med og uden børn må være flyttet ind i de nye Klein-blokke. Denne gruppe var forklaringen på kvindeoverskuddet i Brumleby. Det var ikke noget man startede med, men noget der udviklede sig efterhånden. I 1880-erne var det oppe på knap 200, efter århundredeskiftet på over 300. Også i De nye Boliger var det en markant gruppe.

Disse tal indeholder en del af *de gamle beboere*. At der var mange gamle, begyndte man at være opmærksom på i 1871: »Pensionisternes antal synes at tiltage«. I mange år førte man ikke statistik over dem. Men fra 1911 angav man, hvor mange beboere over 60 år der gik på 1000. Det år var det 190, mere end dobbelt så mange som i København som helhed (1911 boede der mere end 1000 mennesker i Brumleby).

Tallet kulminerede i 1919 med 212 beboere over 60 år pr. 1000. I 1927 gik man over til at beregne de over 70-årige, fordi der nu var forholdsvis flere af dem. Tallet steg og steg og kulminerede i 1936 med 145 ud af 1000, og da havde Brumleby netop 1000 indbyggere. Det var mere end tre gange så højt som København som helhed.

Mens det ingen steder ses, at man systematisk forsøgte at trække de enlige kvinder til, blev de gamle fra og med 1875 (med tilbagevirkende kraft) præmieret for at have boet længe i Boligerne. Det var et forslag fra Fenger, som i nogle år havde været under overvejelse. Ordningen gik ud på, at man efter et vist antal år begyndte at få nedslag i lejen, 2–5 kr. årligt, således at der faktisk var gamle beboere der opnåede at bo gratis (Årsberetning 1890). Det år anvendte Boligerne ca. 550 kr. på ordningen, som i 1928 var steget til ca. 3400 kr. (2,3 % af den samlede lejesum).

Filosofien bag, gjorde Hornemann rede for i »Danske Arbejderboliger«. Det var en modifikation af ideen om alderssfriboldiger, og egentlig en udgift der ikke fandtes belæg for i fundatsen, deraf de første års nølen (som naturligvis igen skyldtes den stramme økonomi).

Formålet skulle være at ære de ældste og værdigste blandt beboerne, men bagved spillede noget andet en større rolle. Med Hornemanns ord, »at beboerne på denne måde knyttes fastere til deres hjem, synes klart« (»Danske arbejderboliger«). Alderspræmieringen ved lejerboliger var en modifikation af selve ejerboligideen.

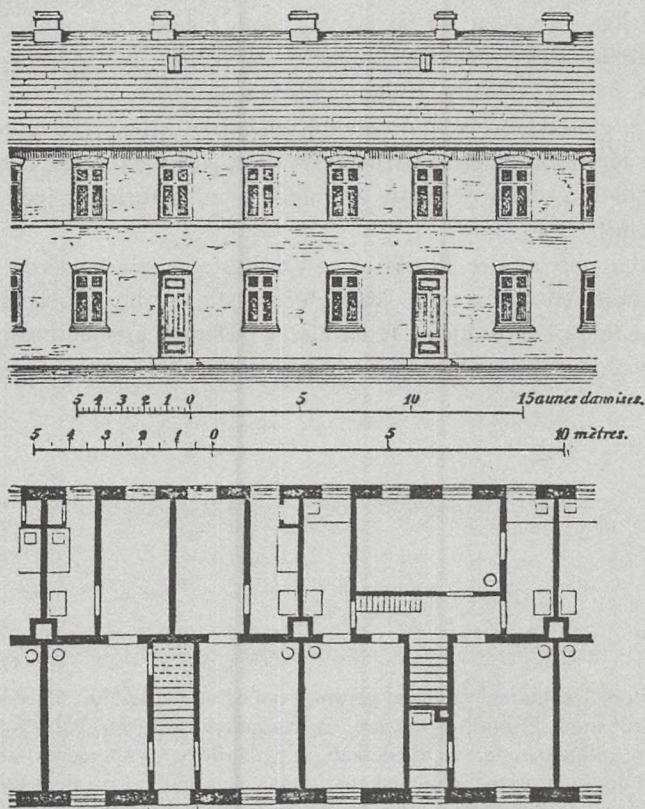
Lejlighederne

»I den lille stue stod: En himmelseng med gardiner om og en barneseng. Mere kunne der ikke stå. I den store stue stod: Et bord og en sofa. Et ottokantet spejl i forgyldt ramme hang over sofaen . . . Når jeg tillige nævner: Et klædeskab, et par stole og en spinderok, der vistnok ikke var almindelig, er det for at gøre møblementet komplet, og som det var i flere år«. (Her boede i 1860-erne 2 voksne og formentlig tre børn. Anna Andersen Sellerup).

De fleste 1-værelses lejligheder i Brumleby var på 14–18 m² og de fleste 2-værelses (idag siger vi 1½-værelses) på 24–28 m². Større lejligheder var sjældne.

Her boede i den første periode, da kun Bindsbøll-blokkene var opført, 3,6 personer pr. lejlighed, senere i perioden 1871–80, da Klein-blokkene var kommet til, 3,4 personer pr. lejlighed. Da mange af de små 1-værelses beboedes af enlige, var det almindeligt at finde 2-værelses med f.eks. 6 beboere (Det er netop de lejligheder vi idag lægger sammen to og to eller tre og tre til større enheder).

Denne opfyldning, som set fra idag synes voldsom, var fra starten planlagt af bestyrelsen. Bindsbøll fik besked på at sørge for 3–400 kubikfod luft pr. individ (= 9–12 m³), eller 14–1500 pr. familie (= 43–46 m³). Det giver netop en familiestørrelse på knap 4 mennesker. Beboerne fik dog faktisk lidt mere luft både i Bindsbøll- og Kleinblokkene (Opgørelse i Forh. Prot. 26. febr. 1910).

øvrige Lejligheder faa samme Vandforsyning i Eta-
 gerne. Til hver Bygning hører et stort fælleds Vaske-
 hus, og til hver Bygning er der indrettet Retirader
 for 4 à 5 Familier, alle med transportable Tønder.
 I Hovedbygningen findes foruden Bolig til Inspektøren,
 med egen Gaard, Kontorlokale og Have, tillige 5 andre
 Lejligheder paa 2 à 3 Værelser, samt 2de Boutikslejlig-

Plan og facade af to afsnit eller sektioner i en Klein-blok. På planen til venstre stueetagen med
 to 2-værelses lejligheder, til højre førstesalen med tre 1-værelses. Typiske Brumleby-lejlighede-
 der. (Fra Hornemanns »Danske Arbejderboliger«).

Hvordan forrige tiders »Indstillingsudvalg« arbejdede.

1. »Så boede der ovre i C nogle blinde, og så fik de tvillinger. Om det var da, eller da de fik den næste, så var der for lidt plads. Så tog man stuen fra K 21 og lagde til 22. Så måtte Jens Nielsen, som boede i 22 flytte ind i 26. Det levede han med, han var jo en regulær mand«. (Ove Güntzel).

2. Da Ellen Bauns morfar var blevet dræbt ved en arbejdsulykke, købte mormoderen et lille mejeri for erstatningen, som hun åbnede ca. 1895 i F 19–20, som var blevet lagt sammen. Her solgte hun bl.a. fløde til 5 øre, »godt med skind på skulle der altid være«. (Ellen Baun).

3. »Andragende fra Ole Jensen i Q 29 om en bestemt 2-værelses bolig afslået, da et tidligere fremført foregivende, at han ville gifte sig, antages at være et påskud, fordi han ikke gentager det i andragendet; men skulle det dog vise sig at være tilfældet, er han, der har en 16-årig søn, formentlig særlig berettiget til en 2-værelses bolig«. (Forhandlingsprot., Journal 16. aug. 1896).

4. »I min barndom var der mindst 25 familier med over 6 børn. Mange af dem havde to lejligheder enten i stuen eller stuen og 1. sal. Det var meget almindeligt når sønnerne eller døtrene blev selvstændige, så at få en lejlighed i forbindelse med familiens«. (Ejnar Hørbye).

Den månedlige husleje for disse lejligheder opgav Hornemann i 1875 (»Danske Arbejderboliger«) til 8–12 kr. for 2-værelses og 5–8 kr. for 1-værelses. Det svarede til niveauet for københavnske arbejderboliger med lav profit, f.eks. De classenske Boliger. I det almindelige københavnske spekulationsbyggeri var tilsvarende lejligheder 33–50 % dyrere.

En sammenstilling af huslejer og lønninger i København omkring århundredeskiftet, ud fra den antagelse at 20 % af lønnen brugtes til husleje, viste bl.a., at en enlig kvinde fra arbejderklassen (den lavestlønnede kategori) i København i almindelighed kun ville have råd til en 1-værelses uden køkken, i Brumløby rigeligt (!) til en 1-værelses med køkken (Paul Hertz: Månedsskrift for Sundhedspleje 1904).

År 1900 gennemførte Lægeforeningen den første husleje-forhøjelse på 10 %. Alle senere forhøjelser var måske endnu mere beskedne. En forhøjelse på 25 % efter 1. verdenskrig blev af Huslejenævnet halveret til 12½ %. Olga Hørbye betalte o. 1950 stadig kun 25 kr. om måneden for sin 2-værelses lejlighed.

Havde bestyrelsen ikke allerede i 1920-erne haft planer om nedrivning, kunne den have arbejdet lidt mere ihærdigt for husleje-forhøjelser til gavn for den forsømte vedligeholdelse, og prøvet at gøre dette forståeligt for beboerne. Men for at det skulle have virket fremsynet, måtte f.eks. også lånenes tilbagebetaling have været grebet anderledes an, og lejlighedernes forbedring ved sammenlægninger og installering af wc-er sat igang.

For at udnytte lejlighederne bedst muligt, har man selvfølgelig altid haft udlejningsregler. I detaljer kendes de ikke, men hvad de i store træk gik ud på, fremgår af forhandlingsprotokoller og årsberetninger.

Man brugte *ventelister*, fordi det altid var efterspurgt at komme til at bo i Boligerne. En anden ting var så, at listerne næppe blev fulgt så strengt som idag. I inspektør Dahlerups tid (1909–27) hed det sig, at han og pladsmændene afgjorde fordelingen, idet det tit var pladsmændene der anbefalede folk (Ove Güntzel).

I efteråret 1927 blev der indført indtegningskemaer: »det vakte almindelig tilfredshed (hos de boligsøgende), at ledige lejligheder nu blev givet bort efter tur«. Bestyrelsen kunne dog disponere over lejligheder, f.eks. hver 10'ende, »hvilket ville sige 2 à 3 gange om året« (Forh. Prot. 20. marts 1928).

Men dette lille tal kunne bestyrelsen naturligvis ikke holde sig inden for. Fra gammel tid har medlemmerne sikkert anset det for en ret at kunne presse deres specielle tilfælde hurtigere gennem nåleøjet.

Interne flytninger har altid været meget almindelige. Således hed det allerede i årsberetningen 1859–60: »Hver måned sker sædvanlig nogen forandring, idet der selv ved en enkelt udflytning, især fra en større lejlighed, i almindelighed foregår flere omflytninger«.

En egentlig statistik over disse flytninger kendes ikke, men fra tid til anden meddeles alligevel tal i årsberetningerne. De ældste brugbare tal er fra de år, da Klein-blokkene blev bygget. Da tillod man det helt store omflytteri, der havde sin grund »i de ny bygningers tiltrækningskraft«. Hvert af årene 1871 og 1872 var man oppe på o. 100 flytninger inden for det udvidede Brumleby. Brumleby var, selv inden for sin lille skala af forskellige lejlighedstyper, små og store 1-værelses, små og store 2-værelses, netop beregnet på noget sådant. Ved at give folk bedre lejligheder kunne man holde på dem.

Men sommetider mente man i bestyrelsen, at flytteriet var for udbredt og besværligt, og forsøgte at begrænse det af økonomisk vej. I 90-erne brugte man det i kampen mod huslejerestancerne: Man kunne ikke få intern flytning uden at være restancefri og uden at betale en måneds leje forud på den ny bolig (Forh. Prot. Journal, 4. dec. 1891). Igen en skelnen mellem gode og dårlige lejere.

I 1912 fik inspektøren gennemført lejeforhøjelser ved intern flytning, »hvorved tilbøjeligheden til omflytning modarbejdes« (Forh. Prot. 28. april 1912). Af den omhyggelige statistik, der førtes på det tidspunkt, ses, at det ikke nyttede meget. 1910–47 lå omflytningerne for begge afdelinger ret konstant på ca. 30 om året.

Man gav gerne de største lejligheder til de *børnerige familier*. Det fremgår f.eks. af en instruks til inspektøren i 1899:

»Den store nød for at få en overkommelig bolig for småkårsfolk med børn, giver bestyrelsen anledning til at anmode Dem om, hvor der er tale om nye lejesøgende, især dog ved omflytning af ældre, da særlig at tage hensyn til børnetallet, således, at de familier, der har flest børn, navnlig små børn, også særlig foretrækkes til 2 à 3

Familien Hørbye P 26–27. Forældrene brandmand Frederik Hørbye (1865–1939) og Helga f. Nielsen (f. 1869) med, fra venstre: børnene Inger, Dagmar, Villiam, Ellen, Edith og Olga. Til venstre Helgas mor, Emma Nielsen fra Nyboder, der boede sine sidste 10 år i Brumleby, og Frederiks far, murer Chr. Hørbye, ØHF's regnskabsfører.

»Det var sådan en lørdag aften, hvor min bedstefar og bedstemor kom over. Det var en festaften, men vi var ikke opstadsede eller noget. Det var sådan vi var. Så fik de voksne romtoddy, der var meget almindeligt dengang«. (Olga Hørbye). Fotografi o. 1909–11.

værelses boliger. Overhovedet formener bestyrelsen, at der ingen anledning er til at indrømme husstande af 2 enlige personer en 3-værelses bolig, så længe der findes husstande med talrige småbørn, der attrå sådanne, når de forøvrigt er ordentlige betalere; thi hine ville med lethed andetsteds kunne få sig en bolig, hvad der for disse er næsten uoverkommeligt« (Forh. Prot., Journal, 3. dec. 1899).

Når de forøvrigt er ordentlige betalere . . . Desværre var det tit sådan, at netop børnerige familier havde svært ved at betale lejen. Sådanne familier ville bestyrelsen altså ikke hjælpe til en bedre lejlighed.

Ved starten af den lange periode, hvor beboertallet begyndte at dale, fik inspektøren en instruks om, hvorledes han skulle forholde sig over for børnerige familier. Det er et eksempel på, at bestyrelsen selv arbejdede med på at nedbringe beboertallet, navnlig børnetallet (Forh. Prot. 1. maj 1879):

For de lejligheder hvor rumindholdet var for lille pr. person, kunne man ikke i almindelighed give regler for, hvordan det skulle afhjælpes. Inspektøren måtte rette sig efter lokale og andre forhold, »og overfor ordentlige og renlige lejere, for sådanne som var gamle i Boligerne, strække sig så langt som muligt og søge ved anvisning af rummeligere lejlighed, ved opfordring til at sende de ældre børn i tjeneste osv., se at behandle denne sag så human som muligt, hvorimod han hvad urenlige beboere angik ikke behøvede at vise slige hensyn«. Disse mennesker skulle siges op! For at løse et praktisk problem, overbefolkningen, anvendte man igen en moralsk skelnen mellem gode og slette lejere.

I visse tilfælde hjalp bestyrelsen børnerige familier til at få *sammenlægninger* af den størrelse som indgår i beboernes nuværende bevaringsplan, altså på ca. 50 m². Hvor udbredt det har været i ældre tid er uvist. Efter århundredeskiftet var det nok mere almindeligt, men blev stadig holdt tilbage af, at behovet for de oprindelige smålejligheder var langt mere iøjnefaldende.

1916 foreslog inspektøren at man lidt efter lidt lavede sammenlægninger af lejlighederne nr. 3 og 4 i alle Bindsbøll-blokkene, da lejlighed nr. 3 var svær at udnytte med det meget lille køkken. I eet tilfælde blev planen bragt til udførelse, en af de nuværende pladsmandslejligheder (Forh. Prot. 6. maj 1916). I dag er beboerne selv gået videre af den vej.

Meget almindeligt var det, at *børn af beboere* fik deres egen lejlighed. Mødrene gik op og spurgte for deres børn, der var blevet gamle nok, om de kunne få en sådan »aflastningslejlighed«, som det hed (Ove Güntzel). Tallene for disse lejligheder kan følges mere nøje fra 1912. Det fremgår at halvdelen eller mere af alle tilflyttere i denne periode bestod af »børn af nuværende eller tidligere lejere« (1925). Samtlige tilflyttere (og for begge afdelinger) lå i årene 1912–47 helt nede på mellem 30 og 50, heri altså medregnet aflastningslejlighederne.

De fine og de gamle længer

»I hovedbygningen boede bourgeoisiet, i de gamle blokke kunne man træffe megen nød og fattigdom, i de nyere et udsnit af tidens målbevidste arbejdere med delvis fast arbejde, men med 90-ernes usandsynlig lave lønninger«. (Olaf Helsted).

»De fine længer, det er dem her, de gamle længer, det er dem derovre. De der ovre blev bare smækket op«. (Magda Røder/Amanda Madsen).

»Dem i de nye bygninger ville sgu ikke derover. I kammeret i E 10 kunne man jo nå med hænderne fra væg til væg«. (Anonym).

Også inden for Brumlebys grænser var der en skelnen mellem de fattigste og de fattige. Først havde man bygget den ene halvdel i én teknisk standard, og derpå den anden i en bedre standard med større 2-værelses lejligheder, bedre isoleret og med indlagt vand. For disse lejligheder tog man antagelig en lidt højere leje. De tiltrak så et lidt »bedre« klientel. Det var allerede med i Levys overvejelser i 1858.

Dem der ville, flyttede fra Bingesbøll til Klein, da Klein var færdigbygget o. 1870. Fra da af gik strømmen især den vej, den anden vej flyttede man nødtigt, men kunne naturligvis altid bo der en tid, mens man ventede på noget bedre. Blev man hængende i Bingesbøll, var man måske i restance eller man orkede ikke at flytte.

Fra omkring århundredeskiftet tegnede billedet sig dog ikke mere så skarpt. Da fik også Bingesbøll lagt vand ind, og der opstod ved ombygningen en del 1- og 2-værelses lejligheder som var større end de tilsvarende i Klein.

PS 1. De nye boliger ved Nyborggade blev bygget i en endnu bedre standard, bl.a. med en del 3-værelses lejligheder. De lejedes ud for en højere leje og var beregnet til et »endnu bedre« klientel. Sundhedstilstanden var i de første år bedre end i Brumleby (Årsberetning 1883).

PS 2. Inden for opdelingen på langs gennem Brumleby, var der også, ihvertfald i begyndelsen af dette århundrede, en opdeling på tværs af mindre håndgribelig art. Området QPRS, det ene hjørnefelt i et dannebrogssflag, var usynligt adskilt fra resten i bevidstheden om »den fine ende«: »Hvis vi kom ned i den anden ende, var der altid en eller anden madamme der råbte, skrup hjem med jer, I rakkerunder. I bor jo ikke her. Man kunne dårligt hoppe over en huggeblok før en madamme råbte efter én. Det var den fine ende!« (Ove Güntzel).

Det kan godt have været bestemte mennesker, der prægede dette område. Her boede Hørbye-familien i S og P. Her blev Q & P-foreningen til o. 1908–09, som formanden kom til at kalde »kernen«, i modsætning til resten af Brumleby, som var »bærmen«. I S boede den frygtede pladsmænd, »Sorte Nielsen«, senere kaldet »Mester Grå«.

Måske ikke tilfældigt stammer de fleste familiefotografier i denne bog (som tegn på selvbevidsthed) fra disse blokke.

Lukket land

»Tre sønner af herboende beboere, indgæet ægteskab med døtre af herværende beboere, ønskede at bo herinde«. (Årsberetning 1885).

»I Dahlerups tid var Boligerne lige ved at være lukket land for fremmede. Da formerede Boligerne sig selv, selvom der naturligvis godt kunne være en eller anden udefra, der fløj igennem«. (Ove Güntzel).

»Dengang blev man først anerkendt i Brumleby, når man havde boet der i 10 år«. (Hedvig Læksand).

I 1916 lavede man en oversigt der viste, at lejerskifternes antal var i stærk aftagen. I perioden 1906–10 havde der været ca. 700 for begge afdelinger, i perioden 1911–15 kun ca. 400, og det var vel at mærke bortflytningerne der var i aftagende, ikke de interne flytninger.

Samtidig var man begyndt at lave statistik over, hvor længe folk havde boet i

Familien Madsen P 1. Skomager Hans Madsen med konen Marie, sønnen Hjalmar og plejesønnen Poul. »Lejlighederne så ud som det dér, det var solide folk, arbejdere og håndværkere. Sølvstøjet er ikke stillet frem, men der er nok lagt en ren dug på bordet. Hans Madsen havde værksted i kammeret«. (Anonym). Fotografi o. 1915.

Boligerne. Her viser det sig, at fra den tid af, fra få år før første verdenskrig, var det flertallet af beboerne der havde boet der mere end 10 år. »Tallene vidner om, at befolkningen er ualmindelig stabil« (Årsberetning 1911).

I perioden omfattende de to krige havde Boligerne endelig fundet sig sit stabile klientel. Få bortflytninger, 30–50 om året for begge afdelinger, intet registreret lejertab, ingen registrerede udsmidninger og rømninger, mange gamle beboere og dalende børnetal.

Boligernes popularitet ses samtidig af ventelistens størrelse. I de første mange år lå tallet i reglen på 200–300 ansøgere, og man havde altid nok at tage af. Men i slutningen af 1920-erne og i 30-erne voksede listen enormt. For at bringe tallet ned, skrev man på indtegningskemaerne i 1930: »Da der er indtegnet ca. 550 boligsøgende, vil det være mindst 10 år, inden denne ansøgning kan komme i betragtning« (Forh. Prot. 16. okt. 1930). I 1935 da tallet var oppe på 800, satte man grænsen for at komme på listen til 65 år og grænsen for indflytning til 75 år (Forh. Prot. 4. juni 1935). I 1938 toppede listen med 1000 ansøgere.

At tallet pludselig faldt under krigen skyldtes uden tvivl, at bestyrelsen lavede udlejningsreglerne om. Man vedtog, til stor fortrydelse for børn af Boligerne, som havde betragtet det som en given ting, at de engang skulle have en lejlighed, at give aldersrente- og invalidepensionister forret (Forh. Prot. 12. nov. 1942).

Et par år efter gik inspektøren uden held i forbøn for disse børn. Men bestyrelsen holdt fast: Nogle beboere i Nyborggade-afdelingen fik at vide, at bestyrelsen »ikke havde noget imod børnene, men mener, at de må vente til de bliver gamle« (!) (Forh. Prot. 28. nov. 1944).

De gamle og invaliderne var, på bestyrelsesmedlemmet og Bikube-direktøren Jens Toftgårds forslag, blevet rykket så kraftigt frem i feltet, for at give Boligerne et socialpolitisk ansigt. Han havde sagt, »at Boligerne manglede et ansigt« (Forh. Prot. 14. juni og 15. sept. 1949), og det er jo altid godt at have, når man skal til at henvende sig til det offentlige og til offentligheden med nye projekter.

Omkring 1949 var bestyrelsen dog klar over, at dens rumsteren rundt med fundatsen ikke ville lykkes. For Boligerne var ikke specielt egnede for gamle og invalider. Man var nu gået tilbage til »nærmest den kategori af mennesker, der oprindeligt var berettigede«.

Beboerne i 1880-erne og 90-erne

Olaf Helsted fortæller i Politiken 12. august 1957.

En række familier, omtrent de samme gennem alle årene, var vor daglige omgangskres. Hvad hed de? Og hvad var de? Mange gamle slægtsnavne fandtes paa dørpladerne, men »sen-navnene« var selvfølgelig i over-tal, det var endnu ikke blevet almindeligt at købe et »fint« nyt navn. Der var saa mange Petersen, Hansen, Jensen o.s.v., at »vi bedre kendte dem efter deres erhverv. Der var urmageren, fyrbøderen, brandmanden, bryggeren, blikkenslageren o.s.v., ja, og saa *forgylderen*. Han var en kæmpe, der ragede et hoved op over alle naboerne. Sin gamle profession havde han for længst forladt, nu arbejdede han med det »sorte guld«, kullene, nede i havnen og lignede en neger, naar han om aftenen kom let svajende hjem: kulstøvet gjorde jo halsen tør, og øllet kostede kun 8–9 øre. Men naar renselsesprocessen over miniaturrevasken i det lille smalle køkken, som han helt spærrede med sin store krop, var forbi, optog han sin gamle

profession og indrammede familieportrætter for naboer og genboer, og som et vartegn knejsede udenfor i den lille have hans flagstang med den prægtige flagknap, der skin-nede som det pureste guld, et symbol paa, at her boede »forgylderen«.

Lige over for ham boede *blikkenslageren* med det store flotte tveskæg. Han sad i sit køkken ved det lille trebenede komfur og loddede fuglebursbunde sammen til Emil Dederdings traadfabrik i Store Kongens-gade. Der stod stor respekt om ham, han havde faaet »Medaljen for ædel daad« for heltemodig indsats for at have reddet menneskeliv under Christiansborg Slots brand.

Vor nærmeste nabo var *bryggeren*, men da han pludselig døde kun 48 aar gammel, fik jeg seks aars dreng mit første chok, at dø fra kone og fire smaa drenge, det kunne jeg knap fatte, hvor skulle nu maden komme fra? Men det blev klaret gennem alle aarene med vask og rengøring for fremmede, der

var ikke anden enkehjælp end hvad hjælp-somme naboer ydede i den første strenge tid, men hun gav den mangefold tilbage, som hele blokken ubetalte husmoderhjælp, socialraadgiver, babysitter og barselplejer; hun havde en forunderlig evne til at komme af sig selv, naar der var mest brug for hjælp. Gensidig hjælp var for øvrigt ganske almindeligt inden for disse jævne menneskers kreds. At hun var enke efter bryggeren blev aldrig glempt, hun blev kaldt *bryggermadammen* til sine dages ende.

Bryggermadammens navne, »*fiskermadammen*«, boede ovenover paa en første sal. Hun og hendes mand, der fuskede lidt med magnetiske strygninger mod tandpine og andre mindre lidelser, havde fast studeplads paa Trianglen foran statstelegrafens lille træbygning, der laa, hvor nu kiosken »*Bien*« ligger.

Og saa den tredje af samme navn »*symadammen*« med de mange børn. Bondepigen, der kom til København som tjenestepige, blev gift med en toldbodarbejder ved »*fine vægt*« i Amaliegade med den fyrstelige indtægt af to kroner om dagen, og af nødvendighed maatte lære sig at sy alt børnetøj selv og efterhaanden blev saa dygtig som syerske, at hun søgtes af mange fine fruer fra den anden side Østerbrogade. Og mens hun syede, læste manden alt om priser og varer og blev en del aar den ledende *formand for det lille samfunds brugsforening*, den første i København, der foruden sine tre butikker ogsaa havde et ret righoldigt leje-bibliotek.

I det fritliggende vaskehus med ildstedet under den aabne skorsten var der altid livlig virksomhed, naar 30 familier efter tur havde vaskedag, endnu travlere blev der, naar nogle af konerne havde hjemmevask for herskaberne fra villaerne paa den anden side Østerbrogade.

Over for bryggermadammen boede *den blinde sergent*. Han havde mistet begge sine øjne i krigen 1864 og sad nu i sin sergent-uniform med krigsmedaljen på frakkeopslaget og lavede børstenbindervarer, og som om skæbnen ikke havde været haard nok ved ham, blev hans yngste søn som lille ramt

af en sygdom, der gjorde ham til vanskabning baade legemligt og aandeligt. Naar han krøb paa sine knæ ude paa legepladsen, var han henrykt, naar vi ville lege med ham, skønt han kun kunne fremstamme enkelte ord.

Skomagere var der flere af, og dem maatte vi føje efternavnet til for at skille dem ud fra hverandre. De hentede en pose fuld af fodtøj, der skulle repareres, ude hos de store skomagere paa Østerbrogade, saa var disse fri for selv at holde stort værksted.

En af skomagere var tillige brandmand og sad paa brandvagten i nummer 41 paa Østerbrogade og reparerede fodtøj. Naar saa alarmen lød, gjaldt det om at smide fodtøjet tilside om komme i uniform og mundering med hjelm og økse og ud i gaarden for at faa spændt hestene for sprøjten. Vognmanden, der boede i gaarden, der havde udkørsel til Olufsvej, var forpligtet til altid at have et hold heste hjemme i stalden.

Der var mange andre stovte mennesketyper i de smaa hjem.

Den lille tætte *skippertype* fra havnens bugserbaade, den stelige *pianosnedker* fra Hornung & Møller, den faamælte *fragtmand* med den skrøbelige fragtvogn med den lige saa skrøbelige hest for.

Han havde stald ved Trianglen, men ved aftenstid tog han de sidste pakker med hjem for at skaane hesten for en sidste tur ud ad Strandvejen, saa maatte en af døtrene af sted i stedet for.

Dette lille bysamfund rummede i mindre format de samme sociale forskelligheder som et lille provinssamfund. I hovedbygningen boede bourgeoisie, i de gamle blokke kunne man træffe megen nød og fattigdom, i de nyere et udsnit af tidens maalbevidste arbejdere med delvis fast arbejde, men med 90ernes usandsynlig lave lønninger.

Kusken fra Øresunds kemiske Fabriker, som ogsaa boede her, havde derfor ogsaa god afsætning paa kryolit til hjemmesortering hos de mange familier, der trængte til at tjene en lille ekstraskilling.

Ved siden af kusken boede den ældste af *pladsmændene*. Han var i sin ungdom kom-

met til skade med sit ene ben og havde faaet sat det helt forkert sammen, saa det var skævt, og vi skarnsunger kunne, naar han ikke saa os, finde paa at raabe »skæve« efter ham.

Det var et stort øjeblik i hans tjenestetid, da han ved juletid maatte lodse den kgl. ekvipage med kronprinsesse Louise ind mellem husblokkene til asyllets hovedindgang, hvor der var juletræ for de smaa børn. Alle vi andre over asylalderen dannede eskorte.

Ogsaa i pladsmandens hjem trivedes hjemmearbejdet, konen rullede cigarer, som blev solgt for 3 à 4 øre pr. stk.

Der var en særlig kolorit over sommerens søndagsformiddage. Flagene var hejst paa de smaa flagstænger, og pigerne havde pæne nystrøgne bomuldskjoler paa. Og se! – der kommer *sodafabriksarbejderen* nede fra den sidste blok ved Øster Allé med sin familie. Manden i sribede benklæder, jaket og nystroget cylinderhat, fruén – nej fruetitlen var endnu ikke trængt ned i vor kres – hans ko-

ne med et pragtfuldt fransk sjal over skuldrene og de tre kønne døtre i henrivende tylskjoler.

Mange beundrende øjne fulgte de be-daarende piger paa deres vej forbi vore haver til søndagsturen ad Strandvejen. Men pragten var slidt sammen ved flittigt hjemmearbejde. De lavede ildtændere af høvlspaaner og harpiks. Ingen anede dengang, at den yngste af disse piger mange aar efter skulle blive offer for et giftmord i Lyngby.

Hjemmearbejdet trivedes i mange andre end disse hjem, for der var smalhans de fleste steder, det var jo noget, konen og børnene kunne udføre om dagen. I dag maa den gifte kvinde i mangfoldige tilfælde ud fra hjemmet, i butik, kontor eller fabrik, for at tjene til supplerung af mandens fortjeneste til imødegaaelse af dyrtid, kæmpeskatter og fantastisk høje huslejer – 60–70 aar mellem disse to perioder og stadig den samme kamp for at faa hjemmenes udgifter og indtægter i balance . . .

Q og Ps beboere

Poul Andersen fortæller:

Poul Andersen, søn af maler Andersen, tidligere Q 17, sagde en dag, at han kunne huske næsten alle dem, der boede i Q og P, da han var barn omkring århundredeskiftet, og at han ville skrive det ned.

»Jeg lyver aldrig, derfor er jeg meget forsigtig, hvis jeg får et rygte at løbe med.

I blok Q mod Østerallé på hjørnet boede Axel Alkvist med sin mor, han spillede banjo. På 1ste sal boede Sofus Weiler med sin mor, han var stokdøv. Når han havde glemst sin nøgle, kravlede han op ad nedløbsrøret. I stuen boede enkefru Møller med to døtre Anna og Karen Margrethe. Ved siden af boede Fritz Sørensen med kone og sønnen Nuller og datteren som var rødhåret, Elvine.

I næste afdeling i stuen boede Bedste Eriksen. Dér legede vi som meget små oppe på 1ste sal, vi legede far, mor og børn, og der optrådte jeg som doktor og har aldrig gjort det siden, men der skulle jeg ordne den lille revne hun havde, men vi var jo så små, at vi ikke anede at der var piger og drenge, men nok om det.

Bedste havde mange børn, jeg tror nok at Marie var den ældste, så var der Maren som senere blev Frelserpige. Så var der Petrine, som var med på pærerov i præstens have. Men så kommer alle drengene. Der var Christian Eriksen som senere blev min svoger, så var der Valdemar som rejste til Amerika og blev kiropraktor, så var der August som de kaldte Gaaser og som gik ud og sang i gårdene, han rejste også til

Gasværks-Petersen uden for P 6. Gasværksarbejder Christian Petersen (f. 1856) og Elin f. Jönsdatter (f. 1854). Fotografi 1922.

Amerika. Det gjorde Petrine også. Så var der Kai som blev bokser, men aldrig blev til noget, men ville lære mig at bokse, men det fik jeg hurtigt nok af, jeg fik en på snuden, det var lige uden for døren. Han kunne alting, han kunne steppe, han blev senere målmand i ØB.

Ved siden af boede Engstrøm, de var så tit uenige og så kastede de porcelænet i hovedet på hinanden. Hans mor var en berømt fiskerkone som boede ovre i R. På 1ste sal boede familien Hansen, der var Olga som vist nok lige er død. Broderen hed Teater-Christian, hvorfor ved jeg ikke, men Olga fødte flere sønner, som vistnok bor der endnu.

Ved siden af os boede familien Bruzelius, som havde en søn Kjeld, som senere blev en stor bagermester. Oppe på 1ste sal boede min mors søster, tante Dagmar, som var jomfru og havde været kokkepige i mange store hjem, hvor jeg nød meget godt.

Ved siden af far og mor boede hr. og fru Jensen, som kom til at betyde så meget for min datter Lilian, som blev opdraget hos mine forældre i den tid vi ingen lejlighed havde. Vi var 4 drenge og min datter og far og mor i den lille 2-værelses lejlighed. Når min datter var ked af den mad farmor serverede, gik hun ind til fru Jensen og så om der var noget der var bedre. Fru Jensen var ansat hos Kgl. Hoffotograf Elfeldt, så al vores fotografering blev foretaget af Elfeldt.

Ved siden af Jensen boede bogbinder Ekstrøm, som kom til at betyde så meget for mig, da jeg lånte hans fagforeningsbog for 61 år siden og gik til bogbindernes karneval og fandt min senere kone, Fister.

Vi bliver i stuelejlighederne, da jeg ikke i den ende af huset kendte 1ste salene. Mens stuelejlighederne havde køkkenerne som hovedindgang, gik 1ste salene ned til gårdsiden, derved kommer de ikke ind i min fantasi.

Ved siden af Ekstrøm boede familien Rasmussen, der var far og mor, og der var Leonhardt og en dreng til og datteren Ellen. Manden var særdeles aktiv, jeg tror han var i Q & P-foreningen og måske i Husholdningsforeningen. Jeg lavede skovtur sammen med ham, så lejede vi en bus til 10 kr. pro persona. Vi inviterede dem vi holdt af, venner og bekendte.

Ved siden af boede Jensen med Carl, som var en fin mand i mine øjne, en rigtig kontortype. Ved siden af boede fru Mathe, som havde en slikbutik i sin lejlighed, hun havde en søn som var noget stort ovre hos Asp Lysfabrik på Blegdamsvej.

Så går vi over i P og begynder ved Urtekræmmeren. På hjørnet boede skomager Madsen. Ved siden af boede familien Due med sønnerne Karl, Svend og datteren Gudrun. Due var kobbersmed på Orlogsværftet. Madam Due lærte mig at spise tomat med sukker på, og banan. Karl Due var også »1903-er«.

Ved siden af boede familien Gasværk-Petersen, døtrene Hedvig, Hilma («Flyveren»), Viola og en til, Lilly. Viola, dér var jeg engang varm på Viola. Jeg fulgte hende hjem, men der var ikke noget at gøre.

Ved siden af boede Langsted, mor og søn. Ved siden af boede nogle jeg ikke kan huske. Så kommer brolægger Greisen, som var nogle stille mennesker. Greisen skar

ikke tennisboldene i stykker, når de røg ind i hans have (i modsætning til visse andre). Så kom familien Rasmussen, mor, datter og søn? Men så kommer pladsmænd Svendsen som var en lille livlig fyr og var samtidig med Wøhler og Güntzel. Og så kommer Lolliken med sønnen Peter Daniel som vi kaldte Dalle, som senere fik cigarforretningen på hjørnet af Olufsvvej og Østerbrogade, samt to døtre Karla og Agnes.

Men så kom tante Anna, min mors søster som blev 92 og som syede stramaj uden briller. Hun havde mine fætre Einar, Otto og Christian, Christian Jørnsbo, som senere fik mig i »1903« og datteren Poula. Naboen kan jeg ikke huske, men så kom den børnerige brandmand Hørbye«.

Poul Andersen,
13. nov. 1976.

Hjemmeliv

Olga Hørbye fortæller.

Olga Hørbye er født i S 21 i 1899. Senere flyttede familien til P 26, hvor den bestod af far, mor og 6 børn, da sammenlægning fandt sted med naboledigheden P 27. Her fødtes endnu to børn. Alle disse lejligheder var 2-værelses.

Da hun blev gift i 1921, fik hun den 1-værelses P 29 oven over forældrenes, hvor hun boede med mand og to børn. Da hun var blevet alene i 1930, fik hun den 2-værelses E 1 ovre i Bindsbøll, derpå i 1935 den større 2-værelses Q 7 tilbage i Klein. Endelig flyttede hun i 1943 til den bedre naboledighed Q 6 med rum under trappen og lysthus.

I Q 6 sov hendes ene søn i stuen (han læste). I kammeret sov hun selv i underkøjen, den yngste søn i overkøjen, og datteren med sit lille barn i en seng på gulvet. Olga har levet af at vaske og gøre rent for folk.

»Mor stod op om morgenen klokken 4. Far skulle være på vagten, som varede et døgn, klokken 7. Han skulle ha middagsmad med til at varme og smørrebrød. Og alle vore madpakker smurte hun. Hun skulle være færdig med køkkenet, før det blev til badeværelse. De første børn blev vækket kvarter i syv. Mor skulle også flette hår på os piger.

Min mor lavede god mad. Hun havde engang vundet 1. præmie i en madkonkurrence om, hvor meget man kunne få ud af 10 pund kød en hel uge, og fik Madam Mangors kogebog i præmie. Hun havde lært madlavning af sin mor, vi lærte af hende på slump og brugte ikke kogebøger.

Min far købte sul med, inde fra Johannes Becker. Så fik vi gule ærter og grønkål og sul. Når vi fik øllebrød, fik vi bidsild, spegesild som man holdt i benet og spiste ud af siderne. Når vi fik oksesteg og stegen stod i ovnen, så kogte mor samtidig en klatvask ovenpå komfuret for at spare brændsel.

Der var disciplin over vores spisning. Hver havde sin bestemte plads, vi skulle ha vasket hænder, og vi begyndte ikke, før min far havde sagt værsgo og min mor var inde fra køkkenet. Vi måtte ikke le ved bordet, vi var nemlig meget lattermilde! Lige så snart der var noget, blev vi vist ud.

Om aftenen var der te klokken 6, så fik vi ikke mere at drikke den aften. Klokken 9 var der pottetur, vi var to og to om at gå på wc. Så kunne vi ligge hele natten. Hvis der

Stolemager Christian Andersen (1859–1944) og hans kone Henriette f. Bigum (d. 1941) H 22. De sidder i deres store have mellem A og H (nu pladsmænd Henrys have). Fotografi 1930-erne.

ingen var at følges med derover. stod min far i døren og ventede. Vi kom i seng klokken halvti-ti, de små klokken 9. Så kunne vi ligge og snakke og synge«.

(I stuen lå forældrene i dobbeltseng og broren i slagbænk. I kammeret lå Olga i »33« sammen med sin ældste søster på en almindelig jernseng, og søsterens lille barn lå i seng ved siden af. Hen mod vinduet, i forlængelse af pigernes seng, sov to brødre i een seng, »en knokkelforstørrer«. Sådan blev den ene af lejlighederne brugt efter sammenlægningen).

»Dengang havde vi nok at gøre. Jeg var den pige der var hjemme og hjalp min mor. Vi piger skulle lære hjemme, alle drengene var i lære ude.

Min mor havde som ung syet flag og sømandstøj på Holmen. Herinde lappede og stoppede hun for herskaber. Hvor har hun dog maset på! Vi lærte at sy, lappe, stoppe og strikke. Jeg lærte at strikke, da jeg var 4 år. Jeg var ikke ret gammel, da jeg kunne strikke strømper. Jeg strikkede strømper til min fars brandmandsstøvler. Vi lærte at lappe, vi fældede lapperne ind og sørgede for at striberne i mønstret passede. Vi lærte at sy gylp i drengebukser. Når der var en eller anden ting, sagde mor: »Olga kom, det skal du lære, prøv nu på det!« og så kunne vi, f.eks. at sy en lomme ind på skrå. Jeg har lært at fillere, at lave ligesom et fiskenet f.eks. til gardiner. Og jeg har lært at sy stopsyning på dette mønsker. Jeg har lært at orkere, som er meget fint broderi, og kunstbroderi. Når vi syede, stegte min far æbler på ovnen, det gør min bror Ejnar stadig«.

Kiosken i M 17. »Vi havde aviser i 38 år. Vi solgte ud gennem vinduet fra soveværelset. Vi bragte aviser rundt og krævede ind om fredagen. Inspektøren sagde: »Væk med alle de plakater!« og så stod jeg med tårer i øjnene. Enten fik vi lov til at beholde plakaterne, eller de kom op igen meget hurtigt. Vi kunne ikke leve af det, det var jo ikke en strøgforretning. Min mand var koksafbærer i Det danske Kulkompagni«. (Ellen Nielsson). – Kiosken hørte op da Nielssons flyttede i 1968. Fotografi o. 1959.

Boligerne klarer sig selv

»Boligerne var istand til at klare sig selv. Der var ikke den ting, man ikke kunne få lavet«. (Leif Güntzel).

Fra starten, altså før Husholdningsforeningens tid, lå der en række private butikker i Inspektørblokkens stueetage, en urtekræmmer, en melhandler, en høker og et værts- hus (Årsberetning 1858–59). Urtekræmmeren eksisterede endnu i begyndelsen af dette århundrede i stueejligheden ind til Boligerne. »Hele hjørnet var en stor butik, da jeg var lille pige«. (Ellen Nielsson).

Den blev nedlagt i 1910, bl.a. fordi den konkurrerede med Husholdningsforeningen, som Boligernes bestyrelse jo havde været med til at oprette og tildels beskyttede.

Omkring århundredeskiftet og op til 30-erne lå der flere andre småbutikker rundt i Brumleby, som fungerede med tilladelse fra bestyrelsen, og som sommetider fik afgrænset deres virksomhed, hvis det generede Husholdningsforeningen. I kælderens under N 7, altså i Husholdningsforeningens egen blok, havde O. Jensen, senere enken, en grønhandel, hvor der ikke måtte handles med bajersk øl og spiritus, men nok med

Ure, Pincenet og Brillers
System-Ure, Barometre, passende
Jubilæums-gaver. — Stort Udvalg.
— Billige Priser. —
CHR. HAGGE,
Urmager.
Østerbrogade 45. Telf. Øbro 798 a.
NB. *Eyet Reparationsværksted.*

Forsøg Hermes Kaffe

N. P. HANSEN
Ny Lægeforeningens Boliger BB 2

Benyt Motor-Depotets Bil
Emil Hansen

Skt. Jacobsgade 7. Central 16965.

Billige By- og Landture.

KUL & KOKS KONTORET

ST. KONGENSGADE 68, Telf. 12 189 - 12 289

leverer 1. Kl. engelske Varer billigste Dagspris

RUD. BREUM, M. 21. Øbro 4842 x
Modt. Bestillinger. Forlang Pris.

Cyklereparationer

udføres solidt og billigt

W. Madsen, Østerbrogade 57 C. 18

Læs denne Annonce
næste Gang!

A. Jensen, D.

Kunstbroderi

Undervisning gives i Kunstbroderi. Dag- og Aftentimer efter Aftale. — Enetimer gives. Al Tegning og Montering udføres.

Anna Eriksen
Østerbrogade 57 L 5'

Husk at nye Bunde
sættes i gammelt Over-
læder alle Reparationer
udføres.

H. P. Nielsen.
Østerbrogade 57. J 26.

Elegant Flattepyntning

Modernisering af ældre
♦ Flatte ♦
til billige Priser.

Inger Larsen,
Østerbrogade 51 F. 22

N. Larsen' Frugt- og Granthandel

- Østerbrogade 57 L. 1 -

Alle skattefri Øsletter føres.
Alltid friske Varer til
— billigste Priser —

Alt Malerarbejde

udføres prompt og billigt
samt opsætning af Tapet

Sv. Eriksen
Østerbrogade 57 A 27

Koks og Smuld

leveres direkte fra Gasværk til Kommu-
nens Pris + Kørsel og Opbæring 50 Bre
pr. hl. (1 de Ny Boliger 35 Bre pr. hl.)
Optændingsbrænde samt Bege- og Birke-
brænde til billigste Priser.

Chr. Jensen Gl. Lægefor. Boliger
I. Nr. 1. (Jegerfor Medicinen).

Husk

Konfektoreforretningen
Østerbrogade 57 E. 28
Vald. Didrichsen.

Aabent hele Søndagen.

**Strømper strikkes
og forfæddes i alle**
- Enheder -
— hurtigt og billigt —

Specialitet: Alle lyse Damestrømper forsaales
S. HAGE L.
Østerbrogade 57 P. 7.

Alle Skotøjsreparationer
udføres hurtigt og solidt
samt billigt.

H. MADSEN
Østerbrogade 57 P. 1

Der er mange Slags

Kaffesorter, men har de prøvet Henry Johansen's Extrafine
Java Mokka Kaffe; hvis ikke saa prøv den. Kr. 2,60 1/2 kg.

Varerne bringes
overalt.

Kaffe- Colonial & Vin Forretning
Østerbrogade 53, - Telefon Øbro 6263

Richard Andersen

Isenkram- & Køkken Udstyrsforretning
120, Østerbrogade 120

Petroleums Ovne, Gas Ovne,
Værktøj for alle Fag.
Billige Priser
Leverandør til Lægefor. Boliger

Østerbros Husholdnings Forening

Naar de køber deres Varer i Østerbros Husholdnings
Forening støtter de dem selv. Gennemsnitlig Bonus 7%
1. Kl. Varer til Dagens Priser. Bliv Medlem!

Temperence Øl, der ikke indeholdt mere alkohol end hvidtøl (Forhandlingsprotokol 4. aug. 1889, 3. okt. 1890).

I gavlejligheden L 1 havde C. F. Nielsen (socialdemokraten) ligeledes en grønthandel. Han fik afslag på at forhandle »kogte kartofler og stegte sager«, fordi handel med tilberedt mad var forbeholdt Husholdningsforeningens spækhøker. (Forhandlingsprotokol 21. aug. 1891).

Senere, op til beg. af 30-erne, fortsatte »Lille Larsen« (som var en stor kleppert) forretningen. Han var oprindeligt startet med at sælge fra trækvogn. Da L 2 blev ledig, flyttede han derind, og beholdt forretningen i L 1, hvor der idag stadig er kælder under den lille stue. Han blev også kaldt »Suppevisken«.

I disse år var der en fru Nielsen, der solgte slik ud af gavlvinduet i F 1. Hun var desuden lirekassemor på hjørnet af I. E. Ohlsensgade og stod ud for fodboldbanen når der var fodbold.

I G 25 var der en kone der havde hjemmebageri i køkkenet. Inde i stuen stod et vinkelbord med brødet på. Der gik et årstid eller to før sundhedspolitiet opdagede det.

Dem der handlede med vogn inde i Brumleby skulle have et særligt kort fra Boligerne. Der var to faste fiskemænd og sildemadam Petersen der boede i J, og som i sæsonen kom to gange om dagen med røgede bornholmere. Og Fidusen i D (formanden for Den selskabelige), der solgte billige æbler og pærer.

I A 1 var der en rulle-forretning, som senere flyttede over i en afdeling af Ls vaskehus. »Her i de gamle Boliger er der altid 4–5 rulle-forretninger«, hed det i »Månedblad for Lægeforeningens Boliger«, 1924.

Ifølge samme blad kunne man få undervisning i kunstbroderi i L 5, få repareret cykler i C 18, repareret sko i J 26 eller P 1, strikket strømper i P 7, købe damehatte i F 22, bestille brændsel i M 21 eller J 1, få udført malerarbejde af Sv. Eriksen i A 27 osv.

Barber-Poul gik rundt i lejlighederne og klippede hele familien.

»Sognefogden« var vinkelskriver, dvs. han hjalp folk i skilsmisser og andet. »Ja han skrev for folk, og man kunne ikke læse hvad han skrev!« Han hed Willy Sørensen og var desuden freelance-journalist, boede i J, senere i P.

Også håndværkerne som arbejdede i Brumleby med vedligeholdelsen boede her. Og gartneren, der hed Hansen, boede i E og blev kaldt »Skanke-Hansen«. Den sidste gartner, Fjeldsted Hansen, blev kaldt »Trædoktoren«. Menighedsplejen havde et par sygeplejersker boende i P, senere i Inspektørblokken.

(De fleste oplysninger fra omkring 1. verdenskrig og frem, stammer fra Ove Güntzel).

Snørsmanden

Hvad maler Knudsen og hans kone Erika fortalte.

Maler Knudsen, tidl. O 6, også kaldet »Snørsmanden« eller »Josef«, var ifølge egne opgivelser nr. 11 ud af 20 børn, hvoraf mange døde som små. En søster til ham hed Dusine.

Han blev født i K 2 i 1894 som søn af snedker Niels Knudsen, socialdemokrat, medstifter af Snedkernes Fagforening og bestyrelsesmedlem i Østerbro socialdemokratiske Diskussionsforening. Snedker Knudsen sagde til konen: »Jeg skal til generalforsamling!« Hun: »Nåh, I er vist nogle kønne generaler!«

Børnene til moderen: »Er vi rige?« »Ja på lopper og lus og lange negle!« Hun var kendt som »Bedste« overalt i Boligerne, gik altid med et strikketøj, døde 92 år gammel i 1952. Hun havde bl.a. levet af at vaske wc-er i Brumleby for 10 øre stykket. Snedker Knudsen rejste meget til udlandet som farende svend.

»Vi havde en lærer i skolen, der ville hedde *hr.* Mathiesen. Så sendte vi et julekort til ham, til *hr.* Mathiesen.«

Snørsmanden spillede fodbold i DUI, og var det ØB eller B93? Og han spillede også for LBS (Lægeforeningens Boligers Sportsklub): »Vi var nede i Køge og spille. De troede vi var læger!«

»Når Frelsens Hær kom ind og holdt møde på plænen, så var vi drenge henne og lave fest. Vi skrålede med og sang. Tilsidst blev vi jaget væk af pladsmændene.«

»Når vi var inde hos bageren, skulle vi først ha noget *derovre*. Når han så vente ryggen til med pengene, skulle vi ha noget *her* (stikker hånden op under blusen). Men det kunne han se i spejlet. Så gik han hen og låste døren og sagde: Læg det tilbage!«

Erika snuppede »Josef« på følgende måde: Hun kom ude i Boligerne med sytøj, som hun afleverede for sin mor. Her traf hun ham. Han stod altid og spillede opera på sin gammeldags grammofon. Og så var det, at Erikas forældre havde klaget til hans forældre over, at han gik med deres datter, og fik til svar, at de selv måtte passe på hende, »desuden er min søn ikke nogen Josef!« (I biblen blev Josef forført af Potifars hustru, og det må Josef jo også være blevet, siden han alligevel kom til at hedde det!)

Han malede skibe på B&W. »Jeg var så dygtig som skiltemaler!« Han malede skibsnavne på redningsbælter og på selve skibssiden, hvor bogstaverne skulle placeres langt fra hinanden, så de kunne læses på afstand. Han sejlede med ud og malede de ny skibe færdige. Blev en kendt person i Gdynia lige efter krigen, hvor han tog mad med i land.

I Brumleby blev han engageret til at male blokkene. Senere da man var hørt op med at vedligeholde, malede han O's vaskehus uden at få noget for det. »Det så så forfærdeligt ud, at vi ikke kunne holde det ud.« Bagefter malede han vist også M og Qs vaskehuse.

Han malede også lejligheder herinde. 50 kr. for et værelse med tapet og hvidtet loft. 16 kr. for at hvidte et stort stueloft. I flere år var han fast ringer ved Jacobskirken.

Og så kom folk og bad ham om at male et maleri. De bad bare om et landskab. Han var så dygtig til at male vand. Ude på B&W kaldte de ham for Rembrandt, »Du skulle ikke hedde Rembrandt, du maler sku meget godt!«. På malerbøttelæg fra B&W malede han miniature-landskaber, både på en sø, bjerge med sne i baggrunden, dame med barn og hund i snevejr.

Han malede også på 5-ører. Dem havde han med rundt og forærede bort. Så var der mange børn, der tiggede af ham, og skrapede malingen af og købte for dem.

Han tog 25 kr. for et billede. »Vi havde altid et renderi!« Når han malede træstammer, malede han dem først kulsorte. Så sagde Erika til ham: »Et træ er da ikke sort!« Men så puttede han lidt grønt på. Han var så god til at male træer.

Til LBS-karnevallet »Under havet« lavede han dekorationer. Han lagde avispapir i blød i vaskebaljer, og så formede han dem til store fisk. På maskinpapir malede han havfruer. Fra skudehavnen tog han fiskenet med hjem.

Oppe på loftet havde han to rum. Hele tremmeværket rundt hang der billeder. Her lod han børnene fra Brumleby komme op. »At du vil lade dem stå og male med dine farver!« sagde Erika. Han havde sådan pædagogiske evner, han underviste dem. Tog dem også med i Zoologisk Have og ud og sejle.

»Snørsmanden« hedder hverken Snøresen eller Snørsig. Det forklarede han således: Drengen skulle have tæsk i skolen og blev lagt over pulten. »Hvad griner du for?« spurgte læreren. »Jeg har fået snørsmanden ned i blækhuset!«

For at vise lidt af sine gamle færdigheder som historiefortæller, kom han med tre historier ud i én køre:

»Hvordan synes du om din nye forlovede?« »Han kan så mange uartige sange.« »Synger han dem for dig?« »Næh, han fløjter dem!«

»Mor, synes du ikke nordmændene er nogle ligegyldige personer?« »Hvorfor det?« »Jo, de har dejlige bjerge, men dem skider de på!«

»Tjenestepigen skulle ned med hunden, der skulle besørge. Samtidig blev hun bedt om at tage en ske med op. Da hun kom op, spurgte madmoderen: »Skeen?« »Ja, en ordentlig stor lort!«

»Josef, Josef, det skal være historier om Brumleby!«, råber Erika.

Busters liv og levned

Fra Brumlen nr. 18, marts 1975.

Alle herinde vidste hvem Buster var, der trak rundt med sin tre-hjulede cykel og solgte frugt og blomster. Han råbte »jårb, jårb!«, og så måtte man selv om det, han var da ligeglad om man købte. Og så havde han en lejlighed i gavlen af R med en masse skrammel og med et aparte vindue fuldt af porcelænsheste i alle størrelser.

Nu da Buster (borgerligt navn: Tage Hansen) er død, har Brumlen snakket lidt med Ellen Margrethe og Frede i S om ham: »Kære Buster, jeg har altid godt kunnet lide dig, altid sød og rar!«

Han var født herinde i 1909. Faderen var sporvognsmand i 40 år og boede i L. Da Ellen Margrethe ankom hertil i 1936, boede Buster i Q på 1. sal, og hun lærte ham hurtigt at kende. En dag blev han forlovet med en lollænder, fik R 32 og blev gift. Senere blev han skilt og gift med alle tiders Musser. Det var et mægtigt bryllup. Ellen

Buster (Tage Hansen R 32) med harmonika, sammen med Emil Sømand.

Margrethe var ovre og se dem i kirken. Musser syede cottencouter inde i byen, og døde for 10–15 år siden.

Tit sagde Buster til Ellen Margrethe: »Ellen Margrethe, kom og snak med mig!« Og så svarede hun: »Ikke før jeg har tid!« Eller der sad en lille seddel på døren: »Kom over!« Og så gik hun over til ham og sagde: »Nå goddag din kludegrosserer!«

Tit sagde hun til ham: »Skal vi ikke gå det hele efter og få alt det kluns smidt i skraldespanden!« Det lille værelse var fyldt med klude og andet ragelse helt op til loftet, det store kunne man lige kante sig igennem.

Hvordan gik det til at Buster blev klunser? »Ja, så var den ene død, så var den anden død, og så kom de og sagde til Buster: »Kan du ikke rydde det loft eller det skur?« Så sad man derovre, og så bankede det på: »Har du en ringeklokke, en slange, et dæk, en lås, en nøgle?« og så fik han en daler, en femmer, en tier. Sådan troede Buster han kunne få solgt ud, men godmorgen mine blanke støvler!«

En dag havde en mand købt en frakke, og da han kom ud og slog den op, fløj møllene omkring, og da var frakken allerede fløjet. Frede har hjulpet med at tømme lejligheden efter Buster, og har sat lidt til side til næste loppemarked.

Busters blomster og frugter stammede nede fra Trianglen, hvor han købte, hvad der ikke blev solgt. Jordbær, stikkelsbær, æbler, pærer. Ellen Margrethe klagede over kvaliteten. Så sagde Buster: »Det er kun ovenpå de er dårlige!« »Undskyld!«, sagde Ellen Margrethe. Hun lavede jordbærgrød til ham på den helt rigtige måde uden sukker (han havde sukkersyge) og endelig ikke rabarber i (han havde podagra). Hun lavede tit mad til ham.

Allertidligst, før Ellen Margrethes tid, var Buster mælkemand herinde. Under krigen begyndte han at sælge brænde. Han gik vel ned i havnen og klunsede det. Frede

hjalp ham med at fylde sækkene. Men Buster »krydsstavlede«, og det ville Frede ikke være med til (!) Frede bankede brændet sammen i sækken. »Den sæk dér kan du ikke få 5 kr. for, når du krydsstavler!«

Så købte Buster gamle skøjter op og lejede dem ud for 50 øre, 1 kr. ovre på B 93s bane, der var overrislet. Det var under og efter krigen. Det var en god forretning. Han sad i et lille skur med en karbidlampe, og det sneede. Det var derfor han blev så fed i røven som han gjorde, af at sidde dér.

Buster var glad for heste. Om sommeren var han tit ude og afløse på kapervognene i Dyrehaven. Han kendte nogle af kuskene; når de var syge eller havde fridag. »Der findes et stort maleri af Buster på bukken, lidt glansbilledagtigt«, siger Ellen M. Men Buster syntes det var et godt billede. Det er blevet arvet af en dreng ude i nr. 88, der gik tur med Busters hund. Buster var ven med hans far, Orla, og var til konfirmation dér i oktober.

Engang ville Buster gerne ha et billede af Hjallerup marked, og bad Emil Kreipke (kaldet Smil), maler og beboer i Brumleby, om at male det for ham. Det gjorde han, og billedet hænger hos Ellen M. og forestiller en dreng der kommer løbende med en hest hen over markedspladsen. Ellen M. og Frede har endnu et par porcelænsheste fra Busters stald. Frede har én i trav, der støttes under bugen af en klods. »Den kommer aldrig ned af klodsens«, siger Frede. Pernille fik en hest, og der kommer et par stykker på loppemarkedet. (Allerede nu er Busters lejlighed spredt ud over Brumleby, mange har besøgt kontaineren).

Buster handlede også med malerier. Han er set ankomme på den trehjulede til »Røde Lygte« og slæbe et stort landskab ind. Han prøvede også at avertere i Kramboden, men solgte ikke noget. Han var vist for dyr. Og så lavede han noget værre klamphuggeri. Han var ligeglad med, om lærredet gavede fra remmen, men han kendte en mand ovre i Rymsgade, der engang imellem kom og hjalp ham med rammerne og vurderede billederne.

Hans hund hed Bølle, en lille hvid puddel. Han kunne ankomme til Naverkroen sent på aftenen i stiveste puds og med Bølle i snor. »Ja, han havde klude nok«, siger Frede. Da Buster kom på hospitalet, sørgede Dan ovre i D for at Bølle blev aflivet. Buster til Ellen M.: »Jeg har mere fred i mit hjerte, nu den er væk«.

Sidste år (den 24. aug.) blev hans fødselsdag fejret. Der var dækket op ude ved hegnet til Børnehaven. Der var Orla, de to frugtmænd nede fra Trianglen, Husaren og én til. Frede og Ellen M. Og en dame, der var forlovet med den ene frugtmand, kom med blomster. Vi troede vi fejrede hans 64-års fødselsdag, men næste dag sagde han til mig: »Jeg er kommet i tanke om at det var 65!«

6. Fællesskabet

Ved en mindre dysenteri-epidemi blev der desinficeret og gjort ekstra rent: »Dette var dobbelt nødvendigt, hvor familierne bor dør om dør og ofte viser stor letsindighed over for smitsomme sygdomme, medens de på den anden side hyppigt viser en beundringsværdig opofrelse og beredvillighed til gensidig hjælp«. (Årsberetning 1873).

Enken J. L. Thorsen Q 25 har fået eftergivet husleje fra 1. maj til 31. dec. (60 kr.): »Hun har efter sin mands død kort forud, været under hospitalsbehandling fra 4. maj til 12. dec. for en underlivsbetændelse, medens beboerne tog sig af hendes 2 børn«. (Forh. Prot. 6. jan. 1903).

»Da Fælleden lå frit fra Boligerne, og før anden sport var begyndt, havde sangforeningen »Danmark« (Husholdningsforeningens sangforening), langboldspil på Østerfælled udfor den nye Sankt Jacobs Kirke. Her samledes de medlemmer der havde tid og lyst hver søndag eftermiddag for at spille langbold.

En tilspidset stolpe blev slået i jorden. Et stykke træ af en særlig beskaffenhed og størrelse lagt over, og på den ene ende en bold, der – ved et slag med en kølle på den anden – fo'r så langt og så højt at den ikke var til at øjne. Der skulle øvelse til for at kunne gribe den i luften.

Efter langboldspillet, der varede til henad syvtiden, samledes familierne med børn, barnevogne og madkurve, for i »Store Vibenshus«s have at nyde aftensmaden under gemytligt samvær.

Ved en sådan lejlighed blev der sunget en del og blandt mange andre sange også sangen: »Enhver som har trådt sine barnesko«. Den blev sunget af den unge snedkersvend Carl Salling, med en kraft og følsomhed der gjorde indtryk på mig, der hørte den første gang og derved fæstnede billedet fra den aften . . . jeg særlig husker.

Vi havde mange sådanne glade sommeraftener efter langboldspillet, hvor hjemturen – mellem Fælledeerne – gik med sang. Der var mere hjertelighed mellem menneskene dengang og ikke den forlorne forfinethed der fulgte efter krigstidens heksedans og forandrede, ja, hele verden«. (Anna Andersen Sellerup).

»Det var mere som et samfund. Vi var een stor familie der kendte hinanden og var lige fattige. Så er man også lidt mere hjælpsom over for hinanden. Under sygdom og barsel tog man naboens børn ind til sig«. (Amanda Madsen).

»Der var ingen forskel på folk. Vi var faktisk arbejdere allesammen. Samhørigheden betød så meget. Vi havde noget til overs for hinanden. Når vi traf hinanden på gaden eller i byen, nikkede vi til hinanden. »Jeg har lige lånt den bog i biblioteket, den skulle du ta' og læse«, sagde man måske. Menneskene var, så man kunne snakke med dem«. (Christian Jeppesen).

»Da jeg var barn, var det en by i byen. Da kørte Husholdningsforeningen helt i sig selv. Da blev Mødesalen fortrinsvis lejet af beboerne. Der har aldrig været nogen, der var kede af at bo i Brumleby. Der var mange der havde råd til at bo dyrere. Levevisen var noget man var stolte af, den lå på et formidabelt solidarisk plan, dørene stod principielt åbne«. (Villy Andersen).

»Hvis man har haft sådan en barndom og en ungdom, med de kammerater og det forhold der var mellem mennesker derinde; når køkkendøren stod åben, man hilste altid på de mennesker der gik forbi«. (Tom Rådberg).

Den selskabelige forening

Starten var Q og P-foreningen, som maler Andersen i Q 17 lavede. De to blokke lå så godt for hinanden: »Min far og andre beboere startede en forening Q & P. De lavede hvert år sommerfest, det foregik på den måde, de fleste havde jo lysthuse, og dem der ikke havde noget dækkede op uden for køkkendøren, og dér samledes familie og venner og spiste dejlig frokost og drak eftermiddagskaffe, og I gør jer ikke begreb om hvor hyggeligt det var, alle kendte jo alle. Da det var succes fra starten af, blev der næste år bygget musiktribune, kl. 4 blev der spillet op til dans.

Da resten af Brumleby så, hvor dejligt vi havde det, startede hele Brumleby en Selskabelig Forening, men det blev noget helt andet. Frokosterne blev bibeholdt, men alt blev som en Dyrehavsbakke med boder, karuseller af al slags, musik og dansegulv, det blev helt berømt på Østerbro, der var en valfarten af fremmede gæster«. (Poul Andersen)

Men en helt harmonisk vækst fra Q & P-foreningen over i Den Selskabelige var det ikke. »Q & P-foreningen var blevet startet omkring 1908–09. Da så alle de andre startede Den Selskabelige i 1911, kom formanden for Q & P til at sige, at Q & P var kernen og de andre bærmén. Selvfølgelig blev hans øgenavn fra den tid »Bærmen«. Q & P gik neden om og hjem, for det var jo kun 70 familier mod resten«. (Ove Güntzel).

Den Selskabelige blev en helt afgørende faktor i Brumlebys kulturliv. Formentlig har Husholdningsforeningen ved den tid nedsat sin kulturelle virksomhed, og der er opstået et tomrum. Rundt i Brumleby kom de små opslagstavler op og hænge mærket D.S.F., hvor alle årets fest-arrangementer blev annonceret, det ene efter det andet, sommerfest, høstfest, julefest, nytårsfest, fastelavnsfest, teater- og filmforestillinger, og så forfra igen.

Foreningens statutter er gået heden, men der må have stået noget om de rettigheder

Sommerfest august 1915, årets store fest arrangeret af Den Selskabelige Forening. Musiktribunen er rejst til højre ved blok N.

og pligter den havde, og som betød at den var stærkere og mere agtet end de konkurrenter, der kunne dukke op. Den havde nemlig privilegium på den store udendørs sommerfest, som gav penge i kassen, og som så forpligtede til at afholde julefest og fastelavnsfest for børnene.

John Jørbo, som var formand i et par år fra 1941 eller 42, fortæller: »Generalforsamlingen fandt sted to eller tre gange om året, når man syntes. Selve generalforsamlingen varede kun 20 minutter, så fik man kaffe og en bajer og så blev der danset. Overskuddet fra festerne gik til juletræet og når de skulle slå katten af tøndens. Der var ingen kvinder i bestyrelsen, de kunne jo ikke drikke. Vi havde altid ekstrature. Efter sommerfesten, om mandagen, havde vi et lysthus, hvor vi sad og fornøjede os hele dagen!«

En mand som altid bliver nævnt, når talen falder på Den Selskabelige, er Fidusen, frugthandler Alfred Jensen, der boede i D, og som måske var foreningens første formand, ihvertfald dens mest energiske:

»Det var ham der arrangerede alle fester. Han gik rundt i Brumleby med en råber og annoncerede: »Husk filmsaften i aften i Mødesalen!« Foruden at han handlede med frugt fra en vogn på Skt. Jacobs Plads, havde han om vinteren et telt på skøjtebanen ved B 93, hvor han lejede skøjter ud«. (Ellen Baun).

»Han var energisk som bare fanden, bred og jovial, kunne snakke med alle mennesker, havde altid en hel masse spøgefulde bemærkninger, når man spurgte ham om noget. Engang i 20-erne, da jazzen var kommet frem, så stod han midt på gulvet som balinspektør og råbte: »Ja og så må jeg lige sige de damer og herrer, nu skal vi danse jas. Værsgo de damer og herrer der har baltegn!« Han havde set det oppe på Triangelen i Røde Lygte, hvor »Mister Beng og Bong« optrådte med piano og trommer«. (Knud Andersen).

I 1930 måtte beboerne med Fidusen i spidsen til at kæmpe for Sommerfesten, fordi Boligernes bestyrelse havde besluttet at anlægge haver på en del af området. Sagen kendes kun fra Boligernes forhandlingsprotokol, hvor det ser ud som om beboernes argumentation var svag og ufuldstændig. Selvom beboerne søgte hjælp hos den socialdemokratiske folketingsmand og pædagog, Vilh. Rasmussen (1869–1939), som de kendte fra Studentersamfundets Søndagsskole, mistede Festpladsen $\frac{2}{5}$ af sit areal:

»Formanden meddelte, at beboerne i april havde holdt et møde og affattet en resolution, som oplæstes. Den 14de i samme måned havde han haft et møde med bananhandler Alfred P. Jensen og arbejdsløshedskassekontrollør P. Madsen angående anlægget af haver mellem bygningerne J & K og L & M. Disse fandt haveanlæg uhygiejniske, idet de mente, at den anvendte gødning ville give flueplage; bag protesten lå i virkeligheden frygt for, at det skulle blive umuligt at afholde sommerfest i Boligerne med karussel og dyrehavsbakketelte. Senere havde beboerne henvendt sig til folketingsmand dr.phil. Vilh. Rasmussen, der telefonisk anmodede formanden om, at de påtænkte haver mellem bygningerne L & M flyttedes hen mellem R & S, og herpå var denne gået ind«. (Forh. Prot. 16. okt. 1930).

Samme år var Fidusen med til at lave en lejerforening, (Boligernes bestyrelse: »Det kan være godt at høre beboernes ønsker«) som straks fik gennemført nogle mindre ting, såsom skiltning og nedsættelse af lejen for Kostalden ved familiefester (som lige var blevet sat i vejret). De store ønsker ville blive gennemført lidt efter lidt, fik man at vide, bl.a. egne el-målere (21 år senere!).

Fidusen døde pludselig i 1932, 48 år gammel. Ligvognen tog ham en tur rundt i Brumleby, før den kørte ud af porten.

Året rundt

Alt gik som efter en opskrift. Olga Hørbye fortæller.

»Min far havde alle mulige traditioner hele året rundt ved hver højtid. Hver påskemorgen skulle vi spise et æble, det var altså sundheden. Og til pinse skulle vi altid ud i de små haver i Pilealléen og ha' frisk luft ovenpå vinteren. Vi gik herfra om morgenen klokken 4 med min far i spidsen. Min far var tensorsanger og formand for brandfolkernes sangkor. Så sang vi alle de dejlige sange, som brandfolkene kunne. Og så sang koret ude i haven eller oppe på tribunen. Det var i Petersens Have i nr. 16, min far kendte Petersen«.

Juletræ i Kostalden o. 1947. Til højre formanden for Den selskabelige Forening, Kaare Andersen.

Julen »Klokken 4 juleaften samlede min far hele familien, så skulle man komme og skåle julen ind. Det var en tradition fra hans barndomshjem, det fortalte han så meget om. Min bror holder den skik endnu.

Han dækkede et bord med julekñas og småkager. Til børnene var der børnevin, noget min far selv bryggede. Ellers var der portvin, et enkelt lille glas til hver. Min mor holdt sig fuldstændig i ro. Vi skulle spise klokken 6, så hun havde så meget at gøre i køkkenet.

Så sang vi et par sange: Det kimer nu; Glade jul, og sagde skål. Når vi havde siddet og sludret lidt, det varede gerne 1/2 time, så skulle de forskellige hjem til sit. Vi boede gennemgående herinde allesammen. Vi skulle jo mødes igen klokken 6.

Klokken 6 spiste vi gåsesteg. Den var pyntet med manchetter med frynser om benene og med flag i ryggen. Sådan kom den hel ind på bordet. Så sad vi og ventede, indtil min far sagde værsgo, men ikke før min mor var inde. Så skar min far for med trancersaksen og vi guffede i os. Bagefter fik vi en lille skål risengrød eller ris a l'mande. Der var ikke noget med snyd med mandelen, ikke noget »ledende«, det var hvem der var heldig. Mandelgaven var en lille kridtfigur, en lille engel, en lille nisse, eller en lille æske med kulørt papir.

Træet stod lige foran vinduet. Bordet blev slået sammen og træet trukket ud. Hvordan det var pyntet? Specielt! Så tuder jeg. Det var symbolsk. Det havde en vis højde fra loftet. Min far havde hver dag gået og set efter et bestemt slags træ. Det skulle være sådan højt og slankt. Toppen op i midten og 4 grene ud til hver side øverst oppe. Toppen til stjernen, det var Gud. De 4 grene var de 4 verdenshjørner. På dem sad vimpler, kun røde og hvide, det betød dansk. På hver spids af de andre grene dannebrogslag. Fra de nederste grene op til stjernen Jacobs-stiger. De 12 lys, 6 røde og 6 hvide, var de 12 apostle. Så var der røde og hvide kræmmerhuse med fyld i, alt var hjemmelavet, intet købt. Der var ikke nogen glaskugler, for det var tysk vare. Når vi gik rundt om det, sang vi julesalmer. Ja, han var kristen, det havde han hjemmefra. for hans far var jo meget troende. Min far og mor stod i Folkekirken, og vi var alle døbt og konfirmeret. Det var vores gamle barnetro.

Jeg har aldrig set eller hørt om nogen, der har haft sådan et træ. Jeg regner med, at det var sådan noget lignende som i hans fars hjem. Andres træer var spredt rundt med alt muligt på, det har min bror også nu. Når man bliver gift får man andre skikke.

Så gik min far stille over gangen til den anden lejlighed. Han havde lejet en rigtig nissedragt inde fra Det kgl. Teater med træsko og skæg (han var brandvagt derinde). Så lige pludselig var der nogen der bankede, og da døren blev lukket op stod julemanden der og spurgte, om der var nogen artige børn. Så fik børnene lov til at slæbe ham ind. Han havde lavet sin stemme om, han var en hel skuespiller i den retning. Så fortalte han en julehistorie, det var gerne om børnene, der havde været artige hele året rundt. Så gav han dem hver sin gave, én til hver. Jeg fik en dejlig trøje, jeg tror jeg har haft den al min tid, indtil der gik møl i den. Så var der tøj til en kjole til én, én fik et par sko, én fik to par strømper. Vi lavede jo julegaver hele året rundt. Børnene fik gerne legetøj.

Så kom bordet op og stå igen, og vi fik æbler og appelsiner. Børnene fik skam ikke et helt æble eller en hel appelsin hver, nej, de var delt op. Dengang lavede man selv marcipan. Børnene kunne få hvad de kunne spise, men det var lagt frem. – Vi gik i kirke julemorgen klokken 10«.

Nytårsaften. »Så dækkede min far dette her bord igen med glas og vin og kager. Når klokken var 10 minutter i 12 gik vi udenfor. Og så skød de af. Da kan du tro, at der var fyrværkeri! Da var vi allesammen ude, *alle* folk var ude, så råbte vi til hinanden og skålede til hinanden, og kom ind og få et glas! Som nu Andersens, dem måtte vi over til. Nogen der hed Langsteds, dem råbte vi over til. Både den ene og den anden, hele vejen hen. Vi var inde hos naboen, pladsmanden. Vi var én stor familie.

Når klokken var 12 stod vi stille allesammen, så slog kirkeklokken, og skibene tudede. Da var det jo *alle* familier der var ude, både unge og gamle. Det var gerne Den selskabelige Forening der fyrede kanonslag af, så blev folk holdt væk, og der var kun een der måtte. 4 kanonslag blev fyret af ned gennem Boligerne. Det var 4 satte mænd der gjorde det. Jeg har aldrig hørt, at nogen er kommet til skade. Jeg kan godt sige, at

der var 10 gange så meget fyrværkeri som nu. Og så fik vi punch og æbleskiver bagefter«.

»Den dér cyklus«

Knud Andersen fortæller.

»Sæsonen begyndte med *sommerfesten* (havefesten). Det var altid tilrettelagt den sidste søndag inden børnene skulle i skole, gerne den 12. august. Cirkusfolkene kom allerede om fredagen. Nogle var i hestevogne, nogle i biler, de kom med alle remedier til gynger og skydetelte. Alle Brumlebyg unger kom strømmende og råbte: Karrusellen, Karrusellen! Så begyndte de at læsse af og stable op.

Fidusen kom over og fortalte, hvor de skulle stille det forskellige. Så kom de efterhånden med alle småboderne. De stod hele vejen ned, også hvor der er haver nu. Da der rigtig var go i den, var der to karruseller. Ud for N stod tribunen med danseéstrade. Klokkeren 4 søndag eftermiddag blev festen startet med tre kanonslag, så begyndte karrusellerne at snurre og musikken at spille og alt det her dyre. Og der blev sendt varmluftballoner op.

I hver ende var der hængt to store transparenter op mellem træerne, 2–3 meter lange, sortmalede og af træ, med »D.S.F. Sommerfesten« skåret ud, dækket med pergament og med lys inden i. Folk der kørte forbi i sporvognene, rejste sig op og kiggede ud, når de så lyset om aftenen. Mellem træerne hang kulørte spandlygter, måner og sole. Rundt i de små haver hejste man lamper op i flagstængerne på kosteskafter. Tivoli var nul og niks dengang! – Dagen efter skulle vi i skole til stor fortrydelse.

Så havde vi efterårsfest eller *høstfest* i Mødesalen med kornblomster. Da havde vi selv smørrebrød med og bal bagefter.

Anden juledag var der *juletræ* i Mødesalen. Kaptajn Dahlerup og fru Dahlerup kom gerne derned, han i fuld uniform. Alle vi unger var fuldkommen betaget. Den her mørkeblå frakke med to rækker knapper, og fruene med strudsefjer rundt om halsen, en fjerboa, som blafrede i vinden. Der var dødsstille, når de kom ind ad døren. Kaptajnen! Alle ungerne havde lige rendt rundt med papirshuer på hovedet.

Klokkeren 7 startede juletræet, klokken 9 blev salen ryddet og træet skubbet over i det ene hjørne. Børnene var med ude at danse til de ikke gad mere, så blev de fulgt hjem. Og så fortsatte vi andre.

Vi havde også *fastelavnsfest*. Vi startede ovre ved Sløjds skolen. Det var ved middagstid søndag. Alle ungerne var maskerede. Vi lånte flag fra Mødesalen. Der var gerne musikanter med, »Puste-Møller« som spillede trompet, og én der kunne spille tromme. Én der kom hjem fra Amerika, optrådte som Chaplin med trompet under armen med boble på. Engang var der en lirekassemand med ude fra byen, som regnede med, at der også faldt et par skillinger af til ham.

Så tog vi hele turen rundt, op til porten og til venstre op ad plænen til midt på. Her

var der hængt en tønde op fuld af appelsiner og fastelavnsboller. Når det var overstået, så op til Mødesalen, hvor der skulle råbes hurra og uddeles sølvtokroner til alle. Så fik vi en film. Derpå blev hele koret inviteret hen i Biorama (hvor nu Importøren ligger) for at se yderligere to Chaplin-film. Den forening gjorde sgu meget godt for beboerne og deres børn!

To tre gange i løbet af foråret havde Fidusen forbindelse med, og det er et navn der er ret velkendt inden for dukketeater, Alfred Jacobsen. Han lavede *filmforevisninger* for Den selskabelige Forening. Det var da filmen begyndte at komme frem i midten af 20-erne.

Ind imellem var der rigtige *revy-forestillinger*. Det var i april og så lidt senere, hen i maj måned. Foreningen engagerede små grupper udefra. Vi havde én en aften; det var ikke en rigtig vaudeville, men de var tre-fire stykker i dragter, nærmest et udpluk af en eller anden forestilling fra dengang, med høj hat og kjole og benklæder i forskellige farver. Så havde vi også nogle rigtige raballer-revyer. Jeg kan huske, der var én der sang denneher: »Meyer, hvad er det dog for bukser du har på?«. Der var sådan lige stavlet noget op, hvor damer og herrer kunne gå udenfor og skifte kostumer. Og så var der bal bagefter til klokken to om natten«.

Boldklubben Skjold

Brumleby har haft sin egen boldklub, »Skjold«. Om Skjolds rolle i vor by som sportsligt og politisk samlingssted, fortæller Ove Güntzel:

Plænen mellem J og K. – Güntzel boede med sine forældre i K. Drengene fra J, K, L og M spillede fodbold med tennisbolde mellem J og K, hvor der ikke var haver dengang. Når de spillede med »sådan en lille put«, fik de et godt boldøje. Målene var mellem træerne. Der var indkast, når bolden røg ud over kantstenen. Ordensreglementet i Boligerne lød på, at man kun måtte spille bold til man blev konfirmeret. Så kunne det jo være, at man ikke kunne huske, hvornår man var blevet det!

En stor del af Güntzels fritid gik med at spille bold. Om formiddagen var han i skole. Hver anden eftermiddag var han i Sløjds-kolen, hver anden eftermiddag ude og fodre kaninerne i forældrenes kolonihave på Lyngbyvej. Og om aftenen lavede han lektier. Men ellers havde han bedre tid end mange af de andre børn, som måtte op mellem 4 og 5 om morgenen og ud og være halvdagsdrenge på mælkevognene eller rende med brød, og så fise afsted i skole bagefter. De kom hjem fra arbejdet kl. halvelve og skulle så i skole kl. et. De havde jo ikke mange timer til sig selv. Det havde Güntzels ældre søskende prøvet.

Fælleklubberne. – Lige uden for Brumleby var der allerede gennem flere år blevet spillet en masse rigtig fodbold. De kendteste fælleklubber var AB, Frem, B 93, ØB og B 1903. Frem var sandelig også startet på Østerbro, det har Güntzel fået fortalt af sin far, som var meget Frem-interesseret. Flertallet af disse klubber er i kampen om penge

og berømmelse forlængst flyttet væk fra Østerbro og holdt op med at være lokalklubber. 1903 har jo lige vundet Danmarksmesterskabet for 1976.

»Det var et særkende at 1903 var en arbejderklub, ØB var sådan lidt fattigfin og 93 rigtig fin«.

Lige ved siden af Brumleby havde 93 lejet bane billigt af kommunen, som brugte den til skøjtebane om vinteren.

»De allerfleste af dem der interesserede sig for fodbold herinde var 1903-ere«. 1903 er ligefrem blevet stiftet oppe i Q 18, det har Güntzel fået fortalt flere gange af Olga Nielsen, som var søster til en af stifterne. 1903s kasserer boede i M 20 og var far til den senere landsholdsspiller Fritjof Steen.

Så meget fodbold har der været i Brumleby: »Det er så tit blevet sagt: hvis alle de gode spillere der er blevet født herinde, var blevet født samtidig, kunne de have dannet et landshold! Sofus »Krølben« Nielsen, han har da sparket sine første bolde i stykker herinde. Han boede sammen med sin mor og brødre. Den ene var i mange år formand for 1903. Erhard Jensen, »Bedstefar«, 1903, har også trådt sine børnesko herinde. Så var der Fritjof Steen, også flere gange på landsholdet. Brødrene Nielsen som spillede i 93, nogle af dem startede i Skjold, ligesom Ove Sørensen; de var også på landsholdet«.

Skjold. – Men der var skam ikke stiftet nok klubber endnu, eller rettere, rundt om i gader og kvarterer var alle drenge på den tid i gang med at stifte klubber, på Olufsvej, i Ryesgade osv.

Hvad navnet kom af? »Det ved jeg da heller ikke, en klub vi havde før hed Dannebrog. Hvis der var nogen der ikke betalte deres kontingent i sådan en klub, blev han hældt ud. Så blev kassen delt mellem de tiloversblevne. – Men nu skulle det være løgn!«

»Vi blev stiftet om vinteren, 15.2.1915. Det havde sine årsager. Om vinteren rendte vi flere gange ud i Dyrehaven. 1. søndag i det nye år begyndte klubber af alle slags træningen derude. Vi var sgu kun tilskuere. AIK (Arbejdernes Idræts Klub) holdt til i Peter Lieb. Når de havde løbet 10 km-løb, stod de udenfor og fik en spand vand over hovedet. Vi gik derud, men havde penge med til sporvognen hjem, hvor vi kunne køre to på een billet. Hvis vi så havde brugt pengene, var der ikke andet at gøre end at gå hjem med AIK-erne«.

»I Brumleby havde vi lavet en kælkebakke mellem J og K. Bare det dog snart blev forår så vi kunne begynde at spille! Vi var jo 10–11 år, og så blev vi pludselig enige om at starte en forening«. De var 5–6 stykker, kontingentet var 2 øre om ugen. Güntzel blev kasserer.

I starten var det en ren Brumlebyklub. Så var der en dreng ude på Østerbrogade, der plagede om at komme med. Det betød at reglen om, at det kun var børn fra Brumleby der kunne være medlemmer, blev ophævet efter 4–5 år.

»Vi holdt gerne til bag Fredens Hus. Der havde klubberne fået tildelt baner. Men vi var jo hverken det ene eller det andet, så vi måtte tuske os til en bane«.

Skjold foran Kostalden 2. juli 1922. Bagest fra venstre: Ditlev Seemann, Erik Olsen, Helge Andersen, Aksel Alkvoist, Walter Kjærsgaard, Leonhard Rasmussen, Volmer Madsen. – Midterst fra venstre: Knud Sørensen, Eigil Andersen, Kaj Nordahl, Charles Bettnas. – Forrest fra venstre: Alfred Jørgensen, Erhard Hentze.

Fotografiet tilhører Ellen Baun, Fredenshus, hvis bror Leonhard Rasmussen er med, hvis far Carl Rasmussen spillede på Skjolds oldboys-hold, og som selv var målkone på Skjolds damehåndboldhold. »Hvad vi har haft af skovture med Skjold! En skotøjsæske fyldt med mad og lækkerier, sikke tider! Vi havde vores børn med, dem ville vi jo ikke gå fra. Så skulle vi mødes på Østerport Station. Det var altid Skjold!«

»Da vi var 11–12 år, fik vi Hjalmar Madsen P som træner. Han var træner i DUIs centralafdeling i den indre by (arbejderidrættens ungdomsafdeling). Det trak os derind, så vi kom til at deltage i deres turnering. Vi skulle jo også spille mod Østerbro, og da vi mødte op, genkendte de os. Så blev der brand i den! – Østerbro DUI hørte ikke til de stærke, så derfor kom de til min far, som var passivt medlem af DUI og sagde: »Du står i Østerbro afd., det er vi selvfølgelig glade for, men så synes vi også din søn burde gøre det.« Vi måtte kun spille til vi var 14, så efter nogle års forløb gled det stille og roligt ud«.

»Hvordan vi spillede? – De andre var et sjak ligesom mig. Vi gjorde hvad vi kunne. Vi vidste at vi skulle sparke til bolden. Vi gik så meget op i det, at vi lærte os at sparke med venstre ben. På venstre ben havde vi så en sut, på højre en træsko. Der blev frispark hvis vi sparkede med højre. Når vi kom ud til andre klubber, var der nogen der blev forundrede. Engang var der én som spurgte mig, om vi var kejtbenede allesammen«.

Spille-dragten var oprindelig mørkeblå bluse og sorte bukser, det var vel det billigste. Da så spillerne fra BB (Bolígernes Boldklub) blev optaget i Skjold i midten af 20-erne, blev de enige om dragten som den er i dag, med rød-hvid skjorte-bluse i spejlvendte farver og sorte bukser. »Der lå en lille biks ovre i Karl Johansgade, hvor de blev syet«.

Al ting har sin begyndelse. I starten spillede de kun mod gadehold. Senere fik de kontakter med andre klubber på alle mulige måder. Engang da Skjold spillede mod Barberernes og Tjenernes Klub, som havde vundet 1. halvleg 1–0, vandt Skjold 2. halvleg med 11–0. Træneren havde nemlig sagt til dem i pausen: »Ih hvor har I spillet godt!«

Arbejdsløsheden i 20-erne og medlemsskabet af ABU. – Güntzel fortæller videre: »Under den store arbejdsløshed 1924–25 mødtes hele Østerbros arbejdsløse ungdom på Fælleden og spillede fodbold«.

»På den tid hed det: Bare kom over på Fælleden! Så stod man og gloede ved sidelinjen indtil der var én der råbte: Nu gider jeg ikke mere, så kan du løbe ind!«

»Så spillede vi i »skjorten og uldtrøjen«, hed det. Vi løb ikke med nøgen overkrop, det var jo strafbart. Nogle havde træsko på, nogle havde sutter på, der ikke duede til andet. Der var kun få, der havde fodboldstøvler«.

»Og vi stod på kontrolstederne og snakkede sport: Kan vi ikke få en kamp? På den måde fik Skjold også invitationer«.

Dengang var det almindeligt at man spillede for flere klubber på én gang. Selvom »Skjold det var min klub«, som Güntzel siger, så spillede han også 4 år i B 1903 som junior og yngling.

Under arbejdsløsheden var der hausse i firmaklubberne, man fik jo arbejde samtidig, så spillede man både i almindelig klub og firmaklub. Nogle sportsinteresserede arbejdere sluttede sig sammen og lavede en klub. Så gik de til arbejdsgiveren når de ville skaffe en kammerat arbejde. »Om de stod med hatten i hånden når de sagde, vi kender én, han er disciplineret og under fodbolden?«.

»Ude i Frem f.eks. brød der en hel bunke ud og gik ind i Fremad Amager, og så arbejdede de på Mønten og spillede for Mønten (Den ggl. Mønt)«.

Også ABUs opståen (Arbejdernes Boldspil Union) medførte dobbelte klubmedlemskaber.

»Men når en spiller spillede for 2–3 klubber, var chancen større for at han gik i stykker«. Og så blev det stoppet af KBU (Københavns Boldspil Union), den officielle

Skjolds old-boys fotograferet i Hillerød i begyndelsen af 30-erne. Stående fra venstre: Knud Jensen J 17, remisearbejder ved DSB. Kaj Nordahl A 28, kontorbud ved DFDS. Én der kom fra en anden klub. Kaj Andersen J 28, arbejdsmand ved Sporvejene. Harald Knudsen M 12, en tid arbejdsmand på B 93. Ove Güntzel. Carl Rasmussen Q 11, chauffør. – Siddende: Mads Torp Q, skomager. Snuppe-Jensen A 18, sluttede som ekstraarbejder ved Posten. Carlo Sørensen, kontormand. – Liggende: Erik Elbinger, L 15, lygtetænder. – »Da spillede jeg back, da dominerede jeg banen dernede i kraft af, at jeg kunne rende stærkere end de andre«!(Ove Güntzel).

fodboldsammenslutning, som iøvrigt ikke var glad for arbejderidrætten. »Arbejderidrætten blev tiet ihjel af de borgerlige!«

»Det var i 1927–28 at vi kom ind i ABU. Før den tid havde vi ikke spillet i nogen fast række«. ABU var det største forbund i DAI (Dansk Arbejder Idræt), stiftet 1927. ABU var »det der fødte DAI«, som Güntzel siger.

»Da var der en mægtig hausse i, at arbejderne ville frigøre sig. Det var i den periode at formanden for Dansk Idræts Forbund var generalmajor Castenskjold, det var fandeme ikke lige noget! Da jeg var 16–17 år begik Kongen jo statskup (Påskeskuppet), det var ikke sådan at glemme«.

»På det tidspunkt kom der så mange medlemmer ind i ABU, at de lavede en trøst-række med pokal«. Skjold fik to medlemmer i ABUs repræsentantskab med Güntzel som den ene.

I 1931 var Skjold en tur til Sachsen og spillede mod klubber under den tyske arbejderidræt. »Dér på torvet, da vi kom ned og skulle fortsætte til en anden by, så sagde vores tyske kammerater til os: Dem der står derovre med armbind på, det var fjenden. Fra bussen vi kørte i viste de os et sted: Derovre var 7 af deres kammerater blevet dræbt af nazisterne«.

Et trist kapitel i Skjolds historie var, da den meldte sig ud af ABU og ind i KBU i 1933. Det var medvirkende årsag til at Güntzel brød med klubben.

Ved 15-års jubilæet i 1930 havde Skjold omkring 250 aktive og passive medlemmer (deraf 60–70 drenge i juniorafd.). Efteråret 1931 havde klubben fået ny bestyrelse, Güntzel var gået som kasserer. Samtidig fik den en del spillere fra 1903, som ikke mente at Skjold fik nok modstand inden for ABU.

»Jeg så måske for internationalt på det. Men det var dengang Hitler gabede op. Det kunne vi ikke byde vore tyske venner at spille inden for KBU, der var så kapitalistisk. Det var jo med Dannebrog og »Kongen leve«, og underkastet DBU, en slåsbroderafdeling, som fik »Kong Christian stod ved højen mast« spillet ved Olympiaden. Og dameafdelingen ville gå tabt; den kunne ikke optages i KBU«.

»Det helt centrale i det var, at der stod i klubbens love, at den var medlem af ABU. ^{3/4}s majoritet for ændring af dette opnåede de aldrig. Derfor var jeg ikke den eneste der var imod. Men det blæste de på til det sidste«.

KBU-Skjold eksisterer stadig, har indtil for nylig holdt sine ugentlige andespil i Kostalden. Den har sit 1. hold i A-rækken, nedenunder Danmarksturneringen, og den har en stor ungdomsafdeling.

Børnene leger

»Der kunne sommeraftener være samlet op mod halvtreds børn i en »rundekrans« på den store græsplæne imellem C og F, og da lød barnesangen ud i den stille aften, hvor særlig forældre – fra vinduer og lysthuse eller udenom – var interesserede lyttere. Sådanne aftener i Boligerne huskedes længe«. (Anna Andersen Sellerup).

»At lege, det var at lege indbyrdes. Dengang var vi fri! Så tænker man hverken på mad eller drikke!

»QuPeRS«, det var dér vi rendte og legede. Gemme sig i QPRS. Det var området man skulle holde sig indenfor, når man legede skjul. Lygtepælen mellem R og S var ståstedet.

Vi legede ståtroid og kædetagfat. Vi spillede langbold og »stanton«, også et boldspil; et navn skal det jo ha at løbe af med!

Vi hinkede paradiset, det hed gardinruder, der var op til 25. Vi havde et bestemt paradiset, der blev ridset op i jorden. Det lå lige ud for R 7 og 12. Vi havde fået jævnet det hele, det var så glat. Det var sådan et dejligt stykke, fri for rødder. Vi havde fået hinkeklatter af en marmorsliber i S. De var af grønt glas eller marmor. Vi spillede terra også med marmorstene. Med grisetæ'r spillede vi terninger, jeg har 6 endnu.

Drenge og piger legede altid sammen, vi gjorde det bare.

Ligeså snart lygterne på gaden var tændt, skulle vi ind. Hvis vi ikke havde set det, stod min far ovre i døren, så kunne vi godt se det.

Dengang hjalp de voksne børnene. Det har jeg altid beundret de voksne for. Der blev f.eks. bygget isborge, hvor voksne var med, med en 1.sal hvor man kunne gå op gennem en snegelegang. De skulle jo bygges forsvarligt.

Selvom de var gift og voksne, legede de. Om vinteren var der sneboldskamp på langs mellem de to blokke P og Q«. (Olga Hørbye).

»Vi legede alle mulige former for ettagfat, kædetagfat, skjul, røvere og soldater. Når vi legede skjul, stod man ved en af lygtepælene og havde de 4 blokke deromkring. Vi kunne da godt løbe og lege tagfat om aftenen, så legede vi over hele Brumleby, de store fangede de små eller omvendt. Vi legede også med piger, der var ikke så stor forskel på, om det var drenge eller piger. Vi legede længere end man gør idag.

Kongeløber: én var den og var inde på plænen, de andre ude i rendestenen. Så løb man over plænen og skulle fanges; uden for havde man helle. Efterhånden var der fler og fler der blev fanget og skulle fange.

De raske håndværkersvende: Man delte sig i to hold, så stod man på hver side af plænen, det ene hold gik frem og sagde: »Her kommer de raske håndværkersvende, hvis navn begynder med . . .«, så nævnte man forbogstaverne på et håndværk eller en virksomhed, og gjorde de ting det håndværk gjorde. Når de gættede, skulle de fare frem og fange så mange som muligt, inden de nåede ind til helle. De der blev fanget, gik over til det andet hold. Det der opløste legen var tit, at man skulle ind og spise.

Så spillede vi pind. Man tager to mursten og lægger på højkant, og så tager man en lille pind på ca. 25 cms længde og lægger over. Med en lang pind slår man den ud i marken. Griber en af markspillerne den, er man død. Ham der samler den op, smider den ind og prøver at ramme den store pind ned. Andet slag slår man uden at bruge murstenene. Ved tredje slag kaster man den lille pind op i luften, før man slår til den. Det bliver sværere, men man får måske flere point. Man samlede vist point hver for sig.

Og så spillede vi land og by med knive.

Hurtigløb: 500-meteren startede ved det store træ for enden af J og H og gik rundt om alle tørrepladserne ned til det andet store træ for enden af P og E og tilbage. 60-meteren var fra grønsværen for enden af J og H til første eller anden stolpe mellem J og L. 100-meteren gik til næstsidste opgang i L. 200-meteren var nede midt på P.

Tennis, det spillede vi ovre på plænen ved Foreningsbygningen. Der spillede man med træbat, så slog man ikke så langt, banen var jo ikke så stor. Net og bolde kom fra B93.

I de strenge vintre 41-42 lavede vi kælkebakke på Foreningsplænen. Den var et par meter høj og pegede ned mod P. Da lånte vi pladsmændenes trillebør til at samle sneen sammen i. Ud for L lavede vi en sneborg med hule underneden og palisader om. Ingen turde gå gennem Boligerne i den tid!

Børn foran M, sommeren 1911.

»Jeg har fået mig en kærest – min første! – og det gør ikke tilværelsen mindre frydefuld. Langt ovre i tredje række bor hun og hedder Anna; hun har røde æblekinder og gule lokker og er fire år. Vi skal snart giftes! Når jeg har femogtyve øre til de halvtreds, jeg allerede har i min sparebøsse, holder vi bryllup«. (Andersen Nexø: »Et lille Kræ«).

Magda Røder fortæller: »Jeg kender alle på billedet, jeg er selv med, min bror er med. Alle dem jeg rendte sammen med, gik i skole sammen med. Dengang legede vi nemlig, vi legede i store flokke, sanglege, røvere og soldater. Så kom der spillemænd herind, og vi dansede til deres musik. Frelsens Hær kom om søndagen, dem fra kirken kom også og spillede. Det var altså i min barndom, indtil jeg blev konfirmeret i 1919«.

Der stod hvide bænke i alléerne. En sådan bænk skjuler sig under børnene. De fleste børn på billedet er fra »de her to rækker«, de andre legede man ikke med. De to nederste rækker er lige til at remse op uden at fare vild. Hvis Magda Røder ikke kan huske et navn, angives det: –.

De siddende fra venstre: Emil Hansen hjørnet af O, Charles Bettnas Q, Helge Andersen Q, en af skomager Philipsens drenge i G, –, Axel Alkvist Q, –, Hjalmar Madsen P, Gøjsjer, Sorte Willys bror L, –, –.

Anden række fra venstre: De to søstre Edith (nu fru Grøn O) og Marie Andersen O, en af pladsmand Wøhlers børn L, Oda og Erna Gerborg S, Verner og hans søster L, Walter Kjærsgaard M, Robert Philipsen G, –, Vilh. Berger, –, Aage Madsen N, en af skomager Madsens drenge P, –, Erna Christensen G, Magda Madsen N.

Andre på billedet: De voksne i venstre side er: Jens Nielsen på vej ud af billedet med spand i hånden, han har været oppe og gøre rent på biblioteket. Karla Petersen J 10, fabriksarbejderske hos Galle & Jessen, boede hos sin mor som var Andersen Nexøs kusine. Den gamle mand med skæg hed vist Jørgensen i L og var bedstefar til et af børnene. Yderst til højre står Karen Jensen, kaldet Karen Grøn, og hvis mor havde grøntbutikken i Ns kælder. Ved siden af hende: Viola Petersen med sin fætter Edvard på armen. Et par børn: Øverst oppe med matros hue Poul Polmann, som var med i 1. verdenskrig på amerikansk side og vist beskadigede lungerne med giftgas. Til venstre for ham Fritjof Steen, fodboldspilleren. Nedenfor træet lidt til højre Magdas fætter, Arthur Lüttjohann, den senere formand for ØHF.

Børn foran P, 1916. John Jørbo sidder på armen hos sin bedstemor, Elin Petersen. I 1916 boede der godt 100 børn i Brumleby under 7 år.

Vi gik jo meget på pære- og æbleskud på Olufsvvej. Vi kunne starte nede ved Sløjdsalen og kravle på plankeværker og vaskehuse uden at røre jorden helt op til Østerbrogade.

Nytårsaften, der gjaldt det om at samle urtepotter ind (under krigen kunne man ikke få fyrværkeri) og juletræer og granguirlander fra Østerbrogade. Så hængte de et år granguirlander rundt i hele Brumleby fra den ene flagstang til den anden. Eller satte juletræer i flagstængerne og bandt gangdørene sammen. De forskellige voksne havde jo selv gjort det engang. Rendte og slukkede gadelygterne for pladsmændene. Bankede på folks vinduer, smed lynkinesere ind af folks brevsprækker. Pillede alle wc-døre af et år, det var før der kom låse på. Det var ikke så meget os der gjorde det, men vi har været med til det. Der var nogle voksne som tog en sæk koks og satte op ad køkkendøren, og så bankede de på døren og sækken røg ind i køkkenet. Året efter tog den anden en trillebør og bankede på. Det hørte til det mere grovkornede«. (Tom Rådberg)

Hvorfor det hedder Brumleby og hvorfor Kostalden

»Da QPRS blev bygget var der en stor kalkkule med læsket kalk og en vold af opgravet jord imellem P og Q, hvor en ko fra Fælleden forvildede sig ind og styrtede i. Det voldte stort besvær at få det ulykkelige dyr op med de redskaber, der dengang fandtes«. (Anna Andersen Sellerup).

Køerne brumler. Spørger man de gamle, hvorfor det hedder Brumleby og Kostalden, går deres tanker altid i bestemte retninger. Dem der bor eller har boet i Brumleby lægger noget i de navne. Og de digter videre på dem, for navnene lever. Det gør det ikke nemmere at slå den oprindelige betydning fast.

Almindeligst og sikkert oprindeligt er billedet af det Brumleby, der blev bygget på Fælleden med kreaturerne græssende på den anden side hegnet. »Koen brumler dybt sin melodi« hedder det jo i Aakjærs »Jeg er havren«. Magda Røder har funderet over, om det ikke er den samme brug af ordet.

Tæt forbundet med navnet Brumleby er Mødesalens tilnavn *Kostalden*. En Brumleby med sin kostald. »Vinduerne ligger sådan oppe i højden, som i en kostald« (Ellen Nielsson).

Og man kan komme det endnu nærmere: »Så siger Smil (Emil Kreipke tidl. S) en dag: Om sommeren stod døren åben ind til Mødesalen, så forvildede køerne sig derind, derfor blev den kaldt Kostalden. Og så forvildede køerne sig ind på vores terræn og så gik de og brumlede«. (Ellen Margrethe).

Det var ovre i den del af Brumleby at de gamle husker, at køerne brød gennem hegnet og gik ind i Brumleby. Hytte-Pedersen passede leddet, som gik tværs over Øster Allé lige ud for Kostalden. Det skulle forhindre at kvæget løb ned ad vejen mod Trianglen. (Knud V. Knudsen).

»Når vi kom og skulle over med potten, kunne der godt stå en ko, altså inde på Brumlebys område«. (Ellen Nielsson).

Amanda Madsen husker når køerne gik over grøften om natten og rendte rundt og åd af lysthusene og haverne. Det var også gået ud over hendes fars lysthus i K.

Fra kvæget kom oksebremserne summende og brummende ind over Brumleby. Også det er en forklaring jeg har hørt nogle gange.

Et navn som idag ikke er særligt kendt i Brumleby er *Kolyst*. Nogle af de gamle fortæller, at det gik som betegnelse for Klein-blokkene, de nye blokke, i modsætning til Bindsbøll-blokkene, de gamle, som gik under det egentlige navn, Brumleby (Knud V. Knudsen og flere). Det kunne tyde på, at Brumleby er et virkeligt gammelt navn, som er blevet brugt måske fra starten og inden de ny blokke blev bygget.

Andre af de gamle kender godt navnet *Kolyst*, men kun brugt i flæng med eller istedet for *Kostalden* (Amanda Madsen og hendes datter Magda Røder, Knud Andersen). De kender ikke noget til en skelnen mellem *Kolyst* og *Brumleby*, men sandelig nok mellem Kleinblokkene som »de fine længer« og Bindsbøllblokkene som »de gamle længer« (Amanda Madsen).

Kærrerne rumler. Et andet billede er mere sjældent at få fortalt. Brumleby, den lille fast planlagte koloni rejst i landlige omgivelser: Når man kørte ind ad porten, mærkede man at der også var tænkt på brolægningen. »De gamle hørte kærrerne rumle/og derfor kaldte de byen Brumle«.

Dette lille vers er ganske vist slet ikke gammelt. Sigfred C 21 har lavet det o. 1966. Man kan læse det som inskription (sammen med andre smådigte) på tagspærene inde i H 1's lysthus. Hvor tidligt blev kørevejene mon brolagte?

At denne betydning dog også er gammel, kan Knud Andersen fortælle (Sigfred har rådført sig med historien, inden han digtede):

»Det er en eller anden original der har fundet på det, det var når de kørte forbi ad Øster Allé med artilleri og skulle ud på øvelser. Jeg har hørt, at nogle af de gamle sagde det. Én ovre i H, Nyhuus, som boede ude ved gavlen, sagde det. Han kunne høre det helt fra Trianglen, når kanonerne kørte forbi. Dengang var Øster Allé chaussébelagt. Da kunne vi høre, når kanonvognene kørte forbi. Så sagde vi, nåh, nu brumler det igen!«.

Kampnavn og øgenavn. Det kan godt være svært at tale med de gamle om disse navne. I nogens ører lyder Brumleby og Kostalden nemlig som øgenavne. »De gamle synes det er lidt diskriminerende«. (Katy Mariager).

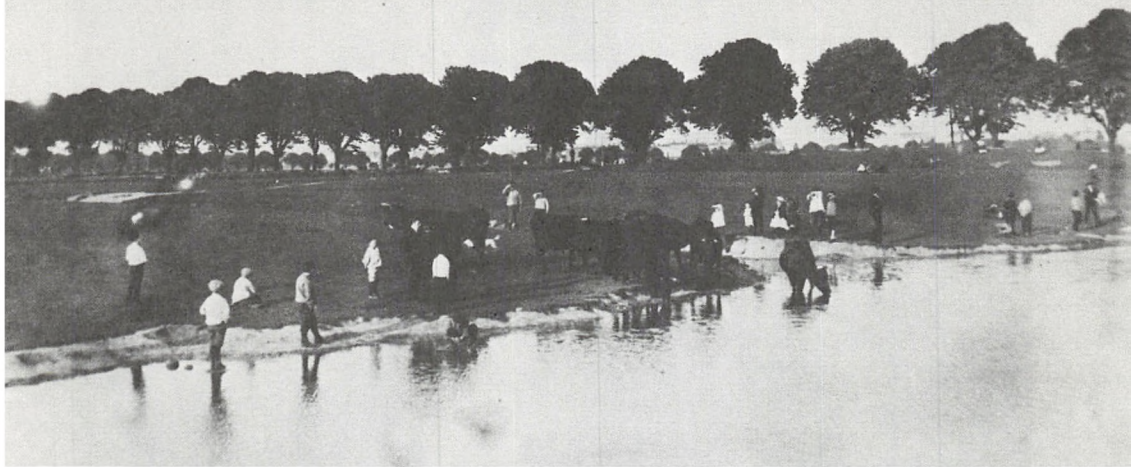
Amanda Madsen og Magda Røder bruger dem ikke. Magda Røder fortæller, at det var dem udefra, fra Århus- og Viborggade, der sagde »vi skal til bal i Kolyst!« (altså Kostalden). Nej, Kostalden hedder Mødesalen, som der står hugget i sten over døren, og det navn var man stolte over.

Ellen Baun fortæller om »Brumleby«: »Vi har aldrig brugt det navn. Det lyder brutalt, det lyder som om det er noget ros der bor der. Nej vi sagde Lægeforeningens Boliger eller Boligerne. Jeg bliver ved med at sige, jeg har boet i Boligerne. Vi spurgte hinanden, skal I til bal eller til juletræ i Mødesalen? Vi var stolte, når vi skulle ned i Mødesalen. Så blev vi klædt på til det. Det er folk udefra der har døbt det. De har ikke regnet det for noget. Min far og mor ville gå i graven igen, hvis de hørte det«. – Der er blevet talt flere sprog herinde. Og et rent arbejderkvarter måtte være opmærksom på sit rygte.

At Brumleby har haft en dårlig klang i nogens ører, kan i denne forbindelse forklares ved, at »Brumleby« er blevet kendt som *kampnavn* for drengebanderne der spredte død og ødelæggelse i nabo-kvartererne. Rygtet om Brumleby måtte dysses ned.

Den tidligst dokumenterede brug af navnet er netop i drengenes slagsang sunget i 1870-erne når de kæmpede på Fælleden med rabarberne fra Nørrebro, og gengivet af Andersen Nexø i »Et lille Kræ«:

Brumleby er raske drenge
Olufsvej er ligeså!
Rabarberne de kryber sammen
når de en på tæven få!

Nørrefælled (Lammefælleden). Forrest Nørre Allé, bagest Øster Allé. Fotografi sept. 1902.

Hvad drengene (børnene) lagde i navnet Brumleby i 1930-erne og 40-erne, om deres selvbevidsthed som børn af Brumleby, fortæller Tom Rådberg:

Hvorfor hedder det Brumleby? »Det gør det bare! Lægeforeningens Boliger, det lyder lidt tamt. Hvis der er nogen der skal ud og slås og lave ballade: Dér kommer brumlebyerne! Det kan jeg bedre sige«.

»Det var nogen før os der lagde vægt på, at de kom fra Brumleby, 10–15 år før. De lå og sloges med Ryegade. Ingolf var med, [Toms bror]. De tog planker ud af stakittet når de skulle slås, har Ingolf fortalt, men det er ikke sikkert at det passer. De følte mere at de kom fra Brumleby. Det er en udvikling der sker. De drenge, der har haft med det at gøre, bliver for gamle«.

Tom var måske ikke så interesseret i at understrege, at han boede i Brumleby. Han har dog aldrig følt, at nogen så ned på ham, fordi han boede der.

»Min farmor har en vimpel hængende der er rød og med Brumleby syet på med hvide kantebånd. Den havde drengene med når de var på cykeltur om sommeren«.
(Jannie).

6 Brumleby-drenge fotograferet i Randersgades Ungdomsklub 4. okt. 1949. Fra venstre: Gun, Speed, Vimmer, Grin, Rem, Topper. »Det var vores dæknavn, vi havde en hemmelig klub. Når vi var i byen og ikke ville være kendt, brugte vi dem. Det havde relation til krigen, sabotører, alt det man så og hørte. G-men kaldte vi os. Vi var de dér hemmelige gutter. På loftet over Js vaskehus, det var et af stederne. Man svingede sig op til lemme via stangen den store cisterne hvilede på. Rummet havde vi beklædt med pap. Vi havde bord deroppe, blade og stearinlys«. (Tom Rådberg).

Det ligger i luften. Da de unge kom til i 1968, blev der lavet om på så meget herinde til de gamles utilfredshed. Det fik de unge tit skyld for. Jeg har hørt flere påstå, at det var de unge der fandt på navnene Brumleby og Kostalden. Uden at vide det, blev de indrulleret i krigen mellem Boligerne og Brumleby.

Et er sikkert, at brugen af de to navne nu blev meget mere almindelig, de blev grebet i flugten af de unge, og pressen begyndte at bruge dem, så meget mere som »Lægeforsknings Boliger«, altså bestyrelsen, samtidig skilte sig af med bygningerne og flyttede sin vej. Der var ingen grund til mere at foretrække det officielle navn.

En anden ting er, at de unge begyndte at sige »blokke« istedet for »længer« og kalde Brumlebys to dele for »Bindesbøll« og »Klein«.

7. Foreløbig afsked

Hr. museumsinspektør Steffen Linvald!

april 1971

Da jeg sidder inde med materiale (fotografisk) til Gl. Lægeforenings Boligers fremtidige historie, sender jeg Dem dette, – jeg har iøvrigt lovet Dem det for længe siden, men nu har jeg fået sorteret det fra, som ikke har interesse for Dem, men for Det kgl. Bibliotek.

Jeg er født i Lægeforeningens Boliger i januar 1894, – har boet derude dels som barn hos mine forældre gasværksarbejder på Østre Gasværk H. C. Petersen f. 2.12.1856 og min mor Elin Petersen, f. Jönsdatter f. 24.12.1854. Og dels som gift. Boede i J nr. 1 fra jeg blev gift i 1914 til 24.4.1965. Jeg er altså nu 77 år gammel, og da jeg gerne vil bidrage til Bymuseets bevarende virksomhed, får De disse mange film. Jeg har taget de allerfleste i den skønne sommer i 1959.

Jeg fo'r rundt og fotograferede mine barndomserindringer, – jeg har kun een gang siden flytningen til denne pensionistbolig været i Boligerne, – det er for stygt med al det rod derude nu. Jeg er glad for at have taget hver eneste bygning, så der kan skabes et samlet minde om disse boliger. Om det bliver bevaret, altså restaureret, er ikke godt at sige, men – jeg tænkte på at jeg ville have minder med derfra, når jeg engang flyttede. Jeg holdt meget af L-B, – mine 6 børn er født der, og vi havde det dejligt med udendørsliv, – at pladsen så indenfor var kneben, – er en anden og helt sandfærdig ting. Men vi var fattige, megen arbejdsløshed, mange munde at mætte, derfor blev vi der.

Jeg er glad for, at mit arbejde og udgifterne til filmene ikke har været forgæves, – der vil kunne fremstilles værdige ting af det »Gamle Lægeforeningens Boliger« på Østerbrogade nr. 57.

Det var mig meget om at gøre at få samlet dette materiale, – og nu er det altså i de rette hænder. Måske ingen har tænkt på at gøre dette, – derfor er jeg dobbelt glad.

Blot De ringer til mig, så kommer jeg ud til Dem og hjælper Dem med at få klarhed over tingene. Der er bl.a. 2 film, som jeg tog i Øster Allé, det ene mod Trianglen, det andet mod Vibenshus Rundkørsel.

Jeg ved, at De nok ikke kan vide, hvor billederne er taget, derfor – jeg kommer, om det behøves. Men vent nu ikke for længe, – jeg er gammel, 77 $\frac{1}{4}$ år, endnu husker jeg temmelig godt, men vi bliver jo alle mindre dygtige til at huske.

Jeg har selv et album med alle de foto i, som De nu har fået filmene af, – jeg blader til tider i det og mindes.

Med venlig hilsen Deres
Hilma Jensen.

»1960, mig selv«. Hilma Jensen uden for J 1. »De kaldte hende Flyveren. Hun havde så travlt, at hun fløj rundt. Ligeså snart hun så en madamme, skulle hun hen og snakke, men hun havde jo ikke tid til at snakke ret meget, så skulle hun videre. Hun blev også kaldt avisen. Hun kunne snakke med alle mennesker. Alle hendes 5 børn havde morgenplads, og gik ud af skolen med ur. De behøvede ikke at læse på lektierne. Hun levede af at vaske for folk«. (John Jørbo). 1959–60 tog hun 200 fotografier af Brumleby.

Første og anden sparekampagne

Qvist Jessen (inspektøren) bemærker, at der i hans funktionstid er afdraget ca. ¼ mill. kr. (Forh. Prot. 27. juni 1950).

I 1922 kom J. T. Lundbye, professor i teknisk hygiejne, ind i bestyrelsen, i 1923 S. Bülow, direktør i Bikuben, J. C. Sundberg, direktør i Københavns Disconto- og revisionsbank, og Knud Secher, overlæge senere professor i forsikringsmedicin, i 1924 Max Christiansen, reservelæge senere amtslæge.

Denne tid, med de mange udskiftninger i bestyrelsen, blev en del år efter karakteriseret af Knud Secher således: »Da Secher i sin tid trådte ind i bestyrelsen, var der adskillige forhold, der nok kunne virke udfordrende på et nyt bestyrelsesmedlem, idet meget var stivnet i forældede former, og der ingen sanering fandt sted, ingen amortisation af gæld etc., men ved Lundbyes indtræden som formand skete der straks en ændring af disse forhold«. (Sechers afskedsord til Lundbye, Forh. Prot. 7. dec. 1950).

Lundbye blev formand i 1924. På det første årsmøde han ledede i maj 1925, drøftede man Boligerens økonomiske forhold med henblik på besparelser.

Formålet med disse besparelser var at gøre Boligerne gældfrie indenfor en årrække. Lånenes størrelse var ved udgangen af 1925 godt 500.000 kr.: »Under forudsætning af, at ingen af de nuværende bygninger kan tænkes at have en levetid, der overstiger 50 år, skulle der altså gerne afdrages ca. 10.000 kr. årlig på lånene, hvis man som hjælp til bygning af nye boliger skulle kunne regne med at kunne disponere over en sum, der er lig grundenes værdi«. (Årsberetning 1925).

Axel Ulriks forudgående formandstid havde været karakteriseret ved, at der næsten ingen afdrag havde fundet sted, fra og med 1915 kun 1000 kr. årligt, et par af årene slet ingen ting. I starten havde det ikke været af nød, af afdragene lå så lavt, men fordi man var kommet overens med Bikuben om istedet at bruge pengene til en bygge- og fornyelsesfond. Den var i 1918 nået op på godt 40.000 kr. Da blev pengene brugt til en forbedring af de eksisterende bygninger, nemlig som tilskud til indlægning af elektrisk lys i lejlighederne.

Siden blev det af flere grunde vanskeligt at få fonden til at vokse, såvel som at betale blot små afdrag. I 1924 f.eks. betalte man ikke noget afdrag »på grund af store uforudsete udgifter, på grund af den strenge vinter og forhøjelse af grundskylden«.

Men fra 1925 blev det pludselig muligt, foruden renter på o. 25.000 kr. årligt, at komme igang igen. Først havde man lidt svært ved at stemme afdragene op til de 10.000 kr., som man ønskede. Men fra 1931 gik det strygende, 1935–40 lå man årligt på 20.000, under krigen gennemsnitligt på 10.000 kr. årligt.

Hvori bestod denne tryllekunst? Jo, man lod sparekniven suse. Sløjdskolen blev nedlagt, tilskuddet til Asylet halveret, lejen for Mødesalen sat i vejret. (Badeanstaltens underskud blev allerede fra 1918 dækket af kommunen).

Også detaljerne så man på, f.eks. blev den faste nattevagt erstattet af en billigere ordning udefra.

Man arbejdede på med tiden at få bygningerne revet ned, og gav som grund, at de blev mere og mere kostbare at vedligeholde. I praksis blev de *ikke* mere kostbare, tværtimod brugte man det samme numeriske beløb i perioden 1925–50, som man havde brugt i perioden 1900–25, nemlig 40–50.000 kr. årligt. Da samtidig priserne på arbejde og materialer steg, blev der altså i realiteten sparet på vedligeholdelsen. Hvert år var der vedligeholdelse der blev udskudt, budgettet blev beskåret, f.eks. i 1927: udgifter til udvendig vedligeholdelse nedsat fra 10.000 til 9000 kr., udgifter til gartnerarbejde nedsat fra 2700 til 1700 kr. osv.

Over huslejen kunne man ikke tage pengene, fordi de beskedne huslejestigninger igen næsten helt blev slugt af de stigende grundskatter. Den samlede husleje steg fra 1925 til 1950 med 20.000 kr. fra 140.000 til 160.000 kr., mens grundskatterne steg fra 16.000 til ca. 30.000 kr.

Nye koste fejer også godt. I 1951 blev Lundbye afløst som formand af direktør i Bikuben Otto Schlegel. Schlegel forsøgte straks at pille ved pladsmandslønningerne, men blev standset af Qvist Jessens (inspektørens) advarsler:

»Qvist Jessen mener ikke, man kan røre ved pladsmændenes gager, da de er organiserede. Formanden kan ikke indse, der er nødvendigt at benytte organiseret hjælp. Qvist Jessen anfører, at en nyordning på dette område næppe vil blive tolereret af organisationen«. Formanden vil så istedet bringe antallet ned på een pladsmand for hver af de to bebyggelser, men »Qvist Jessen betvivler gennemførligheden af en sådan ændring og anfører, at der tidligere har været ansat fire pladsmænd [mod nu tre]«. (Forh. Prot. 26. juni 1951).

Mere held havde Schlegel på samme møde med sit forslag om at lade »en dygtig ejendomsadministrator, f.eks. direktør Ingolf Ring, der administrerer De Jorckske Ejendomsselskaber« se på, hvor der kunne skæres i Boligernes budget. (Schlegel var tilfældigvis formand for De Jorckske Ejendomsselskabers bestyrelse).

Rings indstilling forelå på mødet den 17. august samme år, »en fuldstændig gennemgang af såvel administrationen af bygningerne som effektiviteten i det tilsyn, der af Boligernes daglige ledelse skal føres med bygningerne, . . . de indtægter der burde have været, og udgifter der kunne have været undgået«.

Nu skulle der rulle hoveder. Boligernes hidtidige daglige ledelse stod sikkert for fjært fra den nye orden (eller uorden) man ville indføre. Qvist Jessen blev afskediget (i starten endda uden pension), ligeså blev ingeniøren (Riisbro) og fuldmægtigen afskediget. For fremtiden skulle de to damer på kontoret have udvidet arbejde.

Ring overtog straks administrationen og gennemførte på kort tid en lang række besparelser: telefoner blev nedlagt i Inspektørblokken, nattevagten blev opsagt, kakkellovnsmænd og manden der skulle rense tagrender ligeledes, Asylet skulle betale husleje (som så igen skulle dækkes af stat og kommune), vedligeholdelsesudgifterne reduceres, pladsmændenes arbejde rationaliseres, de faste håndværkere udskiftes med De Jorckske Ejendomsselskabers. Pladsmændenes hjemmepligt i aftentimerne

nedbringes med lønnedgang til følge. Mødesalen gøres til en forretning. Dertil føjedes en huslejestigning på 12 %.

Hvor man i 1925 havde planlagt at blive gældfri omkring 1975 (50 år senere), og i det meste af Lundbyes formandsperiode brugte spareskillingerne til det, blev der ikke betalt afdrag på gælden efter at Schlegel var kommet ind i bestyrelsen i 1947–48. I hans formandsperiode blev forholdet mellem Boligerne og Bikuben antagelig så intimt, at det ikke længere blev opfattet som en naturlig pligt at afdrage.

Nu blev sparsommeligheden helt direkte bestemt af de endnu højere priser på arbejde og materialer og af planerne om nybyggeri:

»Større vedligeholdelsesarbejder kunne være påkrævet, men der har måttet vises tilbageholdenhed på dette område, for det første da der ikke har været midler til rådighed, og navnlig fordi nedrivningen af boligerne ved Jacobskirken må formodes snart at blive til virkelighed«, som det hed i årsberetningen for 1958.

Bikuben vidste nok, hvor den skulle anbringe sine penge, ihvertfald ikke i vedligeholdelsen af gamle huse, som skulle rives ned. Hvad gjorde det, om de var beboede og om nedrivningstidspunktet var ganske ukendt.

Vedligeholdelseskontoen lå for 1951–58 på knap 50.000 kr. årligt. Fra 1959, efter at Nyborggade-husene var blevet revet ned, lå den for Brumleby i de næste år på knap 60.000 kr. (op til de særlige vedligeholdelsesaftaler med kommunen i 1966).

Huslejen for Brumleby blev faktisk mere end fordoblet i perioden 1959–66, fra 167.000 kr. til 428.000 kr., men var naturligvis stadigvæk lav. Denne stigning på 261.000 kr. blev for størstedelen (ligesom i perioden 1925–50) brugt til at betale de stærkt stigende ejendomsskatter.

Ophørsudsalg

Bestyrelsens syn på det eksisterende Brumleby kom tydeligt frem i den dalende interesse for de institutioner den selv i sin tid havde oprettet. Generelt var dens holdning til institutionerne et: »Klar jer selv, eller søg hjælp hos stat og kommune!« På den måde faldt Brumleby lidt efter lidt fra hinanden.

Asylet. I 1919 afslog bestyrelsen at give tilskud til dækning af lønforhøjelser for Asyllets personale. (Forh. Prot. 21. nov. 1919). I 1925 strøg man det årlige faste tilskud på 1500 kr. og ville for fremtiden kun vedligeholde bygningen. Man henviste til, at Asylet var begyndt at få statstilskud. (Årsberetning 1925).

I 1926 forsøgte Asyllets egen bestyrelse at sikre sin fremtid ved en vedtægtsændring. Det førte til retssag med Boligernes bestyrelse, som blev vundet af sidstnævnte med ret til at bringe Asylet til ophør når som helst. (Dom af 20. april 1929, aftrykt i årsberetning 1928). Boligernes bestyrelse lovede dog gavmildt, at fraflytning tidligst ville finde sted 1. jan. 1934.

At asylet klarede sig igennem til idag, skyldtes ikke Boligernes bestyrelse, men at

Asylet passede ind i en senere tids behov hvad angik størrelse, beliggenhed, og interesse fra det offentlige side.

I 1965 blev det frigjort fra Lægeforeningen og knyttet til Skt. Jacobs Sogn. *Sankt Jacobs Sogns Børnehave* blev en selvejende institution, der lejer lokalerne af kommunen og vil fortsætte i andre lokaler, hvis bygningen bliver revet ned. Det er kun få børn fra Brumleby, der idag benytter institutionen.

Badeanstalten. Helt anderledes gik det Badeanstalten, som fra starten var en stor forbedring af bademulighederne på Østerbro, men som med tiden ville kunne udkonkurreres af f.eks. en stor svømmehal for bydelen.

Under 1. verdenskrig begyndte Badeanstalten at give underskud på grund af stigende brændselspriser og stigende udgifter på vedligeholdelse af bygning og maskineri. Også antallet af badende gik ned.

I bestyrelsen konkluderede man i 1917, at tilbagegangen skyldtes, at Badeanstalten var for lille og for dårligt indrettet (ingen toiletter). Og den var aldrig blevet noget fabriksbad, fordi der ingen fabrikker lå i nærheden.

De ombygningsplaner man havde, blev ikke ført ud i livet. I stedet fik man fra 1918 en overenskomst med Kommunen om godtgørelse af underskuddet »indtil større og mere tidssvarende badstue oprettes på Østerbro«. Dette stod på indtil 1931, da Østerbro Svømmehal åbnede, og kommunen »ikke længere havde interesse i Badstuens fortsatte drift«. Fra 1933 blev bygningen udlejet til et vaskeri, fra begyndelsen af 60-erne til »Kristi Menighed«, som har den idag.

Mødesalen. Asylet kunne få statstilskud, Badeanstaltens funktion blev overtaget af Kommunen. På disse områder blev Brumleby lidt efter lidt integreret i den omliggende bydel. Det samme skete omkring Mødesalen. Den skulle beholde sin funktion, men den skulle til at give overskud. Og det ville i længden betyde, at brugerne blev folk udefra, og at beboerne som den egentlig var bygget for, fik sværere ved at komme til.

Indtil 1925 var det sådan, at Mødesalens regnskab blot skulle balancere, mestendels gav den et par hundrede kroner i overskud efter at alle udgifter f.eks. til vedligeholdelse af bygningen var afholdt ved dens egen drift. Men så skulle den pludselig, som så meget andet i Brumleby med den nye formands tiltræden, forrente sig.

Den havde kostet 15.000 kr. at opføre, som straks var blevet betalt af boligblokkenes huslejeoverskud. Nu konstaterede man, at kun $\frac{1}{3}$ af de penge var kommet ind igen i kostaldens første 25 år. Den skulle åbenbart betales to gange. Som årsberetningen for 1925 udtrykte det:

»Da den indtægt, salen giver, ikke engang er en passende forrentning af dette beløb, langt mindre det fornødne bidrag til en afskrivning, har bestyrelsen vedtaget at forhøje afgiften ved udlejning af salen med 7,50 kr. pr. aften, idet der dog skal gives lejerne indenfor Boligerne en passende moderation, når de fornødne beløb til forrentning og afskrivning er indvundne, ud over at Husholdningsforeningen har salen gratis til sine møder. »Ensomme Gamles Værn« har gratis disponeret over salen 1 gang om ugen i vinterhalvåret.

Overskuddet blev nu forøget, således at Kostalden de næste 20 år gav et samlet overskud på 8000 kr., foruden at den som sædvanlig vedligeholdte sig selv og betalte et nyt varmeanlæg. Stadig holdt man dog hånden over visse foreninger som Husholdningsforeningen og Ensomme Gamles Værn.

I 1951, ved det nye formands- og administratorskifte, så man igen en mulighed for at forhøje overskuddet. I de følgende år blev det skruet op, så det i 60-erne lå på ca. 10.000 kr. årligt.

Ensomme Gamles Værn blev f.eks. bedt om at holde deres møder om eftermiddagen, for ikke at optage salen om aftenen, hvor man kunne få penge for den. Foreningens sidste profitmulighed skulle malkes. Og det er jo situationen idag.

Sløjdskolens. Da der også på dette område skulle spares i 1925, var det så heldigt, at bestyrelsen kunne enes om »at Sløjdskolens måtte anses for at have opfyldt sin mission«. (Forh. Prot. 26. maj 1925). Af de 53 børn, der det år havde fulgt undervisningen, var mærkelig nok kun 6 fra Boligerne, og den fordeling havde hersket i flere år. Var det mon det man mente med at have opfyldt sin mission?

Man skulle ellers tro, at der stadig hos de 165 børn i Brumleby mellem 7 og 15 år var behov for en eller anden form for fritidsbeskæftigelse med udgangspunkt i passende lokaler. Det behøvede ikke at være sløjdundervisning, hvis det viste sig, at børnene ikke var interesserede.

Skolen havde kostet 10.000 kr. at opføre (straks betalt af lejeoverskuddet) og ialt 25.000 kr. i drift gennem de ca. 20 år. Nu skød man den fra sig og lod lærerinden, fru Seierup, fortsætte for egen regning (blot med et ringe tilskud fra foreningen). Det var hun istand til indtil 1943. (Forh. Prot.).

Siden har salen været brugt til værksted for de forskellige håndværkere ved Boligerne. For ca. 10 år siden gik den helt ud af brug. Forfaldet kom lidt efter lidt, taget faldt ind osv. I 1977 blev der pludselig lagt nyt tag på som led i kommunens skumle planer omkring blok A, men der mangler stadig gulv, vinduesruder og isolering af taget.

Husholdningsforeningen. I årene før første verdenskrig var Husholdningsforeningen inde i den første tilbagegang. Medlemstallet var sunket til 500 i 1910 og til 430 i 1914. (Forh. Prot. 1. aug. 1910 og 29. juli 1914).

I 1915 overtog købmanden (altså urtekræmmeren) hørkramforretningen i kælderen. (Forh. Prot. 30. marts 1915). »Der var ikke flere varer tilbage, end at urtekræmmeren kunne ha dem«. (Amanda Madsen).

I 1918 foreslog Husholdningsforeningen, at biblioteket blev overtaget af Boligernes bestyrelse, fordi »Husholdningsforeningen på grund af de senere års vanskelige økonomiske forhold ikke længere ser sig istand til at drive det«. Istedet tilbød Boligernes bestyrelse gratis leje af bibliotekslokalet og foreslog at indføre lånerafgift (Forh. Prot. 8. og 28. maj 1918). Og så haltede man videre alene med den gratis leje.

Om Husholdningsforeningens forhold i den følgende, mellemliggende periode vides

ikke meget. Men den 26. juni 1951 fik dens bestyrelse foretræde for Boligernes høje ditto for at klage sin nød. Det var Robert Nielsen, formand, Poul Andersen, Amanda Madsen, Carl Rasmussen og Verner Rasmussen.

Man ønskede primært, at Boligerne skulle betale for den vedligeholdelse af lokalerne, som sundhedsmyndighederne krævede. Dette afslog Schlegel, støttende sig til den nye lejelov. Og professor Secher udtalte, at »Husholdningsforeningens mission i og for sig er endt«. Robert Nielsen nævnede, at tilskuddet til biblioteket var faldet væk. Dette fandt Boligernes bestyrelse »ganske i sin orden under de nuværende forhold«.

Mødets videre forløb blev bestemt af, at Husholdningsforeningen havde mødt denne stejle holdning. Da der ikke var noget at miste, gav folkene fra Brumleby sig til generelt at kritisere forholdene i Boligerne:

»Sluttelig retter de tilstedeværende medlemmer af Husholdningsforeningens bestyrelse forskellige anker over forholdene indenfor Boligerne i de senere år, særlig fremhæves undladelse af reparation af tagrender, mangel på skarnkasser, huggeblokke etc., de dårlige vej anlæg, Mødesalens mangelfulde vedligeholdelse m.m.«.

Denne kritik blev mødt med et argument, som nuværende beboere kan nikke genkendende til:

»Max Christiansen [amtslæge] synes, at beboerne i et ejendomsanlæg hvor lejen for en 1 værelses lejlighed ækvivalerer med 4 pakker cigaretter månedlig (!), må affinde sig med, at der er visse mangler, og snarere end at anke, selv skulle søge at hjælpe med til at afhjælpe disse«.

Men Husholdningsforeningen fortsatte:

»Husholdningsforeningen beklager sig nu over, at det traditionelle årlige eftersyn af Boligerne har svigtet i de senere år. Qvist Jessen mener at et sådant eftersyn er overflødigt, når der vitterligt ikke er penge til udbedring«. Til sidst gjorde Robert Nielsen sig lystig over det foredrag som Boligernes tidligere formand, Lundbye havde holdt i Mødesalen:

»Robert Nielsen udtaler, at da man i sin tid bad prof. Lundbye holde et foredrag om Boligernes fortid og fremtid, gik man skuffede hjem, fordi man kun hørte om fortiden og slet intet fik at vide om fremtidsplanerne«. (Forh. Prot. 26. juni 1951).

Et par år efter, da Husholdningsforeningen var tvunget af sundhedsmyndighederne til at indrette et køkken, fik den at vide af Boligernes bestyrelse, at det var »vor forening uvedkommende«. Qvist Jessen, afgået inspektør, havde ganske vist i sin tid søgt myndighederne om udsættelse, altså blandet Boligerne ind i sagen, men det »skal ikke ses som præjudicerende for vor forenings standpunkt, idet det må antages, at Qvist Jessen har gjort dette for at hjælpe Husholdningsforeningen« (!) (Forh. Prot. 2. juni 1953).

Endelig i 1955 betalte Boligerne 4000 ud af 9000 kr. til indretning af køkkenet, mod at Husholdningsforeningen gik med til en varig lejeforhøjelse. (Forh. Prot. 12. jan. 1955).

I midten af 50-erne lukkede biblioteket. »Medlemmerne fik besked på, at de kunne

komme derop og ta hvad de ville ha. De bøger vi ikke kunne komme af med blev destrueret«. (Amanda Madsen).

Husholdningsforeningen var den af Boligernes institutioner som mest uretfærdigt blev ramt af bestyrelsens fremtidsplaner. For mens Asyllet fik lov at fortsætte, fordi dets driftsomkostninger blev accepteret af staten som naturlige, mens Badeanstalten hørte op, fordi den var blevet overhalet af Svømmehallen, mens Mødesalen fortsatte fordi den kunne klemmes for et lille overskud, og mens Sløjds skolen hørte op fordi man lukkede for betalingen af driftsomkostningerne, så lod man Husholdningsforeningen skrante og skrumpes i årevis, til trods for at der jo hele tiden boede mennesker herinde, som havde behov for den. Og også Husholdningsforeningen havde Boligernes bestyrelse i sin tid givet stødet til at oprette. Hvor man tidligere havde været meget interesseret i at udøve kontrol over den, betragtedes den nu som beboernes eget problem.

På én gang meldte alle sorgerne sig. Man havde svært ved at opfylde sundhedsmyndighedernes krav (især til viktualie- og brødforretningen (ismejeriet)). Samtidigt fortsatte omsætnings- og medlemstilbagegangen, i 1963 var medlemstallet faldet til 225. Det skyldtes bl.a., at mange af de gode kunder (familier med børn) var flyttet til Nyborggade i slutningen af 50-erne.

Den manglende tro på fremtiden gjorde, at bestyrelsen var bange for at investere de få penge man havde til rådighed, og at man havde svært ved at skaffe kvalificerede udsælgere til forretningerne.

I perioden 1956–64 kan udsælger-skiftene følges for Viktualie- og Brødforretningen. Indtil 1959 kørte de to forretninger med fælles udsælger, men derpå skiftede Viktualie udsælger ikke mindre end 7 gange og Brødforretningen 6 gange i løbet af de næste 5 år. Flere af udsælgerne ankom uden kapital, og det var mærkeligt nok allerede da blevet kutyme, at de selv skulle stå for indkøbet (vedtægtsændringerne fulgte først i 1964).

Uden kapital ingen varer, uden varer ingen kunder, uden kunder lavere dividende. Lavere dividende, færre medlemmer. Østerbrogade trak kunderne til sig. Det var en udvikling der var vanskelig at standse uden ekstra kapital. (Husholdningsforeningens forhandlingsprotokol 1956–64).

Man valgte at satse på een af forretningerne, nemlig købmanden. Eller rettere, den skilte sig selv ud. For her bestyrede siden 1946 købmandsparret Johannes og Grethe, som har ført Husholdningsforeningen levende frem til idag.

Ca. 1967 indførtes den nuværende ordning. Da var man nede på 160 medlemmer. Ismejeriet lukkede, Viktualie-forretningen var allerede lukket ca. 1964. I de år havde man haft en dividende på mellem 2 og 3 %. Nu var alternativerne lige ringe, enten et halvt år for konsolidering og helt uden dividende, eller 1½ %.

Resultatet blev, at Johannes og Grethe skulle beholde hele overskuddet og forpligte sig til at udbetale 3 % årligt i fast dividende. Samtidig indførte man ordningen med passive medlemmer, der kun betaler et symbolsk indskud på 1 kr., men modtager dividende.

Bestyrelsen havde dermed omtrent sat sig selv ud af spillet. Bestyrelsesformand fra

1963, og idag eneste tilbageværende i bestyrelsen, er Jes Nissen, banebetjent i DSB og bosat i Brumleby 1959–66. Det er nu snart mange år siden, den sidste generalforsamling fandt sted. »Idag dominerer vi foreningen«, som Johannes og Grethe siger.

Hvordan velfærdet (og Socialdemokratiet) lagde Brumleby bag sig

Tom Rådberg er født i Brumleby i 1932, som den yngste af 4 brødre. Med forældrene var de 6 mennesker i en 1½-værelses i L. Han blev uddannet som sølvsmed.

Da han blev gift i 1954 fik han en 1½-værelses i De nye Boliger i Nyborggade. Der var ingen ledig lejlighed til dem i Brumleby på det tidspunkt. I Nyborggade blev de et års tid, de betragtede det som noget foreløbigt.

»Man tog det man kunne få, og havde det, til man fandt noget der var bedre og fik råd til det. Man ville ha noget mere, end man havde som barn. Konen havde også nogle ønsker. Man gifter sig med én ude fra byen af, der er vant til større forhold, mere plads«.

Også flere af Toms kammerater fra Brumleby fik lejlighed i Boligerne da de blev gift. Erik og Rita fra Brumleby blev gift med hinanden. Men alle er forlængst flyttet ud. »Hvis vi var blevet boende, var der blevet overbefolket!«.

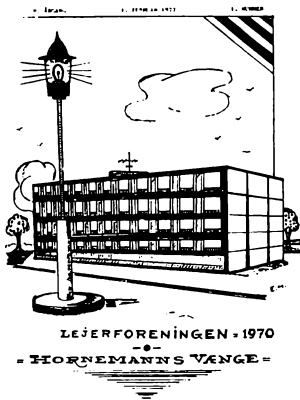
Villy Andersen er født 1936, har boet hos sine bedsteforældre i Brumleby 1938–57, og er uddannet blikkenslager.

»Som knejte havde vi det skide godt derinde. Men i begyndelsen af 50-erne starter velfærdet. Når man skal ha maskineriet til at rulle, bliver der brunget ting på markedet alle ka købe, køleskabe osv. Det var vi læredrenge, som var med til at bygge velfærdet. Da jeg gik i lære, var jeg med til at lægge toiletter ind alle andre steder. Vores generation, vi blev ikke hængende derinde, vi skulle ikke rundt om hjørnet for at komme på toilettet«.

Under børnelammelses-epidemien 1951–52 fik Villy børnelammelse, og man talte om, at de gammeldags toiletforhold med gennemskylning to gange i døgnnet kunne være skyld i det. Det var det der gav stødet til, at træk og slip blev indlagt i Brumleby. Men Villy var det eneste barn i Brumleby der fik børnelammelse!

»Vi bogstavelig talt svigtede Boligerne. De fleste af dem der flyttede ud, har ikke fået andet standpunkt. Jeg går ind for jeres plan!«.

»Jeg var til et møde i 10. Kreds, hvor Brumleby blev diskuteret. Jeg gik med, fordi jeg ikke kunne skjule, hvor mine tanker var. Men det var ikke andet end snak. Kassereren i 10. Kreds, Glibbjerg, hvade været postbud herinde. Han lovede at støtte. Men det var ikke ligefrem med højt hævede faner«. (Ove Güntzel).

En drøm om Brumleby hos dem der flyttede

(Fra Brumlen nr. 45, sept. 1977)

»Hornemannsvænge« er det byggeri, som Lægeforeningens Boligers Byggeselskab opførte i Valby i slutningen af 60-erne, og opkaldte efter gamle Hornemann (!) lægen og hovedinitiativtageren til opførelsen af Brumleby. Her bor endnu 20–30 mennesker, som kom fra Brumleby. Hvad de gemmer på af varme følelser for Brumleby er helt overvældende.

»Søndag den 26. dec. 1976 havde vi indvielse af det istandgjorte lokale, som har fået navnet »Brumlestuen«. Navnet er inspireret af boligselskabets forhenværende ejendomme »Brumleby««. (Lejerforeningens blad, Hornemannsvænge, 1. febr. 1977).

»Vi skulle aldrig være flyttet, her er så øde herude, folk snakker ikke med hinanden«, siger Erika Knudsen, gift med maler Knudsen, tidl. O, »Snørsmanden«. »Det var mig som ville, jeg har dårlig samvittighed over, at jeg tog ham væk fra hans loft«.

Erika Knudsen har skrevet et digt til Brumleby:

Oh Brumleby, oh Brumleby
 min kære barndoms by
 du er slet ikke glemt
 i mindet er du gemt
 vi husker dig som var det igår
 de træer der stod der år efter år
 og grønnedes vår efter vår
 ak bare den tid kom tilbage
 så var vi alle glade.

Ellen Baun, som har været bryggeriarbejder og som har ekspederet hos købmanden i Brumleby, fortæller:

»Det var en lykkelig tid. Tænk, vi kunne sende vore børn ud. Man kedede sig jo aldrig; hvis man gjorde det, kunne man altid gå ud og banke på og få en sjat. Jeg kender ikke nogen her i opgangen, og jeg har boet her i 6 år. Jeg har grædt mange tårer, fordi

jeg er flyttet fra Boligerne. Jeg ville meget gerne tilbage. Der er mange herude, der har fortrudt det«.

I årene 1946–49 gjorde hun rent i Boligernes kontor. Der fandt hun en dag i papirkurven en trykt fortegnelse over lejerne for året 1943: »Jeg tog den. Det var jo vores navne, så jeg. Når jeg er i dårligt humør, tager jeg den frem. Min far står der, min mor står der, min mand står der. Det liver lidt op på humøret«.

Ellen Nielsson, som havde kiosken i M, fortæller:

»Vi skulle være blevet i Boligerne, sagde jeg til mit barnebarn (som var min nabo i Brumleby). Vi følte os hjemme dér, det var een stor familie. Vi blev *lokket* ud på en måde. Det skulle jo rives ned. Vi kommer ikke hinanden ved herude. Man siger goddag og så ikke mere. Det er måske grimt at sige det, for sådan er det vel et nyt sted. Det er vores egen skyld, vi har både hobbyrum og film her.

Der er nogen der ikke kan tåle cementhuse, det har doktoren sagt til min veninde. Men man river jo ikke et hus ned, fordi en gammel madamme ikke kan tåle cement!«.

Hedvig Læksand, som i 50-erne var med til at lave lejerforening i Brumleby, flyttede til Hornemannsvænge i 1969. Hun blev tvangsforflyttet, mener hun, fordi hun var for aktiv. Her er 288 lejligheder med 1000 beboere, fortæller hun. 100 af lejlighederne blev fyldt med folk fra Brumleby, men der var langt flere der søgte.

Idag koster Læksands 1½-værelses lejlighed 840 kr. ÷ boligsikring = 430 kr. Det er inklusive varme. Økonomisk var det en fordel for hende at flytte. Også den nye lejligheds tekniske standard sætter hun pris på.

»Der gøres fra Lægeforeningens Boligers side alt for, at vi skal komme hinanden ved. Personalet er til at tale med. Men de kan ikke lave det til Brumleby. Der mangler de små haver at stå og sludre over. Beboerne har nok i sig selv, det er selve højhusbyggeriet der gør det (for Læksand er 4 etager en erfaring om højhus)«.

Hun har også været med til at lave en lejerforening i Hornemannsvænge. Foreningen havde en plan om at få lagt haver på det spøgelses-projekt til en motorvej, der ligger klods op ad bebyggelsen. Man man kunne kun få et års sikkerhed for haverne ad gangen, så det store åbne areal ligger stadig ubrugt hen og venter på sin Vestmotorvej.

»Os der grundlagde lejerforeningen, vi var på linien fra Brumleby, vi ville ikke have andespil, men en kendsgerning er, at beboerne vil have andespil«.

Var der da ikke andespil i Brumleby? »Jo, men i Brumleby var det ikke sådan, at man satte sig ned og *kun* talte om andespil«.

»Hvis man bare kunne definere det ud . . . Det er det, at hver især lukker sin dør. Det er de åbne døre fra Brumleby, vi mangler. Man skal ringe på her, det skulle man ikke i Brumleby, der bankede man på«.

»Det er ikke de gamle Lægeforenings-Boliger, der skal rives ned. Det er de nye, erstatningsboligerne i Valby. De er kun et par år gamle, men har alle de mangler, et moderne boligkvarter kan have. De bliver støj-slum, en trøstesløs stokbebyggelse, hvor børn og biler blandes i en pærevælling«. (Boas-Jensen, VS-borgerrepræsentant, ved Brumleby-demonstration til Rådhuset 25. juni 1970).

8. Bevaringssagen

1. 30er-tango

Allerede i 30erne var der planer om at rive Brumleby ned, sælge jord fra og bygge højere. Krigen standsede det. (Citerer fra bestyrelsens forhandlingsprotokoller):

12. april 1932. Der skal indledes forhandling med kommunen om, at den skal overtage »hele facadegrunden mod Østerbrogade for en pris af 100–110 kr. pr. m² mod at få tilladelse til at ombygge Boligerne med 3 beboelseslag«.

16. nov. 1933. Udkast til ombygning af Boligerne både på Østerbrogade og Strandvejen (Nyborggade) fremlagt. Formanden og arkitekterne (bestyrelsesmedlemmerne) Emil Jørgensen og Tvede skal arbejde videre med sagen.

19. april 1934. »Den bedste bebyggelsesform ville være med en række bygninger parallelt med Øster Allé«.

4. juni 1935. Forslag fremlagt fra byggeudvalget: 5-etages bygning langs Østerbrogade med 9 opgange. Inde på grunden 3-etages med 1 og 2 værelseslejl. og enkelte værelser til enlige gamle mennesker. Forhandlinger skal indledes med kommunen for at få servitutter ændret.

5. maj 1936. Nyt forslag fra byggeudvalget. De 3-etages skal nu ligge parallelt med Olufsvej.

25. maj 1937. Ramm (bestyrelsens jurist) meddeler det tvivlsomt, om man kan bygge med flere etager og større areal end de tilstedeværende bygninger, uden forhandling med Magistraten (på grund af fundatsen).

5. maj 1938. Konsortium (dir. Carl Udsen ved sagfører Marius Arentoft) vil købe til omkring 2 mill. kr. »Grunden tænkes udnyttet til høj bebyggelse«. Tre blokke i 6 etager parallelt med og nærmest Østerbrogade, en langs Olufsvej. Resten (størstedelen) til idrætsbane. Lægeforeningen vil ved magelæg få grund på hjørnet af Emdrupvej og Tuborgvej.

28. nov. 1939. Sagen stillet i bero efter aftale med dir. Bjerregård fra kommunen, da der var enighed om, at tiden ikke var inde til at nedrive huse.

Riv ned og byg nyt!

Hvordan der ikke skal være i Brumleby:

»Man kan ikke være bekendt at lade folk bo så dårligt!« (Bestyrelsesmedlem i Lægeforeningens Boliger til Information 17. nov. 1962)

»Man kan ikke længer have to-etages huse liggende midt i en storby!« (Lauge Kallestrup, soc. dem. borgerrepræsentant valgt i 10. kreds, i Kostalden 1. dec. 1969, citeret Politiken 15. dec. 1969)

»Mit principielle synspunkt er, at man ikke kan have en landsbyagtig bebyggelse i den indre del af en storby.« (Lauge Kallestrup, Information 31. dec. 69)

»Jeg ser her bort fra muligheden for at etablere en eller anden form for slum-kollektiv, idet jeg går ud fra, at alle ansvarlige – bevaringstilhængere og modstandere – vil være enige om, at det ihvertfald ikke er vejen.« (Urban Hansen, Borgerrepræsentationen 25. juni 1970, forud for nedsættelse af nedrivningsudvalg).

»Jeg ser det ikke som min opgave at være med til at bevare boliger, der virkelig er slum«. (Ludvig Hansen, kommunistisk medlem af Borgerrepræsentationen, Land og Folk 25. juni 1971)

»Boligministeren (socialdemokraten Helge Nielsen) har fra sin barndom været vant til at betragte kvarteret som slum«. (Politiken 22. jan. 1972)

»Det er jo ikke i særlig grad for dem der bor der nu, at Brumleby skal bevares. Bygningerne er over 100 år gamle, mens de, der bor der nu, højst har boet der i fem til seks år«. (Egon Weidekamp, Overborgmester, ved Miljøministeriets bevilling af 1,5 mill. kr. til forsøgsmodernisering af en blok, Berl. T. 10. juni 1975).

»Iøvrigt påpegede han (P. V. Aagesen, borgerrepr. for Fremskridtspartiet), at beboerne burde sørge for lidt mere orden på området«. (Høring i Kostalden 27. febr. 1976, cit. Østerbro Avis 11. marts 1976).

»I skal ikke være så beskedne!« (Betty Frydensberg-Carlsson, kommunistisk borgerrepr., høring 27. febr. 1976).

2. Nyborggade-tango

Men i 50-erne faldt »De nye Boliger« ved Nyborggade. Uden at nogen protesterede, blev denne del af »Lægeforeningens Boliger« overdraget til »Lægeforeningens Boligers Byggeselskab A/S«.

27. juni 1950. Arkitekt Uffe Andresen forelægger eksamensprojekt for bebyggelse af Nyborggadegrunden, 14 etager og lavere. Han mener »at enhver nybygning med de nuværende materiale- og byggepriser vil bevirke, at det må blive en helt anden kategori af mennesker, der må komme i betragtning som lejere«.

2. juni 1953. Flemming Grut (bestyrelsesmedlem) forelægger skitse til bebyggelse af Nyborggade-afdelingen, bl. a. 15 etager. Enighed om at skitsen er »overordentlig tiltalende«.

17. sept. 1953. Der skal stiftes et eller flere aktieselskaber tildels efter reglerne om

Hvordan der skal være:

»En udvikling af en storby kan og må ikke standses!« (Østerbro Avis 1953).

»Strækningen mellem Lægeforeningens Boligers nuværende forsamlingsbygning og Idrætsparken vil blive »fyldt ud« med en bygning af nogenlunde samme højde (7 etager), således at man får en sammenhængende og arkitektonisk smukt udformet bebyggelse på en lang strækning«. (Socialdemokraten om Schlegels projekt 2. febr. 1958).

»Det ville være dejligt, mener borgmester Wassard, om Lægeforeningens Boliger kunne bevares, så det bliver en turistattraktion«. (I anledning af bevaringsforeningernes forslag om ejerboliger, Berl. Aften 4. dec. 1965).

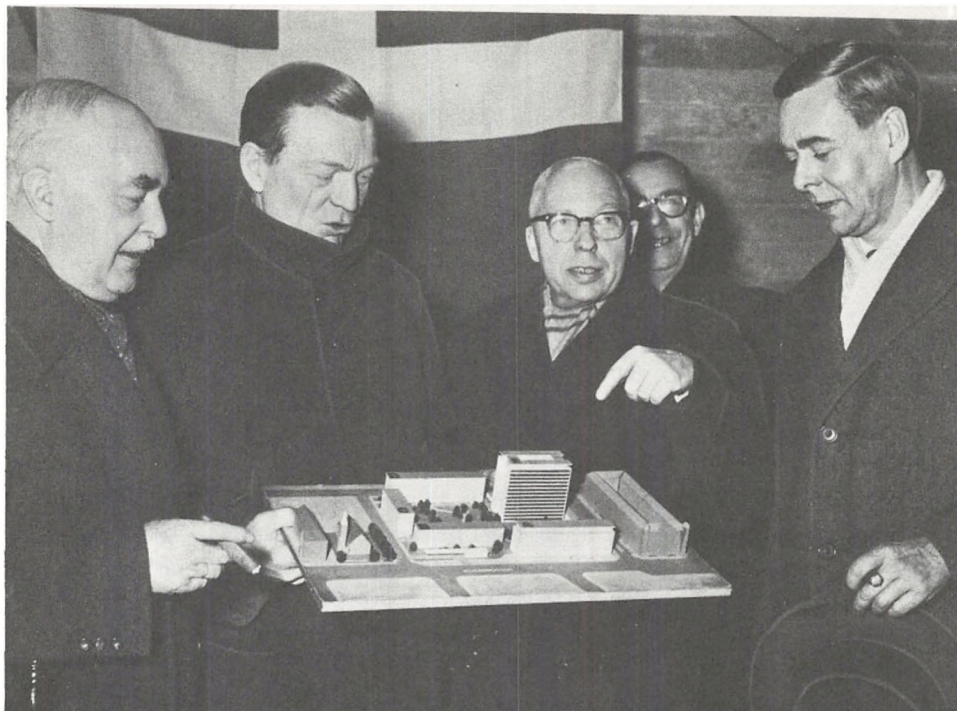
». . . så bebyggelsen igen kan stå som et eksempel på socialt byggeri også i vor tid«. (Weidekamp om planen for forsøgsmoderniseringen af en blok, Berl. T. 11. juni 1976).

»Hvis det viser sig at være for dyrt derinde, så vil jeg til sin tid stille forslag om, at vi afhænder dette eksperiment og så ellers jævner det hele derinde med jorden og bygger noget fint nyt glatbarberet noget«. Eller også: »Noget lignende som Gentofte har Blidah, bør vi også have sådan et smukt og nydeligt område for de mere velbeslåede her i byen. Vi kan nu engang ikke gøre for, at vi ikke alle sammen er lige rige«. (P. V. Aagesen, Borgerrepræsentationen 9. dec. 1976 ved behandlingen af forsøgsmoderniseringen).

social-filantropiske byggeselskaber. Det skal antagelig ordnes således, at en del af Nyborggade-grundens værdi anvendes til tilvejebringelse af de nødvendige aktiekapitaler, medens der for resten udstedes en obligation til foreningen.

9. dec. 1953. Kontakt med borgmestrene H. P. Sørensen og Munch; man kan vente støtte fra autoriteterne. Grut går igang med skitseprojekt. Det er tanken at overflytte så mange beboere som muligt til Brumleby, så den første nedrivning kan finde sted i foråret 1955. Nødvendigt at få nedrivningstilladelse.

Tre aktieselskaber skal stiftes hver på 10.000 kr., »Lægeforeningens Boliger afd. I A/S« (bygning A), »Afd. II A/S« (bygning B, C, D) og »Afd. III A/S« (bygning E, F, G). Hvert selskab ejer sit grundareal.

Rejsegilde på Nyborggade-bebyggelsen 1959. Lægeforeningens Boligers bestyrelse og projektets arkitekter. I midten formanden, Bikubedirektør Otto Schlegel med arkitekterne Tyge Holm og Flemming Grut på siderne (den sidste også i bestyrelsen). Til venstre oberst, civilingeniør Niels Maare. I baggrunden amtslæge Max Christiansen.

11. marts 1954. Man vil søge myndighedernes tilladelse til gennemførelse af byggeriet. 1/2 år vil gå, forventes det.

20. maj 1954. Myndighederne betænkelige ved etagetallet.

6. okt. 1954. Kommunen vil een etage ned. Der forventes at gå tre måneder i Boligministeriet. Detailprojektering vil derefter vare 1/2 år, byggeriet derfor først starte efteråret 1955.

Ring (foreningens administrator) skal blive ved med at leje ud til efteråret 1955, »dog under forudsætning af, at han får Huslejenævnets skriftlige tilsagn om, at man ikke vil modsætte sig opsigelse af de lejere, der enten har lejet disse lejligheder midlertidigt eller fremtidigt vil leje dem, alle på de vilkår, at de skal fraflytte i efteråret 1955«.

12. jan. 1955. Øverste etage skåret af. Grut bange for at behandlingen hos myndighederne trækker ud til 1. juni 1955. Lejemålene forlænges til 1. april 1956 for de

bygninger, der først skal rives ned. Huslejenævnet vil ikke hindre lejemålenes ophør til denne dato.

31. marts 1955. Gamborg (bestyrelsens jurist) skal undersøge, om forpligtelsen i skøderne, til at betale afgift til Kbhs Kommune ved salg, vil blive aktuel ved overdragelse af grundene til de nye aktieselskaber. Han lovede at forhandle om bortfald.

22. dec. 1955. Aktieselskaberne anmeldes til Aktieselskabsregistret.

9. febr. 1956. Skrivelse af 4. febr. 1956 fra Boligministeriet med forhåndstilsagn om statslån. Endelig projekt-udarbejdelse går igang. Aktiekapitalen for »Afd. II A/S« skal udvides til 230.000 kr., her vil man bygge først.

11. april 1957. Uforbeholden nedrivningstilladelse fra Boligministeriet foreligger. Tre måneders opsigelse meddelt de midlertidige lejere. Protest fra Københavns Huslejerforening angående 45 af de midlertidige lejere. Statslånstilsagn forventes en af dagene.

Årsberetning 1958. »De resterende bygninger i afdelingen ved Nyborggade blev ryddet i årets løb og derefter nedrevet«.

3. *Brumleby-tango*

Først forsøger Lægeforeningen selv at få Brumleby revet ned, siden overtager Kommunen med fornyede kræfter. Men endnu står husene, og vi bor der:

15. sept. 1949. Gamborg (bestyrelsens jurist) refererer planerne fra før krigen om »indmaden« af Brumleby, der skulle afgives til Idrætsparken, og »fileten« langs Østerbrogade for 1 mill. kr. til et konsortium, samt om magelæg. En indkaldt ekspert, afdelingsarkitekt i Frederiksberg Kommune H. Carl Andresen udtaler: »Til det klientel, der i øjeblikket bor i Lægeforeningens Boliger, mener han ikke, man kan bygge, idet lejen bliver for stor«. Endnu hersker der generel nedrivningsforbud.

25. okt. 1949. Det vedtages at rette henvendelse under hånden til borgmester Munch, om kommunen vil købe og stille anden grund til rådighed.

27. juni 1950. Kommunen har vanskeligt ved at finde magelægsgrund til Brumleby.

8. jan. 1953. »Formanden udkastede den tanke, at man burde markere 100-års jubilæet i sept. ved at påbegynde udarbejdelsen af planer for en ny bebyggelse på en del af Boligernes arealer i forbindelse med salg f.eks. af nogen af Nyborggade-afdelingens arealer, at det eventuelle byggeri blev baseret på loven om social-filantropisk byggeri og at man fandt frem til at bygge for befolkningskategorier med særligt behov«.

2. juni 1953. 1000 kr. bevilget til chokolade m.m. til børnene i anledning af 100-års jubilæet 19. sept. 1953.

21. juni 1956. Man bør gå igang med udarbejdelsen af planer for Østerbrogade-afd. (Brumleby), herunder forbindelse med Idrætsparken. Arkitekt Fritz Schlegel (formandens bror) opfordres til skitseplan.

Nedrivningen af De ny Boliger, Nyborggade, 1959. »Der var nogen der ikke ville flytte, så kom der presenning over. Det var sådan halvdelen af en længe. Men ud kom de! – Kan De se hvor hyggeligt der var derovre. Og så kommer de med sådan en kasse«! (Gurli Larsen).

Årsberetning 1959. »Under hensyn hertil (stadig stigende vedligeholdelsesudgifter og ejendomsskatter) og i betragtning af, at bygningerne efter bestyrelsens mening ikke vil kunne bringes i forsvarlig stand med en rimelig indsats, er det foreningens ønske at søge nedrivningstilladelse og på de frigjorte arealer at opføre et tidssvarende boligkompleks omfattende lejligheder for folkepensionister, invalidelejligheder, plejehjem for kronisk syge, boliger for mindstbemidlede og mindrebemidlede familier samt børnehaver og ungdomshjem svarende til fundatsens formålsbestemmelser. Da bygningerne er fredet i klasse B, vil fredningsbestemmelserne blive søgt hævet. Indtil videre forbeholdes ledigblevne lejligheder i de gamle boliger for mindstbemidlede«.

Årsberetning 1960. Nedrivningsplanerne mødt modstand. Kunstakademiets Arkitektsskole undersøgte mulighederne for ombygning af de nuv. bygninger. Bestyrelsen fastholder sit standpunkt, »at bygningerne er i for dårlig stand til, at en istandsættelse, med deres bevaring ud i fremtiden for øje, vil kunne blive hensigtsmæssig eller økonomisk forsvarlig, og at det, selv ved sammenlægning af de nuværende små lejligheder til større, ikke vil være muligt at skabe lejlighedstyper, der kan opfylde rimelige nutidige krav. Hertil kommer, at det ikke vil være i fundatsens ånd at ændre bygningerne på en sådan måde, at der opnås færre og dyrere lejligheder.

Bestyrelsen må derfor fastholde det standpunkt, at de værdifulde og skattemæssigt dyre arealer bør udnyttes mere effektivt for derved at skabe større boligmæssige goder

for flere mennesker – med alt fornødent hensyn til områdets frie karakter, og man mener, at den eksisterende bebyggelse hverken æstetisk, kunstnerisk, eller som historisk mindesmærke har en sådan værdi, at den kræver bevarelse for enhver pris«.

Årsberetning 1966. Magelægsoverenskomst med kommunen om grund i Valby. Foreningens pligt til at vedligeholde Brumleby begrænset til 300.000 kr. i resten af den periode hvor bygningerne administreres af foreningen, hvorefter kommunen skal betale. Perioden sættes til to år efter at indflytning har fundet sted i byggeriet i Valby.

Årsberetning 1968. » . . . truffet aftale med Magistraten og boligudvalget om, at der fortrinsvis udlejes til unge under uddannelse, og de kontraktlige vilkår er således, at opsigelse kan finde sted med een måneds varsel. Denne ordning må anses for hensigtsmæssig, da lejlighederne er uegnede for familie med børn og for ældre mennesker, men anvendelige for unge mennesker, der kan indrette sig efter forholdene. Endvidere vil der ved ordningen opnås, at lejlighederne ved eventuel nedrivning kan frigøres hurtigt uden pligt til genhusning af de fraflyttede. I samarbejde med »Ungdomsklinikken« er udlejet et mindre antal lejligheder til unge narkomaner på tilsvarende vilkår«.

Årsberetning 1969. »I okt. 1970 er ca. 310 lejligheder endnu udlejet til beboere af ældre årgange og ca. 180 lejligheder udlejet til unge. Det har ikke kunnet undgås, at der er opstået uoverensstemmelser mellem beboergrupperne, idet hver aldersklasse har sin særlige livsudfoldelse, og blandingen af lejere med så stor aldersforskel kan under de givne forhold ikke anses for absolut heldig. 10 lejligheder er forsøgsvis udlejet til unge narkomaner, for hvis vedkommende der også har været vanskeligheder at bilægge«.

Årsberetning 1970. Brumlebys administration overtaget af kommunen 1. febr. 1971, idet indflytning til Valby fandt sted to år tidligere, 1. febr. 1969.

»Lejerforeningen i Gammel Lægforeningens Boliger«

Katy Mariager fortæller:

»Foreningen blev stiftet i 1952, fordi vi ikke syntes, at den nye administrator, Ingolf Ring (tiltrådt nov. 1951), overholdt lejelovene, og på grund af hele tonen med ham. Det er forklaringen i en nøddeskal«.

Den første formand var chauffør Carl Rasmussen Q 11, som også havde siddet i Husholdningsforeningens bestyrelse. Efter 1–2 år blev han efterfulgt af Katy Mariager.

Vedligeholdelsen. »Da jeg flyttede ind i 1945, blev lejlighederne stadig holdt, men ikke bygningerne. Fra 1945 til 51 oplevede jeg ihvertfald to gange syn af min lejlighed, men så var det slut.

Da Ring kom til, forsvandt først og fremmest el-firmaet Binzer, der havde alle el-installationer under kontrol. Nu skulle de Jorckske Ejendomsselskabers egne folk til, dér hvor Ring også var administrator.

Når nogle håndværkere skulle reparere et eller andet, fik de at vide, at det kun skulle holde kort tid. Det fortalte de videre til beboerne.

Når tagrenderne var utætte, blev der lagt tjære på, når så solen skinnede, dryppede

tjæren ned. Når husene skulle kalkes, løb det af i regnvejr. Det lyder overdrevet, men det er det ikke. Det tålte ingen sammenligning med, hvad de unge senere har lavet: Det er første gang efter krigen, at bygningerne er blevet ordentligt malet.

Lægeforeningen skulle bruge 300.000 kr. til vedligeholdelse, før kommunen overtog de økonomiske forpligtelser. Det var et led i magelægssaftalen af 1966. Dette usædvanligt store beløb påstodes allerede brugt i løbet af årene 1966–67. Men ingen kunne se tilnærmelsesvis, hvor pengene var blevet af. Der var blevet repareret veje for 50.000 kr., mere kunne beboerne ikke se. Kort efter blev asfalten iøvrigt revet op igen, fordi der skulle lægges ledninger ned.

Haverne var pæne, da jeg flyttede ind. Men det blev de ikke ved med at være, for Ring fik det hele til at virke trøstesløst. Han var ikke interesseret i, at noget skulle være pænt og ordentligt, så faldt beboerne vel også af på den. Han fandt ganske vist på, at han også (ligesom i tidligere tider) skulle give præmie for den pæneste have, men det regner jeg for et led i hans public-relation virksomhed.

Til et møde med Boligernes bestyrelse blev jeg spurgt, om beboerne havde de samme synspunkter, som Lejerforeningens ledelse, vedrørende Rings administration. »Ja 100 %!« svarede jeg. Hvortil en hoven officer, medlem af Boligernes bestyrelse, spurgte, om jeg nu var sikker på, at det ikke var 150 %? Jeg sagde med et venligt smil, at det var jeg, det var kun 100 %!

På et møde med Borgerrepræsentationens udvalg, der skulle tage sig af Boligerne, sang jeg ud om Ring til udvalget, mens han var tilstede«.

Foreningen, som på et tidspunkt talte 200 medlemmer, var organiseret indenfor Københavns Huslejerforening (KH), som krævede kontingent op herinde, og gennem hvilken alle henvendelser skulle gå til offentlige instanser.

I starten lykkedes det at få gennemført nogle sager i Bolignævnet om forsømte lejligheder, men senere udeblev KHs støtte. Katy Mariager konkluderer at »foreningen sygnede hen, fordi den ikke fik nok opbakning fra KH«.

»Noget af det sidste jeg gjorde, inden jeg flyttede i 1970, var at tage fotografier af trappeopgange i D og F og af plankeværker og sende dem ind til Wassard (borgmester for 4. afd.). Jeg fik besked fra ham, at der skulle blive gjort noget ved det«!

Nyborggade. Lægeforeningens anden bebyggelse ved Nyborggade blev revet ned 1957–58, for at der kunne blive bygget nyt. »Så fik vi et forfærdeligt genhusningsproblem. Da havde jeg folk siddende i min lejlighed, grædende. De kom fra forholdsvis store lejligheder med tre velistandsatte værelser til forholdsvis små og dårlige 1½-værelses her i de gamle Boliger.

Nogle af dem nægtede Ring at genhuse, fordi deres kontrakter var tidsbegrænsede indtil nedrivning, altså præcis sådanne kontrakter, som kommunen senere har forsøgt sig med her. Og heller ikke Ring havde lov til at lave dem, når husene ikke var kondemnerede. Dem fik vi så en del af som medlemmer. Vel en 20–30 stykker flyttede ind til os på den måde.

Mange af dem blev nægtet at flytte tilbage, da de nye bygninger stod klar derude. Snart tjente en familie for meget, snart for lidt. F.eks. var der én, der gerne ville have en lejlighed, der ikke lå i den del af det nye kompleks, som var socialt byggeri, men som fik at vide, at de tjente ikke nok. Det måtte de da selv om, skulle man mene.

Mange gange var der ingen særlig begrundelse for afslaget. Jeg havde det indtryk, at Ring tog det efter for godtbeholdende«.

Bevaringssagen. »Så var vi opsatte på, at Ring ikke skulle have lov at lave det samme med Gammel Lægforeningens Boliger«!

Den første af bevaringsfolkene, Katy Mariager kom i forbindelse med, var prof. *Peter Bredsdorff*. Det skete formentlig i 1958, da Fritz Schlegels projekt for bebyggelse af grunden kom frem, og Bredsdorff skrev imod nedrivning i Politiken og holdt foredrag på Nationalmuseet (i Foreningen til gamle Bygningers Bevaring).

»Så ringer jeg ham op, og vi får en samtale. Da var Bredsdorff en enlig svale. Det var et godt stykke tid før fredningen i 1959. Det førte så til kontakt med *Harald Langberg*, sekretæren for fredningsmyndighederne, Det særlige Bygningssyn.

For mig var det beboerne mere end husene, for bevaringsfolkene husene mere end beboerne. Det jeg mest kørte på, var som nævnt vedligeholdelsen, bevaringsfolkene tog sig af bevaringen. Dog tror jeg, at Bredsdorff, Langberg og *Steen Eiler Rasmussen* havde en del til overs for beboerne. I min første telefonsamtale med Bredsdorff sagde han, at hvis han vidste, at han havde beboerne med sig, ville han gå i aktion.

På det store møde på Kunstakademiet i 1962, da fredningen hang i en tynd tråd, holdt Bredsdorff foredrag og viste lysbilleder. Her talte også Steen Eiler Rasmussen, som sagde, at det, København drev med Lægforeningens Boliger, var sognepolitik. Og her traf jeg prof. Mogens Koch, i hvis afdeling Mette Pihler havde lavet sin undersøgelse om Boligernes bevaring i 1959–60.

Også Urban Hansen var med, og han talte naturligvis for Boligernes nedrivning. Men alle de unge vordende arkitekter var meget opsatte på bevaring. Urban sagde, at han aldrig havde mødt så kompakt en modstand, som ved det møde«.

I dagspressen og på møder diskuteredes genhusningen af beboerne. Katy Mariager havde i Socialdemokraten spurgt, om det blev i 3die baggård i Ryesgade. Hvertil borgmester Julius Hansen svarede, at der var gode lejligheder i 3die baggård i Ryesgade. Det førte så til, at Urban Hansen flere år senere, i 1970, på et valg møde i Østerbro Samvirke, sagde: »Der er ikke én, der kommer til at stå uden lejlighed, og det bliver ikke 3die baggård i Ryesgade«!

Mellem ca. 1965 og 1969 var der ingen lejerforening i Boligerne. I 1969 blev Katy Mariager kontaktet af de unge, men bakkede ud igen af samarbejdet på grund af skepsis over for en ny forenings muligheder, når der var så stor en generationskløft mellem unge og gamle. Hun var bl.a. betænkelig ved den avancerede foreningsstruktur, man havde planer om.

Til de høje herrer!

Tre læserbrev fra beboere. (De to små: antagelig Øbro-Bladet 1958; det store: Socialdemokraten 27. nov. 1958).

Spørgsmål til myndighederne

Vi er mange beboere her i »Gamle lægeforeningens Boliger«, som har lyst til at spørge myndighederne, hvad der egentlig skal gøres ved vore Boliger. Får Boligernes bestyrelse virkelig lov til – på trods af fundatsen – at omdanne det hele til et forretningsforetagende. Og hvem skal i så fald have fortjenesten? Vi har set, hvordan beboerne fra »Ny lægeforeningens Boliger« på Sionsvej, som nu er saneret, er blevet behandlet, og vi er bange for at få samme skæbne.

J. Nielsen

Lad beboerne overtage

Lægeforeningens Boliger

Igen er »Lægeforeningens Boliger« til diskussion, og igen taler man hen over hovedet på beboerne.

Boligernes administration og ledelse skal varetage beboernes interesser (det står i boligernes fundats), men det har man ikke gjort i mange år, Boligerne er efterhånden helt inkorporeret i »De jorckske ejendomsselskaber« med samme direktør, håndværkere etc. Så det er i hvert fald ikke beboernes tarv, der bliver varetaget.

Direktør Schlegel taler om at sælge Boligerne. Var det ikke bedre, om han og hans simpelthen gik af, og lod beboerne overtage deres huse? Beboerne har iøvrigt ifølge det nye lejlovsforslag første ret til køb, og da vi andre steder har set, at et sådant køb kan foregå næsten uden kontanter, virker direktørens trussel ikke særlig afskrækkende.

Hvis direktøren går til ministeriet, kan vi beboere gøre det samme. Vi har tilstrækkeligt længe været udsat for bestyrelsens og administrationens forgodtbefindende.

Hvis boligerne i dag er så dårlige, som direktøren påstår, er det vel fordi bestyrelsen har forsømt vedligeholdelsen. Engang var Boligerne et velfunderet foretagende med en ikke ringe formue.

På flere beboeres vegne.

O

Hvad bliver Gl. Lægeforeningens Boligers skæbne?

Der har været talt og skrevet en uendelig masse om Gl. Lægeforeningens Boligers fremtid og om bygningernes nuværende tilstand – om de forsømmeligheder, der er begået og stadig begås mod dette store velkendte bygningskompleks på Østerbro. Og emnet er langt fra udtømt. Det er så nemt for visse høje herrer bare at fastslå dødsdommen over vore bygninger – her skal – efter d'hr.s formening – opføres enorme boliger – mastodonter, rene bikuber, med skyhøje huslejer (vær forvisset om det), 350 underjordiske garager, store sportsanlæg (som om vi ikke har sportsanlæg nok på Østerbro), og hvem skal så nyde godt af disse påtænkte boliger? Bestemt ikke arbejderklassen, som efterhånden er så uhyggeligt forfordelt hvad angår lejligheder til overkommelige priser.

Har vi ikke efterhånden »havregrynskvarterer« nok i de allerede bestående store nye og dyre lejekaserner? For realiteten er jo da sådan, at beboerne i de i de senere år opførte boligkvarterer i og udenfor København i sandhed må erkende, at deres madplan er blevet sørgeligt forenklet efter indflytningen i lejligheder med moderne bekvemmeligheder i mere eller mindre udtalt grad. Men de fleste byttede nu nok hellere end gerne til en mindre luksuriøs udstyret lejlighed for at få råd til en for dem mere normal levevis, hvad kosten angår. For det er da vist næsten altid sådan, at det til syvende og sidst er maden, der først bliver skåret ned på. Men hvor finder de en sådan udvej som at få noget overkommeligt?

Og nu vil man gøre det samme med vort store boligkompleks – rive ned og bygge kostbare huse!

Jeg har for mange år siden gjort rette vedkommende opmærksom på, at der jo dog var udveje for familier med flere børn til at få mere plads, ved at man lagde to lejligheder sammen. Men altid har man talt for døve øren. Det er meget få familier, der i tidernes

løb har været så heldige at kunne få to lejligheder lagt sammen. Ved dødsfald eller ved udflytning fra Boligerne kunne der forlængst være skaffet rimelig plads til »den faste stok«, som altid har været en meget stor bestanddel af befolkningen her. Men de høje herrer havde deres på det tørre, hvad lejlighedernes rumforhold angik. Beboerne her havde været mere end villige til at betale en ordentlig leje for at kunne få tilbørlig plads her i hjemmene. Og den gang var der mulighed for at kunne slå lejligheder sammen af og til – da var der jo ikke bolignød i landet. Boligstandarden burde forlængst have været forbedret. Og husene her var det værd. Men det er talrige beboeres synspunkt, at rette vedkommende i mange år har taget sig det uhyre let hvad angik vedligeholdelse af bygningerne, især hvad det ydre angår. Hvad det indre angår, er det en kendsgerning, at masser af lejligheder her er endog særdeles nydelige og velholdte, fordi beboerne har sat noget ind på det. Man holder jo af at bo her. Det er så nemt at skyde med skarpt, når bedømmelsen af bygningerne foreligger, men hvis er skylden? Man har fra de ansvarhavedes side bare ladet stå til – for man har vel tænkt, at det hele jo skal rives ned en dag

alligevel. For længe, længe siden – da jeg var barn og siden også, blev husene meget hyppigt kalket udvendig – for mig synes det nu, at det var i hvert fald hvert andet år – nu bliver der intet gjort. Den gang var det virkelig en nyselig lille by i storbyen.

I en artikel fornylig her i dette blad tillod »Bikuben«s direktør (som er formand for bestyrelsen her), Schlegel, sig at sige, at han ikke ville være kustode for komplekset her i tilfælde af restaurering, men Boligernes befolkning vil også alle som én fritage ham omgående for det hverv. Han har jo sin »Bikuben«s interesser at varetage endda. Men hvorfor fremkommer direktør Schlegel med en så upassende bemærkning til bladet? Det sidste ord er formodentlig ikke sagt endnu, for vi her i Boligerne ved så sikkert som noget, at de lejligheder, der opføres ude ved Zionskirken på de nu nedrevne »Ny Lægeforenings Boliger«s grund og de, der påtænkes optørt her – de bliver for alle mere velbeslåede end den almindelige håndværker- og arbejderstand. Og det var grunden her på stedet vel ikke egentlig oprindeligt beregnet på.

Argus

[den årvågne]

Bevaringssagen

Medforfatter: Hanne Møller

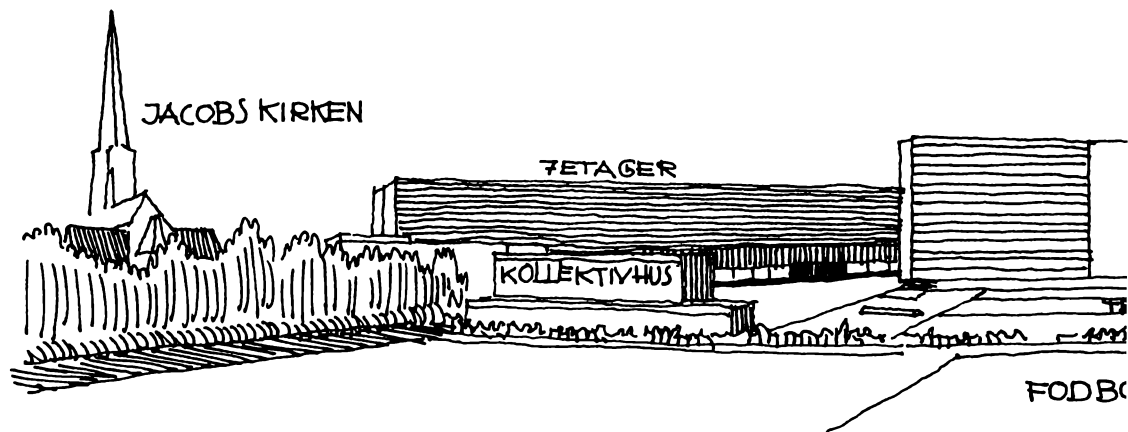
»Engang sagde damerne oppe på Boligernes kontor til mig: Hvormange koks kører De hjem ad gangen, og hvor har De dem? Mindst 10 hl, har jeg råd, 20. Jeg har dem oppe på loftet, svarede jeg. De foreslog så, om det ikke var bedre, at jeg havde dem et andet sted, så slap jeg for at bære dem ned igen. Der var et eller andet ved den måde de spurgte på. Det er jo slet ikke jeres nysgerrighed, der får jer til at spørge, spyt så ud, sagde jeg. Vi må ikke sige det for Ring, men det første hus der skal rives ned, er dér hvor De bor, for dér skal bulldozeren køre ind! Så var det at jeg sagde, at den nye cement blev revet ned før Brumleby«! (Ove Güntzel, Sløjds skolen).

I dette afsnit følges bevaringssagen omkring Brumleby fra det tidspunkt, 1958, da egentlige forhandlinger om nybyggeri indledtes mellem Boligernes bestyrelse og Københavns kommune:

Schlegels projekt

I januar 1958 modtog Københavns Magistrat de første planer til et højhusbyggeri på Brumlebys jord. De var tegnet af Fritz Schlegel, bror til Boligernes bestyrelsesformand.

To trediedele af arealet skulle overdrages til naboen, Københavns Idrætspark. Til gengæld skulle byggeriet gå i højden på resten af arealet, langs Øster Allé med 6

Fritz Schlegels projekt-skitse til bebyggelse af Brumleby's jord, 1957, set fra Idrætsparken. Bebyggelsen tænkes ført i højen og skuppet ud langs gaderne Østerbrogade, Olufsvej og Øster Allé. På den måde blev der plads til udvidelse af Idrætsparken. En handel mellem Lægeforeningen og Københavns Kommune, der ikke blev til noget.

etager, langs Olufsvej med 11 etager og langs Østerbrogade med 7 etager. Udnyttelsesgraden var 1,8, som dog under projektbearbejdelsen faldt til 1,3, når én eller to etager blev skåret af efter henstilling fra Magistraten.

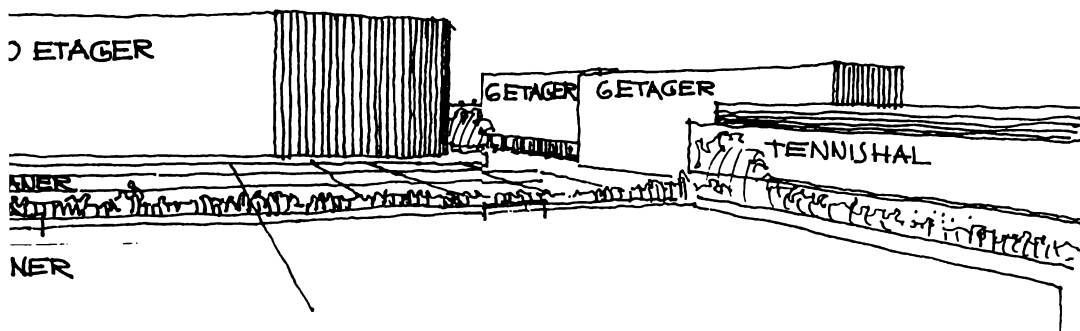
Københavns overborgmester på det tidspunkt, Sigvard Munch, havde i årene forinden, 1951–56, været formand for Idrætsparkens forretningsudvalg og bestyrelse. Endvidere var han medlem af tilsynsrådet for Bikuben, hvor Boligernes bestyrelsesformand Otto Schlegel jo var direktør. Munch var altså den helt rigtige at forhandle med for Boligernes bestyrelse.

De 602 lejligheder, som skulle bygges som socialt boligbyggeri, var for en fjerdedels vedkommende 1-værelses til kronisk syge og pensionister. De øvrige var på 1 værelse med kammer, 2 værelser eller 2 værelser med kammer. En børneinstitution var på kun 320 m². Til gengæld indeholdt bebyggelsen skam både benzinstation og en stor offentlig parkeringskælder til 350 biler (foruden 152 parkeringspladser over jorden). Kørselsrampen lå inde i anlægget lige neden for folkepensionisternes og de kronisk syges vinduer. Mod Østerbrogade skulle der være butikker i stueétagen og kontorer på 1. sal.

Fredningen. Engqvists lille bevaringsplan

Herpå reagerede bevaringsfolkene. Først og fremmest arkitekten Peter Bredsdorff, som var i kontakt med »Lejerforeningen i Gl. Lægeforeningens Boliger«. Endvidere Akademirådet, som er statens rådgiver i kunstneriske anliggender, og Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. Også Københavns stadsarkitekt, C. F. Lund, var for en bevaring.

De startede med at få bebyggelsen B-fredet pr. 1. april 1959. Til brug for indstillingen til fredning lavede arkitekt Hans Henrik Engqvist en bedømmelse af Brumleby, i

brev til Peter Bredsdorff, 8. marts 1959. På dette tidlige tidspunkt var der ingen der forventede, at gamle huse der skulle restaureres, absolut skulle komme til at ligne nybyggeri. Derfor var det ikke svært for Engqvist i sin indstilling at slå et slag for, at beboerne burde blive boende:

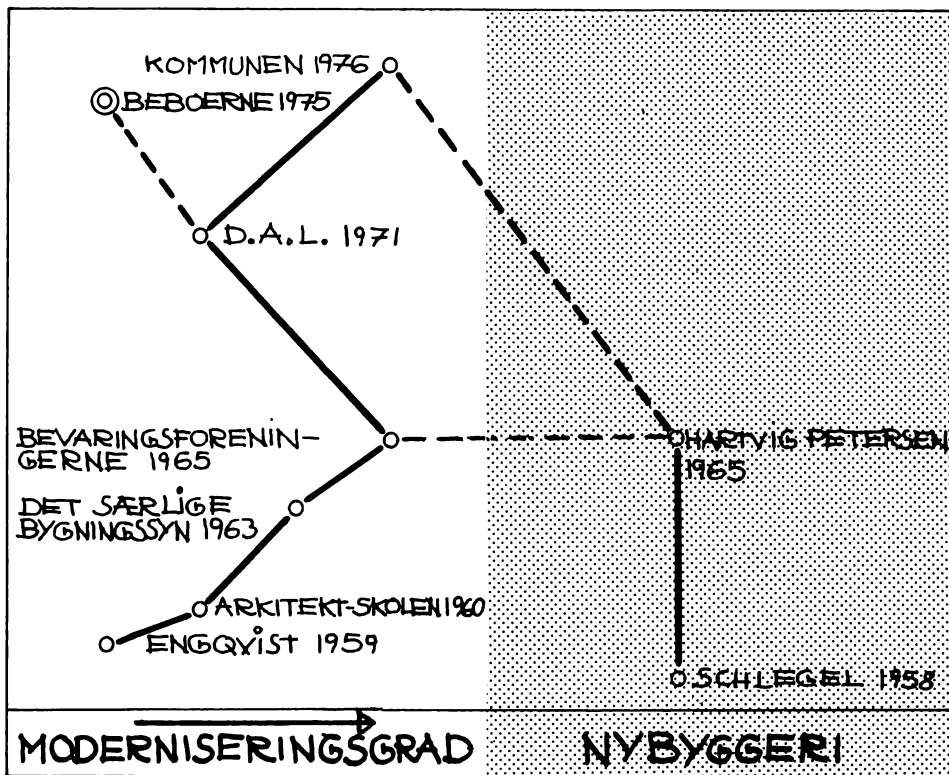
»En arkitektonisk klar og smuk bebyggelse, hvor familier med børn, unge mennesker og enlige ældre lever frit og godt på en enkel måde, og hvor der er et nabofællesskab, som man sjældent træffer magen til. Det er således ikke blot et arkitektonisk værdifuldt, men også spillevende menneskeligt »monument«, man er i færd med at udslætte«.

Brevet indeholdt også en kort beskrivelse af, hvordan Engqvist forestillede sig, Brumleby kunne blive bevaret. Det er vores egen bevaringsplan fra 1975 om igen! Begrænset sammenlægning af lejligheder, indlæggelse af wc og evt. brusebad, isolering, reparationer, evt. centralvarme, men den nuværende opvarmningsmåde »gør udmærket fyldest«.

Arkitektskolens plan

I 1960 fulgte så en egentlig plan fra bevaringsside, nemlig Kunstakademiets Arkitektskoles. Den var lavet af Mette Pihler som specialopgave i afdelingen for restaurering under arkitekten Mogens Koch, og i samarbejde med andre afdelinger, for arkitekturhistorie og opmåling (under Engqvist), og byplan (Bredsdorff).

Man forsvarede den lave udnyttelsesgrad. At der i det netop færdigbyggede Adelgade-Borgergade-kvarter var en højere udnyttelsesgrad skyldtes, forklarede man, at man dér regnede med, at de bedre aflagte beboere kunne opfylde deres rekreative behov udenfor bebyggelsen.

Planer for modernisering og nybyggeri 1958–76.

Engqvist 1959 og Beboerne 1975 har en moderniseringsgrad, så beboerne kan blive boende.

Planerne for modernisering bliver til inden for den samme kreds af bevaringsfolk.

Hartvig Petersens terrassehus-projekt 1965 kan kombineres med 4 moderniserede Bindebøll-blokke.

Kommunens forsøgsmodernisering 1976 er et kompromis mellem bevarings- og »byg nyt«-folkenes planer.

Man prøvede at lave en billig løsning, så beboerne kunne blive boende. Begrænsede sammenlægninger, indlæggelse af wc og brusebad, ikke elementkøkkener, men dog centralvarme. Det var en dyr løsning, hvad angik opførelse af en del nye vægge.

Man arbejdede på at få sænket lejen gennem statsgaranti, tillægslån og driftstilskud. Arealet langs Østerbrogade ville man sælge fra til erhverv i to etager. Salgsprisen skulle gøre det ud for et beboerindskud, idet man fulgte lov om socialfilantropisk boligbyggeri.

Projektet var økonomisk gennemførligt på det tidspunkt. Dels havde bygningerne ikke de næste mange års yderligere forfald, dels var finansieringsmulighederne bedre, da Lægeföreningen stadig var ejer, og der ingen udgifter var til erhvervelse af grunden.

Men til trods for at Boligministeriet sagde god for planens økonomiske holdbarhed, ville man ikke give statsstøtte, og Lægforeningen var ikke interesseret.

Dette kom klart til udtryk derved, at selvom Lægforeningens Boliger ydede økonomisk tilskud til Arkitektskolens undersøgelse, søgte foreningen alligevel fredningen ophævet allerede inden undersøgelsen var færdig.

Det særlige Bygningssyn (altså fredningsmyndigheden), som trak besvarelsen af denne ansøgning i langdrag, anmodede foreningen om at bevare bebyggelsen enten ud fra Arkitektskolens plan eller en anden. Og kunne det ikke lade sig gøre, da at fremkomme med oplysninger om, på hvilke vilkår Boligerne kunne overdrages til det offentlige, en mulighed der netop lå i B-fredningsbestemmelsen. Det sidste svarede Foreningen aldrig på.

Arkitektskolen sendte i maj 1960 sin plan til Undervisningsministeriet, som bad Boligministeriet om en udtalelse, som bad Magistraten om en udtalelse, som bad Lægforeningens Boliger om en udtalelse, og så kørte rouletten. For Boligerne og Magistraten var jo kun interesserede i nybyggeri (nemlig Schlegels projekt).

Det var Flemming Grut, arkitekt, borgerrepræsentant og medlem af Boligernes bestyrelse, der lavede udtalelsen til Boligministeriet om Arkitektskolens plan. (Brev af 14. sept. 1960). Læseren skal sandelig tro, at Boligernes bestyrelse har gjort sig mange og lange overvejelser om »almenvældets bedste«, »hensynet til fundatsen« og »foreningens formål«. Man er f.eks. på grund af bolig manglen betænkelig ved, at antallet af lejligheder reduceres ved sammenlægninger.

Følgende citat viser dog, at fundatsen vist ikke havde ligge bestyrelsen på sinde i de senere år, for hvad er det dog for en tilstand bygningerne befinder sig i:

»Bygningernes bestanddele er på alle områder overordentlig hårdt medtagne . . . Tagdækningens skifersten er porøse, og forsvarlige og holdbare reparationer er næppe mulige . . . Bjælkelag, gulve og døre kræver udskiftning i stort omfang . . . For flere bygningers vedkommende må stadig tilbagevendende svampeangreb bekæmpes og fornyelse af råddent tømmer og træværk finde sted . . . Fugtighed i vægge og gulve skaber alvorlige gener i et stort antal lejligheder«.

Udtalelsen var tendentiøs og skulle skabe mistillid til Arkitektskolens plan: »Den nu foreliggende undersøgelse udarbejdet af Kunstakademiets Arkitektskole synes mere følelsesmæssigt end objektivt underbygget, og den bringer ikke på eet eneste punkt en løsning på de forhold, der strider imod bygningernes bevarelse«.

Selve »miljøet« i det eksisterende Brumleby blev mistænkeliggjort, og altså brugt som et argument for nedrivning: »Planens beskrivelse af de idylliske tilstande, som det tætte naboskab . . . skulle betyde, er urealistisk . . ., årenes føling med livet i Boligerne har vist os langt flere uønskede, uheldige sider ved boligforhold, der medfører, at mennesker ikke selv kan bestemme omfanget af kontakten med naboer«. Altså en kritik af en bebyggelse, der indeholdt for store muligheder for nabokontakt!

Man behandlede ikke planen seriøst, men påpegede uvæsentlige ting og ting, som der sikkert ved myndighedernes velvillighed kunne have været dispenseret fra, hvilket

Akademirådets tilbagevisning af Gruts kritik klart viste (Mogens Koch 14. dec. 1960). Mange år senere blev der da også givet dispensation til den påtænkte luksusmodernisering af blok A, nu da det var kommunen, der ville bevare. Undervisningsministeriet og Magistraten tog selvfølgelig Gruts kritik til sig.

Allerede dagen efter at Boligernes bestyrelse havde afsendt udtalelsen, søgte man igen om ophævelse af fredningen. Til trods for megen ihærdighed fra Det særlige Bygningssyns side (ved dets sekretær Harald Langberg, som foreslog sygeplejeboliger til det nærliggende Rigshospital), samt henvendelse fra Lejerforeningen i Gl. Lægeforeningens Boliger om, at den var villig til at overtage området, ja, så arbejdede Schlegel videre med sit projekt.

Kulturministeriet som sagen nu overgik til, og som havde mulighed for at ekspropriere, »turde ikke køre en prøvesag på Lægeforeningens Boliger«, fordi man gerne ville have en bygningsfredningslov igennem, som skulle sikre »bevaring af værdifulde huse«. Lovforslaget var på dette tidspunkt overhovedet ikke fremsat, og blev først vedtaget i 1966.

Et salg til Kollegieselskabet af 1960 gik også i vasken, selv om Myhrvold (fra Boligernes bestyrelse) og undervisningsministeren var enige. Dels ville kommunen, som ifølge skødet havde første ret til grunden, ikke sælge, dels kunne Boligministeriet ikke skaffe en anden egnet grund til Lægeforeningens Boliger.

På denne baggrund gav kulturminister Julius Bomholt grønt lys for frigivelse af arealet »med håb om godt samarbejde omkring nybyggeriet«, (Bomholt til Urban Hansen 19. juni 1962). 5. dec. stillede Else Merethe Ross forespørgsel i Folketinget og fik demonstreret, at kulturministeren ikke ville »belaste landets økonomi« ved køb af Boligerne. Brumleby syntes sin ende nær.

Magistraten indstillede til Borgerrepræsentationen 26. nov. 1962 »forslag om kommunens tilslutning til . . . nedrivning . . . samt til videreførelse af planerne om opførelse af en ny bebyggelse«. Borgerrepræsentationen traf dog ingen endelig beslutning, men nedsatte et udvalg.

Det særlige Bygningssyns plan

Samtidig overtalte kulturministeren imidlertid foreningen til at sætte sagen lidt i bero, så man kunne få tid til at undersøge muligheden for bevaring af *Bindesbøll-blokkene* ud fra retningslinier ministeriet gav (bl.a. nedlæggelse af tennisbaner på det planlagte sportsareal). På den måde blev sagen sendt til ny behandling i Det særlige Bygningssyn, en procedure der var foreslået af Langberg, for at Det særlige Bygningssyn igen kunne komme ind i billedet.

Allerede i januar 1963 udkom så Det særlige Bygningssyns, altså den statslige fredningsmyndigheds bevaringsplan. Her kom fra bevaringsside for første gang en plan, der regnede med udskiftning af beboerne. Med den centrale beliggenhed in

mente kunne boligerne ikke på længere sigt siges at være hensigtsmæssige for de mindstbemidlede, som det hed. Var der nogen der spurgte beboerne?

Man opererede med rækkehus-lejligheder i gavlene og med 1- og 2-værelses i indmaden af blokkene. Elementkøkkener, badekar og fjernvarme. Man regnede med et blandet miljø, familier med børn og enlige. I planen indbyggede Langberg sin kongstanke, om at udnytte Brumlebys nære beliggenhed til Rigshospitalet og indrette sygeplejer-boliger.

Også Bygningssynet ville udnytte strimlen mod Østerbrogade til erhverv, men nu i 3 etager og med garage i kælderen.

Magelægget

Udviklingen man var inde i, var den, at det blev sværere for bevaringsfolkene at fastholde fredningen, fordi standard-kravene til boliger forhøjedes. Det var i den gevaldige vækstperiode i 60-erne. Der var gået spekulation i boligbyggeri og i boligstandard. Riv ned og byg nyt, det skaber vækst. Hvis sådan noget som det her skal bevares, så skal det dølemlig også give penge!

Regeringen tog sagen om ekspropriering op igen, på baggrund af fundatsens § 6, men ventede alligevel med sin afgørelse, indtil Borgerrepræsentations-udvalget havde udtalt sig.

Dette udvalg foreslog allerede på et tidligt tidspunkt magelæg mellem Boligerne og kommunen, men man havde ikke nogen grund, der var stor nok. I 1964 tog udvalget sagen op igen, idet man kunne anbefale grunden ved Valby Gasværk. Det første møde med Boligerne om dette magelæg holdtes derpå i januar 1965. I september henvistes sagen i Borgerrepræsentationen til et nyt udvalg, og i november lå Boligministeriets tilladelse klar til magelægsoverenskomsten.

Kommunen købte Schlegels projekt for 650.000 kr. med renter fra 1. sept. 1965. Samtidig betalte den erstatning til Fagforeningernes Byggeforening for et projekt udarbejdet af Torkild Drejer til Valbygrunden. Og den overtog en gæld i Brumleby på 1/2 mill., fortrinsvis til Bikuben.

Helle og Aage Hartvig Petersens projekt

Men kommunen havde ikke planer om at bruge Schlegels projekt. Den overtog i 1965 et flot terrassehusprojekt, som egentlig havde fået præmie i en konkurrence for Nørrebro. Det var udarbejdet af arkitekterne Helle og Aage Hartvig Petersen og blev nu søgt tilpasset Brumlebys grund.

Der skulle enten opføres 4 terrassehuse, eller 3 terrassehuse skulle kombineres med de 4 første Bindsbøll-blokke langs Olufsvvej (Urban Hansens museumstanke). Udnyttelsesgraden ville med de tre terrassehuse og de 4 Bindsbøll-blokke blive på 0,9, altså lavere end i Schlegels projekt.

Projektet førte i 1971 til en debat i Arkitekten (Danske Arkitekters Landsforbunds

blad) om, hvorvidt arkitekter kunne »handle imod beboernes tydeligt udtalte interesser«. Den overvejende mening var, at det kunne de godt.

Bevaringsforeningernes plan

Men endnu engang gik bevaringsfolkene i aktion. Få måneder før magelægsaftalen blev indgået i januar 1966, udkom Bevaringsforeningernes plan i nov. 1965, (Foreningen til gamle Bygningers Bevaring + Foreningen det gamle Københavns Venner). I den første forening var Langberg sekretær. Karsten Rønnow (Engqvists kompagnon) var arkitekt på forslaget, han som senere var med til at udarbejde den såkaldte DALs plan.

Planen var ment som en aktion, beregnet på at skabe debat få måneder forud for magelægsaftalen. Man var godt klar over, at kommunen ikke ville sælge. Men man opnåede, at der ikke ved denne lejlighed blev truffet nogen afgørelse i Borgerrepræsentationen om nedrivning.

Med planen førte bevaringsfolkene deres idéer ud i den yderste konsekvens. De foreslog en rækkehusbebyggelse på ejer- eller andelsbasis, dog med mulighed for mindre etagelejligheder. Også denne plan regnede med et 3-etages erhvervsbyggeri langs Østerbrogade.

»Progressive« mennesker fra nær og fjern skrev ind og tegnede sig for andele. Man regnede med at 180 garanter var passende, og de meldte sig hurtigt. Det ville have betydet en total udskiftning af beboerne, og det er faktisk dér vi idag er på vej hen med kommunens forsøgsmodernisering!

Bevaringsfolkernes reaktion på Hartvig Petersens terrassehus-projekt var bemærkelsesværdig spag. Langberg understregede både over for Bevaringsforeningernes garanter (brev af 14. jan. 1966) og over for Borgerrepræsentationen, at en prøvemodernisering af en blok (A), som altså skulle overlades til Bevaringsforeningerne, ikke ville forhindre, at Hartvig Petersens projekt kunne gennemføres. Hermed låste han bevaringsfolkene (og Bygningssynet) fast, selv om de en dag skulle ønske at stå friere.

Den lange vej hvorhen?

Magelægget gennemførtes altså i januar 1966. Borgerrepræsentationen tog ikke endeligt stilling til den fremtidige bebyggelse, men var positivt stemt for de fire blokkes bevaring og terrassehuse på resten af området. Magistraten skulle senere stille forslag om områdets anvendelse. »Det nye projekt til en bebyggelse . . . vil formentlig kunne foreligge om et år, og forudsat at Kulturministeriet på Regeringens vegne vil kunne give sin tilslutning hertil, skulle der intet være til hinder for, at man kunne påbegynde nedrivningen« (Magistratens indstilling til Borgerrepræsentationen).

Bevaringsforeningernes plan blev også »behandlet« i betænkningen og i den efterfølgende debat i Borgerrepræsentationen. Urban Hansen: ». . . for en ting må jeg erkende, og det er, at hvis jeg i aften – og uden at deltagerne her har noget skriftligt

materiale – imødegår det, som er blevet de to foreningers svar på min redegørelse af december, så mangler der for den enkelte borgerrepræsentant et og andet«. Ja, det gjorde der, for det fremgår af et notat fra et møde, som Urban havde 16. dec. 1965 med blandt andre A. Richard Møller fra Bevaringsforeningerne, at »byggeudvalget vedrørende Lægeföreningens Boliger var praktisk taget enige om, ikke at ville sælge«. Således havde Bevaringsforeningernes forslag ikke nogen chance, og debatten om forslaget var derfor et skuespil.

Også en anden ting viser klart kommunens interesser. På intet tidspunkt, hverken i Magistratens indstilling til Borgerrepræsentationen eller i Borgerrepræsentationens betænkning, nævner man Akadimirådets tilbagevisning af den kritik som Boligernes bestyrelse i 1960 havde givet af Arkitektskolens plan. Man holder sig hele tiden til Boligernes udtalelser om områdets dårlige tilstand og det urealistiske i en bevaring. Man har ikke mere til hensigt at bruge Schlegels projekt, men Hartvig Petersens.

I februar 1967 anmodede Magistraten Kulturministeriet om tilskud til istandsættelse af fire blokke, idet man henviste til Borgerrepræsentationens beslutning om, at bevaring af disse afhæng af om man kunne forvente tilskud fra staten.

De fire blokke skulle restaureres meget snedigt: en blok som museum for socialt boligbyggeri (altså ubeboet?), en blok ombygges efter Arkitektskolens plan med begrænsede sammenlægninger, en blok efter Bevaringsforeningernes plan med række-huse og en blok istandsættes, men iøvrigt bevares som den var. Så regnede man måske med at have tilfredsstillet alle parter?

Sagen gik til Det særlige Bygningssyn, som ikke ville tage stilling, før der forelå forslag og overslag, og P. V. Glob, Bygningssynets formand, udtalte, at forudsætnin-gerne for ophævelse af fredningen næppe eksisterede længere med den nye bygnings-fredningslov af 1966, da grunden var overgået til det offentlige. Han anmodede ind-trængende kommunen om at istandsætte alle 8 Bindsbøll-blokke ud fra analysen i Det særlige Bygningssyns plan fra 1963. Også Danske Arkitekters Landsforbund (DAL) anmodede den tidligere kulturminister Bomholt og Urban Hansen om »i fællesskab at søge bebyggelsen bevaret«.

Sommeren 1968 foreslog Akadimirådet, at Brumleby blev fredet i klasse A. Magi-straten var naturligvis imod og fastholdt ønsket om ophævelse af B-fredningen. DAL anbefalede ligeledes A-fredning, og Rønnow, konsulent for Det særlige Bygningssyn, udtalte til kulturminister Helveg Petersen, at man gennem A-fredning kunne eks-propriere og sælge til bevaring uden udgift for det offentlige, og at A-fredning ikke ville komme i konflikt med en ombygning, da alle de væsentlige træk – netop dem der motiverede A-fredningen – ikke ændredes her. Det var Bevaringsfolkernes plan der dukkede op igen. I et brev fra Magistratens 4. afd. til Urban Hansen (nov. 1968) anbefaledes terrassehusprojektet, men stadsarkitekten (C. F. Lund) og borgmesteren for 4. afd. (Wassard) gik fortsat ind for en bevaring.

I marts 1970 rykkede Det særlige Bygningssyn Kulturministeren for A-fredningen. Kulturministeren (Helveg Petersen) havde ændret indstilling (til det bedre), fordi

interessen i befolkningen »og hos beboerne i Lægeforeningens Boliger nu synes at være ikke blot altovervejende positiv, men også aktiv interesse for bygningernes bevaring«, og tiderne havde også ændret sig »vedrørende hensigtsmæssig udnyttelse af boliger«, som »vil kunne udføres på et mere beskedent økonomisk niveau end de planer, der hidtil har været fremme«. Helveg Petersen ville faktisk godt snakke lidt med Urban, for at høre hvordan han bedømte situationen. Men Brumleby blev ikke A-fredet, fordi kommunen fastholdt sit ønske om nedrivning. Med en A-fredning ville staten have været forpligtet til at købe grunden (for 17 mill. kr.). Det ville staten ikke betale (udover hvad en modernisering ville koste).

DALs plan

I 1969–70, efter at den ny lejerforening var blevet stiftet i Brumleby, gav beboerne sig til på ny at rejse en bevaringssag. Samtidig var en kreds af bevaringsfolk udenfor også gået igang på en frisk.

I januar 1970 indkaldte arkitekt Poul Erik Skriver, redaktør af Arkitekten og medlem af DALs bestyrelse, til møde om Brumleby i et ad-hoc-udvalg nedsat af DAL. Disse mennesker kom Lejerforeningen i kontakt med antagelig i løbet af foråret 1970, efter at Lejerforeningen i maj havde bedt Kulturministeriet om ekspertbistand: Man »ønsker ikke bevaring for enhver pris, og slet ikke som museum, Brumleby skal ikke være en prydenstand, men en brugsting, brugbar for de nuværende beboere«. I august valgte beboerne deres repræsentanter til den »Styringsgruppe«, der skulle udarbejde en ny bevaringsplan, den såkaldte DALs plan, der udkom 1971.

Af Styringsgruppens 10 medlemmer repræsenterede de tre DAL, én Det særlige Bygningssyn, én Bevaringsforeningerne og tre beboerne i Brumleby. Endvidere var Karsten Rønnow sekretær for gruppen, og Christen Amby medvirkede som økonom. Formand var Poul Erik Skriver. Beboerne var uhjælpeligt i mindretal.

På et tidligt tidspunkt i denne gruppes arbejde fremkom Rønnow med en billig og hurtig løsning på Brumlebys »sanitetstekniske problemer«. Han foreslog som en første etape, for at sikre at beboerne kunne blive boende, at der blev bygget et »bislag«, en lille et-etages tilbygning ud for hver sektion, som skulle indeholde vindfang og toiletter for hele sektionen. Her langs en bloks trappeside ville der komme til at ligge 7 små gevækster. Med dem ville der, ifølge Rønnow, »tydeligvis genskabes den rytme, som var karakteristisk for den oprindelige facade«. En arkitekt gør ikke noget, uden at han prøver at forsvare det æstetisk. Idéen, som intet indeholdt om elementkøkkener eller brusebad, faldt igennem hos Det særlige Bygningssyn.

Den endelige DAL-plan blev udtryk for de sammensatte interesser, der havde udarbejdet den. Til det blandede klientel den regnede med, viste lejlighederne til familier og pensionister sig at være for dyre. Der var fra beboernes side utilfredshed med lejlig-hedsstørrelserne. Der var for mange 1-værelses til kollegieboelse. De ældre der boede i Brumleby ville have 2-værelses. Beboere, der dengang fulgte med i hvad der

skete, siger idag, at den plan ikke blev udført i overensstemmelse med det, den samtidige beboerundersøgelse viste. Lejlighederne skulle forsynes med elementkøkkener, brusebad og centralvarme.

Kommunen reagerede i juni 1971 med at vedtage, blot en måned efter planens fremkomst, at Brumleby skulle rives ned. Man holdt fast ved Hartvig Petersens terrassehuse fra 1965, evt. kombineret med de 4 gamle blokke.

Brumlebyboernes Bevaringsplan

Udviklingen i Lejerforeningen førte nu til en selvstændiggørelse i forhold til bevaringsfolkene. Man gik i foråret 1974 igang med at udarbejde »Brumlebyboernes Bevaringsplan«, som forelå i efteråret 1975 efter gruppearbejde og blokmødebehandling.

60-ernes planer var blevet til i en højkonjunktur. Da vi gik igang, vidste vi, at det nye boligforlig (1975) var under opsejling, som – via den omkostningsbestemte husleje – åbnede mulighed for, at den forsømte vedligeholdelse kunne genoprettes med huslestigninger til følge.

Vores plan er den første skrabede siden Engqvists skitse fra 1959. Den opfylder teoretisk lovens mindstekrav og kan gennemføres byggeteknisk forsvarligt. Den indeholder toilet, men ikke køkkenmodernisering, brusebad eller centralvarme. Der findes jo ikke lovmæssige krav om centralvarme og varmt vand! Lejlighedernes grundplaner er for Bindedbøll-blokkene næsten identisk med DALs. For Klein-blokkene har den i højere grad ladet eksisterende vægge stå.

I DALs plan kom en 1-værelses til at koste mellem 500 og 600 kr. Det var dengang halvdelen af, hvad en pensionist og en student havde i indtægt. Det kommer en 1-værelses uden fordyrende tilføjelser også til at koste idag efter beboernes plan, men nu er det under en trediedel af, hvad en pensionist eller en student har i indtægt.

Kommunens forsøgsmodernisering

Nu sidst har kommunen i 1976 fremsat sit »bevaringsforslag«, nemlig til forsøgsmodernisering af en enkelt blok (A). I denne plan mødes så endelig de oprindelige nedrivningstilhængere (Kommunen) med bevaringsfolkene, idet planen i alt væsentligt svarer til Bevaringsforeningernes rækkehusforslag. At det netop er et møde mellem *nedrivnings-* og *bevaringstilhængere* understreges af, at *forsøgsmoderniseringen* skal vise, om det kan svare sig at bevare, eller om kommunen skal rive resten ned.

Planen er blevet godkendt af Det særlige Bygningssyn under kun én forudsætning, nemlig at facaderne føres tilbage til det oprindelige udseende. Bygningssynet brugte Rønnow som konsulent, Rønnows indstilling til Bygningssynet var underskrevet af hans medarbejder Lars Happe, begge tidligere involveret i DALs plan. Det der startede som et reelt ønske om at bevare et helt område med dets kultur og befolkning, endte nu i bevaring af en enkelt blok.

Også DAL tilsluttede sig Weidekamps forsøgsmodernisering. Skriver, den ledende person i udarbejdelsen af DALs egen plan 1970–71, sidder ikke længer i DALs bestyrelse og har ikke haft indflydelse på DALs tilslutning. I Arkitekten kritiserede han planen, men støttede mest sin egen gamle, DALs. Han mente ikke, at Brumlebyboernes har tilstrækkelig høj teknisk standard. Den sidste bevaringsmand faldt fra.

Beboerne forsøgte forgæves at få indflydelse på projekteringen. Kommunens plan blev til i det internationale bygningsfredningsår, 1975, hvor staten bevilgede 1½ mill. kr. til formålet. Senere, da udførelsen af planen trak i langdrag, og disse penge således ikke nåede at blive brugt inden for en tidsfrist, er der istedet blevet bevilget 1½ mill. af beskæftigelsesfremmende midler.

For at få fingre i de penge skal kommunen dog gå med til en bevaringsservitut. Og den betingelse er det ikke sikkert kommunen vil sluge. Det lyder mærkeligt, men overborgmester Weidekamp har faktisk i et brev til Fredningsstyrelsen mere end antydnet dette, og at man tværtimod regner med muligheden for at rive den nyrestaurerede blok A ned, hvis forsøget ikke falder godt ud.

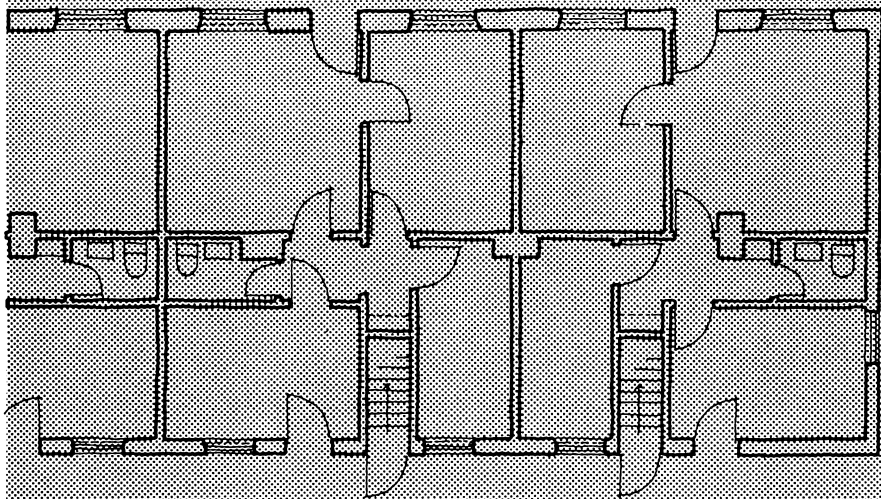
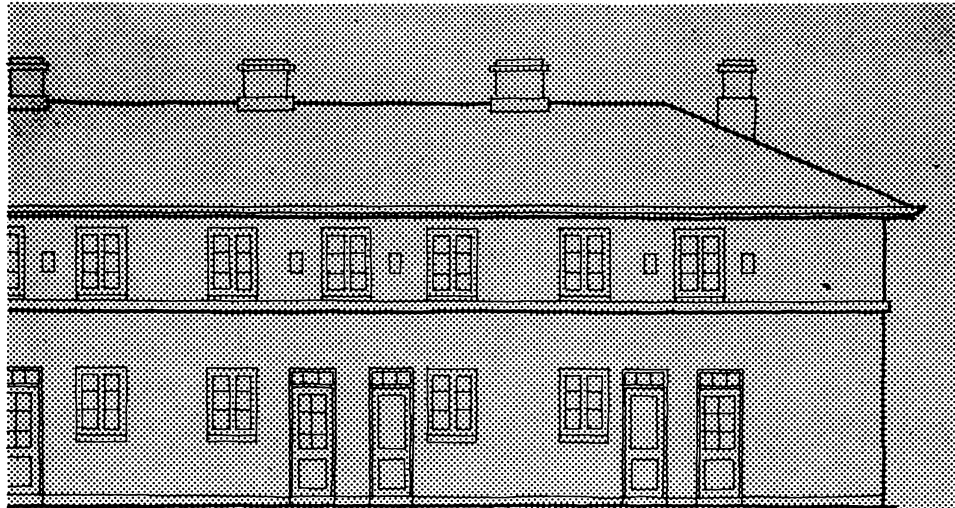
Der står vi altså. Vil kommunen til næste år gå igang med forsøgsmoderniseringen, eller vil den opgive Brumlebys bevaring.

*Brumleby, vores by
vores hjem
vores ret
Skal du blive en skamplet
på vor ære?*

*Arbejderklassen boed' her længe
nu vil kommunen trække penge
og rige folk til.
Der bli'r kamp
den bli'r sejs
vi si'r nej
nej. NEJ.*

*Deres drøm
drøm om profit
vores liv
vores ret
kan aldrig forenes
aldrig forenes.
(Brumleby Cabaret 1977).*

Brumlebyboernes Bevaringsplan udgivet som Brumlen 26. okt. 1975. To 3-værelses stueejligheder i Bindsbøllblok efter ombygningen.

BRUMLEBYBOERNES DEVARINGSPLAN

SÆRNUMMER · UDGIVET AF BRUMLEBY LEJERFORENING

Skridt for skridt om vedligeholdelsen

Utætte tage og tagrender, umalede vinduer og døre, slidte trapper uden lys, det er nogle af de ting, beboerne inden for de sidste 8 år har kæmpet for at få kommunen til at vedligeholde.

Kommunen udsætter det, enten for at få bygningerne til hurtigere at forfalde, så de kan blive revet ned, eller for at kunne smække udgiften oven i huslejen ved en kommende modernisering.

Kommunen havde ellers selv i begyndelsen af 70-erne vurderet den forsømte vedligeholdelse til at koste 3,4 mill. kr. Det førte i dec. 1973 til en bevilling i Borgerrepræsentationen på 200.000 kr. (!)

Fem partier i Borgerrepræsentationen stillede i 1975, på foranledning af beboerne, forslag om en vedligeholdelses-bevilling på 5 mill. kr. Svar: I 1976 blev der bevilget 1.275 mill. Da disse penge ikke slog til, hverken halvt eller helt, lavede vi i sommeren 1977 blokade af arbejdet på vaskehusene, for dog at få gjort noget ved boligblokkene.

For at vise at vi også er gode til at skrive breve, ihvertfald lige så gode som Kommunen, følger her en liste over vores korrespondance gennem årene om dette emne, »en lang historie om, hvordan man prøver at tie, forhale og fordreje vores berettigede lovmæssige krav ihjel« (citater fra Extra-Brumlen, specialnummer om vedligeholdelsen marts 1975).

Og det er endda kun korrespondancen fra og med nov. 1973 (vi skulle jo nødig trætte læseren), og det er endda uden de specielle sager omkring de brandlejliigheder i Brumleby, som kommunen i årevis har nægtet at sætte i stand. Og det er uden de mængder af telefonsamtaler, der er ført.

Vores uforstående modpart, kommunen, er nærmere bestemt Direktoratet for Københavns kommunes Beboelsejendomme (p.t. under 2. Magistratsafdeling), som administrerer os. Bygningsmyndighederne som skal kontrollere, at byggevedtægterne overholdes, hedder officielt Stadsbygmesterens Direktorat og herunder 3. Bygningsinspektorat for denne del af byen (under 4. Magistratsafdeling).

Vores breve har i regelen også været underskrevet af Beboersammenslutningen (Brumlebys anden lejerforening).

<i>Dato:</i>	<i>Fra:</i>	<i>Til:</i>
13.11.1973	Lejerforeningen	KKB (Dir. f. Kbh. komm. Beboelsesejend.)
Klage med mangelliste over den forsømte vedligeholdelse.		
4.12.1973	Lejerforeningen	KKB
Rykker.		
2.1.1974	Lejerforeningen	KKB
Rykker.		
14.1.1974	KKB	Lejerforeningen
Hvad bevilling på 200.000 kr. skal bruges til. Resten af klagen til et beløb af 3,4 mill. afvises.		
24.2.1974	Lejerforeningen	KKB
Brevet fra os af 13.11.73 ikke ordentlig besvaret, der mangler dækkende svar på alle klagepunkterne.		
25.4.1974	Lejerforeningen	KKB
Krav om møde, da KKB ikke svarer skriftligt.		
6.5.1974	Lejerforeningen	KKB
Da KKB telefonisk hævder, at de ikke kender noget til vores henvendelser, sendes kopier af korrespondancen siden nov. 1973.		
8.5.1974	KKB	Lejerforeningen
Afvisning af møde.		
15.5.1974	Lejerforeningen	KKB
Nyt brev med mangelliste.		
7.6.1974	Møde med KKB	
Nogle ting presset igennem, resten afvist med henvisning til bygge- og anlægsstoppet.		
7.10.1974	Lejerforeningen	KKB
Ny mangelliste efter at bygge- og anlægsstoppet er ophævet.		
17.10.1974	KKB	Lejerforeningen
Vil iværksætte »undersøgelse«.		
3.11.1974	Lejerforeningen	KKB
Hvad for en undersøgelse? Som om manglerne ikke er tilstrækkelig påvist.		

<i>Dato:</i>	<i>Fra:</i>	<i>Til:</i>
19.12.1974 Rykker.	Lejerforeningen	KKB
29.12.1974 Rykker.	Lejerforeningen	KKB
27.2.1975 Endnu intet afgørende om bebyggelsens fremtid. Så snart der er væsentligt nyt, vil man tilbyde møde.	KKB	Lejerforeningen
13.4.1975	Lejerforeningen	KKB
27.6.1975 Om kakkelovn hvis opstilling (retablering) skal betales af lejer ved fraflytning, hvis han ikke har krævet opstilling ved indflytning.	KKB	Lejerforeningen
25.7.1975 Forslag til bevilling på budgettet 1975/76 på 5 mill.	5 partier (på for- anledn. af Lejerf.)	Borgerrepræsentationens formand
18.8.1975 Åbent brev med 28 støtteresolutioner fra beboerforeninger og andre.	Lejerforeningen	Borgerrepræsentationens medlemmer
29.3.1976 Indkaldelse til møde 2.4. om tidsfristen 1.4. for behandling i Borgerrepræsentationen, som er ved at være overskredet.	Lejerforeningen	5 partier
31.3.1976 Klage over Borgerrepræsentationen over manglende behandling.	Lejerforeningen	Indenrigsministeriet
27.5.1976 Krav om lys på trapper og wc-er, flere beboere faldet ned i tidens løb, nu sidst brud på kravebenet.	Beboer	KKB
7.6.1976 Tilsynsførendes nye praksis afvises: Tagen betaling for retablering af ting, som lejerne selv har ret til at retablere inden fraflytning, og for ting som ikke eksisterede da lejerne flyttede ind.	Lejerforeningen	KKB
9.6.1976 Klage over Indenrigsministerens manglende svar.	Lejerforeningen	Ombudsmanden

<i>Dato:</i>	<i>Fra:</i>	<i>Til:</i>
24.6.1976		
Bevilling på 1.275 mill. til vedligeholdelse op i Borgerrepræsentationen, sendt i udvalg (sammen med Forsøgsmoderniseringen af blok A).		
29.6.1976	Ombudsmanden	Lejerforeningen
Indenrigsministeren vil svare inden 3 uger, derfor vil man ikke foretage sig yderligere.		
9.7.1976	KKB	Lejerforeningen
I orden selv at retablere inden fraflytning, men ellers vil kommunen kræve depositum svarende til skønmæssig vurdering.		
13.7.1976	Indenrigs- ministeriet	Lejerforeningen
Ikke fundet grundlag for kritik, »fordi borgerne i en kommune ikke har krav på, at kommunalbestyrelsen tager endelig stilling til et af medlemmer af kommunalbest. fremsat forslag eller iøvrigt iagttager en bestemt fremgangsmåde ved forslagens behandling«.		
9.12.1976		
Borgerrepræsentationen vedtager indstilling om bevilling på 1.275 mill. på grundlag af udvalgsbetænkning.		
23.2.1977	Lejerforeningen	KKB + 4. Afdeling
Krav om prioritering af vedligeholdelsesarbejdet (boligblokkene, vinduer, døre, trapper).		
1.3.1977	4. Afdeling	Lejerforeningen
Svar på brev af 27.5.1976: afviser lovpligt om lys på trapper og lokummer. Trapper + anden vedligeholdelse vil indgå i videre behandling, jfr. Lejerforeningens brev af 3.11.1974.		
1.4.1977	KKB	Lejerforeningen
Svar på brev af 23.2.1977: Vil lave det, der står i indstillingen.		
10.5.1977	Lejerforeningen	KKB + 4. Afdeling
Krav om vedligeholdelse af boligblokkene først.		
6.6.1977	KKB	Lejerforeningen
Vil ikke disponere anderledes og ikke give tilsagn om yderligere vedligeholdelse.		
22.6.1977	Lejerforeningen	KKB
Prioritering af boligblokkene, ber om ordentligt svar endnu en gang.		

<i>Dato:</i>	<i>Fra:</i>	<i>Til:</i>
1.7.1977	KKB	Lejerforeningen
Nyt afslag.		
8.7.1977	3. Bygningsinsp.	Blok O
Svar på blokkens registrering af forsømt vedligeholdelse af 21.6.1977. Fået tilsagn fra KKB, at det påtalte vil blive lavet (!)		
28.7.1977	4. Afdeling	Blok O
Trækker i land.		
4.8.1977	KKB	Blok O
Krystalklar afvisning.		
29.8.1977	Lejerforeningen	KKB
Blokade af vaskehusene meddeles.		
3.10.1977		
Møde med KKB. De vil følge vores prioritering, så længe vi opretholder blokaden, indtil der mangler 300.000 kr.		
6.10.1977	Lejerforeningen	Dir. for Staden Kbh.s faste Ejendomme (som ejer os)
Krav om oversigt over brugen af de bevilgede penge.		
2.11.1977	Lejerforeningen	KKB
Klage over manglende vedligeholdelse af vedbend på boligblokkene.		

Udsnit af blok N inden den blev malet af beboerne selv. Fotografi o. 1975.

9. Lejerforeningen

Lejerforeningen i årstal

1968

dec.: De unges Boligaktion (DUB) overtager indstillingsretten, de første unge flytter ind

1969

16. juni: Brumleby Lejerforening stiftet

sommer-efterår: Lokumsaktionen

o. 1. okt.: Indstillingsudvalget nedsat

nov.: Baderumsgruppe nedsat

1. dec.: Lauge Kallestrup i Kostalden (arr.: 10. kreds)

1970

vinter: 1. beboerundersøgelse

16. febr.: Høring i Kostalden

25. juni: 1. demonstration til Rådhuspladsen. Borgerrepræsentationen laver nedrivningsudvalg

juli: 50.000 kr. fra Statens Kunstfond til bevaringsundersøgelse

aug.: Bevaringsgruppe, »Styringsgruppen« nedsat af Danske Arkitekters Landsforbund (DAL) med 3 beboerrepræsentanter

aug.: Ismejeriet lejet af Lejerforeningen

sept.: 1. vedtægts-revision, beboermødedemokrati

okt.: 100.000 kr. fra Statens Bygningsfredningsfond til bevaringsundersøgelsen

1971

1. febr.: Kommunen overtager administrationen af Brumleby

maj: DALs bevaringsplan udkommer

24. juni: 2. demonstration til Rådhuspladsen, 40-10 for nedrivning i Borgerrepræsentationen

efterår: Blok D malet

1972

febr.: 2. vedtægtsrevision

efterår: Første Gruppe for tomme lejligheder (»ulovlige lejemål«) startet

efterår: Beboersammenslutningen stiftet

»Klein-holdet«, vårfesten 1977. Fotograferet i halvlejen, da de endnu smilede. »Bindesbølle« vandt 5-1.

1973

forår: Bilaktionsgruppen startet

forår: Brumlen startet

sommer: FKB-samarbejdet startet (Fælleskoordineringen af Københavnske Beboerforeninger)

efterår: Gruppen for tomme lejligheder startet

dec.: 200.000 kr. bevilget af Borgerrepræsentationen til vedligeholdelse

1974

jan.-febr.: Underskriftindsamling om bevaring og ministerkontakt

jan.: Bevaringsgruppen startet (for billigere bevaring)

juni: Vedligeholdelsesgruppen startet

juni-juli: 2. Beboerundersøgelse

sommer-efterår: Blokkene malet

202

1975

vinter og forår: Blokmøder om bevaringsplanen

febr.: Den nuværende Ismejerigruppe startet

maj: 1½ mill. fredningskroner fra Miljøministeriet til forsøgsmodernisering

maj: Fotoudstilling i Ismejeriet, »Brumleby's Fællesskab«

22. juni: 1. Cabaret i Kostalden

Ungbo-sommeren:

11. juni: 1. beboermøde i Kostalden om Ungbo

1. juli: Ungbo accepterer kommunens tilbud om at overtage indstillingsretten

24. juli: 2. beboermøde beslutter lejlighedsbesættelser og blokade

11. sept.: 1. besøg af foged og politi

12. sept.: 2. hold besættelse indsat

15. sept.: 2. besøg af politiet

1. okt.: Aftale med Ungbo

25. juli: På Lejerforeningens initiativ: 5 partiers forslag til Borgerrepræsentationen om 5 mill. kr. til vedligeholdelsen

18. aug.: Åbent brev fra Lejerforeningen til Borgerrepræsentationen om vedligeholdelsen

okt.: Brumlebyboernes Bevaringsplan udkommer

Retssagen om kontrakterne starter

nov.: 3. Vedtægts-revision, Daglig Ledelse udvides og får sekretariat

nov.: Oplæg om Lejerforeningens grundlag udkommer

1976

27. febr.: Høring i Kostalden

marts: Retssagen vundet i Byretten

forår: Blokmøder om Forsøgsmoderniseringen I

9.-10. maj: 2. Cabaret

24. juni: Udvalg nedsat af Borgerrepræsentationen om forsøgsmodernisering og vedligeholdelse

29. aug.: Aktion omkring brandlejigheden D 18

29. sept.: ½ times tys-tys-udvalgsmøde på Rådhuset

9. dec.: 1.275 mill. bevilget af Borgerrepræsentationen til vedligeholdelse

dec.-jan-: Blokmøder om Forsøgsmoderniseringen II

1977

april: Retssagen om kontrakter vundet i Landsretten

22., 23. og 24. april: 3. Cabaret

forår: Den blå bevaringsplakat udkommer

forår: Ungbo ud af Brumleby, usikkerhed om indstillingsretten

forår: Blokmøder om vedligeholdelsen I, registrering af forsømt vedligeholdelse på de enkelte blokke starter
aug. og frem: Blokade af vedligeholdelsesarbejdet på vaskehusene
efterår: Blokmøder om vedligeholdelsen II
efterår: Blokmøde-gruppe startet

1978

forår: Blokmøder om Forsøgsmoderniseringen III
19., 20. og 21. maj: 4. Cabaret
nov.: Blokmøder om huslejeboykot
1. dec.: Brand- og vedligeholdelsesfest.

Lejerforeningens første periode 1969–72

Jannie, Steen, Flemming og Thomas beretter.

Tiden før

Jannie er født i 1953 og boede herinde med sine forældre indtil 1963. Senere flyttede hun igen herind sammen med sin far og boede her 1968–70, altså præcis i de år hvor beboerudskiftningen satte ind, og hvor Lejerforeningen blev til. I 1975 vendte hun alene tilbage.

Hvorfor vendte du tilbage? »Fordi det er det eneste sted jeg kan holde ud at bo. Det har noget at gøre med, at jeg er født herinde. Det er en del af mig selv. Så har jeg prøvet at bo på Amager i en almindelig ejendom, det var aldeles utåleligt. Så på Jagtvejen, det var dog på Østerbro. Så kom min far og jeg ind igen, det var skide dejligt. Vi flyttede ind i S 17, lige over for R, hvor vi før havde boet. Man oplever så meget mellem de blokke, man bor ved. Der var stadig mange af de gamle tilbage, vores gamle nabo fra R, fru Andersen, den gamle Hansen i S 7, Frede og Ellen Margrethe i S 6, maler Nielsens kone i P. Kreipke døde lige efter at vi var flyttet ind.

Steen er født i 1945. Han flyttede til Brumleby i 1966, altså to år før »de første unge« ankom. Hans far var født herinde. Allerede før 68 tog de faktisk unge ind: Birgit Nielsen, Karen Østmann (som havde arbejdet i Boligernes kontor i Nyborggade), Helle Hansen, Ebbe Madsen, men der var ikke mange andre. De øvrige var »aboriginals«, den oprindelige befolkning.

Steen flyttede ind i E 9, lige i nærheden af Karen. Birgit boede over for i P. »Karens nabo var en gammel gut ved navn Bernhard Rudkilde i E 5. Her kom de unge allerede før 1968. Han var en fascinerende person der kunne fortælle, en meget åben natur. Her mødtes man tit når man kom fra arbejde eller universitet og fik kaffe. Tit var der bajere og brændevin på bordet. Han gjorde ikke forskel på nogen, lå i evig korrespondance med kongehuset, hver gang der var vrøvl med pensionen. Han mente at hans

Majfest ud for blok L, 1971.

kone havde sat sig på den. Han skulle have sejlet på de 7 have, og havde ihvertfald en pension som billettør på DSB-færgerne.«

»Mellem Bernhard og hans nabo »Skomageren« var der et rivaliseringsforhold. Bernhard kunne aldrig holde nallerne væk fra pigernes lår. Så blev det i højere grad til, at man drak kaffen hos Skomageren. Nu er han for længst flyttet, fordi han led af gigtsmerter. Sådan en som Bernhard, han har lært meget af os, og vi har lært meget af ham. Det var en vekselvirkning«.

Da de unge kom.

Flemming er født i 1945. Han hørte til den gruppe på o. 40 unge, der flyttede til Brumleby omkring årsskiftet 1968–69. Det var de første som DUB (De unges Boligaktion) skaffede hertil. De kom fra Fredensgade og Nørre Allé, hvor kommunen tømte to kollegier. Flemming stod for overflytningen fra Fredensgade, han var mellemmand til DUB. På få dage og i snevejr flyttede de fra den trafikerede Fredensgade. Det var som at komme ud på landet.

På det tidspunkt var han med i forskelligt studenterorganisatorisk arbejde hos de sociologistuderende. Samme år havde han været med til at besætte sit institut.

Brumleby kendte de i almindelighed ikke noget til. Det havde stået i aviserne, at der var sket en udflytning til Valby. Specielt havde man hørt rygter om, at beboerne ikke var glade for at få unge ind i stedet. Flemming som allerede kendte de mennesker som havde kollektiv i Ismejeriet, havde en skide dejlig snak med købmandsparret Johannes og Grethe i den anden ende af blokken, som gjorde, at han kunne tage beroliget hjem og fortælle at det var en skrøne.

Og nu Jannie: Da de unge flyttede ind, følte det som en hel invasion. Den almindelige mening om de unge mennesker var at »de var gode nok, men de var en anden slags. Deres måde at se ud på, de talte også anderledes, der var mange intellektuelle. Og så lavede de lejlighederne helt anderledes, de malede dem, der var ikke tapet. Man plejede ikke i Brumleby at male vindueskarmene gule. Det er da mærkeligt, at de ikke hænger gardiner op! Det er nogle søde unge mennesker, men det er synd de er så grimme (langhårede), sagde min farmor, som stadig boede i Brumleby. Der var udbredte rygter om at de unge ikke passede deres lokumspligt og trappevask«.

Et problem som også kom bag på beboerne ved den tid, nemlig at der blev overflyttet et mindre antal narkomaner fra Ungdomsklinikken og drankere fra Kofoeds Skole, hørte Jannie ikke meget til. »Min far sagde på et tidspunkt, at der vist var nogen der havde leverbetændelse, så man skulle passe på, når man gik på lokum. Men han gik ikke så højt op i det med narkomanerne. Ovre ved R og S tror jeg ikke der var nogen«.

Steen: »Der var meget stor skepsis fra de ældres side, Hørbyerne, Østerbyerne. Det var jo en flok narkomaner der blev sluset ind. Mange vidste meget fra gamle dage, hvad de havde fået fortalt. Det var sgu som en ny koleraepidemi! De unge vaskede ikke lokummer og trapper. Det gav nogle sammenstød af den klassiske skuffe. En af de ting

som også var med til at skabe splid var, at de unge fortrinsvis fik 2-værelses lejligheder. Det var uretfærdigt.

Men for mig personligt var det enormt rart, at de kom. Det var folk som man kendte andre steder fra, demonstrationer, medlemmer af SUF, og fra traditionelle arbejdssteder som bryggerierne og posten. Dem fra Nørre Kollegium havde været en sejt kamp igennem før Nørre Kollegium blev nedlagt. Flere fra Fredensgården havde først været igennem Sofiegården og Stengården«.

Forarbejdet

Flemming fortæller, at John Leth Hansen fra DUB havde sagt til ham, at det ville være en god ting, hvis vi selv kunne få så meget hold i administrationen af Brumleby som muligt. For at lave en lejerforening kontaktede han derfor i marts 1969 to af dem fra Nørre Allé, Ole Timmer (L) og Erik Petersen (tidl. E). De kontaktede så folk herinde, som før havde været med i noget lignende, Katy Mariager, som havde været formand for den tidligere lejerforening, og Svend Iversen, som havde været med i Husholdningsforeningen.

Flemming var sammen med Erik Petersen og Svend Iversen og hans kone i den gruppe der forberedte foreningsvedtægterne. Til grund lagde man reglerne for de sociologistuderendes forening. I forberedelsesfasen dukkede der advarsler op om, at de gamle ville være skeptiske over for en struktur der ikke var traditionel med formand, bestyrelse osv., men som havde det månedlige beboermøde som øverste myndighed.

Jannie: »Ja så kom Flemming og snakkede med min far. De ville godt have ham med eller få råd hos ham. Han havde været med i Skjolds bestyrelse og var med i 10. Kreds bestyrelse (socialdemokraterne). Noget af grunden til at han ikke kom med, var tidnød, men vel også at de unge var for venstreorienterede«.

Steen: »De dér folk fra Nørre Kollegium holdt meget godt sammen. Der var ikke gået lang tid, før de etablerede sig med et lokale oppe i Inspektørboligen. De havde fællesaktiviteter deroppe, men det var endnu ikke nogen lejerforening.

Så nedsatte man nogle arbejdsgrupper, også med repræsentanter fra de ældre beboere. Men det var en ret presset affære. Der eksisterede på en måde stadig en lejerforening herinde i form af Katy Mariagers person, et enmandsforetagende. Hun var en meget stor hindring i starten. De mennesker fra Fredensgården kom med erfaringer om en åben foreningsstruktur. Det var, nærmere bestemt, Flemming der kom med det forslag fra de sociologistuderendes forening. Det blev kraftigt modificeret under indflydelse af de ældre, af folk der var skolet i 10. Kreds, Skjold og Husholdningsforeningen. Jeg selv havde ikke nogen videre erfaring med den åbne struktur, jeg havde kun erfaringer fra Studentersamfundet«.

Det stiftende møde

Flemming holdt i sommeren 1969 en del til ovre i Ismejeriet, hvor der kom en masse mennesker og røg sig skæve. Men derovre gik man og troede, at han var en rigtig studenterelev. Lejerforeningen var ikke deres sag.

På det stiftende møde en sommeraften, hvor der var sat bænke ud og mikrofoner mellem blok K og Kostalden, kom han lige fra Ismejeriet og var skæv. På vejen var han hjemme og hente nogle papirer og drikke en øl med naboen og Dagny fra blokken.

Da det blev Flemmings tur til at sige noget på mødet, begyndte Dagny at skælde ham ud, han passede ikke sin lokumspligt, og hun kørte over i det her med, at de studenter var kommet. Allerede på det første møde dukkede det problem altså op, fortæller Flemming, at en eller anden afbryder dagsordenen (det behøver ikke være en fulderik), og mødet bliver konfronteret med folk, der siger deres mening på den måde, som de snakker med deres kammerater til daglig, om hvad der rører sig i dem, udfra hvordan de er blevet formet og de omstændigheder de lever under. – Flemming delte overhovedet ikke lokum og trappe med Dagny, og han siger at han aldrig har snydt med det. Men han var simpelthen den første unge i blokken.

De kom udefra med gode idéer, siger han, men uden at vide, hvad de ville med den lejerforening, udover at skabe et organisatorisk sammenhold mod kommunen. De kendte intet til stedet. Mødet gjorde ham temmelig forskrækket, det var ikke så sikkert, at han havde den forkærlighed for de mennesker, at han kunne arbejde for dem og med dem. Han havde nogle temmelig vage idéer om at forene unge og gamle, studenter og arbejdere. Men det hele var temmelig skuffende. Mødet gav ham et andet forhold til det at lave lejerforeningsarbejde. Situationen den dag bekræftede, hvor vanskeligt det er at få en lejerforening til at eksistere, for ikke at tale om en samlet lejerforening for København.

Jannie og hendes far var med til det stiftende møde i sommeren 1969. »Men der var altfor mange ord. Der var megen råben og skrigen og ballade. På et tidspunkt råbte alle meget højt om lokummerne«. Uenigheden om vedtægterne opfattede hun som et personligt overgreb på en af initiativtagerne. Hun blev indigneret og forvirret.

Det var det eneste møde hun var til i Lejerforeningen. Selvom Ismejeriet blev overtaget af Lejerforeningen, mens hun endnu boede i Brumleby, kom hun der ikke, mest fordi hun ikke var vant til at gå ud.

Steen: »Det stiftende møde fandt sted den 16. juni 1969 under blå himmel og med udlånte bænke fra Kostalden under skarpt opsyn af fru Knudsen. (Det var Svend Iversen, en af »de gamle«, der havde udvirket lånet). Det var en broget affære med over 100 deltagere. Det hele var ved at drukne i tumulter. Der blev råbt og der blev skreget. Der var mange ord, de ikke forstod i Flemmings oplæg. Vi følte et ret stort pres fra Katy Mariagers side. De traditionelle love, der blev vedtaget med formand, bestyrelse og det hele, var mer eller mindre blevet påduttet os. Men lortet blev stiftet den dag«. Steen blev formand, Birgit Nielsen kasserer, også Svend Iversen blev valgt ind. Flemming blev suppleant.

Den første gejst

Steen: »I starten gik det pissehamrende godt. Der var gejst på, der kom folk helt friske udefra. Den generation er den første, der så tidligt har haft egen bolig. Det var så kombineret med masser af ting i tiden som betingede, at man satsede på bl.a. at gøre noget ud af det med egen bolig. På uddannelsesinstitutionerne var man blevet meget fortrølig med sådanne styringsformer. De af befolkningmassen fra 68–69 der ikke kunne klare at bo her, skilte sig ud igen, de andre faldt skide godt til.

Der skete virkelig mange ting det første år, der var virkelig mange der knoklede. Man havde forholdsvis god tid, der var økonomisk opgang. Alle vores bestræbelser kulminerede i 1970, da Kate (en af »de gamle«) kom med sit indlæg ved høringen i Kostalden. Da var politikerne rystede«.

Thomas er født 1950. Han flyttede til Brumleby vinteren 1969–70, altså ca. 1/2 år efter Lejerforeningens start. Han blev aktiv nogenlunde med det samme. »Vi opfattede det meget som en kamp for et sted at bo, ikke en kamp for arkitekturens skyld. Mange ville ikke kunne få en bolig ude i byen. Vi var nødt til at slås. Men hurtigt fandt vi ud af, at det også var et godt sted at bo, vi havde ikke lyst til at flytte.«

»Flertallet af dem, der gjorde arbejdet, var studerende, men det var altså ikke det der var afgørende for deres engagement. Og så var der færre, der var politisk organiserede uden for Boligerne dengang. Det betød at de kunne gå mere aktivt ind i det her. Vi boede vel en fjerdedel nytillflyttere, af dem var vi alligevel op til et halvt hundrede stykker der tog hånd med i«.

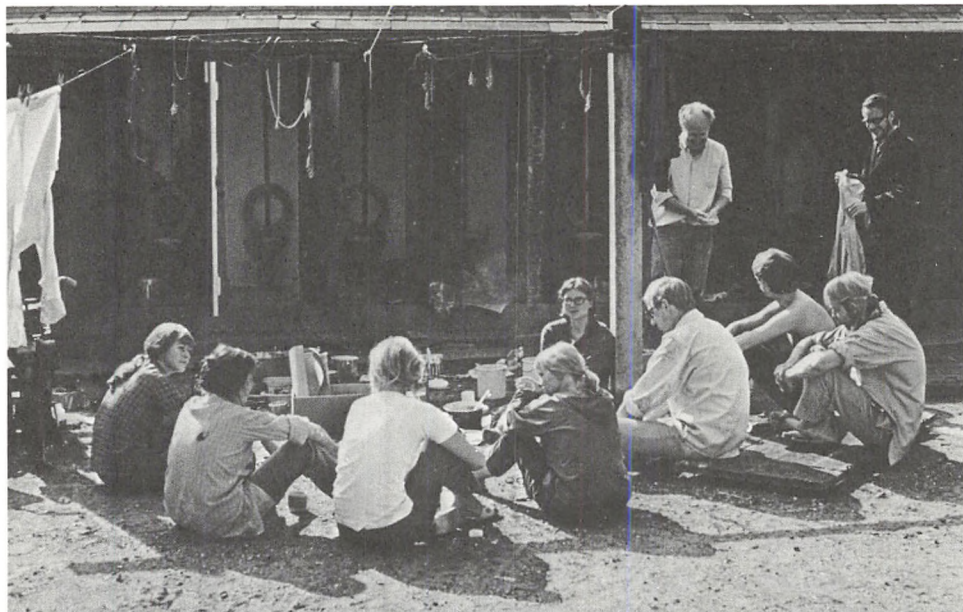
Møderne

Steen: »Møderne, de var stormfulde. Det var sgu besværligt. Der var mange gamle drukmåse, der så det som deres ypperste mål at få de dér møder forplumret. Jeg har båret mange branderter ud. Der var f.eks. kakkellovnsbrødrene, den ene var et stort brød; de var virkelig debile begge to. Så var der Narko-Georg og Tove Lise. Der kom forholdsvis mange gamle, men de blev lidt bange af, at sammensætningen var sådan.

Som regel blev der holdt et timelangt indlæg og derpå afstemning, det var meget traditionelt. Det foregik i regelen i Kostalden. Efter møderne var der altid bal og kollegilde, for at favne de to postulerede holdninger«.

I bogen »Stofmiljøer«, der bringer beskrivelser af Brumleby netop fra året 1969–70, kaldes holdningerne »rygerne og politikerne«. Steen hørte jo til politikerne, og han mener ikke, at opdelingen er helt ved siden af. Dog er bogens afsnit om Brumleby det dårligste. Det der står om rygerne er godt nok, men det om politikerne er kun summarisk. »Det dér kollektiv i Ismejeriet med Rye bl.a., trak mange mennesker herind. Ham dér Rye som aldrig kunne lade trommerne være under møderne!«

Thomas: »Det var normalt med 40–50 til et medlemsmøde. Vi havde bestyrelse med formand, sekretær og kasserer. Ebbe Madsen var blevet formand og var meget initiativrig. Han havde tillid og var afholdt i vide kredse. Mange idéer havde han jo, snart

Lejerforeningens første aktion: Toiletterne males sommer og efterår 1969.

sagt om al ting. Han var fuld af idéer om brugen af Ismejeriet. Han var motoren i demonstrationen på Rådhuspladsen i 1970.

Ellers var mødernes form præget af, at Steen næsten altid var kombineret ordstyrer og udsmitter: »Så, så Henning!« Der var jo nogle, der altid forstyrrede. »Det er i orden Sigfred, det dér har vi hørt før!« Det var meget alsidige ytringer der fremkom, men Steen greb ind, hvis det var noget indlysende vås. Formen på møderne dengang tilgodeså vel mere de forskellige slags mennesker, der boede herinde. Man sørgede for, at folk kom til orde.

Ja, det var en anden slags forening dengang, den havde kørt som traditionel forening fra den blev startet. I efteråret 1970 gik Ebbe Madsen af. På det tidspunkt var der også lagt op til en ændring af vedtægterne. Man var utilfreds med bestyrelsesformen og ville gerne have beboerne mere direkte med. Nogle – deriblandt to organiserede VS-ere, Ole Timmer og Karl Bencke – havde idéer om videregående demokrati, som sikkert var afgørende for vedtægtsændringerne«.

De gamle

Steen: »Det var nogle pudsige gamle størrelser, der blev vundet for sagen, f.eks. fru M. i blok S. Neden under fru M. boede der en pige, Elsebeth, som jeg så lidt til. Det var da søstersolidariteten fremstod første gang som en realitet. Det var et evigt hyr. Vi

kunne aldrig være sammen, fordi fru M. kom fisende hele tiden, for nu havde »banden« igen planer om at myrde hende. De førte en gasledning langs med vedbenden fra en lejlighed længere henne.

Så sagde jeg en aften: »Hvis jeg sover i din lejlighed, du i min og Elsebeth i sin, så kan vi se hvad der sker«. Det gjorde vi så i tre nætter og det gik fint. Hun var skide sur over at jeg overlevede. Hun var bange for at være i min lejlighed, så hun turde ikke gå på lokum. Bagefter opdagede jeg, at hun havde pakket sin lort ind og lagt under køkkenbordet, en sidste hilsen fra fru M. Senere da Jacob og jeg skulle flytte for hende, stod vi neden for lejligheden, og Jacob kom til at sige højlydt, at fru M. skulle flytte over i B. Så var det hele ødelagt, nu havde banden hørt det!

Hun var god nok, hun var meget aktiv i Lejerforeningen, vores faste støtte i starten. Vi vandt terræn blandt de gamle. Det blandede felt af unge og gamle viste sig hurtigt at være det blå felt«.

Flipperne

Thomas: »Det var jo flipperiets sensommer. Nogle lå og kneppede i buskene for eksempel. Der boede virkelig nogle mennesker herinde, som havde en flippet livsstil. Det var der mange, der havde meget imod.

Men det blev alligevel ikke rigtig til noget flipmiljø herinde. Det oprindelige miljø har været så stærkt, at det har forhindret det. Tiden har også arbejdet imod. De er her ikke mere i samme omfang. Nogle trak ud til Christiania, som er et mere tolerant sted. Nogle flyttede på landet, et par stykker døde, nogle kom i spjældet.

Bogen »Stofmiljøer« er skrevet på et minimalkendskab til Brumleby som helhed, den er en meget ufuldstændig beskrivelse. Den kunne de have lavet overalt i byen, Brumleby som sådan har ingen betydning haft i deres sammenhæng. Jeg blev meget sur, da den udkom. Der var jo i forvejen nogen, der ville identificere os med narkomaner. Forfatteren, som jeg havde hjulpet lidt, havde lovet ikke at identificere stedet ved navn. Det løfte holdt han altså ikke«.

Tidlige aktioner og arbejdsgrupper

Steen: Sommeren og efteråret 1969, altså så snart Lejerforeningen var stiftet, blev alle toiletterne malet. »Så var man nødt til at få nøgler rundt omkring, og folk kom ud af lejlighederne meget skeptiske, men der kom kaffe på bordet og pilsnere. Den dér lokumsaktion blev et vendepunkt. Det gik sgu flot det dér! Stort set var det et fast malersjak, der mødtes hver weekend. Det var hårdt! I starten kunne man lave to sæt lokummer på en weekend, senere gik det langsommere.«

»Badehusprojektet var også med omtrent fra starten som en mærkesag. Jeg vidste der engang havde været badeanstalt herinde. Så kom Ole Timmer med skitseblok og

milimeterpapir. Vi lavede store udregninger for 4 stk. brusebade i N's vaskehus, for her sidder hovedmåleren. Men det blev for dyrt at realisere«.

Steen var også med til at få de grønne områder åbnet: »Det begyndte med, at Helle, Ole Timmer og et par stykker til, vi havde en aften sat os ind på en af plænerne. Så stod der pludselig 4 pladsmænd høj hver med sin spade: Så er det ud! De mente, det var begyndelsen til enden. Det var en lun forårsaften i 1970. Samme sommer røg så pigtråden«.

Indstillingsudvalget

Allerede fra starten havde man arbejdsgrupper. Bl.a. blev Bevaringsgruppen dannet umiddelbart efter den stiftende generalforsamling. Også Indstillingsudvalget startede kort efter, omkring 1. okt. 1969, så vi selv fik indflydelse på tildelingen af lejlighederne.

Steen: »Forud for indslusningen af de unge, havde Lægeforeningen/Kommunen lavet en aftale med De unges Boligaktion, DUB. DUB havde altså indstillingsretten, men var ikke virkelig interesseret, fordi der ingen skillinger var i det.

Vi forhandlede nu et par gange med Ingolf Ring fra Lægeforeningens Boliger, dels om indstillingsretten, dels om den indvendige vedligeholdelse af lejlighederne, hvor vi var utilfredse med regnskaberne, ja de var der faktisk slet ikke, og det var jo juridisk set knapt så heldigt. Efter at vi havde påpeget dette, gik det stærkt med Lejerforeningens faktiske overtagelse af indstillingsretten.

I praksis foregik indstillingsarbejdet på den måde, at vi selv måtte holde øje med ledige lejligheder, for Lægeforeningen kunne stadig godt finde på at sætte folk ind. Vi arbejdede ud fra vores ventelister, opbygget efter et sindrigt pointsystem for ansøgerens trang. Vi tog ud for at checke at det passede, hvad folk skrev, og de var ikke slemme til at bilde os noget ind«.

Thomas: I foråret 1971 var Thomas med til at forhandle indstillingsret med kommunen, da kommunen overtog administrationen.

Hvorfor lå indstillingsretten så godt hos beboerne? »Ja, kommunen kunne ganske vist have taget den selv, for at kunne anvise lejlighederne til dem, man ikke ville fyre en rigtig lejlighed af på. Men DUB gav mindre administration. Og DUB skød den så videre til os af nemhedsgrunde. DUB var et boligselskab der var god til at udnytte kollegieloven, men Brumleby var DUB ikke interesseret i«.

Hvordan kunne Indstillingsudvalget komme igang med at sprænge aldersgrænserne? »Ja, vi satte én ind, en tømmer, han var vel omkring de 40. Uden at skrive at han var studerende, som vi havde gjort før. Men i kommunen var de ligeglade med, hvordan det foregik i realiteten, når formerne ellers blev holdt. De tog os ikke alvorligt, når det gjaldt vores beboerpolitiske mål, og de var ikke på vagt over for den slags. Og så var det administrative organer vi forhandlede med. For dem gjaldt det om at få arbejdet fra hånden, selv at få så lidt arbejde som muligt«.

Brumleby demonstrerer anden gang på Rådhuspladsen, juni 1971, da Borgerrepræsentationen med 40-10 stemte for nedrivning.

Bevaringsplanen

Thomas: Thomas blev på et beboermøde i Kostalden i sommeren 1970 valgt som en af tre til at repræsentere Brumleby i den såkaldte Styringsgruppe, som blev nedsat på initiativ af Danske Arkitekters Landsforbund (DAL) for at udarbejde en ny bevaringsplan.

»Samtidig med at Lejerforeningen var ved at forny bevaringssagen i 1970, arbejdede også en kreds uden for Brumleby med en ny bevaringsplan. Denne kreds gjorde sig nogle miljømæssige, tildels også sociale tanker, som førte til en invitation til Lejerforeningen om at være med. Den sagde vi ja til efter nogen diskussion, om man nu også skulle den slags, og så valgte vi vore repræsentanter. Man må vel se sådan på det, at vi gennem deltagelsen skaffede os indblik i og indflydelse på en plan, som var kommet til verden alligevel.

Jeg tror, at vi faktisk rykkede arbejdsgrundlaget lidt for Styringsgruppen med hensyn til disponeringen af boligerne, dels fysisk (køkkener, kollektive indretninger), dels socialt: de købte mere eller mindre vores trediedels-plan for beboersammensætningen, studerende, erhvervsaktive og ældre.

Uanset om vi havde rykket nul og niks i den plan, havde det nu nok været værd at være med: vi var jo ikke tvunget til at acceptere den, fordi vi havde været med (det var tit fremme i forhandlingerne og herude!) – og, det at vi faktisk var med, gjorde, at »man« var nødt til at betragte os som part – »man« var blandt andre Urban Hansen, og det bekom ham meget ilde at sidde til bords med os. Det anser jeg for at være meget vigtigt. Også for os selv – det styrkede vores opfattelse af vores egen mulighed for at være med i legen. Vi var »inde« på en anden måde. Aviserne holdt på det tidspunkt op med at skrive om os, som om vi var indfødte på Kuriamuria-øerne.

Det jeg blev valgt på var, at køkkenerne ikke skulle nedlægges. Arkitekterne ville have kollegiestøtte til stort antal enheder. Derfor skulle Kleins 1. sal indeholde tre kollegieværelser uden køkken, og blok N være med kollektivrestaurant.

Nogen havde altså forestillet sig, velsagtens Poul Erik Skriver fra DAL, at man skulle nedlægge mange af de selvstændige køkkener. Jeg mente at det skulle være almindelige boliger for almindelige mennesker, og ikke al det der kollektivhalløj i midten. Man skulle kunne købe god borgerlig mad, havde Skriver sagt, hvad mente han med det?

Ole Timmer, som også kom i Styringsgruppen repræsenterende Brumleby, gik ind for det, men det gjorde det møde i Kostalden ikke.

Normalt arbejder arkitekter med tomme huse eller huse der skal tømmes, og så kan de eksperimentere. Men her var det huse med mennesker i, og vi ville have det på vores facon.

Her var Skriver virkelig interesseret i en bevaring, som ikke bare var fysisk men social. Han var ikke så fandens interesseret, hvis det kun var bygningerne der var bevaringsværdige. Han var interesseret fordi der var noget miljøplanmæssigt og også noget demokratisk i processen. Det var usædvanligt på det tidspunkt.

Undervejs blev der holdt møder i Kostalden med 100–150 deltagere og med Skriver tilstede. At det skulle være familieboliger, traditionelle boliger, folkelig tradition, det kom nede fra Kostalden. Det virkede vist stærkt på ham.

Det var egentlig en oplevelse med de møder. Det var jo noget meget konkret, noget folk mente at kunne tage stilling til. Der var ikke noget besvær med at formulere sig, ikke noget med at stå med hatten i hånden. Det budskab kunne Skriver godt fatte. Han var meningsleder for de øvrige ekspertmedlemmer af Styringsgruppen. Arkitekterne åd den, de gik fra deres tanker om at sløjfe køkkener. I september var enighed opnået.

Men Blok N skulle alligevel være med kollektive indretninger?

»Njah, kollektiv og kollektiv. Der ville være blevet foreningslokaler, »løse« rum til gæster (altså folks private), foruden en større butik. Også nogle samlingsrum, og mulighed for en badeanstalt i kælderens til de snedigere badeformer (en af arkitekterne, Lars Happe var ganske ekset med saunaer). Kollektive indretninger, javel, men egentlig ikke kollektiv-indretninger. Elevatoren til de gangbesværede blev i Kostalden mødt med et: Dem kan vi sgu da bære op!

Parkeringspladserne var svære at takle. Min første reaktion var, hvorfor ikke Øster

Allé? Men vi var gået ind i Styringsgruppen på lovens og systemets præmisser. Det virkede realistisk på os at bruge de midler, der lå i lovgivningen. Vi forestillede os kun barikader, hvis der blev sat bulldozer ind mod lortet. Der lå ganske vist et gammelt beboerforslag om istandsættelse ved frivillig arbejdskraft og meget enkle midler. Men det havde kun lige været oppe og vende.

Der var opbakning om at bruge pensionistlove, kollegielove, saneringslove, og en af præmisserne var også, at der skulle være så og så mange parkeringspladser. Et forslag gik ud på at rive H og J ned, det gjorde alle rasende. Løsningen blev et kompromis, med formelle parkeringspladser, som i virkeligheden var græsplæner.

Den væsentligste betydning af planen var ikke planløsningen, det var ikke lejlighedstyperne. Der er to ting i planen der er afgørende: For det første viste det sig, at husene er skide gode, i forbavsende god stand. Det var billigere at bruge råhusene, end at rive dem ned og bygge nyt. (Planen kom endda til at danne grundlag for en senere generel rapport fra samme arkitektfirma om »Forbedring eller nedrivning«). For det andet viste det sig, at det kunne lade sig gøre at financiere det ved hjælp af den eksisterende lovgivning. Problemet var da at skaffe en villig bygherre. De lejer der var tale om, var ikke særlig voldsomme i forhold til Weidekamps aktuelle prøvemodernisering af A.

Planen blev præsenteret for Borgerrepræsentationen på et møde. De var skeptiske over for det tekniske, tiltrods for at det var godt undersøgt af os. De vidste til gengæld ikke noget selv, og var faktisk rent til grin. Og så gik vores finansieringsforslag på en anden grundværdi end kommunen krævede. Kampen blev ført over på det med grundværdien.

Efter at Borgerrepræsentationen havde truffet sin beslutning om nedrivning i juni 1971, blev kampen ført videre i de administrative kanaler. Kommunen havde anmodet om ophævelse af fredningen (subsidiært at Staten overtog). Så var det afgørende at få Boligministeriet, senere Kulturministeriet til at gå ind. Skriver havde kontakt med de folk. Det var i vinteren 1971–72. Hen ad vejen blev det på den måde forhalet ca. to år«.

Nye vedtægter

De reviderede vedtægter af 8. sept. 1970 fastslog som noget nyt, at medlemsmødet havde den højeste myndighed, og at Daglig Ledelse bestod af to interne og to eksterne sekretærer samt af en kasserer.

Steen: »De nye vedtægter fra 1970 var en stille og rolig erkendelse af, at man godt kunne arbejde videre. Den oprindelige tilbageholdende og små-leflende holdning blev afløst af en mere selvsikker. Der var opnået ret meget det første år.

Den ny struktur var affødt af de første erfaringer. Det var godt at uddelegere opgaver til nogle grupper. Det var en struktur beregnet på at tjekke de uddelegerede opgaver. Styringsgruppen, der var blevet nedsat for at udarbejde Bevaringsplanen, havde allerede somme tider måttet møde til en ordentlig gang røvfuld. Allerede før de

nye vedtægter havde man iøvrigt opdelt arbejdet i internt og eksternt, for både at udbygge sammenholdet og miljøet herinde og for at bekæmpe kommunens boligpolitik«.

Thomas: »Vedtægtsændringerne gik jeg meget ind for, det så meget demokratisk ud. Når man satte sådan nogle regler ned på et stykke papir, så måtte de jo fungere, tænkte jeg. Det var lidt naivt. De dér månedlige møder gav en masse snak. Tidligere havde det været sådan, at bestyrelsen lavede en helvedes masse arbejde på egen hånd. Godt nok var der mange med til at lave demonstrationen i 1970, men initiativet kom fra bestyrelsen. Nu blev det muligt at være med ved at komme til møderne, men også kun ved at komme til møderne, med det samme sætte sig på sin røv og snakke op.

Det er forkert at sige, at de gamle holdt op med at komme til møderne, men deres synspunkter blev efterhånden ikke lagt til grund. Idag ser jeg det sådan: I virkeligheden var det ikke særlig demokratisk. Det intellektualiserede hele lortet, men det burde ikke have været det vigtigste dengang. Det var en form for demokrati, der var skræddersyet til unge veluddannede og forholdsvis velformulerede mennesker.

Grunden blev lagt til, at møderne fungerer så tungt. Vi havde en fantastisk respekt for at lade sludder og vrøvl komme til orde. Holdningen var meget liberal, også over for folk der kom med alenlange udredninger. Interessant at vi kører videre med en forening hvis arbejds måde er så flippet!«

28. febr. 1972 vedtoges *den anden revision* af vedtægterne:

Thomas: »Årsagen var, at nogen havde foreslået gammeldags vedtægter indført igen (Jørgen Dahl Hansen og kredsen om ham). Hovedpunktet i kritikken var, at der ikke var styring nok. Her havde efteråret 1971 ikke budt på de store slag i bolledejen, efter at bevaringsplanen og den anden demonstration var blevet fyret af om foråret og sommeren. Det var en konsoliderende fase, hvor der blev opstillet nye regler for Indstillingsudvalget, etableret regelmæssigt kontorhold, og gjort noget ud af aktiviteten i Ismejeriet.

Nyt i vedtægterne var, at Daglig Ledelses funktion blev præciseret. »De gamles« repræsentation i Daglig Ledelse blev også sikret, ikke fordi forholdene havde forværret sig, men fordi »de gamle« aldrig rigtig havde været med i ledelsen. På grund af den tunge beslutningsgang blev der lavet regler for omstødning af beslutninger. Men nogen tilbagegang til gammeldags vedtægter blev det ikke«.

Beboersammenslutningen

Thomas: »I efteråret 1972 blev Beboersammenslutningen stiftet. Anledningen var, at Kate brød med Lejerforeningen, uden Kate var den ikke blevet til. Det var »de gamles« utilfredshed med Lejerforeningen, der kom til udtryk: For det første kørte den demokratiske side af Lejerforeningen på en måde, som de gamle hverken kunne eller ville være med til. Møderne var noget personligt for dem, det var noget alvorligt. Der skulle hverken grines eller drikkes bajere, ikke for meget da. Nogle ting, som de gamle mente

var problemer, blev gjort til Beboersammenslutningens mærkesager: de larmende fester i Ismejeriet (en gang om ugen hele året rundt for åbne vinduer), renholdelsen af lokummer og trapper, ordenen på plænerne. Det var problemer, men Beboersammenslutnings-folkene smurte ikke for lidt på heller.

Én ting har de gjort godt: lavet arrangementer efter de ældres smag og behov, udflugterne og Onsdagsklubben, som en kreds inden for Beboersammenslutningen stod for. Men Kommunen brugte det til splittelsesforsøg og kunne f.eks. sige, at al den bevaringssnak dækkede over nogle forløbne studenter, der meledede deres egen kage. Det blev lagt op, at interne flytninger for de gamle skulle gå via Beboersammenslutningen. Det nægtede vi at være med til, og istedet kom Beboersammenslutningen ind i Indstillingsudvalget i 1973.

Fra Lejerforeningen har man siden da tilstræbt et samarbejde. Thomas var med til det stiftende møde, og talte som én fra »de unges forening« for *samarbejdet*. »Det var kodeordet, da det ikke kunne forhindres at Beboersammenslutningen blev oprettet. Men de var tunge at danse med«.

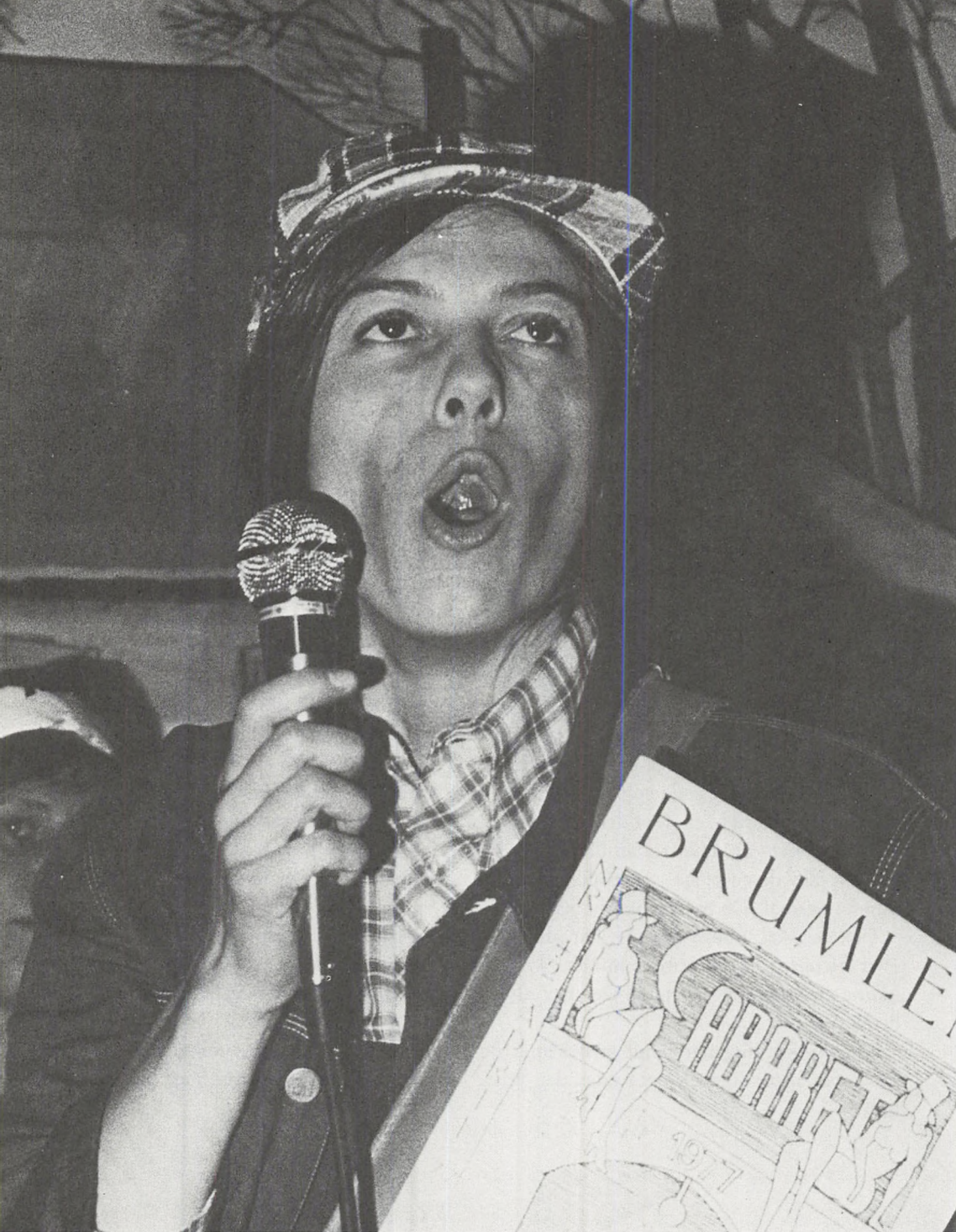
Generationsskifte blandt de aktive

Steen: »Det tager sgu for meget tid, alt i alt var det to år. Bagefter, i 1972–73, underviste jeg oppe i Kalundborg og var 1/2 år i Marokko og et år militærnægter. I 1974–75 var det nogen nye mennesker i Lejerforeningen, der var sket et generationsskifte«.

Thomas fik job i Jylland og holdt op i Lejerforeningen i foråret 1973. »Lejerforeningens arbejde, det kræver at man har god tid. Det har man kun under bestemte livsforhold. Meget af tiden gik jeg på arbejde, det var svært at passe sammen. En hovedtanke: det har altid gjort sig gældende, at man skulle disponere uindskrænket over sin tid. Det blev mange afskrækket af, at det tog sådan et omfang. Netop maratonmødernes façon. Hvor aggressiv og udkørt man blev af de møder, de havde en fantastisk effekt. Efterhånden blev de en plage, et gevaldigt hundeslagsmål om ting, der ikke var oplagte til hundeslagsmål. De møder bragte ikke det bedste op i én.

Den der skal udføre tingene, har under sådanne forhold en meget stor tilskyndelse eller fristelse til at informere mindre, lægge mindre op til møderne end godt er, for at kunne overkomme arbejdet. Det har altid været et problem. Man arrangerer sig, hedder det.

Den udskiftning der fandt sted blandt de aktive efter vedtægtsrevisionen foråret 1972, var sket alligevel, også uden den rejste kritik. Det var ikke et brud med nogen linie«.

Lejerforeningens anden periode fra 1973

Morten beretter.

Morten er født 1951 og flyttede til Brumleby i foråret 1971 sammen med en pige, der var skrevet op til en lejlighed herinde. Boede da isoleret på værelse på en 5. sal ved Søerne. I Brumleby boede han i første omgang frem til sommeren 1972, men var ikke særlig interesseret i boligpolitisk arbejde og deltog ikke i Lejerforeningens aktiviteter. Efter et mislykket kollektivforsøg, flyttede han tilbage i foråret 1973 for at få et rart sted at bo.

Forspil

»Da jeg kom tilbage i anden omgang, syntes jeg, at det var vigtigt at være aktiv det sted, man boede. Det var bl.a. slumstormerbevægelsens omfattende arbejde i København i disse år, som havde overbevist mig om, at det var nødvendigt at slås med magthaverne, hvis man altså ville leve under tålelige forhold. Jeg syntes derfor, at det var vigtigt at få folk aktivt med til at forbedre miljøet herinde. Derfor gik vi til beboermøde, Ruth og jeg.

På det beboermøde snakkede de om biler. Vi blev begejstrede for, hvad folk sagde. Selvfølgelig skulle der ikke være biler herinde. Vi mente, at det var vigtigt at støtte, at det var et rimeligt krav, som ville gøre det sikrere for børnene at lege herinde, og som jo også ville skabe plads til nogle flere græsplæner, dér hvor der var parkeringspladser. Derfor foreslog vi en underskriftindsamling. Det var vores ilddåb i lejerforeningsarbejde. Det havde vi ikke prøvet før.

Men bilaktionen virkede mod sin hensigt. I stedet for at blive en kraft, som kunne samle folk om at forbedre vores forhold, splittede den beboerne op for og imod biler i Brumleby. Vi havde ikke undersøgt, hvad der var Brumlebys særlige situation. Vores udgangspunkt var bare nogle spredte tanker om, at miljøet skulle forbedres, derfor kastede vi os lige ud i den aktion. Havde vi undersøgt forholdene, ville vi have set, at kræfterne skulle samles om at sikre en bevaring af Brumleby, sådan at vi beboere kunne blive boende. Og at det var Kommunen, vi skulle slås imod. Men bilaktionen afledte altså opmærksomheden fra disse ting i en periode, til fordel for indbyrdes kævleri om bilerne. Aktionen havde dog den gode effekt, at vi fik sat skilte op med hastighedsbegrænsning, og så udelukket det meste af den trafik, som ikke havde noget at gøre herinde. Det kunne vi nu godt have opnået uden at splitte folk op, for disse ting var der næsten total enighed om!«

Brumlen, Brumlebys beboerblad, blev startet i foråret 1973 og udkommer en gang månedligt. Her synger Brumlen sin sang på Cabaretten 1977.

Lejerforeningens største maleraktion: Blokkene males sommer og efterår 1974 og bliver gjort 10 tons tungere.

At få Lejerforeningen op at stå

»Netop bilaktionen gjorde det klart, at vi måtte se at få Lejerforeningen op at stå omkring de *væsentligste* opgaver. Og her var det vanskeligt at komme igang i foråret 1973. Der var nemlig næsten ingen aktive tilbage, vel kun ca. 12 kontinuert aktive i Daglig Ledelse og Indstillingsudvalget, som altså lavede mere end blot at komme til de månedlige beboermøder.

Erfaringer skulle der i virkeligheden være nok af at bygge på, men vi måtte alligevel selv det hele igennem fra bunden. Der var nemlig ikke rigtigt nogen tilgængelige kilder fra Lejerforeningens første år: Ingen generalforsamlingsoplæg, intet blad, ingen af de gamle erfarne aktivister, og et utroligt rodet arkiv, som for en stor del lå og flød hjemme hos forskellige tidligere aktivister.

Men i slutningen af 73 var vi nået så langt, at vi kunne fastslå, at den dér bevaringssag måtte være hovedopgaven for Lejerforeningen. Og at en forudsætning for, at få beboerne til at slutte op om Lejerforeningen igen, måtte være at få alle oplysninger ud til beboerne. Derfor blev vores avis »*Brumlen*« startet op i den periode. Samtidig gik vi med i et samarbejde med andre aktive beboerforeninger i København i Fællesko-

ordineringen af Københavnske Beboerforeninger (FKB). Det var med til at give os nogle idéer til det videre arbejde, ligesom vi kunne støtte hinanden, når det brændte på«.

Bevaring og vedligeholdelse i centrum for arbejdet

»Vi havde som arvegods fra Lejerforenings tidligere tid den opfattelse, at DALs plan var god nok. Så nu gjaldt det bare om at få den presset igennem hos miljøministeren, som havde overtaget vores sag. Derfor tog vi i efteråret 1973 initiativ til en underskriftindsamling blandt beboerne med krav om, at Brumleby blev bevaret hurtigst muligt. Den afleverede vi til miljøministeren i januar 74.

Den var en fortsættelse af den tidligere linie i lejerforeningen, at satse kræfterne på at *overtale* de statslige myndigheder til at følge vores krav om bevaring. Vi mente faktisk dengang, at hvis vi henvendte os ihærdigt nok, så skulle det nok lykkes. Men det hjalp bare ikke en kæft. Miljøministeren var venlig og rar og imødekommende – hvorefter han syltede sagen som hidtil.

I samme periode fik vi fat i DALs bevaringsplan. Den gjorde det klart for os, at det var teknisk muligt at restaurere og bevare Brumleby. Grundige byggetekniske stikprøver, udført af bl.a. Teknologisk Institut, viste det. Men ellers var det en gevaldig nedtur at læse sig igennem rapporten. For den moderniseringsgrad og finansieringsløsning, som rapporten indeholdt – og som vi ved Gud havde slås'et for at få gennemført – ville jage hovedparten af de nuværende beboere direkte ud af Brumleby. Huslejen ville blive alt for høj.

Derfor blev *Bevaringsgruppen* dannet hurtigt efter disse opdagelser (jan. 1974). Den fik til opgave at udarbejde et forslag til en billigere modernisering, som skulle ud til diskussion blandt beboerne.

Den anden vigtige ting, som vi fik fat om i den periode, var *vedligeholdelsen*. Kommunen havde, siden den overtog området, systematisk ladet husenes forfald fortsætte. Et forfald der fulgte Kommunens egen svinske logik: Jo mere det forfalder – jo mere uudholdeligt bliver det at bo i – og jo dyrere bliver det at restaurere – til sidst så dyrt, at ingen djævel kan tvinges til at skyde penge i det – altså en sikker nedrivning.

Lejerforeningen havde i tidligere tider sendt klager til bygningsmyndighederne og Direktoratet for Kommunens Beboelsesejendomme. Den ende greb vi nu fat i. Vi sendte fornyede breve med klager over vedligeholdelsen, sammen med en stribe af rykkere. Vi regnede med, at vi kunne knalde dem på, at de regulært brød lejeloven.

Men også her havde vi fejlvurderet det kommunale magtapparat. For Kommunen ejede jo vores huse, samtidig med at den også var tilsynsmyndighed med vedligeholdelsen af husene. Så de studehandlede indbyrdes i de kommunale korridorer – og fortsatte så ellers misligholdelsen. Vi fik dog en mindre indrømmelse, nemlig en bevilling på 200.000 kr. til det aller-aller mest nødvendige. Men den forsløg mildt sagt som en skrædder i helvede.

Vi blev efterhånden mere og mere klar over, at de få indrømmelser, som findes til lejere i lovgivningen, ikke rigtig var nogen garanti for os. Kommunen kunne uden bekymringer bryde loven, uden at nogen tog notits af det, hvis det passede ind i dens interesser. Kun hvis vi selv råbte allerhelvedes højt og truede med alskens ting, fik vi en lille-bitte smule igennem.

Selv de allermindste ting, som skal være i orden i de enkelte lejligheder, når man flytter ind, prøvede Kommunen at bøffe os med. Da vi opdagede det, lavede vi et forarbejde i Daglig Ledelse, hvor vi undersøgte boliglovene. Derefter blev *Vedligeholdelsesgruppen* dannet i efteråret 1974.

»Den gik igang med at prøve at få sikret folks rettigheder, når de flyttede ind i lejlighederne. Og det var noget af en opgave på det tidspunkt. For den tilsynsførende, som vi havde dengang, han var sgu et helt kapitel for sig. Med en grovhed og løgnagtighed uden lige prøvede han at snøre hver en ny indflytter. Men takket være ihærdigt arbejde af gruppen, lykkedes det af få mange ting igennem hele tiden. Denne tilsynsførende – Hermod Nielsen hed han, Hovmod kaldet – blev senere belønnet for sin indsats mod os. Han blev forfremmet til overtilsynsførende for en større række kommunale ejendomme«.

Mobilisering

»Indadtil begyndte vi at bruge mere energi på at få beboerne aktivt med i arbejdet. I starten prøvede vi at få folk til at melde sig til en aktivgruppe, som skulle træde til, når beboermøderne besluttede noget. Det viste sig hurtigt at være en dødfødt metode. Folk melder sig ikke bare som forefaldende arbejdskraft til ukendte formål.

I stedet begyndte vi mere eller mindre bevidst at mobilisere og organisere folk i Lejerforeningen i forhold til vores konkrete problemer som beboere. Det gav straks pote, det kunne mange se en mening i. Det foregik på to planer. For det første omkring faste grupper under Lejerforeningen, som tog sig af nogle af de vigtigste områder af vores kamp. Således blev Brumle-redaktionen styrket, Bevaringsgruppen, Vedligeholdelsesgruppen og en gruppe der havde til opgave at få opsagt og genudlejet tomme lejligheder, dannet i 73 og 74. Ja, og der blev dannet en gruppe, som samlede gamle aviser og flasker, hvor overskudet af salget gik til Lejerforeningen. Samtidig fortsatte den daglige ledelse og Indstillingsudvalget deres arbejde. Antallet af aktive voksede.

Cabaret 1975. Annie og Karen Marie som conferentiers, Katja som miss Misfornøjet, Rudie, Britt og Hanne i Pladsmændsvisen, Janna og Mette i Købmændsvisen, Charlotte som kommunens mand Hermod Nielsen, Beton-Ulla som Urban Hansen, Kates kampsang, og fuld scene. Brumlens forside nr. 33, juli 1975 viser det for eftertiden.

BRUCOLEN

NR 22

JULI 75

3 ÅRG

UDGIVET AF BRUCOLEBY LEJERFORENING FOR BEBOERNE

Det andet plan mobiliseringen fandt sted på, var arbejdet med at komme bredt ud til beboerne og at styrke sammenholdet længere ud end i de aktives rækker. Det skete ved fester i Kostalden, ved fællesspisning i vores mødelokaler i Ismejeriet, og især ved blokmalingsaktionen.

Blokmalingen strakte sig over sommeren og efteråret 1974. Den samlede store dele af Brumlebys beboere om at sætte focus på den elendige vedligeholdelse over for offentligheden. Også blandt folk i Brumleby blev forståelsen for Kommunens svineri over for os øget betydeligt, ligesom vi over for hinanden viste, at når vi går sammen, kan der udrettes store ting.

I slutningen af 1974 var Lejerforeningen altså nået temmeligt langt. Den havde fået fastslået, hvad der var de vigtigste opgaver omkring bevaringen af Brumleby, og havde fået mange aktivt med i arbejdet, ligesom den kom langt ud i Brumleby og også kom længere ud til andre aktive beboerforeninger og offentligheden gennem pressen.

Men aktiviteten var stadig præget af, at vi troede at vi kunne få tingene igennem ved hjælp af møder og gode argumenter over for ministre og Borgerrepræsentationens flertal. At man kunne nå meget langt af den vej, hvis bare man havde underskrifter nok. Hvis vi havde kigget os lidt mere omkring i byen, havde vi nok fundet ud af, at det var en forkert linie. Der var jo nok af kampe i saneringsområderne, som havde vist, at skal der opnås resultater, må man forberede sig på sammen at sætte magt bag sine krav ved at gå i aktion.

. Men vi gjorde jo også selv vores erfaringer. Vi kunne tydeligere og tydeligere se, at de faktisk var næsten totalt ligeglade med alle vores gode argumenter og underskrifter. Trods en til tider pæn og imødekommende overflade, ja så gjorde de ikke en skid for os. Under overfladen drejede det sig om, at der skulle tjenes penge på området. Og at det nødvendigvis måtte ske på bekostning af os«.

1975: Et vigtigt år i Lejerforeningens historie

»Lejerforeningen fortsatte arbejdet med at få flere aktivt med. I slutningen af 74 fik vi i den forbindelse samlet en *Ismejerigruppe*, som tog sig af at lave forskellige fællesarrangementer i vores lokaler i Ismejeriet, samt øvrige fester.

Den tog også initiativet til den første *Cabaret* i foråret 75, som er blevet en fast årlig begivenhed med en enorm mobiliserende effekt. Det har den, fordi den er lavet af folk og for folk i Brumleby om vores dagligdag og kamp for bevaring. Det er blevet bragende succeser, som samler fyldte huse. Der kan ikke herske tvivl om, at alle de aktiviteter af sådan mere kulturel art, som denne gruppe har stået for, er en vigtig kraft, som styrker vores sammenhold.

Men jeg tror, at det der fik størst betydning for den store opbakning, da vi røg ud i åben konflikt med Ungbo og Kommunen senere på året (75), det var de *blokmøder* som Bevaringsgruppen holdt i efteråret 74 og foråret 75. Gruppen var nemlig blevet færdig med kritikken af DALs bevaringsplan, og havde lavet et forslag til principper for

I februar og marts gik rygterne inde fra Kommunen på, at Magistraten ville fremsætte forslag på 1,2 mill. kr. til vedligeholdelse af Brumleby. Det var godt nok en væsentlig indrømmelse til vores krav om vedligeholdelse, men det var bare langtfra tilstrækkeligt.

Derfor lavede vi en pjese om vores vedligeholdelseskrav, og den brugte vi til at samle støtteerklæringer om vedligeholdelse til 5 mill. Vi fik faktisk støtteerklæringer fra hele landet, fra lejerforeninger, fagforeninger og andre interesseorganisationer. Og så fik vi 5 partier til at rejse vores krav som forslag i Borgerrepræsentationen.

Men stadigvæk var hele denne kampagne også stablet op ud fra en sidste tro på, at vi kunne overtale Borgerrepræsentationens flertal til at følge os. Derfor havde vi ikke flere planer for den kampagne ud over at sende en kopi af støtteerklæringerne til Borgerrepræsentanterne. Og det endte da også med, at hele skidtet blev udsat til 76, til december 76!

Maj 75 kom så det 2. udspil. Denne gang fra Miljøministeriet. Igen en indrømmelse til os, nemlig en bevilling på 1,5 mill. kr. til en forsøgsmodernisering i Brumleby. Men samtidig et tveægget sværd, for det blev overladt til Kommunen suverænt at bestemme, hvordan denne forsøgsmodernisering skulle være. Vi protesterede kraftigt, men det hjalp ikke, og vi var nu mere end nogensinde klar over, at der måtte skrappere midler til, hvis vi ville have vores krav igennem.

Men i juni kom det angreb, som fik størst betydning for Lejerforeningens videre udvikling. På et møde mellem os, Kommunen og *Ungbo* den 9. juni, fik vi at vide, at *Ungbo* skulle overtage indstillingsretten til ledige lejligheder i Brumleby. Det kom som et lyn fra en klar himmel. Vi var ikke forberedt på det.

Men ret beset kunne vi nu godt have vidst det og forberedt os, hvis vi havde fulgt mere med i, hvad der skete ude omkring. For De unges Boligaktion (DUB), som reelt havde overladt os indstillingsretten, havde faktisk gennem et par år været ved at afvikle disse sider af sin virksomhed og overdrage dem til *Ungbo*.

Vi havde haft den indstillingsret siden 69, og havde brugt den til at opbygge en stabil og solidarisk beboersammensætning ved hjælp af faste indstillingsregler. Det var lige præcis det, Kommunen ville have nedbrudt. For kunne den få smadret stabiliteten i beboermassen, så ville det jo igen bane vej for en »smertefri« nedrivning eller luksusmodernisering. Og det kunne Landsforeningen *Ungbo* klare, med sine nære forbindelser til Rådhuset og med en praksis der gik ud på at udleje til unge under uddannelse og folk på korttidsophold i København. Det ville hurtigt gøre Brumleby til en gennemgangsléjr.

Ungbo-sommeren. Fogden på vej rundt til de blokerede lejligheder. Politiet i færd med at tømme lejlighederne. Hermod Nielsen, Kommunens lokale mand, i nederste venstre hjørne. Forside til Brumlen nr. 25 okt. 1975.

BRUMLEN

NR 25 OKTOBER 75 3 ÅRG

UDGIVET AF BRUMLEBY LEJERFORENING FOR BEBOERNE

På beboermødet om denne sag, 11. juni, væltede det ind med folk, og Mødesalen var propfuld. Vi vaklede i Den daglige Ledelse og ville give køb over for Ungbo ved at tilbyde dem en fjerdedel af lejlighederne til fri disposition. Beboerne fejede naturligvis det udspil af bordet og krævede, at vi skulle fastholde indstillingsretten og slås for den. Fra vores side i Daglig Ledelse var det den sidste rest af den linie, som vi havde kørt hidtil, den med at lægge op til forhandlinger og overtalelsesforsøg som sidste udvej. Vi havde ikke vurderet mulighederne for at slås. Vi havde ikke overblik over mobiliseringen.

Men nu forlod vi den linie. Det videre forløb af den sommer, som vi kalder Ungbo-sommeren, gjorde det klart for mange af os, at vejen til at opnå resultater afhænger af, om vi beboere er parat til at gå sammen om at sætte magt bag kravene.

De forhandlinger vi havde med Ungbo i tiden derefter, gjorde det uhyggeligt klart: Vi forhandlede faktisk røven i laser for at få dem til at følge vores regler eller trække sig ud. De prøvede hele tiden at snøre os ved hjælp af luftige løfter, samtidig med at de spredte alskens løgne om os i pressen. Men når det kom til realiteter, når vi krævede en underskrift på løfterne, så sprang de fra. Forhandlingsvejen alene duede ikke, når det kom til væsentlige spørgsmål. Vi forberedte derfor i Lejerforeningen besættelse og blokade af de ledige lejligheder.

På beboermødet 24. juli var forhandlingsvejen udtømt, og de sidste broer blev brudt af. Beboermødet besluttede med stort flertal at besætte de tomme lejligheder og etablere blokade mod Ungbo. Og denne gang var vi velforberedt i Lejerforeningen. Vi havde valgt en ledelsesgruppe for blokaden og havde skaffet besættere til de tomme lejligheder. Aktionen gik igang allerede samme nat. Lejerforeningen havde for første gang i sin historie valgt kampens vej, istedet for et sikkert nederlag gennem håbløse forhandlinger.

Det viste sig, at det var en mulig og rigtig vej at gå, selv om Kommunen og Ungbo prøvede med flere grove angreb. I første omgang indklagede de vores besættere for Fogedretten, og besættterne fik besked på at rømme lejlighederne. Det nægtede vi. Derefter pudsede de en ordentlig politistyrke på os, vel en godt 100 stykker. Men gennem en disciplineret, ikke-voldelig blokade, fik vi kompromitteret Ungbo godt i offentligheden.

Ungbo troede de havde knækket os, og sagde at alle forhandlinger nu skulle starte på bar bund. Men vi var forberedte på, at vi skulle fortsætte kampen, så vi besatte lejlighederne igen, plus et par nye. Ungbo prøvede så, som sit sidste forsøg, at få skruibrækkere til at flytte ind under politibeskyttelse. Men vi fastholdt blokaden mod disse skruibrækkere, og det lykkedes at få flere af dem til at gå over på vores side, fordi Ungbo havde løjet over for dem om vores kamp.

Det blev sværere og sværere for dem at udleje, og efter godt 2½ måneds besættelser og blokade, fik vi tvunget Ungbo i knæ. På et forhandlingsmøde 1. okt. indgik de en samarbejdsaftale, som fulgte vores indstillingsregler til punkt og prikke.

Resultatet var altså nær en fuldstændig sejr over Ungbo. Jeg tror, at det er den mest

betydningsfulde begivenhed i Lejerforeningens historie. Den viser, at det er muligt at opnå resultater, når Lejerforeningen stiller sig i spidsen og organiserer beboerne til at sætte magt bag kravene. Der var immervæk ca. 150 af Brumlebys 700 beboere aktivt med i denne meget langvarige blokade. Den kamp fik kombineret vores forståelse for Kommunens og Statens interesser i Brumleby med, hvordan vi kan få gennemført vores krav«.

Nogle nye fejl i arbejdet

»Samtidig med Ungbo-konflikten tog vi skridt til at rejse en *retssag mod Kommunen* omkring vores lejekontrakter. Lægeforeningens Boliger og siden Kommunen havde nemlig fra 1968 lejet alle ledige lejligheder ud på midlertidige kontrakter, som fritog Kommunen for genhusningspligt, hvis bebyggelsen skulle rives ned eller moderniseres. Det var selvfølgelig også et led i Kommunens fremtidsplaner for Brumleby. Vi mente, at den fritagelse for genhusningspligten var ulovlig, og anlagde sag mod Kommunen. Den vandt vi efter appel til Landsretten i april 1977.

Vi var en del i Lejerforeningen, der dengang mente, at det var lidt spild af energi og penge at føre den retssag, for den borgerlige ret er borgerlig, og derfor ville vi tabe. Det er jo rigtig nok, at det borgerlige retssystem på alle afgørende områder forsvare kapitalens interesser. Men alligevel indeholder loven også mindre indrømmelser bl.a. til lejerne, som kan udnyttes i retssager. Det er indrømmelser, som er resultater af tidligere tiders kampe. Men de nuancer overså vi noget i den tid lige efter Ungbo. I det hele taget havde en del af os et noget firkantet forhold til tingene, som førte til en del skadelige fejl i Lejerforeningens arbejde i slutningen af 75 og første halvår 76.

Ungbo-konflikten havde vist, at det svigtede en del med sammenhængen mellem Daglig Ledelse og Lejerforeningens arbejdsgrupper, og med sammenhængen mellem folk i boligblokkene og den aktive del af Lejerforeningen. Det havde hindret demokratiet og opbakningen om aktionen noget, og samtidig havde vi haft en del besvær med at slå som en knyttet hånd, fordi disse kommandoveje ikke var klare, og fordi ledelsescentre i aktionen skiftede noget.

For at sikre en demokratisk Lejerforening, der kunne samle beboerne til kamp, måtte vi derfor konstatere, at det var nødvendigt at ændre på *Lejerforeningens struktur*. Det blev så gjort ved, at vi stadig fastholdt beboermøder og generalforsamlinger som den øverste besluttende myndighed, men at generalforsamlingen valgte en ny type Daglig Ledelse bestående af en repræsentant fra hver gruppe samt en arbejdsgruppe på tre med sekretærbeføjelser. Dermed blev der sikret gode forbindelseslinier mellem Daglig Ledelse, grupperne og beboermøderne, som gjorde os mere handlekraftige.

Men en fejl og svaghed ved den nye struktur er, at den hovedsagelig kun sikrer de aktives indflydelse. Så forfejler man jo, hvad det netop drejer sig om, at få flest muligt fra alle boligblokkene med i diskussionerne, beslutningerne og aktionerne. At det er

det, som de aktive må stræbe efter at sikre. At opnå det, kræver, at man lægger alle vigtige spørgsmål ud til diskussion i blokkene, før man tager beslutninger. Det er først blevet indarbejdet, som en fast institution, fra slutningen af 76.

Den der tendens til at lave en »aktivistorganisation« viste sig også i spørgsmålet om *Lejerforeningens grundlag*. Vi var nogle som mente, at vi på baggrund af Ungbo-kampen måtte lave et lejerforenings-program, som i virkeligheden var en fiks og færdig boligpolitik, hvor man tog stilling til Statens og Kommunens samlede boligpolitik og så videre. Det var i virkeligheden et forsøg på at indføre et grundlag, som lå langt ud over Brumlebys kamp, og som det var umuligt at samle beboerne omkring.

Nej, det der er fornødent, for at Brumleby kan bevares på vore betingelser, det er, at vi står sammen om de helt konkrete krav til bevaringen og de andre angreb på os herinde, og at vi ikke er bange for at sætte magt bag vores krav og gå i aktion. Det er det som må være Lejerforeningens grundlag – og som jo også siden er blevet det.

Nu betyder det ikke, at jeg mener, at man ikke skal søge at rejse støtte til andre kampe i Lejerforeningen og på beboermøderne. Tværtimod synes jeg, at det er af meget stor betydning at rejse støtte til Todesgade, Scaniadam, Stilladsarbejderne, huslejeboycotter i nybyggeriet osv. For jeg mener, at det er støtte til en fælles kamp mod krisepolitikken og i sidste ende mod den kapitalistiske udbygning.

Men det er forkert, hvis det skal udgøre Lejerforeningens grundlag, hvis det efterhånden bliver en forudsætning for at være medlem af Brumleby Lejerforening. For så vil Lejerforeningen hurtigt fjerne sig fra flertallet af beboerne i Brumleby og blive udtørret for kampkraft omkring vores umiddelbare forhold. Det var den slags fejl og sammenblandinger, som vi lavede en del af lige efter Ungbo.

Men det skal nu retfærdigvis siges, at en del af fejlene skyldtes, at nogle folk forsøgte totalt at slette de erfaringer, som Ungbo-kampen havde givet. Det gjorde de ved at påstå, at grunden til, at vi havde haft alt det besvær med Ungbo, det var, at vi var alt for afvisende over for Kommunen, og at vi havde nogle dårlige forhandlere o.l. Det var i kampen mod det sludder, at vi havde tendensen til at ryge helt over i den anden grøft.

De umiddelbare følger af de fejl, der blev begået, var, at der bredte sig en misstemning og delvis ufrugtbar strid, som først begyndte at blive overvundet i slutningen af 1976. Planen om den »altomfattende« grundlagsdiskussion blev frafaldet. Det blev ændret til diskussioner om vores konkrete forhold, nemlig blokmøderunder i 76 og 77 om forsøgsmoderniseringen og vedligeholdelsen«.

1976–78: Vi holder stand mod Kommunen

»Weidekamp fremlagde nu, i juni 1976, sin plan for en luksusmodernisering af Brumleby med lejligheder til en husleje på 3000 kr./mdl. og sit forslag til en skrabt vedligeholdelse på 1,275 mill. kr. Jeg tror, de sidste tvivlere blev overbevist om Kommunens interesser med det udspil.

Vaskehusblokaden start sommeren 1977. Kommunen forhindres i at gå igang med at vedligeholde de 19 vaskehuse, før de har gjort noget ved boligblokkene. Blok C's transparent under opsætning: »Kommunens elendige prioritering møder vi med en fysisk blokering«.

Det hele blev henvist til et Brumleby-ad-hoc-udvalg, hvor vi højtideligt blev lovet foretræde. Men en dag i september fik vi at vide, at udvalget *havde* holdt møde, og på en halv time overbevist sig om, at Weidekamps forslag skam burde følges. Den 9. dec. vedtoges dette rådne forslag så i Borgerrepræsentationen, kun VS og Tine Schmedes støttede os. Resten syntes, at det var et ganske fornuftigt forslag, også SF og DKP. Forslaget er nu gået videre til detailplanlægning og er idag på vej til sin endelige vedtagelse.

I Brumleby gik vi så igang med at forberede os på denne kamp. Gennem flere blokmøder under stod det klart, at et flertal mente, at vi måtte gå i aktion for at hindre Weidekamps plan. Samtidig begyndte vi i højere grad end tidligere at få vores krav og kamp længere ud i offentligheden ved hjælp af fagblade, beboerblade o.l., ligesom vi fik mange støtteerklæringer. Mange flere er idag både i og uden for Brumleby forbe-

redt og med på vores kamp. Og i Brumleby er der betydeligt flere med i diskussionerne om aktioner og lignende, end der var tidligere, på grund af de jævnlige blokmøder, også selv om der er sket en vis afmatning blandt de aktive.

Den afmatning skal man nu ikke være så bange for. For det gælder om at holde sit arbejde på det blus, der er nødvendigt for at forberede de store slag, og ikke hele tiden arbejde i et tempo, som under Ungbo-kampen, for så slides folk jo ned. Samtidig med at vi har konsolideret os til den forestående forsøgsmoderniseringskamp, så har vi holdt stand mod Kommunen på andre områder af vores kamp.

De forskellige arbejdsgrupper fortsætter deres arbejde, selv om enkelte er gået under, (bl.a. Pressegruppen der især under Ungbo-sommeren stod for kontakten til pressen, og som også udgav en ugentlig avis, der blev slået op på vaskehusdørene). Den gode tradition med cabaretter og fester fortsættes. I september 76 lavede vi en aktion omkring en af de tre udbrændte lejligheder, som kommunen nægter at sætte istand. Vi fik skabt en del opmærksomhed omkring sagen, men fik desværre ikke fulgt den op. Det gøres der forberedelser til nu.

I april 1977 vandt vi endelig sejr på lejekontrakterne ved landsretten. Det betød også, at Ungbo røg helt ud af Brumleby. Deres kontrakter var ulovlige. Kommunen begyndte nu igen at true med at fratage os indstillingsretten til de ledige lejligheder. Men her var truslen om, at vi ville gå i aktion igen, og de faktiske forberedelser til det, nok til at Kommunen trak snablen til sig.

I august – også i 1977 – begyndte Kommunen at bruge den skrabede bevilling på 1,275 mill. til at vedligeholde vores *vaskehuse*. Vi havde tidligere stillet krav om, at når der var så få penge, så krævede vi, at de skulle bruges på boligblokkene, hvor de ville komme os umiddelbart til gode. Det nægtede Kommunen, og vi har derfor siden august blokeret vedligeholdelsesarbejdet på vaskehusene. Det har indtil idag været effektivt, idet Kommunen indtil videre kun vedligeholder på boligblokkene.

Så alt i alt holder vi skansen, og jeg tror at vi kan klare en meget langvarig dyst med Kommunen, hvis det bliver nødvendigt. – Alt tyder på, at det gør det«.

En opsummering

»Egentlig har vi kun snakket om en lille del af alt det, der var værd at snakke om i Lejerforeningens liv. Men ser man på det forløb, Lejerforeningen har været igennem i hele sin historie, så er det en bevægelse frem mod at blive en kampkraftig lejerforening. En Lejerforening der forstår, at Staten og Kommunen er modstander i vores kamp for en bevaring på vores betingelser; som bedre og bedre forstår, at det er nødvendigt at være velorganiseret for at kunne slå som een knytnæve; og som bedre og bedre forstår at samle bredt i hele beboermassen til diskussion og kamp – til at sætte magt bag kravene og gå i aktion, hvis det er nødvendigt.

Lejerforeningens resultater er jo egentlig et bevis på dens eksistensberettigelse. Havde vi ikke haft den, og var vi ikke gået til kamp – ja, så blev der overhovedet ikke

UNGBO

ØSTERBRO LOKALKONTOR

Under Ungbo-sommeren åbnede Ungbo lokalkontor for Østerbro lige uden for Brumleby's port. Det var spildt ulejlighed. Fotografi 1975.

vedligeholdt herinde; så havde vi ikke indstillingsretten til ledige lejligheder og dermed et nogenlunde stabilt og solidarisk miljø; så havde vi ikke fået Ungbo ud af Brumleby; så havde vi ikke fået opretholdt Kommunens genhusningspligt på vores lejekontrakter; så havde Brumleby sandsynligvis ikke eksisteret idag.

Men Lejerforeningens udvikling har ikke været efter en ret linie. Den startede med at man troede, at kampen for vores bevaring kunne klares ved gode argumenter og underskrifter. Men de mange erfaringer og kampen mod Ungbo fik den til at svinge over og se nødvendigheden af at være velorganiseret og samle beboerne til at sætte reel magt bag kravene. Med det fulgte der en tendens til at svinge helt over i at udarte til en aktivistorganisation med et politisk program, der fjernede sig fra beboerne. Den tendens er nu så godt som overvundet. Og idag samler Brumleby Lejerforening – trods en vis afmatning – bredere blandt beboerne om at kæmpe for det, som det virkelig drejer sig om, nemlig at bevare Brumleby som gode og billige boliger.

Fortsætter denne udvikling, og kommer der stadig stor støtte udefra – så ser fremtiden slet ikke så ilde ud, selv om vi kommer til at slås som bare fanden!«

Brumleby-Cabareten 1976

Fra Anni Brinkløv: »Brumleby-Cabareten 76, en udvikling«

Hvorfor er det godt at lave teater sådan her?

Den form for teater, vi ved Cabaret'erne, og også ved andre lejligheder, praktiserer i Brumleby, er en af de bedste, jeg kan forestille mig.

Det er ikke nogen udefra, der kommer og viser beboerne, hvordan de synes, deres problemer eller liv er, men nogle beboere selv, der viser andre beboere, hvordan de opfatter den sammenhæng, de lever i.

Teatret bliver således et udviklende moment beboerne imellem. Det rummer visionerne og forandringens mulighed.

Ideer

Ismejerigruppen er i foråret 76 meget aktiv, og dens medlemmer har allerede ved første møde snakket lidt om Cabaret'ens indhold.

Der foreligger to forsøgsmoderniserings-sange, og nogen er i gang med at skrive om de daglige, falske modsætninger, der eksisterer mellem de unge og gamle, og hvad de istedet bør vendes imod.

Der er også en ide til en Eva Rothenborg type, der jævnlige gæster boligerne af en bestemt grund.

Da en del af min opgave i arbejdet med Cabaret'en også i år vil komme til at gå ud på at sammenkæde tekstmaterialet, har jeg gjort mig nogle tanker om det:

Jeg har tænkt over, at det vil være godt, hvis der dette år kan flettes lidt længere handlingsforløb ind i Cabaret'en, og godt hvis man kan give enkeltnumrene en slags historie. Som handlingsramme i begyndelsen kan jeg tænke mig en Brumlebyhave – det halve af året lever Brumlebys beboere jo faktisk udendørs – og i en have kan der jo foregå alt muligt. Kan man få en rar grundstemning ind her, ved f.eks. at give de enkelte personer, der optræder, den fælles relation, at de sidder og hygger sig sammen og drikker kaffe, vil det være en rigtig start.

Med det som udgangspunkt kan man så begynde at kile de angreb ind, som beboerne dagligt udsættes for, først i form af inspektøren, siden i en langt stærkere og farligere fremtoning, nemlig kommunens forsøg på at tage indstillingsretten og -reglerne fra os via Ungbo:

Jeg kan godt tænke mig, at man prøver at bruge balkon'en (i Kostalden), og laver en virkelig dramatisk, men samtidig komisk udsnidningsscene, som dem vi selv var øjenvidner til i sommeren 75. For det bliver jo nok ikke sidste gang, vi kommer i berøring med politiet; derfor vil det være godt at se på, hvad det egentlig var, der skete i sommeren 75.

Jeg tænker helt konkret på forsøgsmoderniseringen, som vi venter nårsomhelst, og

hvor modsætningerne er sort-hvide: Bevar Brumleby på beboernes betingelser contra bevar Brumleby på kommunens betingelser.

Jeg vil også gerne gennem Cabaret'en sige til publikum, at de i forsøgsmoderniserings-sammenhængen, med de erfaringer vi indtil nu har med kommunen, må være forberedt på det værste – og at vil vi vinde, må vi handle.

Endelig vil jeg anskueliggøre, at kommunen ejer Brumleby, – vores »værdi« i den sammenhæng, og også gerne minde om de 5 vedligeholdelsesmillioner, vi aldrig fik at se. Jeg forestiller mig den altid ukonkrete »kommune« personificeret i en tudse.

Vi er enige om at beholde rammen conferencie'er og can-can-fyre. Da der imidlertid kommer mange piger, som gerne vil lave »et eller andet«, finder jeg, det vil være nærliggende, hvis de også danser. Og på et eller andet tidspunkt får jeg den ide, at hvis man nu lader de af publikum elskede og kendte can-can-fyre være lejlighedsbesættere i en Ungbo-scene, kan man lade pigerne være blokadevagter, og fyre og piger kan forenes i fælles solidaritet i en »aktivt handlende« can-can, hvor de sammen slår overgrebet, politiopbudet, (Ungbo), tilbage.

Vi er lidt sent på den med forberedelserne, – det tager Ras højde for i sin prolog, hvilket får en helt fin virkning da cabaret'en viser sig at blive god alligevel.

De ideer der foreligger, stemmer vældig godt overens med mine. Derfor er det muligt ret hurtigt at lave en synopsis, der deles ud til alle, der vil være med. Synopsen er en blanding af, hvad der foreligger, og hvad jeg selv kan tænke mig realiseret.

Princippet for mine ideer til, hvad der kan laves: Handlen på scenen fremfor snak, – ikke for mange ord til dem, der måske her laver teater for første gang i deres liv.

Prøverne

Til de første prøver er vi ikke så mange, men snart er vi 40 involverede i Cabaret'en. De, der skal synge eller spille deres egne tekster, øver selv, og kommer så og viser os andre det på de faste prøveaftner.

Strømer-dans og can-can tager jeg mig af i første omgang, siden øver de selv. Det er jo egentlig ikke fordi d'herrer danser særlig smukt, men det er på den anden side faktisk det, der er en del af det lavkomiske, (– og så elsker de af dem, der tør, at krukke. –)

Nogle af strømerne og can-can-fyrene er det, jeg vil kalde gudsbenådede amatører. De er for såvidt umulige at instruere, for de glemmer konsekvent det, der bliver sagt til dem; men så finder de på noget andet, der »passer«. De aner ikke, hvor skægge de er med deres umiddelbare reaktioner og sommetider naive bud – det er det, der er det gode ved det. –

Alt, hvad der hedder sangprøver, tager Flemming sig af. Samlede orkesterprøver kommer først ind tilsidst. Orkestret består af fire halv- og helprofessionelle musikere; det er godt, for det er med til at løfte hele Cabaret'en.

Børnene kommer først på tilsidst. Stor uenighed om de skal synge »En hilsen til jer, kammerater«, Tanjas forslag, eller »Godmorgen, allesammen«, Luras forslag. Kompromis: »Godaften, allesammen«.

Cabaret 1977. Kendte figurer, digteren med kirsebærvinen og Katten Folmer, møder om natten og i måneskin gamle Bindsbøll med fundatsen.

Om instruktionen som sådan

I arbejdet med Brumleby-cabaret'en er der ikke megen tid til prøverne. Det betinger prøveformen, der er ikke tid til så mange eksperimenter. Der instrueres i store linier, nogen får besked på at dæmpe deres spil, andre på at spille mere ud. Det gælder om at finde en balance, om ikke at sige alt for mange ting til amatører, men give dem et par få ting, de kan bruge, ud fra deres eget bud. Skuespilleren arbejder hele tiden bevidst med sit eget udtryk på scenen. Hos amatøren er det imidlertid i første omgang glæden ved at stå på en scene, det er overordnet alt andet. Hvis man piller for meget ved amatørens umiddelbare bud, går det umiddelbare fløjten, og man har pludseligt sat amatøren i et forfærdeligt dilemma, fordi man forlanger en bevidsthed og en styring af spil og reaktioner, som amatører slet ikke kan magte.

Ja, det er svært, der må ikke stilles for professionelle krav, men forestillingen som en helhed må heller ikke virke amatøragtig:

– Cabaret'en bliver først og fremmest god, fordi folk selv synes, det de laver er skægt, og fordi der sidder en hel sal fuld af mennesker, som kan li' det de ser.

Scener fra vårfesten 1977

(Brumlen nr. 44, juni 77)

Årets største fest i Brumleby er vårfesten, en heldagsfest med loppemarked på plænerne om eftermiddagen og bal i Kostalden om aftenen.

Omkring auktionen var folk glade og tilfredse. Stemningen tog fat i takt med at priserne blev sat.

Loppen og lopperne var der gang i. Folk trak og sled i alle hjørner og kanter, og tingene hoppede fra hånd til øje, og især de hårde hvidevarer dumpede hurtigt afsted med møjje . . .

En ældre politisk dame (tidligere Spaniens-frivillig) afgav en del af sit bo til fordel for *Brumlebys kamp og tro*.

Af de praktiske grise blev der bl.a. organiseret presenninger omkring græsplænen og ismejeriet. De blev lejet for 1 kr. pr. stk. pr. dag, men kedeligt nok blev de ikke taget i brug på grund af vejret.

Soft, te og kaffe blev der solgt – samt 35 stk. kager, den ene mere lækker end den anden. De forsvandt hurtigt og gav et godt salg. 1,5 kg kaffe blev der kørt af, mens nogle af ungerne stak af med en pose småkager.

Der blev solgt slikkepinde og lakridser, men i forhold til sidste år blev der ikke solgt ret mange is. Men 150 stk. er da helt godt klaret – ikke???

Der blev solgt 100 stk. blå, gule, grønne og røde *Bevar Brumleby Trøjer*, til henholdsvis 20, 25 og 30 kr. stk. De blev solgt med humør og propaganda.

Så skal der koges kartofler, fra kl. 20.00 til 02.00 var kogeriet i gang, og næste morgen gik det løs med hamburgerryg, hvor der heldigvis kom hjælp udefra. Folk åd, så det stod ud af knaphullerne. Proceduren gik strygende. Folk kom ind ad den ene dør

Vårfest 1974. Balkan spiller.

og ud med delikatessen ad den anden. Pengene kom i kassen, og ialt blev der solgt godt 200 portioner, som gav et overskud, der var 70 % større end foregående års.

Til fodbold mødte omkring 4 deltagere op fra *Ballonparken*, så det blev nok mere en kamp mellem *Bindesebøl* og *Klein*.

Klein angreb med hovedet mellem benene, og *Bindesebøl* tog imod med progressivt fodbold. Det resulterede i at *Bindesebøl* vandt med 5-1. Men revanche er blevet dem lovet.

»Mande«volleyball. *Bindesebøl* tævede *Klein* med to sæt, men de følgende tirsdage går det løs mellem Q og P kl. 16.30. Så trop op, hvis du vil have revance.

Børneteater, hvor børnene, som deltog, var fra 4-10 år, havde øvet sig alle dagene siden *pinsen*. Ungerne troppede op hver dag til tiden, og øvelserne var alle med til at organisere – små og store.

Orkesteret gav god opbakning og bidrog til den gode stemning, idet det hele stort set var udsprunget af ungerne egen *fantasi*.

Spillemænd og *ostemadder* – – 50 mennesker dansede fra *tango* til *polka*. Imens folk havde det rart var der en speget historie med en pølse, som forsvandt fra køleskabet. – Værtshuset lukkede i øvrigt kl. 00.30.

Fra festen i *Kostalden* gav *Brumlekoret* et godt indslag, og op i folk kom der

goodfashioned Cabaret med opbakning fra B.B.B.-erne, som derefter drønedede nogle gamle rocknumre af, som fik folk op på mærkerne.

Bagefter gik *Bananerne* så til den, og henunder aftenen var der troppet 300 mennesker op. Men det må jo siges, at der er konsekvent enighed om, at det immervæk er *Kostalden* og ikke *KB-hallen*.

Godt nok var der en større skare *Brumlefolk*, som var oppe og runde Trianglen, men det må tilføjes, at der ikke blev propageret nok for Brumlebys vårfest. F.eks. burde plancher og transparenter have prydet omkring loppemarkedet.

Yderligere under vårfesten blev der samlet ca. 400 flasker sammen, som dagen efter blev solgt til Grethe og Johannes. Disse penge må siges at være gået tabt til fordel for *initiativtagernes eget ego*.

Alt i alt en dejlig vårfest.

Gregor.

Brumlebys kamp er ikke nogen særkamp

Morten om FKB-samarbejdet og fremtiden

– I pressen bliver det altid hævdet, at grunden til at man fører bevaringskamp for Brumleby er, at det er et meget særegent miljø, og at det er nogle værdifulde gamle bygninger, altså noget helt for sig selv?

»Det mener jeg er fuldstændigt forkert. Lejerforeningen har aldrig stået for, at det er fordi det er et enestående kulturmindestmærke, at vi fører denne kamp.

Grunden til, at vi bliver nødt til at slås er, at kommunen, ligesom alle andre steder, varetager profitinteresser, som nødvendigvis må være vendt mod beboerne. Brumleby er blevet en dårlig forretning i forhold til hvad den kunne være, hvis man nedrev eller luksusmoderniserede. Gør man det, kan man få højere profitter ud af området, men det må jo nødvendigvis ske på beboernes bekostning, for det er dem der må betale gildet.

Vi slås af nøjagtig samme grund, som arbejderklassen på alle andre dele af boligområdet, nemlig for at sikre os mod udplyndring via huslejerne.

Omvendt er målet for vores kamp heller ikke forskelligt fra den øvrige boligkamps mål, nemlig at sikre nogle gode boliger i gode omgivelser til en husleje vi kan betale. Og det må nødvendigvis ske i kamp med profitinteresser, dvs. kommune, stat og kapital.

I Brumleby har vi jo nogle gode friarealer, og vi har nogle huse der er i en sådan teknisk stand, at de godt kan bevares. Men samtidig er husene slet vedligeholdte, og lejlighederne er for små og uden tilstrækkelige installationer. Derfor opstiller vi i vores bevaringsplan krav, som på den ene side skal forbedre vore boligforhold, dvs. genopretning af vedligeholdelsen, isolering, lejlighedssammenlægninger og installation af wc-er. På den anden side kræver vi ikke mere end det, fordi vi må se i øjnene, at vi idag ikke kan kæmpe en højere standard igennem, uden at huslejen bliver så høj, at vi ryger ud. Der ligger altså ikke nogen slumromantik eller lignende i vores bevaringskrav idag,

men en vurdering af, hvad vi kan opnå med det nuværende styrkeforhold mellem kommunen og os.

Vores kamp er altså ikke nogen særegen kamp, noget helt for sig selv, den har nøjagtig de samme årsager som arbejderklassens øvrige boligkamp, og den forfølger de samme mål og er rettet mod den samme fjende.

At så Brumleby har en kulturhistorisk værdi, gør at mange borgerlige kræfter støtter vores kamp mere eller mindre. Det giver os naturligvis nogle taktiske fordele, som bør udnyttes. Hvis vi begik den fejl at lade disse borgerlige kræfter være ledende for vores kampe, så ville vi være solgt, for disse kræfter er ikke specielt interesserede i, at vi kan blive boende, men at *husene* kan blive stående«.

Derfor er Brumleby med i FKB-samarbejdet

»Fælleskoordineringen af Københavnske Beboerforeninger (FKB) blev startet i sommeren og efteråret 1973 på initiativ af Nansensgades Beboerforening. Det var i første omgang et forum, hvor man udvekslede erfaringer. Fra stifternes side havde man gjort sig håb om at etablere et fælles handlingsprogram fra starten. Det måtte man hurtigt erkende, at der ikke var basis for, ihvertfald på det tidspunkt, fordi erfaringerne var ret isolerede og opfattelserne meget forskellige om, hvordan man fører boligkamp. I alt overvejende grad er FKB stadig blot et forum for udveksling af erfaringer og for diskussion, og det er stadig en god side ved FKB og en grund til at opretholde den.

De vigtigste medlemmer idag er Nørrebro Beboeraktion Tømrergade, Nørrebro Beboeraktion Blågårdsgade, Nansensgade, Christianshavns Beboerforening, Røde Rose, Vesterbros Beboeraktion, Østerbro Beboeraktion, Brumleby Lejerforening, Frederiksberg Øst Beboerforening og Bryggegrupperne.

FKB-samarbejdet er udtryk for, at de problemer, vi står med i Brumleby, ikke er noget isoleret fænomen, men tværtimod, at beboerne overalt i Københavns Kommune bliver udsat for overgreb af forskellig karakter på deres boligforhold. Det hænger sammen med, at kommunen, som ejer os, er formidler for de samme interesser rundt i byen, at kommunen varetager profitinteresser. Det giver sig udtryk i *saneringspolitikken*, hvor kommunen har været formidler af, at man skal rydde både godt og skidt, så der kan opstå nogle fede byggegrunde. De byggeselskaber som kommunen faktisk selv sidder i (saneringsselskaber, sociale boligselskaber, kooperative byggeforetagender) får sig derpå en fed profit.

Et underordnet perspektiv i kommunens saneringspolitik er – på grund af kommunens svindende beskatningsgrundlag – at forsøge at trække folk til ved hjælp af bedre boliger.

Diskussionen om, hvad der fra beboerside skulle gøres, blev mere og mere presserende, i og med at krisen slog igennem og medførte faldende løn og skærpede angreb på boligområdet. Boligforliget i 1975 kom med *huslejeforhøjelser* på i snit 45 % i den gamle boligmasse. Miniboligforliget i 1976 åbnede for *ejerlejlighedsudstykning* med fede profiler for ejerne.

Man havde altså tre angreb på den ældre boligmasse: Saneringen, huslejeforhøjelser og ejerlejlighedsudstyknings. Det krævede en skærpet stillingtagen i beboerforeningerne og vel specielt dem uden for Brumleby. (Vi er et lille område og kunne i virkeligheden være en del af ØB).

Det var i forbindelse med de angreb, at en kamp kom op om, *hvilken linie man skulle følge for at mobilisere* til at kunne slå angrebene tilbage. Opfattelserne grupperer sig hovedsagelig om to linier:

Den ene linie siger, at man kan nå frem til store fede resultater, ved at køre en aktivistlinie, køre punktdemonstrationer, som gør pressen opmærksom på problemerne. Samtidig lægger man op til en omfattende alliancepolitik med ledende folk inden for Kommune og boligselskaber, for at presse Socialdemokratiet til venstre. Det er en linie som NB Tømrergade er eksponent for, og som først og fremst er inspireret af DKPs politik.

Det praktiske resultat af den politik har for mig at se været, at man demobiliserer beboerne, fordi man ikke får dem med i kampen, og at man kommer til at fungere som et højtråbende halehæng til Socialdemokratiet. F.eks. støtter man nybyggeri i Den sorte Firkant, som i virkeligheden vil betyde tæt betonslum til fantastiske huslejer. Det gør man samtidig med, at man råber op om, at man kan kæmpe huslejerne ned ved at presse socialdemokraterne til at lave en statsfinansiering af boligbyggeriet, uden at man overhovedet overvejer, om der er styrke blandt beboerne til at kæmpe et så omfattende krav igennem, og uden at vurdere om det er boliger, der er allermest brug for på det indre Nørrebro.

Det er nøjagtig det samme, som er DKPs politik over for Brumleby, hvor DKP mener, at det bedste ville være at rive ned til fordel for socialt boligbyggeri, og næstbedst at føre Brumleby op til fuld moderne standard ved en restaurering. De bruger nogle tilsyneladende gode argumenter om at bygge gode boliger til arbejderklassen, men samtidig blæser de på, at vi rent faktisk ikke får råd til at bo i disse »gode boliger«.

Hvorfor har de sådan en reaktionær politik? For mig at se, fordi det for DKPs topledelse ikke drejer sig om at forbedre arbejderklassens levevilkår, men tværtimod at sikre sig indflydelse i det borgerlige og statslige apparat ved at presse en alliance med Socialdemokratiet igennem.

Den anden linie har lagt sig på en boligpolitik, der ikke mener, at man kan opnå de store resultater ad parlamentarisk vej eller ad lovgivningens vej, men først og fremmest ved at mobilisere beboerne til konkret kamp, gennem blokade, besættelse, huslejeboycot o.l. Det giver sig udtryk i, at man satser det meste af sit arbejde på at organisere beboerne lokalt til at tage kampen op mod ejerlejlighedsudstyknings, saneringer osv.

Konflikten blev skærpet i en sådan grad inden for FKBs organisationer, at NB blev splittet i to i sommeren 1976, og konflikten kom også meget kraftigt til udtryk på en konference i FKB-regi i sept. 76 om, hvordan man skulle føre kampen i den ældre boligmasse.

Opgaven i FKB er, trods linie-uenighed, at fortsætte udvekslingen af erfaringer, støtte hinanden og støtte fællesaktioner omkring ting vi kan diskutere os til enighed om. Men konflikten viser samtidig at en stor stærk fællesorganisation for beboere i København har lange udsigter«.

Så længe der er kapitalisme, er der også boligproblemer

»Jeg synes der er to ting, der er vigtige, når man snakker om vores kamp for bevaring på vore betingelser: 1. Det er helt sikkert at vi vil kunne vinde den kamp med de krav vi har stillet op, hvis vi laver et ordentligt stykke mobiliseringsarbejde, sådan at vi er mange, der tør gå i aktion for kravene, og sikrer os en stor opbakning udefra. 2. Så må vi også gøre os klart, at dermed er Brumlebys problemer på ingen måde slut. Vi vil have vundet en vigtig delsejr, men set over en længere periode vil fjenden stadig eksistere i området med sine profitinteresser. Derfor vil vi, så længe der er kapitalisme, være tvunget til at føre kamp for at forbedre vore boligvilkår og for at holde huslejerne nede.

Det er noget der gælder for hele det kapitalistiske Danmark, og det er det system der forhindrer, at arbejderklassen kan få løst sine boligproblemer. Det ser vi i sine helt absurde former under den økonomiske krise idag. På den ene side har vi boligmangel og masser af slet vedligeholdte boliger, på den anden side har vi stor arbejdsløshed i byggefagene og masser af ubrugt produktionskapacitet i byggematerialeindustrien. Satte man disse ting i bevægelse, ville man hurtigt kunne få løst boligproblemerne.

Det forbyder den kapitalistiske produktion for profit imidlertid. Den investerer nemlig kun i boliger, hvis de kan afsættes til højst mulig profit, mens på den anden side hele dens produktion bygger på udbytning af arbejderklassen og dermed nedpresning af lønningerne. Dermed bliver arbejderklassens købekraft konstant søgt begrænset, og dens mulighed for at få opfyldt sine boligbehov forringet. Under krisen idag ser vi, at det sker i sådant et omfang, at boliger står tomme, som ikke kan sælges eller lejes ud, samtidig med at der er boligmangel, og at arbejderklassen har svært ved at få opfyldt sine boligbehov. Og lige præcis produktionen for profit forhindrer at dette problem kan løses, uden at det sker på arbejderklassens bekostning.

Vi må altså se i øjnene, at vi bliver nødt til at føre boligkamp, så længe der er kapitalisme i Danmark. Og skal vi endelig rydde boligproblemerne af vejen, kræver det, at den kapitalistiske udbytning ryddes af vejen, dvs. at vi gennemfører en socialistisk revolution«.

10. Beboerne i dag

De to beboerundersøgelser

Lejerforeningen har lavet to beboerundersøgelser i 1970 og 1974 som led i arbejdet med de to bevaringsplaner fra 1971 og 1975.

Undersøgelserne interesserer sig begge for alders- og erhvervsfordelingen og for spørgsmålet om mobilitet/stabilitet, 1970-undersøgelsen endvidere for det der kaldes »interaktionsfrekvensen«, hvor tit vi snakker med og besøger hinanden.

Til sammenligning brugte 1970-undersøgelsen Socialforskningsinstituttets Studie nr. 11, den såkaldte »Saneringsundersøgelse« der omfattede Nørrebro, Vesterbro og Bispebjerg.

Her skal endvidere bruges Lægeforeningens Boligers beboerstatistik for 1947 og 1950, (de sidste tal, der er tilgængelige fra den kant).

I *aldersskemaet* er det mest interessante, at tallet for børn og unge igen er på vej op, 9 % i 1974, deraf 7 % under 10 år. Idag er tallet steget yderligere, der fødes igen børn i Brumleby. Vores lejlighedssammenlægninger gør det muligt at bo her med børn.

Tallet for de 20–29-årige var stort i 1970 (32,9 %) på grund af Lægeforeningens (og Kommunens) ændrede beboerpolitik fra og med 1968. I 1974 var det steget til 41 %. Ved at fordele lejlighederne efter indflytternes alder (i forholdet 1:1:1 for aldersgrupperne under 30, 30–60, over 60) får Indstillingsudvalget tallet til at dale.

Tallene for erhverv og indtægt viser stabilitet i fordelingen mellem beboere i erhverv, pensionister og uddannelsessøgende. Af dem i erhverv i 1974, ialt 51,9 %, var to trediedele på fast heltid, lidt over en femtedel på fast deltid og lidt under en femtedel i periodevis arbejde.

Tallet for de uddannelsessøgende er gået lidt tilbage fra 1970 til 74, fra 21,3 til 18,4%. Af de uddannelsessøgende i 1974 var en trediedel i periodevis arbejde og godt en tiendedel på fast hel- eller deltid. Disse erhvervstal er der naturligvis slået skår i med de følgende års arbejdsløshed.

Gruppen af uddannelsessøgende er til dels ny i Brumleby's historie. Før var den mindre og domineret af lærlinge. Men den største gruppe i erhverv, industri- og transportarbejdere, i 1974 15,3 % af samtlige beboere, samt mange andre smågrupper som rengørings-, butik- og kontorpersonale, postbude, pladsmænd, små selvstændige, det er præcis den slags mennesker, der også boede i Brumleby før i tiden.

Fru Sørensen, K. Fotografi 1971–72

Tallet for pensionister, 28 % i 1974, svarer iøvrigt nogenlunde til tallet 22 % fra 1950 (deraf begge år en trediedel invalidepensionister).

Mobilitet/stabilitet. De to undersøgelser behandler emnet fra to forskellige vinkler: Hvor mange der har planer om at flytte, og hvor længe folk har boet her.

Man kan naturligvis ikke vente at stabiliteten er stor i en periode med så megen uro omkring bebyggelsens fremtid. Alligevel viser det sig, at beboerne holder ved.

1947-tallene over indgåede lejemål fra dengang klientellet var meget stabilt, er slet ikke så forskellige fra 1974-tallene, som man skulle tro. I 1947 sagde man, at man skulle have boet 10 år i Brumleby for at blive anerkendt som indfødt. Det havde halvdelen gjort i 1947, i 1974 var det trods alt en fjerdedel. At en femtedel har boet her mellem 5 og 10 år, må også anses for en god ballast. Bag 1947-tallene skjuler der sig dog en endnu større stabilitet, idet en meget stor del af nye lejemål blev indgået af børn fra Boligerne, som altså havde endnu flere år på bagen som beboere.

Bevaringsønsket er højt og stabilt. Tallet for 1974 stammer fra en speciel undersøgelse i januar 1974.

Interaktionsfrekvensen var i 1970 bemærkelsesværdig stor, hvad sociologen Kaare Svalastoga allerede skal have konstateret i 1954. Det er noget vi har arvet fra de forrige beboere og som ligger i Brumleby's luft.

Kbh.s Komm. Sanerings- undersøgl.	Beboerundersøgelse vinter 1970. (Svar fra 82% af samtlige faste beboere over 15 år)		Beboerundersøgelse juni-juli 1974. (Da ialt ca. 700 beboere. Svar fra 75% af samtlige husstande)		Lægeforeningens Beboerstatistik 1950	
	%	år %	%	år %	år %	%
Alder:	11,6	0- 9 2,8	7	0- 6 10	11,6	7-15 7
	16,8	10-19 1,2	2	15-	16,8	
	37,2	20-29 32,9	41		37,2	
	22,9	30-59 35,3	29		22,9	
		60-99 27,7	21			
	100,0	99,9	100			83
						100
Erhverv/Indtægtskilde:		%	%			
	Erhvervsarbejde	48,0	45,4*			
	Pensionister	27,3	28,5			
	Under uddannelse	21,3	18,4			
	Beskæft. i husholdn.	3,4	Uden kategori 6,5			
		100,0	98,8			
			* deraf:			
			Industri- og			
			transportarb.	15,3		
			Socialarbejd. m.fl.	13,8		
			Andre kategorier	16,3		
Mobilitet/Stabilitet:						
20-40% (Vesterbro, Nørrebro)	12,7% på et eller andet tidspunkt søgt lejlighed uden for Brumleby. (20% faktisk flyttet de følgende 15 måneder).		Hvor længe boet her:		1947 (husstande)	
			år %		%	
			0- 4 53		28	
			5- 9 21		22	
			10-19 12		22	
			20-99 13		28	
			99		100,	
Bevaringen:	89% ønsker bevaring		80% ønsker bevaring (jan. 1974)			
Interaktionsfrekvensen:						
60-68%	72,4% talt med én eller flere af de andre beboere inden for den sidste uge					
8-19%	48,1% haft besøg af én eller flere af de andre beboere inden for den sidste uge.					

Kilder: 1970-undersøgelsen er refereret i DALs bevaringsplan, 1971. 1974-undersøgelsen i Brumlen nr. 13/aug. 1974. Materiale for begge undersøgelser opbevares i Lejerforeningens arkiv.

Beboerundersøgelse med kød på

Hvis vi ser 10 voksne brumleboere for os, (1974-tallene), så er de 5 i erhverv, de tre pensionister og de to studerende. Dertil kommer så eet barn.

Af de 5 i erhverv, er de tre i fast heltid, en fast deltid og en i periodevis arbejde.

Lad os tage sådanne 11 fra en blok: En maskinarbejder, en snedker og en socialrådgiver, det er de tre i erhverv på heltid. En bladuddeler på deltid. En væver der i øjeblikket er arbejdsløs og får arbejdsløshedsunderstøttelse, altså kun er periodevist i arbejde, en kategori der er blevet større siden 1974.

Videre to folkepensionister (sporvejsarbejder, rengøringsassistent) og en invalidepensionist (efter færdselsulykke). Endelig en arkitektstuderende og en musikstuderende. Barnet er en dreng på 4 år der går i børnehave.

Vi tager et nyt gruppebillede med 11 fra en anden blok: En kedelpasser, en hjemmehjælper, en skuespiller (de tre i erhverv på heltid). En tandlæge der underviser på deltid på Tandlægehøjskolen, en kvinde der er på bistandshjælp.

Videre to folkepensionister (havnearbejder, husassistent) og en invalidepensionist (narkoman). En engelskstuderende og en EFG-lærling. En pige på 12 år der går på Rosenvangskolen.

Takket være vores høje »interaktionsfrekvens«, ved vi jo noget om, hvad mange af de andre i Brumleby går og laver. En ældre mand i blokken over for bliver syg og dør, og man ved at han var formand på Novo og havde været der i 25 år.

En anden ældre mand parkerer hver aften en lille lastbil neden for blokken, man ved lidt om, at han har faste kunder, f.eks. om vinteren nogle skolegårde han kører sne fra. Mange ved f.eks., at Samson i C er tryllekunstner, han har jo også optrådt for os ovre i Kostalden.

Henne på hjørnet af Olufsvvej ligger der en kollektivbutik med afsyrede møbler og andet håndarbejde. Det er jo folk fra Brumleby der har den.

Fra livet på pladsen, især henne omkring Købmandens trappe, ved vi også, at en og anden er på varig bistandshjælp og ikke har råd til noget som helst. Lad os endnu en gang placere ham i gruppen periodevis arbejde.

Pensionisterne er virkelig den gruppe, der holder »interaktionen« igang, fordi de ikke behøver at rende på arbejde ud af Brumleby. De er iblandt os hele dagen. Der er ham der reparerer cykler for det materialerne koster. Der er Amanda på 96, der sætter sig ud i solen på trappen og snakker med de forbipasserende. Der er ham der går rundt og sælger gammel frugt og kalenderlys. Der er Arnes Bodega, og der er kakkelovnsmanden. Der er Krybskytten, har man først én gang kigget i en container, siger han. Ja, de fylder godt op alle pladsens ansigter.

De studerende skyder forbi vinduerne på deres blanke racercykler to gange om dagen til og fra studierne. Deres mål ude i byen er alle mulige. Der er en del der læser til læge

Fælles børnepasning i blok P, 1975.

ved jeg. En stor del af dem har arbejde ved siden af, undervisning, taxakørsel, rengøring.

Børnene køres morgen og aften til vuggestuer og børnehaver her omkring, Østre Gasværk, Krausesvej, eller de går i 3-4 Østerbro kommuneskoler eller lille skoler.

Interview med Anni fra Indstillingsudvalget

Anni er født 1941. Hun blev forlovet med John (f. 1935) ligeså snart hun kom ud af skolen. Han boede i Brumleby og var født herinde. Hans mor var også født i Brumleby. Da de blev gift i 1958, skulle de ind og bo her, men det ville Anni ikke.

Hun kendte ikke Brumleby, kiggede aldrig derind, skønt hun var opvokset på Østerbro og kom i Randersgades Ungdomsklub. »Brumleby havde et særligt rygte tror jeg, mine venner advarede mig: rabarberkvarteret, knivstikkerlejren!« »Jeg pløjede annoncer i aviserne. Det er lige sagen det her, sagde jeg til John om noget nyt længere ude af Østerbrogade. Der ville jeg bo«.

»Da vi fik lejlighed i Brumleby, turde min far ikke sige det til sine arbejdskammerater nede på Nordhavnsværftet. I min fars generation ville de ha bad og toilet«.

John tjente 180 kr. om ugen og var lige blevet færdig som smed. Anni havde været oppe på kontoret og hentet skema. Da hun afleverede det, sagde de: »I tjener alt for

Amanda Madsen, Brumlebys ældste, og Rasmus, Brumlebys digterinde, på Amandas trappe. Fotografi o. 1972.

meget, grænsen er 11.800 kr. om året, det kan ikke lade sig gøre«. Vi havde tjent 200 kr. for meget. Så blev min svigerfar gal i hovedet, han var reservepladsmand herinde«.

Den første nat i E 2 sov de på en bunke aviser. »Næste morgen stak alle der kom forbi hovedet indenfor, vi havde vinduerne åbne, fordi vi maledede«. Anni syntes, de var for nysgerrige. »Det er da bare fordi de er venlige«, sagde John. Til gengæld sladrede de. »Man skulle ikke være meget anderledes for at blive ugleset. Nogen kaldte mig »Nattens Dronning« fordi jeg brugte læbestift og trak øjenbrynene op. Så tog jeg en sort og en grøn strømpe på for at demonstrere for rakket. De syntes også det var så mystisk, at jeg havde nedrullede gardiner midt om dagen«.

Da nogle af Annis bekendte i F 16 købte hus, fik Anni og John deres lejlighed (der var større) ved snyd. Det lykkedes Anni at bilde autoriteterne ind, at hun var gravid. »Jeg tror det samme om andre, som jeg selv kunne finde på, hvis jeg var i knibe!«

»Da kom vi til at kende de folk i F. Det var ikke mit indtryk at de sladrede, ihvertfald

ikke ondsksfuldt«. I de første år ville Anni måske nok have modtaget et godt tilbud om at flytte ud, men ikke til hvad som helst. Men fra 1962, da de flyttede op i F, kunne hun ikke drømme om det. Ved den tid kom hun meget uden for Brumleby (på Café Oluf). Der gik nogle år, så flyttede de fleste fra E til Valby (Hornemannsvænge).

På Café Oluf startede Anni som serveringsdame ca. 1963. »Jeg kom først derude, så siger Martha, om jeg ikke ville servere om formiddagen. Så sagde Grethe, om jeg ikke ville tage hendes vagt«. Grethe, Tove og Anni arbejdede så på skift til 1967. Siden har hun kun vikarieret lidt.

»Martha snød og bedrog, men det gjorde vi jo også, hendes facon tvang os til det. Det var (og er jo) hovedsageligt Brumlebys værtshus. Det var hyggeligt, ellers var jeg ikke blevet. Alle mand ville skylde, det har jeg lært at klare dér. Det er måske derfor, jeg er så grov herinde med penge, ikke at la folk skylde længere end aftalt. Senere synes jeg publikum er blevet strengere, men det er måske fordi jeg ikke arbejder der længere«.

En tid hjalp hun Tove med ikke at kræve betaling af folk to gange (Tove kunne godt li at tage sig en gevesen). Anni sad to aftener om ugen og kontrollerede for hende. Det stod på et års tid.

November 1968 flyttede Anni og John over i Inspektørblokken. Katja var blevet født, så »de troede på kontoret, at jeg havde et barn til, fra dengang jeg lavede det kneb dér. Der var en gårdhave, der var lukket af. I lejligheden ved den anden gavl var der børn på Katjas alder, ellers var der næsten ingen børn herinde. Og frk. Huus boede i midten, som vi godt kunne li. Da kom vi lidt på afstand af Brumleby. Man skal bo derovre for at kunne mærke det«.

Brumleby-politik. Anni blev medlem af Husholdningsforeningen næsten lige efter at hun flyttede ind. Men hun syntes ikke om måden den blev ledet på. Der var vrøvl med pengesagerne, bestyrelsen overholdt ikke bopælspligten. Men det var svært at få nogen med i bestyrelsen. »Jeg meldte mig heller ikke selv!«

Hun var ikke med i den gamle lejerforening. »Jeg var ude af føling med det, der egentlig foregik. Ingen snakkede om det. Det halve af Johns familie boede herinde, men snakkede heller ikke om det. Katy Mariager har heller aldrig omtalt lejerforeningen for mig, skønt jeg snakkede med hende på gaden et par gange om ugen. Den lejerforening kørte ned til at være en hyggeklub!«

Derimod hørte hun om den nye lejerforening, for »så begyndte der at komme nogen farende!« Hun var dog ikke med til den stiftende generalforsamling.

Mødet med de unge, ja det var bl.a. Stig, som flyttede ind i F 16 efter Anni og John. I et halvt år kunne de ikke få gassen læst af, fordi Stig ikke lukkede op for belysningsmanden. En dag sagde Stig: »Gud, jeg har sådan en stak post til dig!« Den har Anni stadig ikke fået. »Der skulle flytte tre ind i min lejlighed, der boede aldrig andre end Stig!« Ingen i Brumleby var klar over kollegiekontrakternes indførelse, som forringede forholdene for de unge.

*Anni, 37 år, butiks-kontrollant.
Aktiv i Brumleby,
især i Indstillingsudvalget, siden 1973.
Fotografi 1976.*

Hvorfor sommeren 1969 blev så ubehagelig? »Jeg tror det var junkierne der gjorde det. Der blev sagt at der kom 18, men der var utrolig mange herinde, fordi de tog vennerne med«.

»Jeg har aldrig haft fordomme, flere af dem kom på Oluf og var skide søde. Men det var nok den åbenlyse måde de var her på. Jeg brød mig ikke om at gå igennem Brumleby. Der sad 30 stykker på plænen, hvor kun de to boede herinde, resten havde de slæbt med. Jeg er nok smadder konservativ, for jeg kunne hverken tage deres påklædning eller opførsel. Jeg havde ikke lyst til at gå forbi, det vakte ubehag i mig. Nogen flyttede igen ret hurtigt, mange flyttede senere til Christiania. Folk med den almindelige intolerance har ikke hjulpet dem, jeg har ikke selv hjulpet dem. Men idag bor der 8 af dem herinde, som ikke længere er junkier. Idag kan man være sig selv på plænerne og sidde lige op ad de andre«.

De unges lejerforening havde Anni heller ikke fidus til. Hun havde læst på opslags-tavlen hele tre gange, at dens penge var blevet stjålet eller blevet væk, og at de samlede ind. »Det var jo Husholdningsforeningen om igen. Uorden i økonomien, det har jeg nu aldrig kunne fordrage!«

»Jeg kendte overhovedet ikke Kate, havde bare haft kattediskussion med hende om kattefangeren. Så begynder jeg at komme hos »Morfar« i R 7. Jeg havde snakket lidt med hans barnebarn, som han var værge for. Og så kom Iohn også en gang imellem«.

På den måde kom de med i *Beboersammenslutningen* fra starten i 1972. Det var Kate og pladsmanden Carl Alfred der startede den. »Det var en protest mod Lejerfore-

ningen, fordi den ikke varetog de ældres interesser. Flere havde været med i de unges forening, men de var ikke tilstrækkelig mange, de kunne ikke gøre sig gældende«.

»Vi er kun ældre, så kom trygt! hed det nu. Det blev vedtaget i foreningen, at der ikke skulle være unge i den, for ikke at blive stemt ned. I det store og hele havde den et program som Lejerforeningens«.

»Man var skide træt af at have et hav af fremlejere i hver blok. Jeg syntes ikke der var noget i vejen med idéen om at gøre noget ved det med fremlejerne, men at gå rundt og be folk om at vise deres kontrakter, var for langt oppe i skyerne!«

»Ved tredje generalforsamling var der storvask for åbent tæppe!« Anni sagde til dem, at de opførte sig som børn. Så sagde Carl Alfred, om hun troede hun kunne gøre det bedre. Det var ham og fru Knudsen der foreslog hende til bestyrelsen, det var i 1973.

I efteråret 1973 blev hun så Beboersammenslutningens repræsentant i Lejerforeningens indstillingsudvalg (ISU). Hun skulle ind og se, om det gik rigtigt til. Helga og Kate havde været med i ISU, lige da Beboersammenslutningen var startet som led i samarbejdsaftalen, men havde trukket sig. Spild af tid, sagde de. På den måde begyndte Anni glidetur over i Lejerforeningen. Det næste var, at Karen Marie kom og spurgte, om hun ville være med til at arrangere vårfest.

Klientellet set fra ISU. »Der kommer ikke nogen ind, som ikke har fået idéen af nogen herinde. Det er fordi der ikke er nogen mennesker uden for, der ved det. Det skulle vi ha gjort fra starten, gået rundt på arbejdspladserne, så havde vi haft mange flere håndværkere end vi har!«

I sin tid slog Lejerforeningen et opslag op på tavlen, som må ha indeholdt en fejlformulering, at man skulle være studerende for at få en lejlighed. »Jeg kendte mange på det tidspunkt nede fra sejlklubben »Øst«, der opgav at søge, fordi de ikke var studerende. Man troede det var svært at komme til at bo i Brumleby. »Gud, bor du i Lægeforeningens Boliger!«, det var der før i tiden taxachauffører der sagde til mig, men ikke så meget i de sidste 3-4 år«.

»Hovedparten af dem der søger er unge og studerende, fordi det allerede er den største gruppe herinde. Det er dem der bliver en særgruppe på et tidspunkt. Om folk søger herind, fordi de ønsker at være aktive? Det er en meget lille gruppe der gør det. Det er herinde folk bliver aktive. Der blev skrevet en hel masse op under Ungbosagen, som er gledet ud af ventelisten igen. De ville være blevet aktive«.

»Så søger der også mange drukkenbolte ind. De ødelægger miljøet, hvis der kommer for mange. For narkomaner gælder, at chancen tit går dem af hænde, godt at vi har den der 3-måneders-regel med at forny sin ansøgning! I ISU gør vi noget, man vist ikke har gjort før. Hvis vi har fornemmelsen af, at det er en rigtig drukkenbolt, sætter vi ham ind i en blok der bedre kan tage det, altså de stykker der kommer udefra«.

»Rikke og hendes venner føler at de tager noget fra folk, der ikke har så mange penge. Men det kan ikke nytte noget. Vi skal smitte socialt og kulturelt af på hinanden.

Dem der har de høje stillinger vil se, at der er en værdi i en anden livsform. Akademikerne giver en masse godt fra sig til os andre«.

»Om der er klikker herinde? Ja, der er f.eks. dem som kommer sammen efter hvem der drikker meget, eller efter hvem der er politisk bevidst. Så er der dem der engang var aktive i Lejerforeningen«.

»Om blokkene har deres særpræg? Jo, én blok er måske skrækkelig, fordi den ikke har noget sammenhold. Folk går og er gale på hinanden. Mange nye flytter ind i de små lejligheder på 1. sal. Der bor måske en hårdtbelastet narkoman derovre. Folk går og skumler, vil ikke hilse først på hinanden.

En anden blok har et godt sammenhold, selv om der er en del indflytning. De har heller ikke en eneste flipper i den blok. Selvom de godt kan li en spids, holder de op i tide, og man bærer over med hinanden. De holder fællesmøde og spiser frokost sammen.

I min blok er der ingen sammenhold, selvom det har hjulpet at vi har malet wc-erne i lørdags. I B er der sammenhold, ikke særlig stor ind- og udflytning, ingen der støjer og forpøster livet for de andre.

Blok D har ikke nogen attraktiv beliggenhed, den ligger lige ved porten og op ad det høje røde hus. Lige modsat f.eks. S der er uden trafik, med mindre den skal til blokken.

Interne flyttere vil gerne bo i S og J. Der er ingen der søger G og H, men man har ikke noget specielt imod dem. Der er blokke som helst ingen vil flytte hen i«.

»Vi skændes simpelthen aldrig i ISU. Vi er i øjeblikket så rørende enige om alting. Før i tiden sad vi altid og skændtes om de pisse regler. Der kom nogen og hældte vand ud af ørerne, som var nr. 20 på listen, da de røg ud, fordi de havde glemt at forny ansøgningen. Det har også været synd for mange. Men begynder man at være fleksibel over for én . . .«

»Folk vil ikke høre, at ISU er 6 personer. Jeg får samtlige skældud. Folk herinde mener, jeg er en dominerende person, ja, men ikke uærlig! De rygter der har gået hidtil er den rene bagvaskelse. De siger: »Vi ved, hvis der er nogen I kan li, så . . .!« De prøver selv at få os til at snyde, og når vi så ikke vil . . . De rygter gik også i sin tid, derfor tog jeg med kyshånd imod at komme ind i ISU. Det undrer mig at det bliver ved, da listerne jo er tilgængelige og Kommunen har en kopi. Dem der sladrer mest, ved det«.

Sådan er folk. Anni har stemt VS, men er ikke partimedlem. »Partierne vedtager ting på tværs af, hvad deres vælgere har indvalgt dem til. Jeg tror politikerne mister idealismen, når de får en fed post«.

Hvad der får Anni til at deltage i fællesskabet? »Det ved jeg heller ikke. Det er nok fordi, jeg kan li at lave noget. Lad os sige, at det er en hobby. Selvfølgelig er jeg nok gået ind af idealistiske grunde. Jeg har været ved at gå ud af ISU mange gange, fordi der er for meget arbejde, ikke fordi jeg er blevet skuffet, for sådan er folk«.

»Jeg tror at folk inderst inde vil snyde, nogen gør det groft, nogen gør det forsigtigt. De der har en politisk idé om ikke at gøre det, er de allerværste. De har bare en meget pænere måde at gøre det på.

*»Vi er mange børn i Brumleby,
og vi har det godt her i vores by.
Hvis der er nogen som vil smide os væk,
så stiller vi os sammen som en kæmpehæk«.*
(Cabaret 1977).

Hvis man har en politisk idé, så følger man den straight. Hvis du har et mål og en bestemt parole, så lader du dig ikke sinke af et beboermøde. Hvis jeg har en idé, vil jeg med djævlens vold og magt gennemføre den, men det er jo lidt vanskeligt, hvis jeg står alene. Jeg må jo bøje mig for nødvendigheden af flertallet, for at foreningen kan udrette noget«.

»Om menneskene kan udvikle sig politisk? Jeg ved godt det der med ungdomsoprøret, men jeg tror ikke på det!«

»Jeg synes det er hyggeligt, at folk kommer herved i R og spørger om noget. Jeg vil gerne hjælpe enkeltpersoner. De andre vil hjælpe masserne, det tror jeg ikke på. Folk kommer til min dør med spørgsmål og skriver breve til mig. Hvis folk hjælper hinanden, hjælper de sig selv. Jeg synes da det er svært at sige nej til folk. Tit kommer de og spørger om noget, de sagtens selv kunne finde ud af. De gider ikke selv. Skulle man så sige: skrup af?

Der kommer en del her, der er narkomaner eller på anden måde ikke kan finde ud af det. Så kommer der mange ældre, der bare vil klage over deres naboer. Så hjælper det at få sagt det til nogen, til én der lytter og giver dem ret, og siger, at de må få skabt en ordening i blokken«.

Legetræet

Børnene leger om legetræet.
Rødderne over jorden danner afdelinger til huler.
I bunden har de smidt deres jakker.
På barken har Buller hængt sit tørklæde, Martin sin bue og pil,
et sjippetov, grønne kviste.
Deres haver afgrænses af grene og vintergækker.
Hvem er brandvæsnet og hvem er politi?
Træet er ikke sprunget ud endnu,
og dets grene bevæger sig let for vinden.

I lang tid så jeg hver dag
den samme pige komme fra skole.
Hun gik skråt over pladsen forbi træet
og trådte op på de samme tykke rødder.
Hun balancerede så tæt som muligt op ad stammen
og trådte hvor rødderne går ud fra stammen
og ned mod jorden.

Foran træet lå en stor hjørnestein og flød,
som har beskyttet det i mange år.
Den var revet op,
og slemt blev det en dag da Styhr og Kjær
kørte barken af rødderne og strejfede træet.
Så gravede Richard stenen ned på sin plads igen.
Og den har siden skrammet flere biler
og ødelagt et par baglygter.
Nu er den igen ved at tegne
under skraldevognenes tilnærmelser.

Tryllekredsen

»Miljøet her er simpelthen pragtfuldt. Vi boede før i en stor tre-værelses på Borups Allé. Så flyttede ungerne. De fik alle tre hver sin lejlighed herude, og nu har vi fulgt eksemplet, hvilket vi ikke har fortrudt«. (Anni Dinesen til Berl. Tidende 13. maj 1975).

Hvis et menneske i Brumleby er isoleret, så er det fordi en række muligheder for kontakt er forblevet ubrugte. Det er et menneske der har fået anvist lejlighed herinde, altså ikke præcis har ønsket at bo her, og ikke har fået stedet anbefalet af nogen. Dette menneske forsøger ikke selv at kontakte andre i det daglige, hilser end ikke på nogen. Drømmer ikke om at sætte sine ben til møder i Lejerforeningen, det går ikke til fester i

Kostalden og lærer en sød ven at kende, og det »byder ikke naboen på en kop kaffe«. Sådanne mennesker findes faktisk i Brumleby. Men hvis blot een af disse kanaler holdes åben, er der mulighed for at blive draget ind i tryllekredsen.

En fødeetråd. Det er forkert at sige, at man skal kende nogen for at komme til at bo i Brumleby. For det kan misforstås derhen, »at man skal kende nogen der skaffer én ind«.

Nej man skal selv gøre arbejdet med at lade sig skrive op på venteliste og forny sin ansøgning hver 3die måned i en periode, der i værste fald (alt efter éns alder) er mere end to år.

Men man skal ha den lyse idé fra nogen der allerede bor her. Det er på den måde at de fleste er kommet til Brumleby efter 1968.

Birte er den ældste på min »fødeetråd«. Hun kom hertil i dec. 1968 sammen med gruppen af studerende fra det nedlagte Nørre Kollegium. Hun sagde det videre til sin bror Carsten som kort efter lånte en lejlighed herinde. Carsten mødte Thomas på Universitetet og kunne meddele ham at »der er skide fedt!« Thomas og Birgitte flyttede ind ved årsskiftet 1969–70 og sagde det videre til Thomas bror, Sjak, som flyttede ind sammen med Malene i 1970. Sjak og Malene trak derpå deres venner Ole og Eva herind i 1971, (Ole og Eva var gamle slumstormere som godt nok allerede kendte Brumleby). Eva mødte jeg en dag ved kiosken på Christianshavns Torv. Hun fortalte at de var ved at flytte til Brumleby. Hun lovede at skaffe et skema og jeg gav hende 5 kr. Marianne og jeg flyttede så ind omkring påsken 1972. Engang i løbet af 1973 skrev Adelheid og Jens fra Marokko om ikke jeg kunne sende et skema ned til dem.

Foreninger, blokfællesskaber, grupper, familier, kontakter. Der bor forskellige slags mennesker i Brumleby, det står fast. Der er de gamle og de unge. Der er de forskellige fødeetråde, som kan være af én slags eller en anden slags eller sammensatte. De leverer så folk i en skøn blanding til de forskellige grupperinger, f.eks. nogen der bliver aktive i Lejerforeningen og nogen der ikke bliver det.

Alligevel er Cabaretten i stand til at tiltrække både gamle og »flipperne«, som medvirker eller jubler som tilskuere. Jens Magnussen har fortalt mig, at han kom med et ganske kort indlæg på kæmpemødet der blæste til Ungbo-konflikt i 1975, fordi han syntes, at flipperne også skulle lade høre fra sig i en politisk spændt situation.

Der er Lejerforeningen med alle arbejdsgrupperne fra Indstillingsudvalget til Koret.

Der er Beboersammenslutningen som er paraply for »de gamles og barnefødtes« fællesskab.

Der er foreningerne »Lysglimt« og »Anti«s andespil i Kostalden, som fører de gamles og barnefødtes traditioner videre.

Der er blokken, der tegner »Pladsens ansigter« af ældre mænd. I solen sidder de uden for E: Piraten, Søde Carl, Skomageren, Tage Cigar m.fl.

Der er blokken der arrangerer årets karneval.

Der er blokken med de enormt besøgte blokmøder, som holder fest i sit nyhvidtede vaskehus, »lad 1000 vaskehuse blomstre!«

Der er KAP-ernes spiseordning, 5 aftener om ugen, 100 kr. om måneden pr. person til kassen.

Der er dem der er fælles om et stort velisoleret loftsrum.

Der er båsene på »Oluf«. For at tage et eksempel: Kittens bås, som fyldes hver aften ved 11–12-tiden.

Der er bananerne med fans, som dog ikke mere samler sig så talstærkt på »Oluf« efter at Jacob H er flyttet.

Der er de gamle aktive fra 1970–71, som har giftet sig og fået børn og sammenlægninger, og som går på besøg hos hinanden.

Der er de to pladsmændsbrødre Henry og Richard med koner, børn, svigerbørn og børnebørn.

Der er den gamle Brumleby-familie Hørbye med børn og børnebørn, der samles en aften om ugen til fællesspisning.

Der er dem der skiftevis holder til i Arnes lysthus og hos Henning.

Der er gruppen der bestiller giftfri grøntsager hjem og holder butik to gange om ugen (en slags ny brugsforening).

Der er hende der er mor for hele blokken.

Der er ham der holder horoskop-konsultation hver onsdag aften.

Der er hende der samler folk til oplæsningsaftener.

Der er hende der får en veninde til at flytte over ved siden af sig.

Der er ham der siger til naboen, at det dulmer hans nerver at høre Chopin gennem væggen. Bliv endelig ved med at spille!

Guirlande om blok J – hvor der bor 31 voksne og 10 børn. Katy er født i Brumleby. Ole og Janna lånte en lejlighed i H og blev begejstrede. Morten fik idéen af Bjørn, som bor herinde og også er arkitektstuderende. Flemming og Birgitte ville hellere bo på landet, men indtil da. Selv var jeg boligløs.

Ulla og Jørgen med to børn flyttede internt her til blokken fra M, Yvonne og Bente med tre børn nede fra R, Flemming og Birgitte henne fra L, Kurt og Jytte ovre fra G, Vibeke og Alex ovre fra O, Charlotte og Clement ovre fra A, og jeg selv nede fra D ved porten.

Persson i gavlen, som er maskinarbejder, har sin søn Jan, som er smed, boende i nr. 7. De hører til »de gamle« i Brumleby, dem fra før 1968. Yvonne har sin mor boende ovre i A. De kom oprindeligt ude fra De nye Boliger ved Nyborggade, da de blev revet ned i 50-erne.

Andersen som døde sidste sommer var 85 og den næstældste i Brumleby. Han var født i H, var udlært stolemager og havde været sporvejsarbejder. Da han fik J 28 i 1915, sagde inspektøren til ham: »De kan godt få den, men vi skal snart rives ned, der

Blokfest i S's vaskehus, 1976.

skal føres vej gennem Boligerne«. Når man senere sagde til Andersen, at Boligerne skulle rives ned, så svarede han: »Riv I bare ned, det har I gjort så mange gange!«

Katy er 78, hun er født og opvokset i den lejlighed, der nu er Perssons. Da hendes mor døde, fik hun en 1-værelses på 1. sal, hvor hun nu bor. Hun har gjort rent på Ingrid Jespersens Pigeskole. Nu er hun kattermor.

Tove er ud af en stor Brumleby-familie. Hendes bror vikarierede som pladsmand, hendes far har sunget Irmelin Rose i Kostalden. Da Tove var 14, medvirkede hun som skøjteprinsesse i en *Fy & Bi* film, som bl.a. blev optaget henne i L.

Først flyttede Bente og Yvonne ind ved siden af Jan. Så flyttede Benny og Lotte ind lige over Jan. Deroppe traf Jan Bennys søster, som flyttede ind hos Jan. De folk lærte hinanden at kende og blev venner i løbet af et års tid måske.

Ingolf har siddet i Daglig Ledelse og læser psykologi. Charlotte er i Ismejerigruppen og er socialrådgiver. Janna er hvert år med i Cabaretten og er børnehavepædagog og skuespiller i »Teaterbutikken«. Morten er lige gået ind i Vedligeholdelsesgruppen.

Da vi sidst holdt blokmøde var vi o. 15 stykker, som er halvdelen af blokkens voksne. Foruden de sidstnævnte kom f.eks. også Flemming og Birgitte som dyrker grøntsager og har en kompost i haven, som pladsmanden ikke kan lide. Michael som er medieforsker og marxist, og som er den af »de unge« i blokken, der har boet her

Formiddagssol uden for P. Også de ældre mænd fra E er trukket over. Fotografi o.1977.

længst. De fleste af disse er igang med eller har afsluttet en eller anden boglig uddannelse. Af de gamle kom kun Katy, fordi Janna tog hende med.

Katy sidder oppe i vinduet og smiler og spørger: »Skal du ud og more dig?« Eller hun råber med bøs stemme efter dem, der cykler på stien. Nede på stien spørger hun: »Hvordan går det så?« Eller hun siger: »Er det ikke et dejligt stille vejr?« Kan hun ikke se lys hos nogen der bor nærmere, banker hun på hos mig, og spørger om hun kan købe lidt kaffe. Eller hun banker på og er helt fortvivlet over, at der løber en kat rundt ude i regnen.

Weber driver en bevidst kontaktpolitik. Han udveksler bøger og tanker med flere i blokken og skriver breve. En aften rakte han mig på stien et lille hjemmebagt brød, svøbt ind i et stykke lærred. Han gav brødet til den første han mødte efter at være gået ud af sin lejlighed. Han har sat et lille håndtag på døren ind til vaskehuset, som altid er rent og i orden, for dér har han sin gang. Han skruer nye skruer i stativerne på tørrepladsen og spænder snore op. En dag stod han på stien og sammenlignede »de tre havers rødkælk« med en farvetegning han arbejdede på.

Oles nabo, Jørgen, fik kraniebrud ved en motorcykelulykke, fik tale- og gangbesvær og blev invalidepensionist. På Kofoeds Skole lånte han en skrivemaskine, som han stillede på et bord lige inden for vinduet, hvor Ole har fotograferet ham. Sidste forår blev han fundet død i sin alkove med hænderne presset om hovedet.

Da jeg samlede lopper ind til loppemarkedet året før, fik jeg et gammelt flot fuglebur af Oda Wedell i L. Hun fortalte, at hun havde foræret buret og en papegøje til Jørgen, fordi hun var kommet til at tale med ham og syntes, han var så ensom. En dag kom han tilbage med buret og sagde, at nu havde han ikke brug for det længere, for nu havde han kværket fuglen.

Delagtiggørelsestrang

Fra Weber Hyllestedes notater

Tilpas medens brødet svaler, bærer jeg affaldsposen ud af huset og henter tørretøj og bjerger snoren. Cyklen stiller jeg fra vaskehusmuren i sit støtteben, og delagtiggørelsestrang bestemmer brød til hvem som helst.

En ung mand fra L 1 gør hilsen: »Daw«. Jeg nikker i passage.

Ved hjemkomsten siger en indre stemme: »Så forstår han sletingenting«. Og jeg husker mit forsæt og beslutter mig efter lidt tøven. Deler brødet og pakker og skriver:

Sødmælk

Vand

Margarine

Sukker

Salt

Gær

Æg

Hvedemel

Hyllested J 19

Iler til L 1 og banker på.

Genkender den unge kvinde, som åbner og svarer. Forklarer og forærer – får tak og retirerer.

10., 18.12.76 WH.

Brandlejlighedsaktionen 29. aug. 1976. Kendte figurer fra Brumleby's virkelighed og cabaret dukkede op ved hr. og fru Rasmussens istandsatte lejlighed. Kommunitudsen støttende sig til politiet, forsøgte igen forgæves at tage kejler.

*Hr. og fru Rasmussen
præsenterer sig neden for D 18.*

En historie om den åbne lejerforening

Dagbogsblade fra dagene omkring Brandlejligheds-aktionen 1976

Foråret 1976 brændte lejligheden D 18 efter kortslutning i de forældede el-ledninger. Da kommunen ikke ville sætte den istand, gjorde Lejerforeningen det og indviede den ved en fest søndag den 29. august 1976. Neden for lejligheden blev teaterstykket om hr. og fru Rasmussen opført, hvis lejlighed brændte, og som forgæves rendte fra Herodes til Pilatus for at få den repareret, for til sidst at få at vide at den slet ikke eksisterede! Men så tog Lejerforeningen fat. (Alle personnavne er ændrede).

Lørdag. – Jeg føler mig dårligt orienteret om, hvad det er, der skal foregå i weekenden. Jeg går på indkøb.

På tilbageturen ser jeg, at plancherne for aktionen søndag er stillet op ude ved porten, og at de bliver passet af Jan, Ole og Susanne.

Susanne siger: »Har du nogen opgaver i forbindelse med aktionen?« »Nej«, siger jeg. »Kunne du så ikke stå her imorgen sammen med Lise og Jens?« Lidt senere siger hun: »Det er skide dejligt at stå her, folk er meget positive!«

Om aftenen går jeg ned til D 18 for at se hvor langt de er kommet. Jeg siger, jeg godt vil være med til at male. Jeg går hjem og tager malertøjet på. Og så maler jeg sammen med to andre fodlisterne i værelset og køkkenet.

På gulvet flyder det med værktøj og materialer. På låget af en stor malerdunk står en masse snapseglass. Ina kommer tilbage fra teaterprøve og giver mig et glas. Vi køber en kasse øl. Ina taler i alle retninger, som den der opdager Brumleby for første gang.

Ingeniør-Keld går listerne efter i kanterne med en fin pensel. På et tidspunkt bliver han alene tilbage og gør det færdigt. De fleste andre går over i Ismejeriet, hvor alle teaterfolkene er samlet og endnu engang og igen og igen prøver sangene igennem til i morgen. Og vi synger andre sange fra sangbogen, »Det er idag et vejr . . . !«

Susanne får os med på »Oluf«. Birte kommer lidt senere, hun taler om disciplinen hos teaterfolkene: »Nul spiritus!« Vi går ud til »Valhalla« og møder flere af de andre. Vi danser gammeldaws. Vi kommer ikke afsted hjemad, før klokken er over fire.

Vi går gennem præstens have. Vi opdager, at der om natten er placeret en grum vagthund inde på stadion, der løber gøende efter os på den anden side hegnet.

Søndag. – Ude ved planchen søndag middag kommer Karl og spørger mig, hvorfor vi egentlig skulle gennem præstens have, og jeg svarer, at det var fordi Susanne er fra landet, hun finder en stemning dér. Om aftenen siger jeg til Susanne: »Karl kom og spurgte mig, hvorfor vi absolut skulle op og ride på det hegn mellem præstens have og Brumleby«. Og så kunne Susanne fortsætte med min forklaring, for Karl havde allerede fortalt hende det. Sætninger vandrer og lever.

Ved planchen talte jeg med en pige, der kom gående hen ad Østerbrogade sammen med to fyre. Det viste sig, at den ene var hendes søn.

Jeg sagde til hende: »Den planche dér er den generelle, den dér er den dagsaktuelle om brandlejigheden, som jeg især vil anbefale«. Jeg havde opfattet hende som ilter, men ikke som grundig. Men hun ville læse det hele igennem.

Bagefter sagde hun, at hun snart ikke troede, der var andet tilbage at gøre end kaste bomber eller selv føre bulldozerne mod blok A. Det stod hun og sagde, samtidig med at hun underviste i psykologi på et seminarium, sagde hun, og skjulte ansigtet i hænderne.

Sønnen og fyren så afventende ud. Og hun sagde til dem og mig: »Ja jeg skal nok holde op!«

Hun boede alene med sønnen i den indre by, som var ved at dø ud af mondænitet. Og sådan ville det også gå med Brumleby, hvis Kommunen fik held til at udføre sine planer. Hvor blev alle folkepensionisterne af?

Efter aktionsteatret kom Jan hen og spurgte mig, om jeg ville skrive om dagens begivenheder til Brumlen. Jeg sagde nej.

Senere fortalte jeg Bente, at jeg følte mig usikker overfor f.eks., hvad jeg skulle skrive i Brumlen efter historien med mine generalforsamlingsreferater. Nogle fra Daglig Ledelse havde sagt til mig, at referaterne ikke var solidariske, ja med hvem egentlig? Jeg havde skrevet dem i solidaritet med Brumleby.

Efter oprydningen foran D sent på eftermiddagen samlede jeg nogle tomme flasker sammen og bar over i Ismejeriet, hvor Susanne og Ole sad og så ubeslutsomme ud. Ole spurgte om jeg ville have noget grillmad med.

Og så stillede vi bord og stole ud på plænen foran Susannes lejlighed, og drak vin og spiste engelske bøffer. Svend vågnede og kom ud. Birte kom med sin søn.

Oppe fra en lejlighed som var fuldt oplyst (det var blevet mørkt under spisningen) hørte vi ivrig maskinskrivning. Jeg tænkte på, at det nok var Rolf der boede deroppe, måske sagde jeg det også til de andre.

Flere var kommet og havde sat sig hos os uden at spise med. To piger jeg ikke kendte og som ikke var fra Brumleby, og Karl fra aftenen før. Vi var muntre og fulde. Én vi ikke kendte, som heller ikke boede i Brumleby, kom hen og spurgte, hvornår festen i Ismejeriet begyndte.

På det tidspunkt, eller måske lige før, blev vi opmærksomme på, at der ikke var kommet liv eller lys endnu inde i Ismejeriet, vi sad jo lige udenfor. Klokken var 20, hvem stod egentlig for arrangementet? De fleste af os ved bordet havde været med om eftermiddagen, men hvad der skulle ske om aftenen vidste vi ikke. Det var først senere, at én nævnte, at Ina havde med det at gøre.

Men i selv samme øjeblik som vi talte med den fremmede fyr om, at han kunne gå den anden vej ind og se om der var nogen, blev lyset tændt i baren og ud af bardøren kom Rolf. Han gik lige over mod os ved bordet og spurgte på en hård facon, hvem der havde annonceret festen? Spurgte han om mere?

Det var ihvertfald ligesom vi aldrig kunne have svaret ham godt nok. Imidlertid havde vi heller ingen almindelige (saglige) svar på rede hånd. Og vi var som sagt fulde. Ole sagde noget i retning af: »Du vil måske have os til at gå rundt med råber?« Jeg tror også, jeg sagde et eller andet morsomt. Hvorfor han egentlig ville have besked, forstod vi ikke. Han gik, lige så hurtigt han var kommet, tilbage til baren og smækkede døren i lås efter sig.

Da jeg lidt senere kom ind, stod han og fortalte hvem der ville høre på ham, at de dér ude på græsplænen, de var »in«. »Og der er bl.a. én som hedder Ivan!« sagde han, da han så mig gå forbi. Ja, og det er mig sagde jeg, og jeg er fuld og det er du også!

Men det var ikke muligt at komme til at snakke ordentligt med ham. Han sagde gentagne gange, at jeg skulle hilse og sige Ole, som havde været den allerværste, var løbet efter ham og havde hevet ham i tøjet, at efter i morgen klokken 16 skulle han ikke føle sig sikker, så ville han blive slået til lirekassemand!

Efteråret 1976. – Rolf har så let som ingenting ladet sig vælge ind i Daglig Ledelse og er blevet superaktiv. Historien bliver et eksempel på, at de barrierer folk kan føle over for Lejerforeningen, falder i det øjeblik folk selv sætter over dem. Alle de kræfter folk vil lægge i Lejerforeningen, bliver modtaget med kyshånd!

Fra fotoudstilling i Ismejeriet, »Brumlebys Fællesskab«, foråret 1975: Fru Lunds kattebilleder, Svends festbilleder, Allans karnevalsbilleder, Jacobs demonstrationsbilleder, Peters vårfestbilleder, Ebbes billeder fra Kristi Menighed, Ellen Margrethes havebilleder, Svends naturbilleder, Helles fødselsdagsbilleder osv.

Der er nogen der ikke er private!

En aften, da Lars var kommet i seng kom det: – – – »Mor, der er nogle mennesker, der er private!«

– Nå!!!

»Og så er der nogen, der ikke er private!«

– Hvordan private, Lars?

»Joo-o, der er sådan nogen, som bor i huse – helt for sig selv – – – !

– Ja, så!?!

»Ja, og så har de tit skodder for vinduerne, og græsplæner – – – og biler har de altid – – – og man kan ikke bare så'en komme og besøge dem. Man skal inviteres først«.

– Hvad er de andre så for nogle, – dem der ikke er private?

»Det er så'en no'en som os. Dem kan man godt bare så'en gå ind til. Det er så'en no'en som laver alting selv. – – – Men de er ikke fattige – – – men de har heller ikke så mange penge«.

– Er det sådan nogen som os?

»Ja, ja, men de har ikke så mange penge, og hvis de slet ingen penge har, – så kan de gå hen til et meget stort hus – med store jerndøre – og mange vinduer – og der kan de få penge«.

– Hvordan med Brumleby, Lars? – Er der nogen private her inde – – – ?

»Ja,a,a, – der er nogle – som man ikke bare lige kan komme og gå ind til – – – men ikke så mange«.

– – – Og så lagde Lars sig til at sove – – – og jeg sad og funderede lidt!!!

Lars og Rigmor L 7, Brumlen nr. 16, dec. 1974

Bilag

Fundatsen 1857

Fundats for de paa Københavns Østerfælled opførte Boliger for de ubemidlede Klasser.

1. Bygningerne, 8 i Tallet foruden Inspektørboligen med deri værende Lejligheder for Handlende, ere opførte af den under Kolera-Epidemien i Aaret 1853 dannede Lægeforening i Forbindelse med den da virkende Central-Komité, dels ved Hjælp af indsamlede veldædige Bidrag og dels for laante Kapitaler, paa den dertil af Københavns Kommune skænkede Strækning af Østerfælled, imellem Øster Alle og Strandvejen Nr. 157 Litr. B i Udenbyes Klædebo Kvarter stor 40.000 Kvadrat-alen, efter Overdragelsedokument af 10de Februar 1854, tinglæst den 27de s.M., og bliver de deri indeholdte Bestemmelser for Grundens Benyttelse m.v. nøje at tage iagt.

2. I Overensstemmelse hermed, og efter hele Foretagendets Øjemed, vedligeholdes Bygningerne, der for Tiden afbenyttes af ca. 250 Familier, forsvarligen som sunde og billige Boliger for de ubemidlede Klasser af Hovedstadens Befolkning. Beboernes Sundhed, Sædelighed og Tilfredshed søges saa vidt muligt fremmet ved hensigtssvarende reglementariske Bestemmelser, navnlig til Overholdelse af god Orden og Renlighed.

3. Lejeindtægten, naar de Ejendommen paahvilende Forpligtelser ere opfyldte og alle andre Udgifter afholdte, kan efter Bestyrelsens Bestemmelse i et passende Omfang anvendes til Forbedring af Bebo-

ernes Vilkaar, navnlig i sanitær Henseende, men ellers anvendes Overskudet udelukkende til Tilvejebringelse af sunde og billige Boliger for Hovedstadens ubemidlede Befolkning, fortrinsvis ved Opførelse af flere Bygninger, og helst i Forbindelse med de tidligere, forsaavidt nogen ny Grund sammesteds skulde kunne erholdes til saadan Bebyggelse.

4. Bestyrelsen, under hvilken en lønnet Inspektør og Regnskabsfører er ansat, bestaar for Tiden af nedenanførte Medlemmer af den hidtilværende, ved Lægeforeningen og et Udvalg af Central-Komitéen dannede Forening. Naar nogle af disse Medlemmer skulde ønske at udtræde, eller anden Afgang sker, skal det dog ikke derfor være nødvendigt, at Suppleringsfinder Sted, saalænge som Bestyrelsens Antal kun ikke er under 5, men naar Tallet ved Udtrædelse eller Afgang dertil er indskrænket, supplere for Eftertiden de tilbageværende Medlemmer sig selv ved eget Valg til dette Tal, og bliver det derved stedse at iagttage, at der i Bestyrelsen er idetmindste en Læge. Enhver Forandring i Bestyrelsen kundgøres i de offentlige Tidender. Bestyrelsens Medlemmer ere ulønnede.

5. Bestyrelsen udøver alle en Ejers med denne Fundats forenelige Rettigheder, men til yderligere Betyggelse for Fundatsens Overholdelse er Bestyrelsen iøvrigt underkastet Regeringens Kontrol, og paaligger det navnlig samme igennem Kommunalbestyrelsen til Indenrigsmi-

nisteriet aarligen at indsende Beretning om Etablissementets Tilstand og pekuniære Status.

6. Forandring af denne Fundats kan ikkun ske med Regeringens Indvilligelse, og vil som Følge deraf navnlig enhver anden Anvendelse af Bygningerne end den i Paragraf 2 foreskrevne, eller eventuel Afhændelse af Ejendommen, eller nogen Del deraf, enegyldigen kunne finde Sted, naar Regeringen forinden deri har erklæret sig enig. Selv naar i en fjern Fremtid noget saadant skulde findes nødvendigt eller hensigtssvarende, vedbliver dog det oprindelige Øjemed med Bygningernes Opførelse ligefuldt at være ledende, og Opgaven vil da være til Almenvellets Bedste, at bringe de ny Forhold i den størst mulige Overensstemmelse hermed.

København, den 16de November 1857.

- A. Buntzen, Dr. med., Professor, Overkirurg ved Frederiks Hospital.
E. Dahlerup, Etatsraad, Dr. med.
E. Hornemann, Dr. med., Professor.
C. Liebe, Højesterets-Advokat.
Trier, Etatsraad, Dr. med., Overmedicus ved Frederiks Hospital.
Collin, Etatsraad, Direktør i Finansministeriet.
Fenger, Dr. med., Professor, Overmedicus ved Frederiks Hospital.
C. E. Levy, Professor, Accoucheur og Læge ved den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse.
Stæger, Etatsraad, Finanshovedkasserer.
Chr. R. Øckenholt, Kammerraad, Pakhusforvalter ved Københavns Tolbod.

Vedtægter for Brumleby Lejerforening. 1975.

Vedtaget på to generalforsamlinger 27. okt. og 10. nov. 1975.

§ 1 Foreningens navn, hjemsted og medlemmer.

Foreningens navn er »Brumleby Lejerforening«. Dens hjemsted er Østerbrogade 57 (Lægeforeningens Boliger), Kbh. Ø. Som medlemmer optages lejere på denne adresse med betaling af kontingent, hvis størrelse fastsættes af medlemsmødet.

§ 2 Foreningens formål.

Foreningens formål er at virke for beboernes interesser, som de kommer til udtryk ved medlemmernes beslutning, i retning af at bevare og videreudvikle Brumleby, som et godt sted at bo under enhver tids omstændigheder, i form af udlejningsboliger.

§ 3 Foreningens organer og deres virkemåde.

1) *Generalforsamlingen.* Ordinær generalforsamling – så vidt muligt – den første søndag i oktober og april.

Oktobergeneralforsamlingen har følgende dagsorden:

- a. valg af mødeleder og referent.
- b. Beretning om årets arbejde på medlemsmøderne, i daglig ledelse og i grupperne, herunder forelægges det reviderede regnskab.
- c. Eventuel ændring af vedtægter (se også § 6).
- d. Valg af to revisorer.
- e. Valg til daglig ledelse.

Aprilgeneralforsamlingen omfatter pkt. a evt. b, c og e. Ekstraordinær generalforsamling om et eller flere af disse punkter kan med fjorten dages varsel indkaldes af

et medlemsmøde, den daglige ledelse eller ti medlemmer i foreningen. Ekstraordinær generalfors. kan også indkaldes med det formål at ændre en månedsmødebeslutning (se om disse denne § stk. 2), når dette udtrykkelig nævnes i indkaldelsen.

Forkastelse af månedsmødebeslutninger sker efter samme retningslinier som vedtægtsændringer (se § 6).

2) *Medlemsmødet.* Medlemsmødet afholdes kl. 20 hver den 7. i måneden hvis den 7. er en helligdag da den nærmest følgende hverdagsaften. Medlemsmødet består af de på mødet fremmødte medlemmer og er foreningens beslutningstagende organ, der træffer beslutning om målsætninger på lang og kort sigt og om enkelte sager, efter diskussion. Beslutninger taget af medlemsmødet er endelige, også i forhold til senere medlemsmøder, se herom denne § stk. 1. Dagsorden for medlemsmødet offentliggøres tre dage før af den daglige ledelse. Forslag under evt. på medlemsmødets dagsorden kan ikke gøres til genstand for afstemning, men tages op på næste mødes dagsorden. Den daglige ledelse kan, når den skønner det nødvendigt indkalde til ekstra medlemsmøde med tre dages varsel.

3) *Den daglige ledelse.* Den daglige ledelses opgaver er *dels* at føre medlemsmødets beslutninger ud i livet, selv eller via grupperne, og løbende varetage foreningens forretninger under ansvar over for medlemsmødet, *dels* at indsamle oplysninger og formulere dem som oplæg til medlemsmødets diskussioner, og formidle oplysning om medlemsmødets be-

slutninger og foreningens arbejde i det hele taget ud til beboerne.

Den Daglige Ledelse, D.L., består af en repræsentant fra hver af aktivgrupperne.

Herudover vælges 3 personer samt en kasserer.

D.L. har en fast ugentlig mødedag.

a) Fra hver af aktivgruppernes midte indstilles en eller flere personer til D.L. Disse godkendes eller forkastes af generalforsamlingen. Hvis der er flere kandidater fra den enkelte gruppe afholdes valg.

D.L.-medlemmer fra aktivgrupperne vælges for 1/2 år. Genvalg kan finde sted, hvis gruppen ønsker det.

Den person, der vælges som repræsentant for en gruppe, er ansvarlig for, at denne fungerer efter lejerforeningens formål.

Generalforsamlingen afgør, hvilke grupper, der skal have en repræsentant i D.L. Øvrige grupper kan repræsenteres efter ønske med 1 person. D.L. kan konstituere en aktivgruppe ved øjeblikkelige behov.

b) Generalforsamlingen vælger 3 personer, som står udenfor grupperne. Disse 3 personer er ansvarlige for at D.L. fungerer og vælges for 1/2 år. De kan gen vælges.

c) Kassereren vælges for 1 år og kan gen vælges.

For at sikre bedst mulig spredning af kendskabet til foreningens arbejde, skal så vidt muligt mindst eet medlem af den daglige ledelse være over tredive år og erhvervsaktiv, mindst eet medlem under tredive år og under uddannelse og mindst et have boet i Brumleby i mere end ti år.

Ved et ledelsesmedlems afgang før tiden vælges et nyt på førstkommende medlemsmøde.

4) *Grupperne*. Grupperne, som består af et eller flere medlemmer, nedsættes til at varetage bestemte opgaver. De kan være faste eller nedsat til en enkelt opgave.

Gruppernes opgave og reglerne for deres virke bestemmes af et medlemsmøde og protokolføres.

Grupperne er under tilsyn af den daglige ledelse og ansvarlige over for medlemsmødet, som de aflægger beretning til.

Gruppernes funktion i Lejerforeningen er udførelsen af projekter og videreførelse af løbende opgaver, mens den daglige ledelse først og fremmest varetager samordning og oplysning.

§ 4 *Målsætninger*. Medlemsmødet udfærdiger for en bestemt periode planer for samlede aktiviteter ud over det rutinemæssige arbejde. Disse målsætninger danner baggrund for medlemsmødet, den daglige ledelse og gruppernes arbejde i den periode de gælder for.

§ 5 *Sagsåbenhed*. Alle møder er åbne for beboerne, alle akter er åbne for medlemmerne.

§ 6 *Vedtægtændringer, foreningens opløsning, stemmeafgivning*. Foreningens vedtægter kan ændres når 2/3 (to trediedele) af de fremmødte medlemmer stemmer herfor på to generalforsamlinger efter hinanden. Der skal gå mindst fjorten dage og ikke over enogtyve dage mellem de to generalforsamlinger.

Samme fremgangsmåde følges ved opløsning, blot kræves 2/3 (to trediedele) af alle medlemmers stemmer til vedtagelse.

Stemmeret kan overdrages ved fuldmagt ledsaget af medlemskwittering når fuldmagten kun gælder eet møde (een generalforsamling).

Meddelere, fortællere, erindrings-skrivere, bidragydere.

Knud Andersen M 19

f. 1909 i Brumleby. Pensioneret mekaniker ved Postvæsenet. Samtale 28. febr. 1977.

Poul Andersen

f. 1895, boet i Brumleby 1895-ca. 1930. Søn af maler Peter Andersen og Emma Andersen Q17. Pensioneret arbejdsmand. Også bidraget til Brumlen nr. 23, 24 og 25/1975 med artiklen »En drengs oplevelser«. Samtale 22. nov. 1976.

Villy Andersen

f. 1936, boet i Brumleby 1938-57 hos bedsteforældrene Kaj Andersen og Ingeborg f. Nielsen, J 28-29. Kontrollør i Rør- og blikkenslagernes Fagforening. Samtale 14. jan. 1977.

Martin Andersen Nexø

1869-1954, boet i Brumleby, B 28, ca. 1872-77 (3.-8. leveår iflg. Dansk biografisk Leksikon). Søn af stenhugger Hans Jørgen Andersen (1837-1910) og Mathilde Maintz (1845-1927). Forfatter. Første bind af Andersen Nexø's erindringer, »Et lille kræ«, foregår især i Brumleby.

Anna Andersen Sellerup

f. 1861 i Brumleby, boet her til o. 1900. Datter af Chresten Larsen (d. 1867) og Kirstine Larsen. Selvbibliografi »Familiebog om den gamle tid«, 1938-39, (håndskrevet manuskript hos Lykke L. Pedersen, Vartov).

Anni (Jensen) R 11-12

f. 1941, flyttet til Brumleby i 1958, da hun blev gift med John Jensen (f. 1935 i Brumleby, smed). Aktiv i Beboersammenslutningen og

Lejerforeningen fra 1972, især i Indstillingsudvalget. Servitrice, hjemmehjælper, butikskontrollant. Samtale 25. maj 1977.

Ellen Baun

f. 1912, boet i Boligerne 1912-70, sidst i M 25, derpå til Hornemannsvænge, nu Fredenshus Øster Allé. Datter af chauffør Carl Rasmussen Q 11. Pensioneret fabriksarbejderske.

Ellen Margrethe (Larsen) S 6

f. 1908, flyttet til Brumleby 1936. Gift med Frede (1901-1977). Blokrepræsentant for blok S, tidligere medlem af Indstillingsudvalget og Daglig Ledelse. Syerske, pensionist. Fortalt om Busters liv og levned til Brumlen 18/1975.

Flemming (Røggilds) Q 16

f. 1945, flyttet til Brumleby 1968. Aktiv i Lejerforeningen fra dens start i 1969 og periodevis, i de sidste år i Brumlen. Læser kultursociologi, digter. Interview Brumlen nr. 29/1976.

Leif Güntzel

f. 1932, boet i Brumleby 1932-60, da til Nyborggade. Søn af tidl. pladsmænd Ove Güntzel. Kommunalarbejder. Samtale 13. marts 1975.

Ove Güntzel, Sløjds skolen

f. 1903 i Brumleby. Søn af pladsmænd Vilhelm Güntzel og Bodil f. Christensen. Uddannet snedker, pladsmænd i Brumleby 1944-70. Bidraget med oplysninger til flere artikler i Brumlen. Samtaler især 3. marts 1975, 23. nov. og 13. dec. 1976, 18. jan., 15. april og 28. maj 1977.

Hanne (Møller) E 28–29

f. 1942, flyttet til Brumleby 1972. Aktiv i Lejerforeningen fra 1974, bl.a. i Bevaringsgruppen. Er foreningens kasserer. Invalidepensionist. Medforfatter til denne bogs kapitel om bevaringssagen.

Hans Helge (Madsen) J 2

f. 1936, flyttet til Brumleby 1972. Aktiv i Lejerforeningen fra 1973, bl.a. i Brumlen. Er foreningens arkivar. Kunsthistoriker.

Olaf Helsted

1877–1964, boet i Brumleby 1877–1901. Søn af handelsbetjent Adolf Helsted og Anna Helsted. Faktor ved Politiken. »En by i byen som snart forsvinder«, artikel om Brumleby i 1880-erne, Politiken 12. august 1957.

Ejnar Hørbye, P 26

f. 1911 i P 26–27. Søn af brandmand Frederik Hørbye og Helga f. Nielsen. Typograf. Samtaler 19. febr. 1975 og 25. nov. 1976.

Olga Hørbye Q 6

f. 1899 i Brumleby. Datter af brandmand Frederik Hørbye og Helga f. Nielsen. Samtaler 21. febr. 1975, 28. okt., 17. nov. og 17. dec. 1976.

Jannie (Madsen) G 30

f. 1953, boet i Brumleby 1953–63, 1968–70 og fra 1975. (1970–75 i Nyborggade). Datter af Arne Madsen, f. 1926 i Brumleby. Fritidspædagog. Samtale 15. jan. 1977.

Hilma Jensen

f. 1894 i Brumleby, boet der til 1965. 1959–60 tog hun 200 fotografier af Brumleby (nu Københavns Bymuseum).

Christian Jeppesen M 1

f. 1906, flyttet til Brumleby 1939. Pensioneret arbejdsmand. Samtale 5. okt. 1977.

Johannes og Grethe (Andersen)

f. henholdsvis 1913 og 1919, boet i Brumleby 1946–70. Brumlebys købmænd siden 1946. Samtale 13. jan. 1977.

John Jørbo

f. 1914, boet i Brumleby, sidst M 30, 1914–76. Søn af Viola Jørbo f. Jensen. Smed. Samtale 23. marts 1977.

Knud V. Knudsen

1894–1977. Boet i Brumleby 1894–1968, derpå Hornemannsvænge. Søn af snedker Niels Knudsen og Ane Knudsen, K 2, senere J. Gift med Erika Saxtorph Knudsen f. 1904. Pensioneret maler. Samtale 3. nov. 1976.

Gurli Larsen

f. 1910. Boet i Brumleby 1910–33. Datter af det blinde ægtepar Svensson, K 22. Gift med Elith Larsen, der fra deres lejlighed i Nyborggade, over for De nye Boliger, fotograferede nedrivningen af disse.

Hedvig Læksand

f. 1909, boet i P 16 1934–69, derpå til Hornemannsvænge. Sekretær i Lejerforeningen i Gammel Lægeforeningens Boliger 1956–ca. 1960. Pensioneret hospitalsmedhjælper. Samtale 24. marts 1977.

Amanda Madsen N11

f. 1882 i K 22. Datter af smed Jens Nielsen og Magdalene f. Larsen. Som ung pige tjent hos udsælgeren i Husholdningsforeningens Hørkram. Under 1. verdenskrig udsælger i Hørkrammen sammen med sin mand, Peter Madsen (1880–1948). Senere medlem af Husholdningsforeningens bestyrelse. Samtaler 8. og 12. nov. og 16. dec. 1976.

Katy Mariager

f. 1915. Boet i Boligerne 1945–70. Næstformand, senere formand for Lejerforeningen i Gammel Lægeforeningens Boliger 1952–ca. 1965. Freelance-journalist. Samtale 8. dec. 1976.

Morten (Iversen) C 11

f. 1951, flyttet til Brumleby 1972. Aktiv i Lejerforeningen fra 1973, siddet i Daglig Ledelse 1973–76, derudover især lagt sit arbejde i Bevaringsgruppen. Læser sociologi. Samtaler 6. og 9. febr. 1978.

Ellen Nielsson

f. 1897, boet i Brumleby 1897–1968, da til Hornemannsvænge. Havde kiosken i M 17 (tidligst i M 1) 1930–68. Samtale 3. nov. 1976.

Jes Nissen

f. 1930, boet i Brumleby 1959–66, det meste af tiden O 12. Formand for Husholdningsforeningen fra 1963. Banebetjent i DSB. Gift med Kirsten Nissen f. 1935, der ekspederer hos Købmanden på 17. år. Samtale 16. april 1977.

Magda Røder

f. 1904, boet i Boligerne 1904–20. Datter af Amanda Madsen N 11. Samtale 12. nov. 1976.

Tom Rådberg

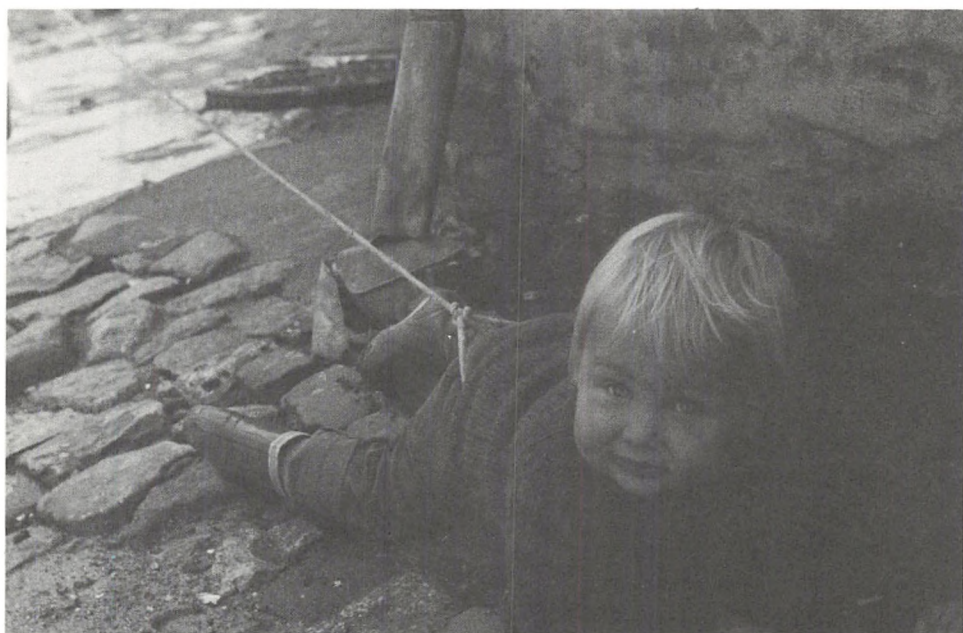
f. 1932, boet i L 21 1932–54. Søn af Volmer Madsen, L 21, »Cykelsmeden«. Uddannet sølvmed, nu baneformand i DSB. Samtale 1. juni 1977.

Steen (Andersen) H 25

f. 1945, flyttet til Brumleby 1966. Aktiv i Lejerforeningen 1969–71, bl.a. som dens første formand. Stud. mag. (fransk). Samtale 31. jan. 1978.

Thomas (Svendstorp) C22

f. 1950, flyttet til Brumleby vinteren 1969–70. Aktiv i Lejerforeningen 1970–73 og senere. Især arbejdet med DALs bevaringsplan (udg. 1971) og i Indstillingsudvalget. Radio-telegrafist. Samtale 24. jan. 1978.

Litteratur

1. Hovedlitteratur

Årsberetninger fra bestyrelsen for Lægeforeningens Boliger

Efter fundatsens § 6 indsendte bestyrelsen en årlig beretning gennem Kommunalbestyrelsen til Indenrigsministeriet. Den første, med titlen »Beretning om de nye Boliger på Øster Fælled«, blev indsendt 1860 og dækkede perioden 1. maj 1858–30. april 1859.

Fra og med »6te Årsberetning fra Bestyrelsen for Boligerne på Østerfælled« for 1864, dækkede beretningen et kalenderår. Fra og med 15. årsberetning for 1873 skiftede Boligerne navn i titlen til »Foreningen til Opførelse af sunde og billige Boliger«, få år efter tilføjet: »for den uformuende Klasse«.

Beretningerne opbevares i Rigsarkivet (Indenrigsministeriets Kontor for Kommune- og Nærings-sager). Endvidere er de trykt i Borgerrepræsentationens Forhandlinger, til og med forhandlingerne for året 1896–97.

Lægeforeningens Boligers Byggeselskab A/S, Nyborggade, har et sæt, der dækker perioden 1887–1950. For årene 1951–70 kan de ses på Rådhuset (vicekontorchef Dalvad).

På Rådhusbiblioteket findes beretningen for 1888 indbundet sammen med en trykt udgave af E. Hornemanns brev til borgmester L. C. Borup af 7. febr. 1888.

Årsberetningerne for *Kronprinsesse Louises Asyl*, 1871–1921, findes i et indbundet eksemplar i den nuværende børnehave.

Bevaringsplaner

Det kgl. Akademi for de skønne Kunster. Arkitektskolens Afdeling for Restaurering. (Mette Pihlers afgangssopgave): Lægeforeningens Boliger på Østerbro, en undersøgelse og motivering for bygningernes bevaring. 1960.

Det særlige Bygningssyns Sekretariat: Lægeforeningens Boliger på Østerbro. En analyse af situationen og et forslag til en samlet løsning af bebyggelsens problemer. 1963.

Foreningen til gamle Bygningers Bevaring og Foreningen Det gamle Københavns Venner: Lægeforeningens Boliger på Østerbro. Forslag til deres restaurering og indretning til moderne lejligheder og rækkehuse. 1965.

Betænkning afgivet af et udvalg nedsat af Danske Arkitekters Landsudvalg, (DALs plan): Bevaringen af Lægeforeningens Boliger. 1971.

Brumleby Lejerforening: Brumlebyboernes Bevaringsplan, Brumlen nr. 26, okt. 1975.

Brumleby Lejerforening: Brumleby skal bevares – for hvem? (Den blå Bevaringspjece). 1977.

Anden hovedlitteratur

Martin Andersen Nexø: Et lille kræ. 1932.

Peter Bredsdorff: Lægeforeningens Boliger – en bolighygiejnisk pioner-indsats. Sundhedsplejen 11. årg. febr. 1959.

Anni Brinkløv: *Brumleby-Cabaret'en 76*, en udvikling. 1977, maskinskrevet. Opgave til grunduddannelsen i almen teaterpraktik ved Statens Teaterskole.

Brumleby Lejerforenings halvårlige generalforsamlingsoplæg. Dupliserede og fyldige siden okt. 1974.

Brumleby-sangbogen. Udg. af Brumleby Lejerforening. 1976.

Brumlen. Beboerblad udg. af Brumleby Lejerforening. Nr. 1 1973, nr. 50 passeret febr. 1978.

C. S. M. N. Engelsted: Beskrivelse af fattigkvarter i København. Ugeskrift for Læger 1855, nr. 23. (Sammenligning af sundhedstilstanden i Brumleby og Rosengade).

[V. S. V. Faber:] Kan det blive til noget? En beretning om Østerbros Husholdningsforening, som bidrag til oplysning om selvhjælpens betydning, udgivet af »Arbeideren«s redaktion. 1874.

Lise Goldschmidt og Ruth Borrits: Ungbo i en bolig- og socialpolitisk sammenhæng. Afløsningsopgave RUC. 1976.

Erik Hansen og Mette Pihler: *Lægeforeningens Boliger på Østerbro*. 1971. (Delvis identisk med »Lægeforeningens Boliger på Østerbro, En undersøgelse og motivering for bygningernes bevaring«, udg. af Det kgl. Akademi for de skønne Kunster. 1960).

Erik Hindsbo, Allan Madsen og Peter Wad: *Stofmiljøer, tre rapporter fra København*. 1971. (Heri: Peter Wad: *Rygere i Brumleby, en miljø-collage*).

E. Hornemann: *Danske Arbejderboliger*. 1876. (Også trykt i *Hygiejniske Meddelelser* IIb1, 1877).

E. Hornemann: Om sundhedstilstanden i Boligerne på Øster Fælled. *Hygiejniske Meddelelser* 1, 1856. (Sammenligning af sundhedstilstanden i Brumleby, Rosengade, Arbejderboligerne på Christianshavn og på Vester Fælledvej).

Ole Hyldtoft: *Idyl eller virkelighed. Industrialismens bygninger og boliger nr. 1*, 1975. (Om beboerne og om foreningens økonomi i de første år, 1854–63).

Institut for økonomisk Historie ved Københavns Universitet (udg.): *Kilder til Lægeforeningens Boliger på Østerbro*. Dupliseret, uden år.

Månedssblad for Lægeforeningens Boliger, 1. årgang 1923–24.

Ingolf Ring: *Træk af Lægeforeningens Boligers historie*. 1974.

Rønnow, Hoff og Overgård: *Forbedring eller nedrivning*. 1972.

F. Ulrik: *Arbejderforeninger til gjensidig Hjælp*. 1867.

[F. Ulrik:] *Beretning om Foreningen til Opførelse af sunde og billige Boliger for de ubemidlede Klasser (almindelig kaldet: Lægeforeningens Boliger), (»Stockholmberetningen«)*. 1897.

F. Ulrik: *Ved hvilke midler bør Fattigdommen modarbejdes?* 1869.

2. Litteratur hvori Brumleby omtales:

Arbeideren, Et månedssblad for selvhjælp og samarbejde. 1868–76. (Husholdningsforeningen).

Henrik Bramsen: *Gottlieb Bindsbøll*. 1959.

Katharina Buch: Prof. dr. med. C. J. E. Hornemann. 1974, 2 bind. Specialebiblioteket, Det filosofiske Fakultet, Københavns Universitet.

Villads Christensen: *København 1840–57*. 1912. (Detaljeret beskrivelse af København i den periode, hvor Brumleby blev bygget, herunder særligt afsnit om Brumleby).

Axel Dahlerup: *Radio Eventyr*, 1968. (Erindringer af inspektør-søn).

Preben Døllerup: *Brugsforeningerne 1866–1896. Sociale, økonomiske og politiske undersøgelser i de danske brugsforeningers historie*. 1966.

Johs. Gandil (red.): *Dansk Fodbold*. 1935. (Stor officiel bog med gennemgang af de enkelte klubber. »B.1903« stiftet af drenge i Brumleby, grundig beskrivelse. Bogen glæder sig over, at

sporten har været »forskånet for politik«. ABU nævnes kun indirekte og som et »journalistisk kunstprodukt«. Skjold nævnes ikke).

Den hygiejnske Congres i Kjøbenhavn juli 1858. 1858.

Birthe Møller Nielsen: Byggeforeningsbevægelsen i København ca. 1850–80. 1976. (Kunsthistorisk magisterspeciale, Århus Universitet).

Nis Nissen: Den kroniske bolignød og fremtidens boligpolitik. Om boligproblemer 1848–1984. 1971.

Karen Ingrid Schulz: Krisen og Beboerbevægelserne. 1977. (Afsnit om Brumleby).

3. Parallel-litteratur

H. Carl Andresen: De classenske Boliger, i: Frederiksberg gennem tiderne II, 1948, s. 86–139.

Friedrich Engels: Om boligspørgsmålet, i: Karl Marx og Friedrich Engels: Udvalgte skrifter bd. 1, 1971. (Heri bl.a.: Hvordan bourgeoisiet løser boligspørgsmålet).

Inger Marie Kromann Hansen: Arbejdernes Byggeforening 1865–ca. 1901, med særligt henblik på kvarteret ved Øster Farimagsgade i København. 1976. Specialebiblioteket, Det filosofiske Fakultet, Københavns Universitet.

Poul Hertz: Arbejderstandens boliger i København, i: Månedsskrift for Sundhedspleje 1904. (Hertz sad i Boligernes bestyrelse 1907–24).

E. Hornemann: Om adskillige mangler ved den offentlige renlighed i København i sanitær henseende og om forbedret vandforsyning som et middel derimod. 1847.

Kjeld de Fine Licht: En arbejderkoloni på Frederiksberg. 1977.

Arkivalier

4 bind forhandlingsprotokoller for Lægeforeningens Boligers Bestyrelse, (Lægeforeningens Boligers Byggeselskab A/S).

I. »Lægeforening . . . [af 1853, utydeligt]/ og / Boligerne på Østerfælled/ I. 1853–71«. Indhold: a. [ingen titel, forhandlinger om den egentlige kolera-bekæmpelse samt indledningen af byggeriet, 5. juli 1853 – 16. okt. 1854]. b. »Byggeforeningens/ Forhandlingsprotokol/ ført af/ E. Hornemann«. (9. sept. 1853 – 7. dec. 1870). c. »Journal for Lægeforeningen af 1853«, (5. juli 1853 – 23. juli 1853).

II. »Forhandlingsprotokol/ for/ Foreningen til opførelse af/ sunde og billige Boliger/ 1871–«. (20. marts 1871 – 3. maj 1902).

III. »Formandens/ Journal over ind- og udgående Skrivelser/ angående Lægeforeningens/ Boliger/ begyndt 1. okt. 1888«. (1. okt. 1888 – 8. nov. 1920).

IV. ». . . Forhandlingsprotokol for Bestyrelsen for »Lægeforeningens Boliger« også kaldet »Foreningen til Opførelse af sunde og billige Boliger for de ubemidlede Klasser«, i fundatsen af 16. nov. 1857 oprindelig benævnt: »de på Københavns Østerfælled opførte Boliger for de ubemidlede Klasser«. København, den 4. febr. 1920«. (4. febr. 1920 – 11. april 1957).

Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening. (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv). »Forhandlingsprotokol/ for/ Østerbros socialdemokratiske Diskussionsforening/ stiftet den 21de august 1885«. (1. bind 1885–95).

Brumlebys Historiebog handler om Lægeforeningens Boliger på Østerbro i København, et mere end 100 år gammelt forbillede for dansk boligbyggeri. Boligerne eksisterer stadig, og beboerne fører en sej kamp for at bevare dem som boliger for mindstbemidlede.

Bogen består af 10 kapitler. 7 historiske om arkitekturen, den filantropiske bestræbelse, institutionerne, den tidlige socialistiske bevægelse, beboerne, fællesskabet, nedgangsperioden.

Dernæst 3 aktuelle kapitler om bevaringssagen, Lejerforeningen, beboerne i dag.

Bogens forfatter, Hans Helge Madsen, er arkivar i Brumleby Lejerforening. En bog om filantropi, klassekamp og beboerbevægelse.